

Міністерство освіти і науки України
Миколаївський інститут права
Національного університету
«Одеська юридична академія»

НОВІТНІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ · 2015 ·

Збірник наукових праць

Миколаїв
«Іліон»
2015

УДК 343.2/.7
ББК 67.9-308
Н 73

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ РЕДАКТОР:

доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»
Козаченко О. В.

Збірник наукових праць за матеріалами Міжнародної наукової Інтернет-конференції «Новітні кримінально-правові дослідження – 2015». 20 квітня 2015 року, Миколаївський інститут права Національного університету «Одеська юридична академія».

Збірник наукових праць підготовлений та виданий у відповідності до плану наукових досліджень кафедри кримінально-правових дисциплін на 2011–2015 роки «Гуманізація як засіб забезпечення сталого розвитку української державності і права» та плану наукових досліджень Національного університету «Одеська юридична академія» у відповідності до теми «Теоретичні та практичні проблеми забезпечення сталого розвитку української державності та права» (державний реєстраційний номер 011U0006H).

Новітні кримінально-правові дослідження – 2015 : збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О. В. Козаченко. — Миколаїв : Іліон, 2015. — 322 с.

ISBN 978-617-534-307-4

До п'ятого видання збірника наукових праць увійшли матеріали, які були представлені у вигляді доповідей під час проведення Міжнародної наукової Інтернет-конференції «Новітні кримінально-правові дослідження – 2015». Автори наукових праць, якими виступили як відомі дослідники кримінально-правових проблем, так і молоді науковці, що роблять перші кроки у формуванні власної наукової правосвідомості, досліджують актуальні питання становлення, сучасного стану і перспектив подальшого розвитку кримінального права та інших суміжних галузей права та окремих юридичних дисциплін кримінально-правового циклу, пропонуючи власні концепти вирішення нагальних проблем, сформованих соціальним викликом сьогодення.

**УДК 343.2/.7
ББК 67.9-308**

ISBN 978-617-534-307-4

© Миколаївський інститут права
Національного університету
«Одеська юридична академія», 2015

ШАНОВНИЙ ЧИТАЧУ!

Ви тримаєте в руках збірник наукових праць, до якого увійшли найбільш цікаві доповіді, що були представлені на щорічній Міжнародній науковій конференції «Новітні кримінально-правові дослідження – 2015», яка проходила 20 квітня 2015 року в Миколаївському інституті права Національного університету «Одеська юридична академія». Особливо слід підкреслити, що час, тема та місце проведення наукового заходу були обрані не випадково. Так, 20 квітня 2015 року святкується п'ятнадцять років з дня отримання вишем статусу Національного навчального закладу, який був визнаний та, відповідно до вимог сьогодення, залишається центром розвитку фундаментальної юридичної науки України.

Що стосується запропонованої теми, то слід зазначити, що в сучасних умовах розвитку держави і права існує нагальна потреба фокусування наукових досліджень на вирішенні проблем у сфері кримінального права, оскільки питання об'єктивної криміналізації (декриміналізації), реалізації ідей щодо формування інституту кримінальних проступків, пошуку ефективних форм впливу на кримінальні практики перестали мати виключно кримінально-правовий характер, а набули масштабу загальноправових проблем, вирішення яких вимагає не тільки подальший розвиток безпосередньо кримінального права, але й інших галузей права (кримінальний процес, кримінально-виконавче право та інші) та юридичних дисциплін (кримінологія, криміналістика).

Місцем проведення наукового заходу стала кафедра кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія», професорсько-викладацький склад якої готовий на сторінках збірника наукових праць не тільки надати простір для проведення відкритої та безкомпромісної дискусії, але й сам готовий поділитися власними результатами проведених та таких, що тривають, досліджень.

Зміст збірника відтворює девіз діяльності нашого навчального закладу, який був проголошений Президентом Національного університету «Одеська юридична академія» академіком Ківаловим Сергієм Васильовичем: «Університет – це символ минулого, еталон сьогодення і перспектива майбутнього». Відповідно, в збірнику поряд з науковими працями відомих вчених, які внесли помітний доробок в розвиток кримінально-правової науки презентуються дослідження молодих науковців, які роблять перші, але такі впевнені кроки на шляху свого становлення як вчених, здатних привнести в науку свіжі ідеї вирішення складних проблем оптимізації кримінально-правового впливу.

Професорсько-викладацький склад кафедри вдячний всім, хто поділяє нашу впевненість у тому, що мирний час, який обов'язково настане на теренах України, не буде мирним для злочинності у різних формах її прояву, а тому і наступного року, в цей же час, виникне необхідність продовжити дискусію з питань, які не знайшли свого вирішення або вимагають розпочати дослідження, здатні протистояти новим викликам, що постануть перед нашим суспільством та державою.

*Від імені професорсько-викладацького складу
кафедри кримінально-правових дисциплін
Миколаївського інституту права
Національного університету
«Одеська юридична академія»
доктор юридичних наук, професор
Олександр КОЗАЧЕНКО*

Розділ I

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЙНИХ (ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЙНИХ) ПРОЦЕСІВ

МИСЛИВИЙ
Володимир Андрійович

КРИМІНАЛІЗАЦІЯ ТА ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЯ: ДЕЯКІ ТЕНДЕНЦІЇ

Практика суспільних відносин вимагає постійної уваги до об'єктів кримінально-правової охорони. Трансформаційні процеси в Україні показують, що сьогодні вона знаходиться у епіцентрі світової уваги як держава, яка прагне самоідентифікації у європейському та світовому просторі, намагаючись відшукати власний шлях у глобальному світі та своє місце серед країн цивілізованої демократії.

У цих складних соціально-політичних умовах правова політика України викликає неабияку увагу світової спільноти, очікування якої є певним застереженням при формуванні правових засад української держави.

Особливе значення для протидії небезпечним викликам у всіх сферах життєдіяльності України є стан кримінально-правової доктрини, кримінального законодавства і правозастосування. Водночас практика показує, що кримінальне право продовжує залишатися найбільш гострою зброєю щодо подолання виникаючих небезпек, важливу роль в якій належить таким відомим соціально-юридичним феноменам, як криміналізація та декриміналізація. Зазначені явища у національному праві розглядаються як певна частина доктрини кримінального права, самостійні інститути, принципи, а відтак види діяльності, що відображають стан сучасного кримінального законодавства.

Прийняття у 2001 році національного кримінального законодавства, що відбулося на рубежі тисячоліть, та досвід його практичного застосування певною мірою віддзеркалює ефективність кримінального зако-

ну, дає можливість визначення окремих тенденцій, що відбуваються на його теренах за майже півтора десятиліття.

На наш погляд, однією з них, що стосується загального підходу до феномену криміналізації як глобального підходу при створенні нового законодавства, є проникнення в кримінально-правову матерію ідеї так званих кримінальних правопорушень. Незважаючи на її начебто невибагливий характер, вона непомітно перетворилась у нормативну вимогу щодо подальшого розвитку системи кримінальної юстиції та кримінального законодавства [1], і досить швидко й несподівано знайшла законодавче закріплення в Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України).

Сьогодні процес імплементації кримінальних проступків у визначене правове русло привертає дещо меншої уваги, оскільки очікуються остаточні пропозиції щодо його законодавчої реалізації. Водночас, у процесі криміналізації при створенні нового кримінального законодавства вкрай важливим є врахування альтернативних пропозицій. Адже варто згадати, що впровадження кримінального проступку пропонувалось у проекті КК України, підготовленому за завданням Комісії Верховної Ради України з питань правопорядку та боротьби зі злочинністю в 1994 році. У Главі 4 «Каране діяння, його види» пропонувалось поділяти карані діяння на кримінальні проступки (ст. 16), провинність (ст. 17), кривду (ст. 18) та злочин (ст. 19). Проект відносив до кримінальних проступків діяння, що передбачали покарання, не пов'язане з позбавленням волі або у вигляді позбавлення волі на строк до одного року [3]. Така пропозиція на той час не отримала належної підтримки, між тим повернення до категорії кримінального проступку відбулося у положеннях Концепції реформування кримінальної юстиції України.

Законодавче впровадження поняття кримінального правопорушення у КПК України 2012 р. – це нетипове явище випередження процедурним правом свого матеріального підґрунтя, яким є кримінальне законодавство і положення його доктрини. Передбачення кримінальних проступків у КК України означає концептуальну «ревізію» структури кримінального закону, а отже порушення його базових положень. У цьому сенсі ми вже пропонували, що більш оптимальним та виваженим шляхом вирішення проблеми кримінальних правопорушень було б запровадження в КК України поняття кримінального проступку як злочину невеликої тяжкості.

Сьогодні, на наш погляд, заслуговує на увагу такий інститут загальної частини кримінального права, як обставини, що виключають злочинність діяння. Виникнення деяких питань відмінності злочинного від незлочинного обумовлені трансформаціями сучасного суспільства у багатьох сферах його життєдіяльності. Зокрема, ця проблема, напри-

клад, спостерігається у випадках виконання особами свого морального обов'язку шляхом «правопорушень», пов'язаних з використанням конфіденційної, таємної й іншої інформації, яка становить загрозу для людини, суспільства та держави на національному і міжнародному рівнях (зокрема, плівки М. Мельниченка, секретні файли Е. Сноудена, сайт WikiLeaks Д. Ассанжа та ін.).

Наявність сучасних внутрішніх і зовнішніх загроз основам національної безпеки України свідчить про тенденцію необхідності посилення кримінальної відповідальності за окремі види злочинів у зазначеній сфері, а також криміналізацію суспільно небезпечних діянь, пов'язаних з фінансуванням дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж територій або державного кордону України (ст. 110² КК), перешкоджання законній діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114¹ КК).

Значної уваги щодо криміналізації суспільно небезпечної поведінки відчують суспільні відносини у сфері виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини та громадянина (Розділ V Особливої частини КК), серед яких особливо інтенсивної криміналізації зазнають суспільно небезпечні діяння, пов'язані із правопорушеннями у виборчій системі. Отже, певним парадоксом розвитку суспільства як правової держави у сфері, яка має віддзеркалювати основи демократії, є існування тенденції щодо посилення кримінальної репресії.

Водночас найбільш суттєвих коливань зазнають процеси криміналізації та декриміналізації діянь, пов'язаних із суспільними відносинами в економіці, адже за цей період з Розділу VII Особливої частини КК «Злочини у сфері господарської діяльності» було виключено 17 статей, що стосувалися порядку зайняття господарською діяльністю (ст. 202, 203 КК), валютного регулювання (ст. 207, 208 КК), злочинів у сфері торговельних послуг та засобів вимірювання (ст. 225, 226 КК) та інші. Разом з цим, криміналізовано діяння щодо контрафактної продукції (203¹ КК), грального бізнесу (ст. 203² КК), рейдерства (ст. 206² КК), деліктів на ринку цінних паперів (ст. 222¹, 223¹, 223², 232² КК) та інші. Зазначені тенденції, на наш погляд, вказують на те, що доктрина кримінального права поки що не відіграє випереджувального значення для своєчасного прогнозування кримінальних явищ у системі ринкових економічних відносин. Іншим небезпечним феноменом є «уявний» показник злочинності у сфері господарської діяльності, яка на 50 % вважається тіньовою, адже такий показник складає лише 2–3 % у загальній структурі злочинності.

Однією з тенденцій реагування кримінального права на суспільні відносини вбачається криміналізація суспільно небезпечних діянь у сфері громадської безпеки, зокрема пов'язаних з різними формами теро-

ристичної злочинної діяльності (ст. 258¹–258⁵ КК). Розвиток подій у світі і в сучасній Україні показують, що зазначена криміналізація була виправданою й своєчасною, яка на сьогодні допомагає протидіяти існуючим кримінальним викликам.

Значні перетворення відбулися у сфері кримінально-правової охорони суспільних відносин, пов'язаних зі сферою службової діяльності. Багаторічні теоретичні пошуки, що супроводжувалися використанням зразків міжнародних та європейських стандартів, пов'язаних із протидією корупції, нарешті привели до імплементації у чинне національне кримінальне законодавство сукупності норм, які пов'язали між собою сферу службової та професійної діяльності осіб публічного та приватного права. Разом з цим, є очевидною незавершеність структури зазначених норм, яка буде вимагати їх оптимізації з огляду на тенденції їх застосування в судовій практиці.

Нетривалий досвід дії нового КПК України вказує на необхідність удосконалення кримінально-правового регулювання правовідносин у сфері правосуддя, яка на сьогодні потребує докорінного реформування. Отже, саме ці процеси будуть переважно впливати на «зникнення» або «появу» нових кримінально-правових норм.

Суттєвої доктринальної ревізії та перегляду вимагають норми, передбачені Розділом XIX «Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (Військові злочини)», що пов'язано із подіями триваючої збройної агресії на території України [2]. Ведення військових дій в рамках антитерористичної операції показує, що традиційні уявлення про злочинну поведінку військовослужбовців у бойовій обстановці із застосуванням сучасного озброєння масового ураження, особливостей так званої «гібридної війни» вимагають негайного коригування відповідних кримінально-правових норм щодо діянь військовослужбовців.

Література

1. Концепція реформування кримінальної юстиції України: Указ Президента України від 8.04.2008 р. № 311/2008 // Офіційний вісник України від 18 квітня 2008 р. – 2008. – № 27. – Ст. 838.
2. Постанова Верховної Ради України «Про Заяву Верховної Ради України «Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» // Відомості Верховної Ради України від 20.03.2015. – 2015. – № 12. – Ст. 77.

АНТИПОВ

Владислав Володимирович

ЩОДО «ВИПАДКОВОЇ ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЇ» ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ СЛУЖБОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Починаючи з 2008 р. була започаткована фундаментальна перебудова вітчизняного законодавства про боротьбу з корупцією, у т.ч. – законодавства про кримінальну відповідальність за злочини у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. Наприклад, статті 364 і 368 Кримінального кодексу України (далі – КК) змінювалися за цей період сім разів. Стаття 364-1, після її введення до КК у 2011 р. встигла змінитися п'ять разів.

Внесення чисельних, неодноразових, інколи суперечливих змін до Розділу XVII КК, які пояснювалися приведенням національного законодавства у відповідність з міжнародними стандартами боротьби з корупцією, призвело до створення ситуації «випадкової декриміналізації» значного масиву корупційних дій. Тобто до результату, протилежному задекларованій меті.

За чинним КК обов'язковою ознакою складів ряду злочинів у сфері службової діяльності є спричинення істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб (основні склади злочинів), а також спричинення тяжких наслідків (кваліфіковані склади злочину).

З 1995 р. і до травня 2014 р. законодавець визначав поняття «істотна шкода» стосовно злочинів у сфері службової діяльності таким чином: «Істотною шкодою у статтях 364, 364-1, 365, 365-2, 367, якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян» (примітка 3 до ст. 364 КК). Тяжкі наслідки визначалися так: «Тяжкими наслідками у статтях 364–367, якщо вони полягають у завданні матеріальних збитків, вважаються такі наслідки, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподатковуваний мінімум доходів громадян» (примітка 4 до ст. 364 КК).

На підставі використання законодавцем формулювання «якщо вона полягає у завданні матеріальних збитків» теорія кримінального права обґрунтовано вважала, що істотна шкода та тяжкі наслідки можуть полягати у заподіянні як матеріальної шкоди, так і шкоди нематеріального характеру [див., наприклад: 1, с. 784]. Відповідно до пункту 6 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень» № 15 від 26 грудня

2003 р., «якщо шкода полягає у заподіянні суспільно небезпечних наслідків нематеріального характеру, питання про її істотність вирішується з урахуванням конкретних обставин справи. Зокрема, істотною шкодою можуть визнаватися порушення охоронюваних Конституцією України чи іншими законами прав та свобод людини і громадянина (право на свободу й особисту недоторканність та недоторканність житла, виборчі, трудові, житлові права тощо), підлив авторитету та престижу органів державної влади чи органів місцевого самоврядування, порушення громадської безпеки та громадського порядку, створення обстановки й умов, що утруднюють виконання підприємством, установою, організацією своїх функцій, приховування злочинів» [2].

На практиці завжди поширений був такий різновид зловживання владою, як фальсифікація справ про адміністративні правопорушення (так зване «покращання показників адмінпрактики»). Наприклад, 16.03.2011 вироком Кременецького районного суду Тернопільської області засуджено за ч. 3 ст. 364 і ч. 1 ст. 366 КК майстра лісу ОСОБУ_1, який умисно з метою покращання показників своєї роботи склав завідомо неправдиві протокол про адміністративне правопорушення по факту розведення вогню на території природного заповідника «Медобори» жителем м. Кременець ОСОБА_2, який в дійсності на території лісового господарства філії «Кременецькі гори» не перебував та правопорушення не скоював. Також засуджений умисно склав завідомо неправдиву постанову про накладення адміністративного штрафу у розмірі 17 гривень, який сам і сплатив від імені ОСОБА_2. У вирокі суд зазначив, що дії ОСОБИ_1 заподіяли «істотну шкоду охоронюваним законом державних інтересів у вигляді підливу авторитету та престижу органів державної влади». [3]

Ситуація кардинально змінилася, коли Законом від 13 травня 2014 р. № 1261-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» з приміток 3 і 4 до ст. 364 КК були викреслені слова «якщо вона полягає в заподіянні матеріальних збитків» [4]. Нова редакція приміток не може тлумачитися інакше як віднесення законодавцем до наслідків шкоди лише матеріального характеру. Зараз Кримінальний закон однозначно вказує, що у випадках, коли заподіяна шкода менше ста неоподатковуваний мінімумів доходів громадян (60 тис. 900 грн у 2015 р.) відсутні основні склади злочинів, передбачені статтями 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК. Так само, відсутні кваліфіковані склади злочинів, передбачені статтями 364–367 КК (за ознакою спричинення тяжких наслідків), якщо заподіяна шкода менше 152 тис. 250 грн.

Якби чинна редакція вказаних норм була сформульована, як кажуть «з нуля», можна було припустити, що законодавець «забув» включити

до визначення істотної шкоди та тяжких наслідків ознаки нематеріального характеру і тому таким визначенням слід керуватися лише в окремих випадках, а в інших відносити наслідки до тяжких чи до істотної шкоди за іншими критеріями, які суд визначає на власний розсуд. Хоча і в цьому випадку така трактовка означала би розширене тлумачення кримінального закону, що недопустимо.

Однак в дійсності, як було вже показано, чинна редакція приміток 3 і 3 до ст. 364 КК є результатом вилучення спеціально виданим Законом з їх тексту слів «якщо вона полягає в заподіянні матеріальних збитків». Це виключає наявність складів злочинів у випадках спричинення шкоди, яка за своєю природою не може мати грошового виміру. Зрозуміло, що шкода авторитету органів державної влади, обмеження прав людини на особисту недоторканість, спотворення адміністративної практики тощо, ніяким чином не можуть бути виражені в грошах. Відтак можна стверджувати, що Закон від 13 травня 2014 р. № 1261-VII, виклавши примітки 3 і 4 до ст. 364 КК в редакції без згадки про можливість заподіяння шкоди нематеріального характеру, по-суті декриміналізував відповідні діяння.

Така декриміналізація суспільно небезпечних діянь настільки суперечить завданням боротьби з корупцією, що органи досудового розслідування і суди подекуди її не помічають. Вивчення судової практики за період після 13 травня 2014 р. свідчить про наявність (хоча і поодиноких) обвинувальних вироків у випадках, коли заподіяна службовою особою шкода є нематеріальною і не відповідає визначенням істотної шкоди та тяжкого наслідку, які надані законодавцем у примітках 3 і 4 до ст. 364 КК.

Так, за даними Єдиного державного реєстру судових рішень в період з 1 січня по 23 березня 2015 р. судами першої інстанції засуджено 5 осіб за зловживання владою або службовим становищем, яке завдало істотну шкоду у вигляді матеріальних збитків, і одну особу за зловживання владою, яке завдало істотну шкоду нематеріального характеру. 05.02.2015 р. Комунарський районний суд м. Запоріжжя постановляючи вирок вказав таке: «Публічна демонстрація ОСОБА_1, як службовою особою правоохоронного органу, можливості забезпечення не притягнення ОСОБА_3 до кримінальної відповідальності, за умови надання неправомірної вигоди, завдала істотної шкоди охоронюваним законом державним інтересам, що виразилося у підриві авторитету та престижу органів внутрішніх справ України та порушенні правильності діяльності органів внутрішніх справ, зміст якої визначається законодавством України» [5].

За період з 1 червня 2014 р. по 23 березня 2015 р. судами України засуджені 28 особи за частиною другою ст. 364 КК (зловживання владою або службовим становищем, що спричинило тяжкі наслідки). Серед них в одному випадку суд визнав тяжким наслідком спричинену шкоду нематеріального характеру.

Непомічена судами декриміналізація стосується не лише зловживання владою або службовим становищем. У примітці 3 до статті 364 КК вказано, що наведене в ній визначення істотної шкоди поширюється на статті 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК. Визначення у примітці 4 до ст. 364 КК тяжких наслідків, яке зараз також пов'язано виключно з матеріальною шкодою, поширюється на статті 364-367 КК. Таким чином після 13 травня 2014 р. заподіяння шкоди нематеріального характеру означає відсутність таких складів злочинів:

- зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми (ст. 364-1 КК);
- перевищення влади або службових повноважень працівником правоохоронного органу (ст. 365 КК);
- зловживання повноваженнями особами, які надають публічні послуги (ст. 365-2 КК);
- службове підроблення, що спричинило тяжкі наслідки (частина друга ст. 366 КК);
- службова недбалість (ст. 367 КК).

Крім того, відповідно до частини першої ст.5 КК закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння має зворотню дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності, у тому числі на осіб, які відбувають покарання або відбули покарання, але мають судимість. Тому постає питання про необхідність перегляду вироків, якими в минулі роки були засуджені особи за службове зловживання, службову недбалість та інші вказані вище діяння, коли їх наслідки виражалися в заподіянні шкоди нематеріального характеру.

Висновок: декриміналізація ряду діянь у сфері службових правопорушень не була метою законодавця, а є результатом помилки при внесенні чисельних і неодноразових змін до Розділу XVII КК. Цю помилку необхідно найскоріше виправити і повернути до визначень істотної шкоди та тяжких наслідків формулу «якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків». Це дасть судам підставу на законній основі відносити до істотної шкоди та тяжких наслідків злочинів у сфері службової діяльності як майнові (грошові) збитки, так і немайнову (нематеріальну) шкоду.

Література

1. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар. Т. 2: Особлива частина / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. І. Тютюгін та ін. – Х.: Право, 2013. – 1040 с.
2. Про судову практику у справах про перевищення влади або службових повноважень: постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня

- 2003 р. № 15: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0015700-03>.
3. Справа № 1909/1-44/11, Кременецький районний суд Тернопільської області // Єдиний державний реєстр судових рішень: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/14265046>.
 4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України: Закон України від 13 травня 2014 р.: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1261-18>.
 5. Справа № 333/8666/14-к, Комунарський районний суд м. Запоріжжя // Єдиний державний реєстр судових рішень: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42836862>.

БАГІРОВ
Сергій Рамізович

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ОБ'ЄКТА ВТРУЧАННЯ В ДІЯЛЬНІСТЬ ЗАХИСНИКА ЧИ ПРЕДСТАВНИКА ОСОБИ (ст. 397 КК УКРАЇНИ)

Серед злочинів проти правосуддя окрему групу утворюють посягання, що спрямовані проти нормальної діяльності захисника чи представника особи, пов'язаної з наданням правової допомоги.

Надані адвокатам Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», іншим (процесуальним) законодавством України професійні права, а також честь і гідність адвоката охороняються законом. Реалізація цих прав та повноважень забезпечується відповідними гарантіями адвокатської діяльності, передбаченими, зокрема, ст. 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [4] та спрямованими на реалізацію професійних прав адвоката. Ці гарантії, з огляду на їх особливе значення, самі потребують належної правової охорони.

Водночас практика, засоби масової інформації, опитування, спілкування на інтернет-форумах тощо свідчать про значні порушення професійних прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності. Автори науково-практичного коментаря до законодавства про адвокатуру правильно зазначають, що механізми охорони професійних прав адвоката законом є недосконалими, а гарантії адвокатської діяльності, в тому числі й реалізації цих прав у повному обсязі, – недостатні для забезпечення належного виконання адвокатом професійних повноважень [6, с. 54].

Кримінальним кодексом України передбачено відповідальність за низку протиправних діянь, котрі полягають у порушенні права на захист, втручанні в діяльність захисника чи представника особи або, інак-

ше, полягають у порушенні права на правову допомогу. П'ять статей чинного КК України безпосередньо передбачають відповідальність за такі злочини:

- 1) порушення права на захист (ст. 374 КК);
- 2) втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК);
- 3) погроза або насильство щодо захисника чи представника особи (ст. 398 КК);
- 4) умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи (ст. 399 КК);
- 5) посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з діяльністю, пов'язаною з наданням правової допомоги (ст. 400 КК).

Кількість засуджених за злочини проти правосуддя порівняно невелика. Злочини ж, котрі спрямовані проти нормальної діяльності захисника чи представника особи, пов'язаної з наданням правової допомоги, у судовій практиці зустрічаються дуже рідко. Видається, що причиною такого становища є не відсутність цих посягань у реальній дійсності, а їхня латентність, одним із чинників якої є недостатній рівень правової обізнаності та правової культури не лише працівників правоохоронних органів та суддів, а й самих адвокатів. Іноді причиною латентності названих злочинів є небажання адвоката, якій зіткнувся зі злочинною дією, що порушує нормальну діяльність з надання правової допомоги, «псувати стосунки» з відповідними органами або особами, або втрачати власний час на притягнення винної особи до кримінальної відповідальності.

Особливо хотілося б акцентувати на відсутності належних, передусім монографічних, наукових розробок рівня доктора наук щодо застосування відповідних кримінально-правових норм. Ті коментарі, що наразі існують, є неповними, такими, що містять неточності, оминають важливі питання, не розв'язують проблеми у правозастосуванні.

Характер вчиненого злочину, його суспільна небезпека визначаються передусім об'єктом, на який він посягає. Будь-яке діяння, ознаки якого передбачені в Особливій частині КК, становить небезпеку і посягає на певні об'єкти охорони. Ці твердження є аксіомами доктрини кримінального права і не оспорується в науці. Водночас учені-криміналісти розходяться в думках щодо того, на що ж саме посягає винувата особа, коли вчиняє злочин. Зазначене питання є одним з гостро дискусійних у теорії кримінального права.

В юридичній літературі, присвяченій кримінально-правовій характеристиці злочинів проти правосуддя, найчастіше зазначають, що родовим об'єктом цієї групи суспільно небезпечних діянь є правосуддя як система суспільних відносин, покликаних забезпечити передумови, нормальне існування, а також втілення у життя результатів охоронної, пі-

знавально-правозастосовної, процесуально-впорядкованої діяльності суду й органів та осіб, що йому сприяють [7, с. 27].

У науково-практичних коментарях основним безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 397 КК України визнають встановлений законом порядок здійснення правосуддя в частині забезпечення права особи на її захист чи представлення її інтересів під час розгляду справи у суді, а також нормальну діяльність захисника чи представника особи [8, с. 1059].

Проте, розуміння змісту об'єкта цього злочину потребує окремого дослідження у зв'язку з такими обставинами. Визнавати об'єктом цього злочину встановлений законом порядок здійснення правосуддя в частині забезпечення права особи на її захист у цілому можна, але за такого підходу акцент робиться на праві особи на захист, яке є лише частиною більш широкого поняття – права на правову допомогу.

Конституція України у ст. 59 проголошує, зокрема, що особа має право на захист від обвинувачення. Проте не всім учасникам процесу пред'являється обвинувачення. Візьмемо, наприклад, правову допомогу свідку. Рішенням Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23-рп / 2009 у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) [5] встановлено, що положення частини першої статті 59 Конституції України «кожен має право на правову допомогу» треба розуміти як гарантовану державою можливість будь-якій особі незалежно від характеру її правовідносин з державними органами, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, юридичними та фізичними особами вільно, без неправомірних обмежень отримувати допомогу з юридичних питань в обсязі і формах, як вона того потребує. На розвиток цих положень, спочатку до КПК України 1960 р., а пізніше – й до чинного Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. внесено відповідні норми. Так, п. 2 ч. 1 ст. 66 чинного КПК передбачає право свідка користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката [3]. Отже, свідок не захищається, оскільки йому не пред'явлено обвинувачення (повідомлено про підозру), а отримує правову допомогу. Тому і розуміння безпосереднього об'єкта злочину, передбаченого ст. 397 КК України, має бути таким, щоб охоплювало встановлений законом порядок здійснення правосуддя в частині забезпечення *права особи на правову допомогу*, а не виключно права на захист.

Варто мати на увазі, що наведеним вище проблема розуміння об'єкта злочинів, що порушують право на правову допомогу, не вичерпується. Нагадаємо, що стаття 59 Конституції України проголошує, що кожен має

право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безкоштовно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав. Для забезпечення права на захист від обвинувачення і надання правової допомоги у вирішенні справ у судах та інших державних органах в Україні діє адвокатура. Ці конституційні положення закладають загальні законодавчі засади діяльності захисника або представника особи. Але як співвідноситься право на правову допомогу з родовим об'єктом злочинів проти правосуддя? Чи є воно основним або додатковим безпосереднім об'єктом? Чи мають властивості об'єкта кримінально-правової охорони суспільні відносини, що забезпечують *конституційне право людини на правову допомогу*, і якщо так, то в якому розділі Особливої частини КК України необхідно розташувати злочин, який порушує ці відносини?

Вважаємо, що сучасній доктрині кримінального права потрібні вичерпні відповіді на поставлені запитання.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України від 05 квітня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131.
3. Кримінальний процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 9–10; 11–12; 13. – Ст. 88.
4. Про адвокатуру та адвокатську діяльність. Закон України від 05 липня 2012 р. // Голос України. – 14 серпня 2012 р. – № 148–149.
5. Рішення Конституційного Суду України від 30 вересня 2009 р. № 23-рп/2009 у справі за конституційним зверненням громадянина Голованя Ігоря Володимировича щодо офіційного тлумачення положень статті 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) // Адвокатура в Україні / Акад. адвокатури України; авт.-упоряд.: Т. В. Варфоломеева, С. В. Гончаренко. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – С. 103–108.
6. Адвокатура в Україні / Акад. адвокатури України; авт.-упоряд.: Т. В. Варфоломеева, С. В. Гончаренко. – К.: Юрінком Інтер, 2010. – 400 с.
7. Лобанова Л.В. Преступления против правосудия: теоретические проблемы классификации и законодательной регламентации / Лобанова Л. В. – Волгоград: Изд-во Волгоградского государственного университета, 1999. – 268 с.
8. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України. – 6-те вид., переробл. і доповн. / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2009. – 1236 с.

ГОВОРОВА Альона Ігорівна
ПУШКАР Ганна Михайлівна

ПРИНЦИП ПРЕЗУМПЦІЇ НЕВИНУВАТОСТІ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ІСТОРИЧНІ ТА ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ

Правові презумпції є одним із інститутів вітчизняного кримінального процесу, що визначають його побудову, пронизують всі стадії кримінального судочинства. Ефективність їх застосування в повсякденній діяльності уповноважених посадових осіб залежить від рівня правового регулювання презумпцій, їх відповідності проголошеним демократичним принципам. Застосування презумпцій має на меті стабільність, прискорення та спрощення процесу правового регулювання.

Презумпція невинуватості сягає своїм корінням звичаєвого права та народної мудрості нашого народу: «Не піймавши, не кажи “зłodий”»; «Не спіши карати, спіши вислухати» тощо. Перші правові норми, що поклали обов'язок доказування вини обвинуваченого на обвинувача містяться у відомій пам'ятці історії права – Законах Хаммурапі, котрі починалися саме регламентацією питання судочинства. Так, стаття 1 Законів вавилонського царя встановлювала, що людину, яка не зуміла довести винуватість іншої у вбивстві, необхідно стратити. Дослівно це було викладено так: «Якщо людина під присягою буде обвинувачувати іншу у вбивстві і не доведе цього, то обвинувача слід стратити». Найвідомішою правовою пам'яткою Стародавньої Індії є Закони Ману. Тут теж відображений правовий елемент презумпції невинуватості – покладення обов'язку доказування винуватості на обвинувача чи заявника.

У стародавніх Афінах не існувало спеціальних органів, які повинні були починати кримінальне провадження і підтримувати обвинувачення у суді. Обвинувачення мало приватний характер. Виклик обвинуваченого чи відповідача до суду не вважався обов'язком державних органів, а покладался на особу, яка порушила справу. На позивача чи потерпілого також покладался обов'язок виклику до суду свідків. Таким чином зароджувалося правило покладення обов'язку доказування на обвинувача, визнане згодом найважливішим елементом презумпції невинуватості [5].

Преважна більшість вчених вказують на те, що вперше принцип презумпції невинуватості було сформульовано у XVIII ст. у книзі «Про злочини і покарання» Чезаре Беккарія: «Ніхто не може вважатися злочинцем до того моменту, поки не буде винесено обвинувальний вирок. Суспільство не може позбавити обвинуваченого свого захисту до того, як буде встановлено, що він порушив умови, які гарантували йому такий захист» [10].

У наш час основні правила, складові інституту презумпції невинуватості, знайшли закріплення в міжнародних правових актах. До них, зокрема, належать Загальна декларація прав людини (ст. 11), ухвалена Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року, Міжнародний пакт про громадські та політичні права, прийнятий Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1966 року, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод від 4 листопада 1950 року та ін. Наприклад, відповідно до останньої (п. 2, ст. 6) цей принцип виражається в гарантії того, що кожен обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право вважатися невинуватим, доки його вину не буде доведено згідно з законом. Європейський Суд пояснює цей принцип так: «Презумпція невинуватості, закріплена в пункті 2 статті 6, є одним з елементів справедливого судового розгляду, про який йдеться у пункті 1 цієї ж статті. Цей принцип порушується, якщо суд оголосить обвинуваченого винним, у той час як його винуватість не буде попередньо доведена. Якщо відсутні формальні підтвердження цього, досить щоб мотивація судді давала підстави думати, що він припускав обвинуваченого винуватим» [4].

Серед джерел українського законодавства принцип презумпції невинуватості закріплено Конституцією України (ст. 62), Кримінальним кодексом (ч. 2, ст. 2), Кримінальним процесуальним кодексом (ч. 1, ст. 17). В усіх зазначених актах презумпція невинуватості викладена майже однаково: «особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено у законному порядку та встановлено обвинувальним вироком суду» [1, 3]. Кримінальний процесуальний кодекс, визначаючи принцип презумпції невинуватості додатково наголошує, що винуватість особи може встановлюватись лише обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили [2].

В теоретичному плані презумпція невинуватості особи розглядається у вузькому та широкому розумінні. Сучасне європейське право з прав людини підтримує широкий сенс презумпції невинуватості: не лише поведження з особою, вина якої не встановлена обвинувальним вироком суду, має відповідати поведженню з невинуватою особою, а й досудове розслідування має проводитись, наскільки це можливо, як немовби підозрюваний є невинуватим.

В. Крижанівський виділив такі функції презумпції невинуватості: гарантійну, захисну (охоронну), компенсаційну та активізуючу. Гарантійна функція принципу презумпції невинуватості спрямована на закріплення привілейованої позиції обвинуваченого в процесі, адже він не повинен доказувати свою невинуватість, а навпаки – на прокурора покладається обов'язок доказування вини і лише за допомогою таких засобів, які не порушують права обвинуваченого. Захисна функція розгляда-

ється в двох аспектах: з одного боку заборона презюмувати винуватість виключає засудження, яке ґрунтується на недостатніх доказах та на однібічній оцінці доказового матеріалу і цим самим сприяє недопущенню судових помилок, які призводять до засудження невинуватих осіб; з іншого боку, через заборону вважати обвинуваченого винуватим у зв'язку зі складанням на досудовому слідстві обвинувального висновку принцип презумпції невинуватості не дозволяє стверджувати, що обвинувачений є злочинцем. Компенсаційна функція спирається на реалізацію змагальності та рівноправності сторін. Те, що особа має захисника під час кримінального провадження, не робить його сильнішою стороною в процесі, адже прокурор має цілий слідчий апарат, який допомагає йому в збиранні доказів. Активізуюча функція сприяє правильному здійсненню процесуальної діяльності у кримінальному провадженні. У цей спосіб презумпція невинуватості впливає на поліпшення якості роботи правоохоронних органів і сприяє винесенню судом законного та обґрунтованого рішення [7].

Нормативне закріплення презумпції винуватості – необхідна, проте недостатня умова її дотримання. Практика свідчить, що заходи, які вживаються урядами навіть держав «старої демократії» при виконанні однієї з головних функцій сучасної держави – гарантування належного захисту громадян від злочинних посягань – демонструють намагання обійти, знівелювати, применшити презумпцію невинуватості задля «громадської безпеки», перевага якій надається над правами людини. В більшості країн злочинність досягла рівня, який вважається неприпустимо високим [9]. Так, за даними Державного комітету статистики, в Україні у 2011 році було зареєстровано 520 218 злочинів, у 2012 р. – 447 147, а у 2013 р. – 563 560. Постійне нестабільне становище злочинності та її періодичне зростання має наслідком вжиття жорсткіших заходів, серед яких, зокрема, криміналізація нових суспільно небезпечних діянь чи зростання санкцій за вже передбачені законодавством правопорушення, посилення суворості покарання окремих категорій осіб, які, на думку влади, є особливо небезпечними для суспільного порядку і безпеки, збільшення кількості запобіжних заходів. До того ж, на жаль, спостерігаються непоодинокі випадки нехтування принципом презумпції невинуватості нібито заради суспільної безпеки.

На нашу думку, слід погодитись з позицією про те, що зміст презумпції невинуватості виражається в недопущенні передчасного осуду і покаранні, можливості помилки з огляду на «крихкість» встановлення фактів у суді та нерівності засобів громадянина і держави. Оскільки засудження має наслідком покарання, яке може зачіпати інші права особи – право на свободу чи право на повагу до приватного життя (якщо покаранням є обмеження чи позбавлення волі) та право власності (якщо покаранням є

штраф або конфіскація) – то сучасна держава зобов'язана організувати систему кримінальної юстиції таким чином, щоб серед іншого мати достатньо ефективний механізм розслідування, переслідування в суді і покарання правопорушників задля унеможливлення покарання невинуватої особи. Тому враховуючи вплив покарання на права людини, воно має накладатися лише після засудження компетентним судом відповідно до справедливої процедури у передбаченому законом порядку. Крихкість встановлення фактів в суді пов'язана з відсутністю форми кримінального судочинства, яка б гарантувала абсолютну точність у встановленні фактів. Залежність системи кримінальної юстиції значною мірою від усних свідчень, які даються через кілька місяців (інколи років) після події, навіть при зростанні ваги наукових доказів (насамперед експертиз), призводить до помилок, які трапляються в будь-якій системі.

Необхідність дотримання принципу презумпції невинуватості обумовлена нерівним становищем держави та особи. Перша має потужний механізм – слідство, прокуратуру, суди, систему виконання покарань, але в демократичному суспільстві очікується використання державою своєї влади відповідно до певних стандартів, які демонструють повагу до гідності та автономії кожної особи [9].

Література

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. – К.: Преса України, 1997. – 25 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України // Офіц. вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 8.
3. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2143-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 5.
4. Рішення Європейського Суду з прав людини у справі «Альє де Рібемон проти Франції» від 10 лютого 1995 року // Европейский Суд по правам человека. Избранные решения. В 2 т. – Т.2. – С. 86–87.
5. Васильев Л.М. Презумпция невинности обвиняемого в истории российского права. – Волгоград, 2003. – С. 14.
6. Державна служба статистики України [Офіц. сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 27.03.2015).
7. Крижанівський В.В. Принцип презумпції невинуватості у кримінальному процесі (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис. канд. юрид. наук: – К., 2007. – С. 10.
8. Тertiшник В. М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2002. – 37 с.
9. Тетяна Фулей. Презумпція невинуватості: концептуальні підходи // Слово національної школи суддів України. – 2012. – № 1(1). – С. 39–53.
10. Чезаре Беккариа. О преступлениях и наказаниях. – М., 1995. – С. 121 www.krotov.info/librari/b/blok_m/bekkaria3.html.

Розділ II

ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ: ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

КОЗАЧЕНКО
Олександр Васильович

СПЕЦІАЛЬНА КОНФІСКАЦІЯ В СИСТЕМІ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ

У сучасному доктринальному розумінні кримінально-правовий захід, як базовий і визначальний елемент здійснення кримінально-правового впливу, представляє собою систему прийомів і способів здійснення примусового та реабілітаційно-заохочувального впливу держави на кримінальні практики (кримінальні правопорушення, об'єктивно протиправні діяння, зловживання правом та ін.), правомірну поведінку, які застосовуються на підставі закону, детермінованого культурним середовищем, що сформувалося в конкретно-історичних умовах розвитку українського суспільства.

Систему кримінально-правових заходів, яка закріплена в сучасному українському законодавстві, можна представити в наступному вигляді: всі кримінально-правові заходи можна поділити на два самостійних види: примусові та заохочувальні. При цьому слід враховувати, що кожному кримінально-правовому заходу притаманні два способи правового впливу: примус і заохочення, особливість поєднання яких утворює унікальність правового впливу, який здійснюється в процесі застосування того або іншого кримінально-правового заходу. У свою чергу примусові кримінально-правові заходи можна поділити на дві самостійні групи: каральні, тобто такі, застосування яких має на меті здійснити каральний вплив на правопорушника, і такі, які позбавлені мети карати – некаральні кримінально-правові заходи.

До каральних кримінально-правових заходів слід віднести покарання та судимість. Елементами системи некаральних заходів кримінально-правового впливу виступають примусові заходи медичного характеру, примусове лікування, спеціальні кримінально-правові заходи (на законодавчому рівні зазначені кримінально-правові заходи об'єднані поняттям інші кримінально-правові заходи), примусові заходи виховного характеру, компенсаційні кримінально-правові заходи, превентивні заходи, заходи забезпечення, заходи кримінально-правового характеру, що застосовуються до юридичних осіб. У свою чергу спеціальні кримінально-правові заходи мають комплексний характер, який утворюється нормативним закріпленням можливості застосування обмеження у користуванні спеціальним правом та спеціальної конфіскації.

Особливим видом спеціальних кримінально-правових заходів є спеціальна конфіскація, передбачена статтею 96-1 КК України. Відповідно до вказаної статті спеціальна конфіскація, передбачена в Загальній частині КК України, полягає в примусовому і безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей або іншого майна за умови вчинення злочину корупційного направлення, віднесеного законодавцем до відповідного переліку, або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки визначених законом про спеціальну конфіскацію корупційних діянь.

Стосовно нормативного закріплення даного виду спеціального кримінально-правового заходу слід зазначити, що його застосування передбачається в Загальній частині КК України з одночасним включенням даного заходу до санкцій статей 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-2, 368-3, 368-4, 369, 369-2 КК України. Враховуючи той факт, що зміст і підстави застосування спеціальної конфіскації даного виду передбачені в Загальній частині КК України, а в Особливій частині КК України тільки вказується вид даного заходу, то в цілому його можна охарактеризувати як вид конфіскації, передбачений Загальною частиною КК України.

Підставами для застосування спеціальної конфіскації даного виду може бути вчинення злочину (кримінального проступку), передбаченого статтями 354, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК України, або об'єктивно протиправного діяння, що підпадає під ознаки, які отримали нормативне закріплення в зазначених статтях. Спеціальна конфіскація в Загальній частині КК України може застосовуватися: а) додатково до кримінального покарання (у випадку вчинення злочину); б) без призначення покарання (у випадку звільнення від кримінальної відповідальності або покарання (ч. 3 ст. 96-1 КК України), крім випадку звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України); в) додатково до примусових заходів медичного або виховного характеру (ч. 3 ст. 96-1 КК України); г) у випадку закриття

кримінального провадження на підставі ч. 1 ст. 284 КПК України (ч. 9 ст. 100 КПК України).

Предметом спеціальної конфіскації, передбаченої в Загальній частині КК України (ст. 96-2 КК України), визнаються гроші, цінності та інше майно, якщо буде доведено, що вони: одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна (наприклад, гроші, які були отримані як неправомірна вигода або вигода, яка отримана від тримання акцій підприємства, які були придбані як неправомірна вигода). Якщо гроші, цінності або інше майно були повністю або частково перетворені в інше майно, конфіскації підлягає повністю або частково перетворене майно. Якщо на момент прийняття судом рішення про спеціальну конфіскацію неможливо її здійснити на підставі використання або неможливості виділення з набутого законним шляхом майна, відчуження або інших причин, суд приймає рішення про конфіскацію грошової суми, що відповідає вартості такого майна; призначалися (використовувалися) для схилення особи до вчинення злочину, фінансування та/або матеріального забезпечення злочину чи винагорода за його вчинення (наприклад, підкуп посадової особи; винагорода посередникам у підкупі посадової особи); були предметом злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), а у разі, коли його не встановлено, – переходять у власність держави (наприклад, гроші для підкупу, але якщо вони належать особі, яка викривала вчинення службового злочину, – вони повертаються цій особі); були підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення злочину, крім тих, що повертаються власнику (законному володільцю), який не знав і не міг знати про їх незаконне використання (зловживання владою, якщо воно супроводжувалось використанням зброї, яка не є табельною).

Спеціальній конфіскації підлягають гроші, цінності або інше майно, які були передані особою, що вчинила суспільно небезпечне діяння іншій фізичній або юридичній особі, якщо така особа знала або повинна була знати, що таке майно отримано злочинним шляхом (ч. 4 ст. 96-2 КК України).

Спеціальна конфіскація, передбачена в загальній частині кримінального закону, не застосовується до грошей, цінностей або іншого майна за вказаних умов, якщо, по-перше, вони підлягають поверненню власнику (законному володільцю), по-друге, призначені для відшкодування шкоди, завданої злочинцем (ч. 5 ст. 96-2 КК України).

Суб'єктами, до яких може застосовуватися спеціальна конфіскація, є: засуджений за вчинення злочину, передбаченого як підставу для застосування спеціальної конфіскації; підозрюваний, обвинувачений у випадку прийняття рішення про звільнення від кримінальної відповідальності або покарання; особа, до якої застосовується примусовий захід медичного

характеру або примусовий захід виховного характеру в разі вчинення діяння неосудною особою або особою, яка не досягла віку кримінальної відповідальності, але досягла одинадцятирічного віку, відповідно; інші особи у випадку закриття кримінального провадження слідчим або прокурором на досудовому розслідуванні.

Що стосується процесуальної складової застосування спеціальної конфіскації, то слід вказати на наступне. Умови застосування спеціальної конфіскації внесені законодавцем до предмета доказування (п. 6 ч. 1 ст. 91 КПК України). З метою забезпечення можливої спеціальної конфіскації застосовується такий кримінально-правовий захід забезпечення, як тимчасове вилучення майна. Рішення про застосування або відмову в застосуванні спеціальної конфіскації приймається виключно в судовому порядку і оформлюється підсумковим процесуальним рішенням (вироком, ухвалою). У випадку закриття кримінального провадження слідчим або прокурором у межах наданої компетенції вони зобов'язані, за наявності підстав, передбачених законом, підготувати і направити клопотання про застосування спеціальної конфіскації до суду за загальними правилами подання клопотань. Алгоритм діяльності суду при вирішенні питання про спеціальну конфіскацію вимагає, по-перше, встановлення підстав для повернення грошей, цінностей або майна їх власнику (законному володільцю); по-друге, якщо гроші, цінності або майно не підлягають поверненню, суд вирішує питання про можливість за їх рахунок здійснити відшкодування завданої шкоди; по-третє, за відсутності підстав для першого або другого рішення суд застосовує спеціальну конфіскацію тільки за умови, що сторона обвинувачення доведе, що власник (законний володільць) грошей, цінностей та іншого майна знав про їх незаконне походження та/або використання. При цьому законодавець установлює виключно імперативні засади призначення спеціальної конфіскації даного виду, не допускаючи можливість відмовити у застосуванні спеціальної конфіскації у будь-якому випадку кваліфікації корупційних діянь за зазначеними в законі статтями, крім умов, визначених в алгоритмі прийняття рішення про спеціальну конфіскацію.

Особливим видом спеціальної конфіскації слід визнати кримінально-правовий захід, який передбачений в санкціях статей Особливої частини КК України. Відповідно, спеціальною конфіскацією, передбаченою в Особливій частині КК України, слід визнавати таку сукупність прийомів і способів здійснення кримінально-правового впливу, яка застосовується судом одночасно з призначенням покарання, до особи, що вчинила злочин (кримінальний проступок), з метою попередження можливості вчинення діяння у майбутньому.

Принциповими відмінностями спеціальної конфіскації, передбаченої в Особливій частині КК України, від аналогічного кримінально-

правового заходу, передбаченого в Загальній частині, є те, що, по-перше, цей захід застосовується виключно за умови вчинення злочину (кримінального проступку), що виключає можливість його застосування при вчиненні об'єктивно протиправного діяння; по-друге, цей захід застосовується виключно до засудженої особи, що виключає можливість його застосування до підозрюваного або обвинуваченого та інших осіб, які виконують різні процесуальні ролі; по-третє, цей захід застосовується виключно за умови його нормативного закріплення в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК України; по-четверте, предметом спеціальної конфіскації, передбаченої Особливою частиною КК України, можуть бути не тільки гроші, цінності або інше майно (в науці кримінального права виділяють ознаки майна – фізичну (предмет можна вилучити з володіння законного власника, його пошкодити або знищити), економічну (мінова або споживча вартість), юридичну (предмет повинен належати особі на законних підставах)), але й предмети (програми або технічні засоби (ч. 3 ст. 362 КК України), порнографічні предмети (ст. 301 КК України) та ін.), інші об'єкти (примірники творів, матеріальні носії фонограм, програм мовлення (ст. 176 КК України) зі специфічними ознаками; по-п'яте, зазначена конфіскація застосовується виключно вироком суду, що виключає можливість оформлення іншими процесуальними рішеннями, зокрема ухвалою; по-шосте, на відміну від аналогічного кримінально-правового заходу, передбаченого в Загальній частині, зазначений захід може застосовуватися як на диспозитивних, так і імперативних засадах у залежності від того, чи визнає законодавець спеціальну конфіскацію обов'язковою, чи надає суду право, з урахуванням обставин злочину та специфіки предмета спеціальної конфіскації, вирішувати питання про застосування спеціальної конфіскації на власний розсуд.

Таким чином, в процесі дослідження здійснення кримінально-правового впливу, заходи якого передбачені українським законодавством, слід враховувати співіснування двох видів спеціальної конфіскації, застосування кожного з яких характеризується специфічними цілями, особливими засадами, унікальним суб'єктним складом і спеціальним порядком.

ОРЛОВСЬКА
Наталя Анатоліївна

ШТРАФ ЩОДО ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ

Вітчизняна модель кримінально-правового впливу на юридичну особу передбачає, що, оскільки суб'єктом злочину може бути тільки фізична особа, до юридичної особи застосовуються заходи кримінально-правового впливу, які не є формами реалізації кримінальної відповідальності, підставою їхнього застосування є не склад злочину, а факт причетності до злочину (інтерес/користь юридичної особи, реалізовані/досягнені вчиненням злочином).

У вичерпний перелік заходів кримінально-правового характеру, які можуть бути застосовані до юридичних осіб, включені штраф, конфіскація майна та ліквідація. При цьому штраф і ліквідація визначені як основні заходи, а конфіскація – як додатковий, який застосовується у випадку ліквідації юридичної особи.

Таке законодавче рішення порушує внутрішньогалузевий аспект принципу системності – однієї з провідних ідей формування тексту кримінального законодавства. Особливу увагу привертає саме штраф, адже це не лише один з найзастосованіших видів основних покарань, штраф є так званим типовим покаранням, адже він включений у типові санкції, які визначають ступінь тяжкості злочину. І поряд із цим штраф визначається як захід кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб.

Вельми наглядною в цьому плані є регламентація штрафу як заходу кримінально-правового характеру (до речі, а якого ще характеру можуть бути заходи, передбачені КК України), що, у співставленні з унормуванням штрафу як покарання, викликає багато питань.

Відповідно до загального визначення штрафу (ч. 1 ст. 53 КК України) – це грошове стягнення, що накладається судом у випадках і розмірі, встановлених в Особливій частині цього Кодексу, з урахуванням положень ч. 2 ст. 53. В цей же час регламентація штрафу як заходу кримінально-правового характеру у ст. 96-7 КК України базується на його розумінні як грошової суми, що сплачується юридичною особою на підставі судового рішення.

Стягнення можна вважати родовим поняттям для негативної реакції на порушення (у тому числі, невиконання обов'язків) у різних галузях права, для примусових заходів, у яких ця реакція втілюється. Важливість об'єктів кримінально-правової охорони, яка корелює суворості реакції на посягання на ці об'єкти, перетворює стягнення на покарання. Сут-

ність останнього полягає в обмеженні певних прав та свобод (саме тому ч. 1 ст. 50 КК України розуміє покарання як захід примусу, який полягає у певному правообмеженні засудженого).

Зрозуміло, що юридична особа не є суб'єктом злочину, а штраф, який застосовується до неї, не є покаранням, але хіба внаслідок цього він позбавляється ознак стягнення? Вбачається, що у цьому випадку ми маємо справу з примусовим заходом як різновидом реакції на причетність до злочину. Звернемо увагу на те, що, незважаючи на очевидний фінансовий характер штрафу, ані у якості покарання, ані у якості заходу кримінально-правового характеру він не пов'язується виключно з корисливими посяганнями, тобто характер суспільної небезпеки злочину не є вирішальним для законодавця при включенні штрафу до числа покарань/заходів, які можуть бути призначені за вчинення певного злочину/причетність до вчинення певного злочину.

Процесуальною підставою застосування штрафу як виду покарання є обвинувальний вирок суду. Лише суд, обираючи остаточну міру покарання, визначає, що до винної особи застосовується саме штраф у певному розмірі. Процесуальною підставою для застосування штрафу як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичної особи також є обвинувальний вирок суду, у резолютивній частині якого міститься рішення про застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру (п. 2 ч. 4 ст. 374 КПК України). Але така подібність не заважає законодавцеві застосовувати різні формулювання: «накладається судом» / «сплачується на підставі судового рішення». Чи штраф як покарання не сплачується, чи штраф як кримінально-правовий захід не визначається судом, а формально перераховується в бюджет держави з огляду на постановлення обвинувального вироку?

Відповідно до ч. 2 ст. 53 КК України розмір штрафу як основного покарання, яке призначається за злочини середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу, незалежно від граничного розміру штрафу, передбаченого санкцією статті (санкцією частини статті) Особливої частини КК. Іншими словами, законодавець розглядає штраф як своєрідний «податок на шкоду (незаконний дохід)» – цей «податок» становить мінімум 100% від розмірів шкоди (незаконного доходу). При цьому розмір штрафу може або дорівнювати розміру шкоди (незаконного доходу), або перевищувати його.

В свою чергу, щодо юридичної особи суд застосовує штраф, виходячи з двократного розміру незаконно одержаної неправомірної вигоди (ч. 1 ст. 96-7 КК України). У випадку, коли неправомірну вигоду не було одержано, або її розмір неможливо обчислити, суд визначає розмір штрафу залежно від ступеня тяжкості злочину, до якого дана юридична особа була причетна (ч. 2 ст. 96-7 КК України).

В контексті законодавчого рішення щодо визначення розміру штрафу залежно від розміру шкоди вбачається необхідним поставити питання про його кореляцію приписам про спеціальну конфіскацію. Спеціальна конфіскація застосовується тільки до фізичних осіб, які вчинили так звані корупційні злочини. Юридичні особи можуть бути причетні до вчинення злочинів, передбачених ч.ч. 1, 2 ст. 368-3, ч.ч. 1, 2 ст. 368-4, ст.ст. 369, 369-2 КК України, але спеціальна конфіскація чомусь не включена у перелік заходів, які можуть бути до них застосовані.

В аспекті, що розглядається, слід акцентувати увагу на такому предметі спеціальної конфіскації як гроші, цінності або інше майно, одержані внаслідок вчинення злочину та/або є доходами від такого майна, який можна розглядати як отриманий внаслідок злочину дохід/неправомірну вигоду. Щодо фізичної особи застосовується штраф у розмірах не менш, ніж розміри отриманого внаслідок злочину доходу, та спеціальна конфіскація всього цього доходу.

Для юридичної особи – штраф у подвійному розмірі доходу. Поряд із цим у ч. 2 ст. 96-6 КК України зазначається, що при застосуванні заходів кримінально-правового характеру юридична особа зобов'язана відшкодувати нанесені збитки та шкоду в повному обсязі, а також розмір неправомірної вигоди, яка отримана або могла бути отримана юридичною особою.

Видається очевидним намагання суттєво посилити фінансовий вплив на юридичних осіб порівняно з фізичними особами, винними у вчиненні злочинів. Однак формулювання «не може бути меншим», застосоване щодо розмірів штрафу, віддає визначення цих розмірів на розсуд суду, внаслідок чого винна особа не застрахована від вельми значних фінансових обтяжень.

Крім цього, виникає питання співвідношення ступеня тяжкості злочинів та розмірів штрафів (ст. 12, 96-7 КК України):

- злочин невеликої тяжкості – штраф як покарання до 3 тис. НМДГ (нижня межа штрафу – 30 НМДГ), штраф як захід від 5 тис. до 10 тис. НМДГ;
- злочин середньої тяжкості – штраф як покарання від 3 тис. до 10 тис. НМДГ, штраф як захід від 10 тис. до 20 тис. НМДГ;
- тяжкий злочин – штраф як покарання від 10 тис. до 25 тис. НМДГ; штраф як захід от 20 тис. до 50 тис. НМДГ;
- особливо тяжкий злочин – штраф як покарання понад 25 тис. НМДГ (верхня межа штрафу – 50 тис. НМДГ); штраф як захід від 50 тис. до 75 тис. НМДГ.

У даному контексті слід зауважити, що законодавець у ст. 96-7 КК України не створює паралельної класифікації суспільно небезпечних діянь. Йдеться про єдиний підхід до диференціації злочинів за ступенем тяжкості. Однак звернемо увагу на те, що для юридичних осіб верхні

межі штрафу по всіх категоріях злочинів є чітко визначеними. Щодо фізичних осіб законодавець не зв'язує себе при конструюванні санкцій приписами ст.ст. 12, 53 КК України, адже в санкціях норм Особливої частини КК можуть передбачатися більші розміри штрафу, ніж ті, що регламентовані в Загальній частині. Таким чином, фінансові обмеження для фізичних осіб можуть дорівнювати, а можуть бути навіть більшими, ніж для юридичних.

У зв'язку із викладеним вбачається необхідним ще раз наголосити на тому, що варіант моделі кримінально-правового впливу на юридичних осіб, обраний вітчизняним законодавцем, вимагає ретельного аналізу та суттєвої доробки. Сам факт регламентації такої моделі неможна вважати ознакою «європеїзації» кримінально-правового регулювання. Системні протиріччя у тексті кримінального законодавства не сприяють реалізації принципу верховенства права, складовою частиною якого є правопевність – знання та розуміння сторонами кримінально-правових відносин «правил гри», що стає можливим лише тоді, коли кримінальний закон сформульований доступно, логічно, без внутрішніх суперечностей, вичерпно регулюючи певні суспільні відносини.

На нашу думку, загалом заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб вимагають кардинального перегляду, і, у першу чергу, це стосується тих заходів, які співпадають з видами покарання.

АБАКІНА-ПІЛЯВСЬКА
Людмила Миколаївна

МОДЕЛІ НОРМАТИВНОГО ЗАКРІПЛЕННЯ ІНСТИТУТУ ПРИЧЕТНОСТІ ДО ЗЛОЧИНУ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Причетність до злочину у доктринальному кримінально-правовому вимірі трактується із різних підходів, пройшовши історично довгий шлях еволюції від складової частини вчення про співучасть, особливої форми співучасті, – до самостійної категорії кримінального права. Однак, на сучасному етапі становлення предмета дослідження пропонується визначення причетності до злочину як самостійного правового інституту на сучасному етапі її становлення як у площині науки, так і в законодавстві, як в соціологічному, так і політико-правовому полі.

Так, причетність до злочину – це умисне або необережне протиправне діяння (дія чи бездіяльність) без ознак співучасті, що пов'язане з основним (попереднім) злочином, яке не сприяло та не обумовлювало його вчинення.

Науці кримінального права відомі чотири основних види причетності до злочину – заздалегідь не обіцяне приховування злочину, злочинця та наслідків злочину; заздалегідь не обіцяне придбання, отримання чи збут майна, здобутого злочинним шляхом; заздалегідь не обіцяне потурання злочину; заздалегідь не обіцяне недонесення про достовірно відомий злочин.

Поряд із цим, ряд діянь, передбачених кримінальним законом, містять схожі риси з причетними до злочину діями, як-от: ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані; легалізація (відмивання) грошових коштів та іншого майна, придбаних іншими особами злочинним шляхом; заздалегідь не обіцяне сприяння злочинним організаціям; використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів, службова недбалість, бездіяльність військової влади. Указані дії характеризуються окремими ознаками причетності до злочину, а саме характеристикою об'єктивної сторони, особливостями зв'язку з основним (попереднім) злочином тощо.

З урахуванням особливостей та специфічних ознак, властивих певному типу правової системи, кримінальне законодавство зарубіжних країн по-різному підходить до питання нормативного регулювання інституту причетності до злочину.

Так, аналізуючи положення кримінального законодавства Великої Британії (прецедентний тип правової системи), можна дійти висновку щодо існування прямої вказівки на визнання англійським законодавцем злочинності причетного посягання. Хоча норми, яка закріплювала б визначення причетності не існує, натомість встановлюється кримінальна відповідальність осіб, що приховують злочинця, злочин, його наслідки, не повідомляють відповідним органам інформацію про злочин, злочинця, та навіть зазначається конкретний вид та розмір покарання за такі дії [1].

У результаті дослідження кримінального законодавства США встановлено ототожнення інститутів співучасті та причетності до злочину в кримінальному праві США, застосування однаково суворого покарання як до співучасників, так і до причетних осіб, об'єднання проявів такої протиправної поведінки в єдиний термін – сприяння злочину [2, 3, 4].

За кримінальним законодавством країн романо-германського (континентального) типу правових систем передбачається відповідальність за широкий спектр причетних до злочину діянь, як-то: заволодіння майном, речами тощо, які були отримані злочинним шляхом; сприяння у використанні майна, придбаного у результаті злочину; ненадання інформації про достовірно відомий злочин з метою його приховання

(КК Швеції) [5]; не перешкоджання злочину (потурання); приховування злочину; заздалегідь не обіцяне придбання або використання майна, здобутого злочинним шляхом (КК Франції) [6]. Кримінальний кодекс Іспанії не містить родового поняття причетності, однак у наявності досить широкий перелік діянь, які за своєю правовою природою становлять причетність до злочину [7]. Таким же шляхом пішов і законодавець ФРН [8].

Примітним є те, кримінальне законодавство Швеції не лише передбачає настання кримінальної відповідальності за вчинення причетного діяння, але й диференціює вид та міру покарання в залежності від тяжкості основного (попереднього) злочину. А французький законодавець визнає причетними до злочину особами тих, хто не може у відповідності до закону бути визнаний його співвиконавцем або співучасником.

У свою чергу, КК Данії встановлює кримінальну відповідальність за «сприяння злочину» та визначає, що за діяння, яке сприяє злочину, настає кримінальне покарання, а Особлива частина Кодексу передбачає злочинність дій, які утворюють причетність до злочину, як-то: приховування, придбання злочинно здобутого майна, сприяння та неперешкоджання злочинів [9].

У Йорданському кримінальному праві (релігійний тип правових систем) до видів співучасників злочину віднесено: виконавця, підбурювача та пособника, а також систематичних переховувачів. Заздалегідь не обіцяне приховування є самостійним злочином і до співучасті не належить [10, с. 283–290].

Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан містить визначення причетності в Загальній частині, та визнає кримінально караними основні види причетності до злочину [11].

Кримінальним кодексом Республіки Гана (країна традиційного типу правових систем) під страхом кримінального покарання зобов'язує кожного громадянина вжити заходів щодо запобігання фелонії (злочину) й оголошує злочином приховування особи, яка вчинила будь-який злочин (ст. 22). Покарання за протиправне придбання майна, завідомо здобутого злочинним шляхом, встановлюється таке ж, як за той злочин, за допомогою якого здобуто таке майно (ст. 146), перешкоджання розслідуванню злочину (ст. 220), невжиття заходів щодо розслідування злочину посадовою особою (ст. 221). Указані склади розміщено у розділі злочинів проти правосуддя [12, с. 127–133].

Кримінальні закони країн далекосхідного типу правових систем (КНР, Японія) в Загальній частині не надають родового поняття причетності до злочину, але в Особливій частині встановлюють кримінальну відповідальність за діяння, які містять ознаки причетності [13]. Цікавим є те, що КК Японії вказує на те, що близького родича злочинця може

бути звільнено від кримінальної відповідальності за приховування останнього. Злочином визнається також прийняття, транспортування, зберігання, скупка і маклерство щодо краденого (ст. 256 КК Японії) [14].

Кримінальний кодекс Республіки Білорусь не містить норми, яка закріплювала б визначення причетності до злочину, однак в Особливій частині містить склади злочинів, які охоплюють основні види причетності (в тому числі і найбільш дискусійний – недонесення про злочин) [15]. Кримінальним кодексом РФ у Розділі, присвяченому питанням співучасті, також не надається визначення причетності до злочину, однак по вже схожому сценарію в Особливій частині Кодексу передбачено ряд діянь, які становлять причетність до злочину [16].

На основі проаналізованих норм кримінального законодавства зарубіжних країн, що належать до різних типів правових систем, можна констатувати факт існування як схожих рис у регулюванні питань кримінальної відповідальності за причетність, так і розбіжних властивостей. Приймаючи такі особливості до уваги та застосовуючи метод групування, можливим є виокремлення певних моделей визначення причетності до злочину у кримінальному законодавстві, яке обумовлено як особливостями правової системи країни, правовими звичаями, так і законодавчою технікою певної держави:

- модель споріднення причетності до злочину та співучасті у ньому, яка характеризується відсутністю розмежування цих кримінально-правових явищ та диференціації покарання в залежності від вчиненого виду діяння (США);
- модель встановлення кримінальної відповідальності за причетність до злочину лише у передбачених кримінальним кодексом випадках, тобто відсутність загальної норми, яка закріпила б родове поняття, але передбачення кримінальної відповідальності за окремі склади злочинів (Швеція, Франція, Республіка Казахстан, Республіка Вірменія, Киргизька Республіка, Туркменістан, Грузія, КНР, Японія, ФРГ, Росія, Україна);
- модель сприяння злочину. У силу особливостей законодавства у цілому та кримінального права, зокрема, поняття «співучасть» чи «причетність» не мають нормативного розмежування. У положеннях Загальної частини КК вказується на протиправність «сприяння злочину» (яке за своєю правовою природою становить причетність до злочину), а в Особливій частині передбачені певні склади таких діянь (Данія);
- модель самостійної правової категорії в кримінальному законодавстві. Така модель визначення причетності в законодавстві країни характеризується закріпленням поняття причетності до злочину в Загальній частині кримінального кодексу та встановлення кримінальної відповідальності за окремі склади, які є видами причетності до злочину (Йорданія, Республіка Узбекистан, Республіка Білорусія, Республіка Гана).

Література

1. Закон про кримінальне право 1967 року (Великобританія). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitutions.ru/archives/8113>.
2. Примірний Кримінальний кодекс США від 1962 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitutions.ru/archives/5849>.
3. Кримінальний кодекс штату Нью-Йорк США від 1967 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://constitutions.ru/archives/8102>.
4. Закон про боротьбу з практикою корупції за кордоном, спрямовані на боротьбу з підкупом і стосуються бухгалтерських книг та звітності переглянутий у складі публічних законів 105-36 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.justice.gov/criminal/fraud/fcpa/docs/fcpa-russia.pdf>.
5. Уголовный кодекс Швеции от 21.12.1962 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.sweden4rus.ru/rus/info/juridisk/ugolovnyj_kodeks_shvecii.
6. Кримінальний кодекс Франції від 01.01.1992: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1243018&subID=100104265,100104266#text>.
7. Уголовный кодекс Испании от 23.11.1995 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1247923&subID=100111282,100111286#text>.
8. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии от 13.11.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1242733&subID=100102942,100102944,100103633#text>.
9. Уголовный кодекс Дании 1930 г.: Распоряжение № 648 от 12 августа 1997 г. с изменениями, внесенными Законом № 403 от 26 июня 1998 г., Законом № 473 от 1 июля 1998 г. и Законом № 141 от 17 марта 1999 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241524&subID=100096345,100096366,100096650#text>.
10. Саади Я. М. Виды соучастников преступления по Уголовному кодексу Иордании / Я. М. Саади // Правова держава. – 2008. – № 10. – С. 283–290.
11. Уголовный кодекс Республики Узбекистан от 22.09.1994 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex.uz/pages/getact.aspx?lact_id=111457.
12. Михлин А. С. Уголовное законодательство Республики Гана / А. С. Михлин // Советское государство и право. – 1962. – № 9. – С. 127–131.
13. Уголовный кодекс КНР от 14.03.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukknr.ucoz.ru/index/0-9>.
14. Уголовный кодекс Японии от 24.04.1907 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241616&subID=100097517,100097519,100097558#text>.
15. Уголовный кодекс Республики Беларусь от 09.07.1999 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.kulichki.com/vip/uk/00000001.htm>.
16. Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vladieltor.ru/ugolovnykodeks>.

КРЕЦУЛ
Віктор Іванович

ДОБРОВІЛЬНА ВІДМОВА ВІД ЗЛОЧИНУ

В сучасних умовах боротьби з організованою злочинністю та корупцією однією з умов вдалого досягнення завдань щодо забезпеченості недоторканності правоохоронюваних інтересів є як посилення суворості меж кримінальної відповідальності, так і абсолютна відмова від їх застосування у випадках, прямо передбачених законом. Тому в процесі реалізації карної політики повинні застосовуватись не лише заходи кримінально-правового впливу на особу, а й такі, що надавали б такій особі можливість не вчиняти злочин, що нею готується, або вчинення якого уже розпочалося, і тим самим – уникнути кримінального переслідування. Сучасна тенденція розвитку кримінального законодавства України повинна бути спрямована саме на стимуляцію такого роду поведінки, яка і повинна бути закріплена у відповідних інститутах Загальної частини кримінального права України. Стимулювання соціально-схвальної, позитивної поведінки у вигляді добровільної відмови здійснюється шляхом обіцянки держави не притягувати особу до кримінальної відповідальності за початий злочин у разі остаточного припинення нею за своєю волею доведення цього злочину до кінця. Саме наявність таких інститутів та їх вдале застосування в практичній діяльності сприятиме дієвості та ефективній боротьбі з організованою злочинністю.

Досліджуючи інститут добровільної відмови від доведення злочину до кінця, необхідно наголосити, що йому з кінця XIX ст. приділялась стабільна та значна увага. У кримінально-правовій літературі дорадянського, радянського і сучасного періодів є доволі значна кількість наукових праць та досліджень, в яких приділялась увага тим чи іншим проблемам досліджуваної тематики. Зокрема, аналізувалось поняття добровільної відмови, особливості її відмежування від вимушеної тощо.

Вагомий внесок в дослідження інституту добровільної відмови зробили такі відомі та знані науковці, як Н. Н. Афанасьєв, М. М. Ахмедова, Н. В. Лясс, М. Д. Дурманов, Д. Є. Дядько, В. Д. Іванов, К. А. Панько, Н. Ф. Кузнєцова, А. Д. Сафронов, А. А. Тер-Акопов, В. Ф. Караулов та ін.

У той же час, слід відмітити, що на сьогодні зазначена проблема не має уже такої популярності, хоча на рівні підручників із кримінального права вона неодноразово піднімається. Однак, це не означає, що необхідність вивчати та удосконалювати інститут добровільної відмови відпала. Навпаки, існуючі нині розбіжності та суперечки вимагають подальшого вивчення та аналізу цієї проблеми.

Законодавче закріплення інституту добровільної відмови від вчинення злочину – один з яскравих проявів гуманізму держави в особі її

компетентних органів щодо реалізації державної політики в сфері боротьби зі злочинністю. Тому, на думку М. І. Мельника, М. І. Хавронюка, основне призначення добровільної відмови від доведення злочину до кінця полягає у попередженні і припиненні злочинів шляхом стимулювання відповідної поведінки, яка описана в ст. 17 КК України.

Соціальна сутність добровільної відмови полягає в тому, що особа розпочинає вчинення злочину, але в силу тих чи інших причин припиняє злочинну поведінку за власним бажанням, у зв'язку з чим злочинний результат не настає. Це свідчить про цілковиту (інколи часткову) втрату особою суспільної небезпечності. Стимулювання соціально-схвальної, позитивної поведінки у вигляді добровільної відмови здійснюється шляхом обіцянки держави не притягувати особу до кримінальної відповідальності за початий злочин у разі остаточного припинення нею за своєю волею доведення цього злочину до кінця.

Ознаками добровільної відмови від злочину є: а) остаточне припинення особою готування до злочину або замаху на злочин; б) відмова від злочину з волі самої особи; в) наявність у особи усвідомлення можливості довести злочин до кінця.

Остаточне припинення готування до злочину чи замаху на злочин означає остаточну відмову від доведення злочину до кінця, тобто дійсну і безповоротну відмову особи від вчинення задуманого нею злочину і відсутність наміру його продовжити. Перерва у вчиненні злочину, його зупинення, тимчасова відмова від доведення його до кінця не створюють добровільної відмови від злочину, бо не припиняється загроза, небезпека спричинення шкоди об'єкту, який охороняється кримінальним законом.

Не є добровільною відмовою від злочину і відмова від повторення посягання після закінченого замаху на злочин, оскільки винним зроблено все, що він вважав за необхідне для вчинення злочину, але з не залежних від нього причин злочин не був доведений до кінця і, зокрема, не настали суспільно небезпечні наслідки злочинів з матеріальним складом.

Друга ознака добровільної відмови – це не доведення злочину до кінця з власної (своєї) волі особи. Про зміст цієї ознаки свідчить не тільки назва самої відмови (добра воля), а й текст статті 15 КК, де замах на злочин визначається як діяння, яке не було доведено до кінця з причин, що не залежали від винного. З цих же причин не доводиться до кінця злочин і при вчинення готування до нього. При добровільній відмові від злочину особа свідомо, зі своєї волі, за власним бажанням припиняє злочинне посягання, не доводить його до кінця. Тут має місце, залежно від ступеня реалізації злочинного наміру, або бездіяльність такої особи, зокрема утримання від подальших дій, які безпосередньо спрямовані на

вчинення злочину, або відвернення настання злочинних наслідків. Ініціатива добровільної відмови (прохання, умовляння, або навіть погрози) може належати й іншим особам (наприклад, родичам, або жертві), але рішення про припинення злочинної діяльності приймає самостійно особа, яка добровільно відмовляється від доведення злочину до кінця.

Нарешті, останньою ознакою добровільної відмови є наявність у особи усвідомлення можливості довести злочин до кінця. Особа вважає, що відсутні причини (обставини), які вона не в змозі перебороти (подолати) для закінчення початого нею злочину, і їй вдасться за даних конкретних умов успішно його завершити. Наприклад, винний з метою згвалтування потерпілої довів її до безпорадного стану, застосувавши алкогольні напої чи наркотики і, усвідомлюючи, що він може довести злочин до кінця та ніхто йому не перешкодить це зробити, пожалів жертву і відмовився від згвалтування. Практика Верховного Суду в таких справах виходить з того, що «для визнання відмови від згвалтування добровільною потрібно встановити, що особа, маючи реальну можливість довести цей злочин до кінця, відмовився від нього і з власної волі припинила злочинні дії». Якщо ж особа припиняє злочинне діяння, відмовляється від доведення злочину до кінця, переконавшись у фактичній неможливості його успішного здійснення (завершення), – це не добровільна, а вимушена відмова, невдале злочинне посягання (наприклад, злодій намагався зламати сейф з коштовностями, але не зміг).

Усвідомлення можливості доведення злочину до кінця визначається суб'єктивним критерієм, тобто уявленням про це самої особи. Тому не має значення, чи існувала насправді така можливість. Наприклад, якщо суб'єкт з метою крадіжки грошей проникнув у приміщення каси, але, злякавшись відповідальності, сейф не зламав і залишив касу, не знаючи, що в сейфі не було грошей, то йдеться про добровільну відмову, хоча реальної можливості вчинення крадіжки в даній ситуації взагалі не було.

Мотиви добровільної відмови від доведення злочину до кінця можуть бути різними: усвідомлення аморальності діяння, каяття, бажання виправитися, страх перед відповідальністю, жалість, неvigідність вчинення злочину тощо. Вони (мотиви) не мають значення для визначення добровільної відмови від злочину і в цьому розумінні рівнозначні.

Добровільна відмова можлива тільки в незакінченому злочині, лише до моменту закінчення злочину, оскільки лише в цьому випадку особа може ліквідувати (припинити) створену нею небезпеку спричинення шкоди об'єкту, який охороняється кримінальним законом. Добровільна відмова виключається на стадії закінченого злочину, тому що мають місце всі елементи та ознаки складу злочину і відмовитися від завершеного посягання вже неможливо – воно незворотне. Коли відмова сталася вже після закінчення здійснення всіх дій, які винний планував виконати,

але злочин не було доведено до кінця з причин, не залежних від його волі, його дії треба кваліфікувати як закінчений замах на той злочин, що його винний хотів вчинити.

Отже, поняття закінченого злочину й добровільної відмови є взаємовиключним. Так, добровільна відмова від отримання хабара може відбутися лише до його прийняття. Тому наступне повернення хабара, не залежно від мотивів, не звільняє службову особу від кримінальної відповідальності за цей злочин.

Відповідно до статті 17 КК, добровільна відмова від злочину є самостійною підставою для не притягнення до кримінальної відповідальності за незакінчений злочин (за готування до злочину та за діяння, безпосередньо спрямоване на вчинення злочину), оскільки шляхом добровільної відмови особа припиняє створену нею небезпеку, не дає їй реалізуватися, перетворитися на фактичне спричинення шкоди об'єкту, перешкоджає закінченню злочину.

З частини другої даної статті випливає, що особа, яка добровільно відмовилася від доведення злочину до кінця, не підлягає кримінальній відповідальності за вчинення нею готування до злочину та за діяння, безпосередньо спрямовані на вчинення злочину. У зв'язку з цим, дана норма має велике значення для попередження закінчення злочинів, оскільки сприяє відмові від продовження і завершення розпочатого особою злочину. Її положення про добровільну відмову можуть бути використані й іншими особами для попередження злочинів.

Соціально-правовим наслідком добровільної відмови, як різновиду заохочувальних норм, є абсолютно безумовне і обов'язкове звільнення особи від кримінальної відповідальності за готування до злочину або замаху на злочин. Цим звільненням держава гарантує заохотити будь-кого, хто добровільно припинить вчинення злочину і сам відверне шкоду суспільним відносинам, що охороняються кримінальним правом.

СИРОТЮК
Олена Володимирівна

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ ЗАОХОЧЕННЯ: ЕКОНОМІЧНИЙ ВИМІР

Згідно з позицією ООН, визначення сучасної стратегії запобігання злочинності вимагає систематичної оцінки соціальних затрат та вигід, бо за наявності альтернативи суспільство потребує вибору такого варіанту, який передбачає найменші витрати людських зусиль та матеріальних ресурсів і, разом із тим, надає максимальних переваг [1]. У Поясню-

вальному меморандумі до Рекомендацій Ради Європи № R/96/8 з політики боротьби зі злочинністю в Європі, яка змінюється, йдеться про те, що не має ігноруватися співвідношення між вартістю боротьби зі злочинністю та одержаними результатами (п. 10).

Дані рекомендації відсилають до аналізу ціни злочинності, під якою у сучасній кримінології розуміють монетизовану оцінку негативного впливу злочинності на суспільство в цілому і конкретних суб'єктів суспільних відносин за певний проміжок часу [2]. Щодо «навантаження» на суспільство, то, окрім прямих видатків державного бюджету України на функціонування правоохоронної та судової системи, не можна нівелювати соціального значення видатків на ресоціалізацію та реабілітацію осіб, які відбували позбавлення волі та обмеження волі, на боротьбу з поширенням соціально небезпечних захворювань, у першу чергу, туберкульозу, якими найчастіше страждають особи, що відбували покарання позбавлення волі або перебували в слідчих ізоляторах [3, с. 312] тощо.

При цьому ці видатки жодним чином не гарантують реального запобігання злочинам, навіть «ядерним» (саме по крадіжках та грабежах констатується підвищена спеціальна рецидивнебезпечність). При цьому застосування найвитратнішого виду покарання – позбавлення волі на певний строк – не дає підстав говорити про його ефективність: рецидивні злочини вчиняються переважно протягом 3 років після відбуття цього покарання (майже 80%), утворюючи постпенітенційний рецидив, не говорячи вже про існування пенітенційної злочинності. Зрозуміло, що це ще більше відвищує ціну злочинності та ставить під сумнів ефективність запобіжної діяльності, яка спирається на усталені примусові, каральні засоби.

Вельми наглядно ціну злочинності характеризують й дані про стан віктимності в Україні. Так, рівень віктимності (кількість осіб, які визнаються потерпілими) складав у 2011 р. – 311 492 особи, у 2012 р. – 302 563 особи, у 2013 р. – 426 651 особа. Наприклад, структура віктимності у 2013 р. свідчить, що від злочинів постраждали 19 846 юридичних осіб; 130 751 особа – це потерпілі від тяжких та особо тяжких злочинів, сума матеріальних збитків у 2013 р. склала більше 7 млрд грн, з яких відшкодовано менше 5,5 млрд грн.

Зазначене дає підстави стверджувати, що усталені засоби запобігання злочинності в Україні не є ефективними з точки зору економічної доцільності: система запобігання кримінальності «тисне» на бюджет, при цьому потерпілі від злочинів не отримують від держави компенсацій у зв'язку із вчиненням щодо них злочинів, їх інтереси не враховуються при виконанні майнових покарань, відповідно, потерпілі розраховують переважно на інститут цивільного позову.

З огляду на це додаткової актуальності набувають питання реалізації принципу гуманізму в кримінальному праві. Цей принцип пов'язуєть-

ся переважно з поводженням із винним (у напрямку зменшення кримінально-правових обтяжень як по видах, так і по розмірах), однак не меншого значення набуває ставлення до потерпілого від злочину та до суспільства, яке має потребу в захисті від злочинних посягань та збереженні ресурсів для продуктивної діяльності. На сьогодні не можна погодитися з тим, що відшкодування збитку (шкоди) більш відповідає інтересам потерпілого, а покаранням злочинця, з огляду на публічний інтерес, опікується держава. Особистість – це не лише об'єкт кримінально-правового впливу, але і кримінально-правової охорони (через опосередкування прав, свобод, законних інтересів особи у відповідних суспільних відносинах). Тому держава має відповідати за створення належної інфраструктури для забезпечення задоволення інтересів потерпілих за рахунок винних, а при неможливості – за підтримку потерпілих з інших джерел, принаймні, для випадків вчинення найтяжчих злочинів, пов'язаних з насильницькими діями (наприклад, терористичних актів). Орієнтиром у даному випадку доцільно розглядати Європейську конвенцію з відшкодування шкоди жертвам насильницьких злочинів.

Однак чи коректно вважати, що кримінально-правове заохочення може стати ефективним, у тому числі й економічно, засобом запобігання злочинності? Відповідь на це питання пов'язана з сутністю заохочення як способу кримінально-правового регулювання. Це не нагорода, а обмін: винний на посткримінальній стадії демонструє активні дії, спрямовані на залагодження конфлікту, зменшення шкоди від злочину, усунення певних його наслідків, співпрацю зі слідством, натомість держава зменшує кримінально-правові обтяження чи взагалі звільняє від них особу. Як зазначає П. В. Хряпінський, законодавець визначає комплексну соціально-корисну поведінку та спрямовує її на відновлення зруйнованого або пошкодженого суспільного відношення, що знаходиться під охороною кримінального закону [4, с. 169]. Таким чином, взаємовигідний «контракт» дозволяє, заощаджуючи сили та засоби для запобігання іншим злочинам, максимально нівелювати негатив від вчиненого діяння.

Запобіжне значення заохочувальних приписів не оспорується провідними фахівцями у галузі кримінального права (М. І. Бажанов, Ю. В. Баулін та ін.). Більше того, цілі впровадження заохочувальних норм мають чітку виражену попереджувальну спрямованість на унеможливлення, виключення чи мінімізацію вчинення нових умисних та необережних злочинів. Акцент при цьому робиться на заміну суспільно-небезпечних установок суспільно-прийнятними або суспільно-корисними та правомірними. Щодо особи, яка використала можливості кримінально-правового заохочення, підвищується вірогідність подальшої правомірної поведінки. Зокрема, звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям і примиренням винного з потерпілим,

як правило, не призводить до повторного вчинення умисного злочину цією особою [4, с. 172].

Як видається, можна говорити про такий аспект економічного виміру кримінально-правового заохочення як розширення можливостей для потерпілих захисту своїх прав, свобод та інтересів.

Важливим аспектом в цьому плані є дискусія щодо розмежування кримінально-правового компромісу та кримінально-правового заохочення на підставі того, що механізм компромісу не передбачає каяття винної особи у вчиненому діянні [5, с. 10]. Таке розмежування не вбачається доцільним.

Етимологічно компроміс означає угоду на основі взаємних поступок. Однак цілі певної угоди визначаються відповідно до особливостей соціального відношення, сторони якого укладають угоду та досягають в процесі цього компромісу. Можливо, в інших галузях компроміс можна визначати як суто формальну схему взаємодії з державою. Але одним із нормативних завдань КК України (ч. 1 ст. 1) є запобігання злочинам, тому механізм саме кримінально-правового компромісу не може бути звільнений від «запобіжного» навантаження. Відповідно до цього переосмислення винною особою злочинної активності, розуміння її суспільної небезпеки та власних можливостей щодо зменшення шкідливих наслідків вчиненого діяння є невід'ємною частиною кримінально-правового компромісу.

Крім цього, слід звернути увагу на те, що суто формальне, орієнтоване на зовнішні ознаки, розуміння компромісу призводить до пропозицій, які нівелюють індивідуальність кримінально-правового впливу. Наприклад, на думку К. М. Огороднік, є доцільним «включення в процес компромісу юридичних осіб (частіше за все мова йде про винні дії їх відповідальних працівників), які повинні виконати вимоги щодо сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), а також відшкодувати шкоду, завдану державі їх несвоечасною сплатою (фінансові санкції, пеня), отримуючи натомість право у регресному порядку стягнути зазначені грошові кошти зі свого винного працівника» [5, с. 11]. Така позиція не узгоджується з положеннями ст. 96-3 КК України, однак головним є те, що автор пропонує використання у КК України механізмів, притаманних адміністративно-правовому та цивільно-правовому регулюванню, які, зрозуміло, не спрямовані на досягнення запобіжних цілей.

Таким чином, збільшення спектру можливостей компромісу між сторонами кримінально-правового конфлікту є економічно виправданим, спрямованим на реалізацію завдань КК України напрямом розвитку кримінально-правового заохочення. Розширення заохочувального впливу на винних осіб, які активними позитивними діями на посткримінальній стадії засвідчать готовність до виправлення та правомірної по-

ведінки, не лише підвищить рівень захищеності суспільства, але й надасть більше важелів потерпілим для відшкодування завданої їм шкоди.

Література

1. Руководящие принципы в области предупреждения преступности и уголовного правосудия в контексте развития и нового международного экономического порядка (приложение к Миланскому плану действий, принятому на седьмом Конгрессе ООН по предупреждению преступности и обращению с правонарушителями, Милан (Италия), 26 августа – 6 сентября 1985 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/gu/documents>.
2. Цена преступности (методология ее определения): монография / под ред. проф. Н.А.Лопашенко. – М.: Юрлитинформ, 2014. – 216 с.
3. Орловська Н. А. Санкції кримінально-правових норм: засади та принципи формування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / Орловська Н. А.; НУ «Одеська юридична академія». – О., 2012. – 432 с.
4. Хряпінський П. В. Суспільна корисність правомірної поведінки, що заохочується в Кримінальному кодексі України / П. В. Хряпінський // Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. – 2009. – № 1. – С. 166–174.
5. Огороднік К. М. Вина при ухиленні від сплати податків: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / К.М.Огороднік; Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України. – К., 2015. – 16 с.

ВЕЛІКАН
Луїза Арайна

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ КВАЛІФІКУЮЧИХ ОЗНАК ДЕЗЕРТИРСТВА

Захист Батьківщини, незалежності та територіальної цілісності України, шанування її державних символів є конституційним обов'язком громадян України згідно ст. 65 Конституції України [1]. Цей обов'язок втілюється в проходженні служби в армії чи в несенні альтернативної (невійськової) служби.

Військова служба є державною службою особливого характеру, яка полягає у професійній діяльності придатних до неї за станом здоров'я і віком громадян України, пов'язаній із захистом Вітчизни. Поширюється військова служба тільки на громадян України. Тому норми, що встановлюють кримінальну відповідальність за дезертирство, є невід'ємною частиною військово-кримінального законодавства кожної держави.

Традиційно під дезертирством розуміють самовільне залишення військової служби, рідше – ухилення від призову в армію. Саме слово походить від французького *déserteur* – утікач, зрадник, і в якості юридичного терміну вживається з часів пізнього Середньовіччя.

Слід відмітити, що зазначені злочини (самовільне залишення військової частини або місця служби – ст. 407 КК України; дезертирство – ст. 408 КК України; ухилення від військової служби шляхом самокалічення або іншим способом – 409 КК України) можна виділити серед інших військових як особливо небезпечні.

Це пояснюється декількома причинами, зокрема такими:

- під час їх учинення наноситься пряма шкода особовому складу військового формування;
- їх скоєння наносить шкоду бойовому духу інших військовослужбовців;
- заходи, спрямовані на розшук «утікачів», потребують виділення додаткових ресурсів;
- зазначені злочинні діяння часто супроводжуються вчиненням інших, зазвичай насильницьких, злочинів тощо.

Об'єктом дезертирства як злочину проти військової служби є військова безпека, яка знаходиться під охороною Кримінального кодексу, що представляє собою стан бойової готовності військової організації держави і гарантує збройний захист конституційного ладу, незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України від зовнішніх і внутрішніх воєнних загроз.

Об'єктивна сторона дезертирства – це зовнішній акт суспільно-небезпечного зазіхання на охоронюваний кримінальним правом об'єкт – військову безпеку. Об'єктивна сторона дезертирства характеризується загальними для всіх злочинів ознаками: діяння, наслідок, причинний зв'язок між діянням і наслідком, що наступив, спосіб, місце, час, обстановка, засоби і знаряддя вчинення злочину. Відмінною рисою ознак об'єктивної сторони дезертирства є специфічність їх змісту, обумовлена військовим об'єктом посягання.

Об'єктивна сторона дезертирства може бути виражена в дії – залишення військової частини або місця служби або в бездіяльності – неявці в частину або до місця служби при призначенні, з відрядження, з лікувальної установи, зі звільнення і т.д.

Положення ч. 2 ст. 408 КК України містять дві кваліфікуючі ознаки вчинення дезертирства: учинення дезертирства «зі зброєю» та вчинення дезертирства за попередньою змовою групою осіб.

С. О. Харитонов зауважує, що дезертирство зі зброєю передбачає, що військовослужбовець, який залишає місце служби з метою ухилення від військової служби, «виносить із собою штатну зброю» [4, с. 1094], під якою розуміється зброя, яка перебуває на озброєнні Міністерства оборони України, військ та військових формувань інших міністерств і відомств.

Слід зазначити, що в літературі висловлюється позиція щодо того, що дезертирство, учинене з холодною зброєю, не можна кваліфікувати

як злочин, передбачений ч. 2 ст. 408 КК України. Однак важко погодитися з такою точкою зору, оскільки однією з основних ознак зброї є її конструктивне призначення для ураження живої або іншої цілі, і холодна зброя, як і вогнепальна, наділена цією ознакою.

Крім того, як зазначають фахівці, холодна зброя разом із вогнепальною знаходиться на озброєнні військових частин Збройних Сил України [4, с. 75], тому підпадає під вищенаведене визначення штатної зброї. Отже до предметів злочину, передбаченого ч. 2 ст. 408 КК України, може відноситися холодна зброя.

Іншим дискусійним питанням є виділення законодавцем лише зброї як предмета злочину, передбаченого ч. 2 ст. 408 КК України. При цьому випадки дезертирства з бойовими припасами, вибуховими речовинами та пристроями несуть не меншу суспільну небезпечність, ніж учинення дезертирства зі зброєю, тому що також порушують зазначений порядок обігу зброї, бойових припасів, вибухових речовин і пристроїв [5, с. 55].

У військових злочинах суб'єкт відноситься до категорії спеціальних, тобто він володіє поряд із загальними ознаками – осудністю і віком – спеціальними. До їх числа слід, перш за все, віднести перебування особи в момент вчинення злочину на військовій службі або військових зборах.

Суб'єкт дезертирства – військовослужбовець, який проходить військову службу за призовом або контрактом. Особи, які проходять військову службу за контрактом, несуть кримінальну відповідальність за самовільне залишення частини або місця служби і за неявку в частину або місце служби; підлягають вони і кримінальній відповідальності за дезертирство. Це загальноприйнята точка зору.

Відповідно до Кримінального кодексу дезертиром можна називати лише тих, хто незаконно пішов зі своєї частини з твердим наміром ніколи більше не повертатися на військову службу. Якщо в ході розслідування затриманий дезертир заявить, що збирався коли-небудь «повернутися в лад» (довести зворотне дуже важко), що відхід з частини був для солдата єдиним способом врятуватися від «дідівщини», то юридичний термін «дезертир» до нього вже не можна буде застосовувати, він звільняється від кримінальної відповідальності.

Відповідно до ч. 2 ст. 28 КК України злочин визнається вчиненим за попередньою змовою групою осіб (дві або більше), які заздалегідь, тобто до початку вчинення злочину, домовилися про спільне його вчинення [2]. Слід зауважити, що вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою виступає в ролі обставини, яка обтяжує покарання, відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 67 ККУ. Однак згідно з положеннями ч. 4 ст. 67 ККУ в разі, коли диспозиція норми Особливої частини ККУ передбачає таку обставину у вигляді кваліфікуючої, суд не має права враховувати її ще раз під час призначення покарання як таку, що його обтяжує [3, с. 9].

Також слід вказати, що дезертирство є триваючим злочином: воно триває протягом всього часу перебування винної особи поза службою. Початковий момент злочину визначається як час самовільного залишення частини або останній день строку явки на службу. Моментом закінчення перебування поза територією військової частини або іншого місця служби визнається час, коли перебування винного поза службою було припинено (явка винного з повинною; повернення в частину; затримання його працівниками правоохоронних органів або військових відомств). Але варто зазначити, що злочин визнається закінченим не з моменту припинення злочинного діяння, а з моменту його початку, тобто коли винна особа самовільно покинула частину або інше місце служби, а так само не стала на службу у встановлений термін.

Отже, дезертирство – це найбільш небезпечний злочин проти порядку несення військової служби, оскільки громадянин повністю ухиляється від проходження військової служби. Щодо кваліфікуючої ознаки вчинення діяння «зі зброєю», яка передбачена ч. 2 ст. 408 КК України, дослідження дозволило вказати, що до такої зброї відноситься як вогнепальна, так і холодна. Тому доцільним було б вдосконалення положень цієї норми шляхом доповнення переліку предметів злочину.

Література

1. Конституція України від 28 червня 1996 р.: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України: автореф. дис.канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Г. П. Жаровська; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2004. – 21 с.
4. Панов М. І., Харитонов С. О. Розділ XIX. Злочини проти встановленого порядку несення військової служби (військові злочини) // Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – С. 1082–1151.
5. Самойлов А. С. Квалификация дезертирства с оружием / А. С. Самойлов // Уголовное право. – 2003. – № 3. – С. 55–59.

ДМИТРИШИНА
Валентина Анатоліївна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПОСАДОВИХ ОСІБ ЗА ПОДАННЯ НЕДОСТОВІРНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

В 2011 році Закон України «Про доступ до публічної інформації» став найвищим досягненням України в світових рейтингах. Тоді Україна посіла 9 місце серед 89 країн світу за рейтингом забезпечення права на інформацію, розробленим двома провідними міжнародними організаціями Access Info Europe (Іспанія) та Centre for Law and Democracy (Канада).

В 2012 році Access Info Europe та Centre for Law and Democracy оприлюднили рейтинг свободи інформації, до якого увійшли вже 93 країни, що мають закони про вільний доступ до інформації, серед яких і Україна.

Інститут юридичної відповідальності за порушення Закону України «Про доступ до публічної інформації» є однією з гарантій належної його реалізації. Ніхто не ставить собі за мету безпідставно «карати» державних службовців чи шукати додаткових підстав для цього, проте відсутність санкцій, здебільшого, негативно впливає на сумлінність виконання норми [2, с. 228].

З іншого боку, дослідження питання юридичної відповідальності за порушення законодавства про доступ до інформації знімає невинуватну тривогу самих державних службовців. Вона пов'язана з величезною кількістю новел запроваджених законом і короткими строками для приведення роботи органу у відповідність до них. Кожна посадова особа має чітко знати за які дії або бездіяльність вона може нести відповідальність, а за які – не повинна.

Загальні положення юридичної відповідальності визначені у статті 24 Закону. Зокрема частиною першою вказаної статті передбачено, що її несуть особи, винні у вчиненні таких порушень: 1) ненадання відповіді на запит – *це протиправна бездіяльність державного службовця, яка полягає в пасивній поведінці і невиконанні покладеного на нього правового обов'язку надати інформацію за запитом*; 2) ненадання інформації за запитом – *це надання відповіді на запит, проте неповідомлення запитуваної інформації*. Зокрема, у статті 22 Закону вказано, що відповідь розпорядника інформації про те, що інформація може бути одержана запитувачем з загальнодоступних джерел, або відповідь не по суті запиту вважається неправомірною відмовою в наданні інформації; 3) безпідставна відмова у задоволенні запиту на інформацію – це надання відповіді на запит, в якій посадові особи відмовляють в наданні інформації з

підстав не передбачених статтею 22 Закону; 4) неоприлюднення інформації відповідно до статті 15 цього Закону; 5) надання або оприлюднення недостовірної, неточної або неповної інформації; 6) несвоєчасне надання інформації; 7) необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом; 8) нездійснення реєстрації документів; 9) навмисне приховування або знищення інформації чи документів [1].

За порушення Закону державні службовці можуть бути притягнуті до дисциплінарної, адміністративної та кримінальної відповідальності. Проте, це можливо, тільки якщо така відповідальність передбачена (а вона передбачена) нормами трудового, адміністративного чи кримінального законодавства.

Кримінальна відповідальність державного службовця настає за вчинення злочину, тобто діяння передбаченого Кримінальним кодексом України, який передбачає відповідність за приховування або перекручення відомостей [3, с. 512].

Право на доступ до інформації – гарантоване статтею 34 Конституції України, а саме: 1) право кожного на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань; 2) право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб на свій вибір.

Здійснення цих прав може бути обмежене законом в таких випадках: 1) в інтересах національної безпеки; 2) в інтересах територіальної цілісності; 3) в інтересах громадського порядку; 4) з метою запобігання заворушенням чи злочинам; 5) для охорони здоров'я населення; 6) для захисту репутації або прав інших людей; 7) для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно; 8) для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Нині, в Україні найактуальнішою є стаття 422 Кримінального Кодексу, адже чимало чиновників спокушуючись на гроші – розкривають відомості військового характеру, завдаючи таким чином непоправної шкоди територіальній цілісності держави та життю захисників України [2, с. 228].

В Кримінальному Кодексі перелічена низка статей, пов'язаних з відповідальністю за подання недостовірної інформації: стаття 238 «Приховування або перекручення відомостей про екологічний стан або захворюваність населення»; стаття 259 «Завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності»; стаття 328 «Розголошення державної таємниці»; стаття 330 «Передача або збирання відомостей, що становлять службову інформацію, зібрану у процесі оперативно-розшукової, контррозвідувальної діяльності, у сфері оборони країни» та безпосередньо стаття 422 «Розголошення відомостей військового характеру, що становлять державну таємницю, або втрата документів чи матеріалів, що містять такі відомості».

Необхідно зазначити, що мінімальний розмір санкції за недостовірне подання інформації становить або штраф у розмірі ста неоподатковуваних мінімумів громадян, або обмеження волі на строк до трьох років або позбавленням волі на строк від двох до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років. Максимальний розмір покарання становить 10 років (за умови, що дії вчинені повторно) [1].

На нашу думку, інститут покарання є недосконалим тому, що значний рівень корупції дає можливість злочинцям уникнути правосуддя. Я вважаю, що по-перше потрібно вдосконалити судову систему, збільшити розмір штрафу від ста неоподатковуваних мінімумів до двохсот, по-друге збільшити максимальний строк позбавлення волі до 20 років з позбавленням права займатися чиновницькою діяльністю.

Література

1. Кримінальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, С. Б. Гавриш та ін.; за заг. ред. В. Т. Маляренка, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Видання друге, перероблене та доповнене. – Х.: ТОВ «Одісей», 2010. – 1152 с.
2. Діордіца І. В. Кримінальне право України / І. В. Діордіца. – К.: Вид. О. С. Ліпкан, 2010. – 288 с.
3. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / П. Л. Фріс. – [2-ге вид., доп. і перероб.] – К.: Атіка, 2009. – 512 с.

КОЗАЧЕНКО Олександр Васильович
ЗІНЕВИЧ Андрій Ігорович

ВИДИ КОНФІСКАЦІЙ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОМ УКРАЇНИ

За результатом проведеного дослідження різноманітних видів конфіскацій, передбачених кримінальним законом в якості особливих видів здійснення кримінально-правового впливу, можна зробити декілька висновків.

По-перше, на сьогодні кримінальний закон України регламентує такі види кримінально-правової конфіскації: 1) конфіскацій майна як додаткове покарання (статті 52, 59 КК); 2) конфіскація, що безпосередньо визначена у санкціях статей Особливої частини майна (зокрема, про таку конфіскацію йдеться у статтях 176, 177, 201, 203-1, 204, 209, 216, 229, 240, 244, 246, 248, 249, 300, 301, 305, 306, 332, 334, 361–362, 363-1 КК) – спеціальна конфіскація, передбачена в Особливій частині КК України; 3) спеціальна конфіскація, визначена Загальною частиною КК України (статті 96-1, 96-2 КК); 4) конфіскація майна як захід кримінально-

правового характеру щодо юридичних осіб (примусове безоплатне вилучення у власність держави майна юридичної особи, яке застосовуватиметься судом у разі ліквідації юридичної особи згідно КК) (ст. 96-6, 96-8 КК).

По-друге, зважаючи на систему кримінально-правових заходів, що склалася в кримінальному праві України, конфіскацію майна як вид покарання відносимо до примусових каральних кримінально-правових заходів; спеціальну конфіскацію, передбачену як Загальною, так і Особливою частиною Кримінального кодексу України, – до примусових некаральних інших кримінально-правових заходів; конфіскацію майна юридичної особи – до окремого виду примусових кримінально-правових заходів, що застосовуються до юридичної особи.

Кримінальний кодекс 2001 року спочатку містив лише два види конфіскації: конфіскацію майна як вид покарання та спеціальну конфіскацію як інший, відмінний від покарання, кримінально-правовий захід, що передбачений в санкціях окремих статей Особливої частини КК України. Із прийняттям Закону України від 18 квітня 2013 року № 222-VII у законодавстві в Загальній частині КК на нормативному рівні закріплена спеціальна конфіскація, яка передбачається також у санкціях статей Особливої частини у вигляді терміну «спеціальна конфіскація». І нарешті, Законом України від 23.05.2013 № 314-VII до КК України введено низку кримінально-правових заходів до юридичних осіб, серед яких визначено конфіскацію майна юридичної особи, яка застосовується як додатковий кримінально-правовий захід до ліквідації юридичної особи.

По-третє, аналіз законодавства зарубіжних держав показав, що держави по-різному підходять щодо визначення видів конфіскації. Одні в якості покарання визнають загальну конфіскацію, тобто примусове безоплатне повернення у користь держави належного засудженому на праві власності майна, яке жодним чином не пов'язане зі вчиненням злочином (Республіка Білорусь, Республіка Болгарія, Республіка Вірменія, Республіка Казахстан, Киргизька Республіка, Латвійська Республіка, КНР, Туркменістан). Ці держави відносять конфіскацію майна до покарань, що застосовуються лише як додаткові, до неповнолітніх вона не застосовується. У санкціях статей встановлюється або як обов'язкове, або як факультативне додаткове покарання. Кримінальне законодавство деяких з розглянутих держав цієї групи поряд з конфіскацією майна як видом покарання передбачає і спеціальну конфіскацію, котра покаранням не вважається.

Законодавство другої групи держав допускає в якості покарання тільки спеціальну конфіскацію – примусове безоплатне вилучення в дохід держави визначених законом конкретних видів майна, котрі так чи інакше (прямо чи опосередковано) зв'язані з вчиненням винним злочином (предметів злочину, знарядь і засобів вчинення злочину, майна, здобутого злочинним шляхом, небезпечних та шкідливих предметів тощо). Це Бельгія, Республіка Корея, Нідерланди, Японія.

Два види конфіскації майна як види покарання – загальну і спеціальну передбачає Кримінальний кодекс Франції, причому покарання у виді загальної конфіскації чи спеціальної конфіскації застосовується як до фізичних, так і до юридичних осіб.

Ще інший підхід до визначення видів конфіскації у кримінальному законодавстві зарубіжних держав – це виключення конфіскації майна із системи покарань, надання їй особливого правового статусу з обмеженням її застосування лише майном і предметами, пов'язаними зі злочином, тобто визнання лише спеціальної конфіскації, але не як виду покарання, а як іншого кримінально-правового заходу (Азербайджанська республіка, Російська Федерація (хоча тут вона має назву конфіскація майна)).

І нарешті, радикальний підхід – це відмова від такого інституту кримінального права як конфіскація. Так, законодавець Республіки Грузії визнав конфіскацію майна антиконституційною нормою і виключив її з положень кримінального кодексу.

По-четверте, конфіскація майна – примусовий каральний кримінально-правовий захід, який є різновидом додаткового покарання і полягає в примусовому безоплатному вилученні у власність держави всього або частини майна, яке є власністю засудженого. Підстави та порядок застосування конфіскації майна встановлені у ч. 2 ст. 59 КК, відповідно до якої (в новій редакції від 7 жовтня 2014 № 1689-VII) це додаткове покарання може призначатися лише за умов, якщо: вчинений особою злочин є тяжким або особливо тяжким; цей злочин є корисливим, тобто таким, який вчиняється з бажання винного одержати внаслідок вчинення злочину матеріальні блага для себе чи інших осіб, одержати або зберегти певні майнові права, уникнути матеріальних витрат, досягти іншої матеріальної вигоди; або ж вчинений злочин є злочином проти основ національної безпеки чи громадської безпеки незалежно від ступеня тяжкості; конфіскація майна безпосередньо передбачена в санкції статті (частини статті) Особливої частини КК. Вважаємо, що зміни до кримінального закону від 7 жовтня 2014 є передчасними, оскільки застосування конфіскації майна як виду кримінального покарання може вважатись виправданим лише тоді, коли винна особа в результаті вчинення нею злочинів одержує значне незаконне збагачення за рахунок чужого майна. В таких випадках конфіскація стає майновою санкцією, призначення якої полягає у тому, щоб зробити можливі майнові наслідки вчинення відповідних злочинів невинітними для винної особи. Тому конфіскація майна як вид кримінального покарання може бути правомірно застосована лише за вчинення певних корисливих злочинів. Злочини ж, передбачені статтями 109–114, 258–258-4, 260 та 261 КК, не належать до корисливих. Отже, застосування конфіскації за вчинення цих злочинів порушує мету цього виду майнового карального кримінально-правового заходу.

Слід зазначити, що в науковій літературі намітилися два погляди стосовно конфіскації майна як виду покарання: одні вчені вважають, що конфіскація майна є ефективним засобом протидії злочинності, інші підтримують скасування цього виду покарання. Ми приєднуємося до першої групи, оскільки вважаємо, що правова обумовленість конфіскації майна в системі покарань України визначена значною кількістю позитивних рис, притаманних досліджуваному виду покарання. Це й індивідуалізація покарання, і ефективний засіб протидії злочинності, і високий рівень застосування конфіскації майна іншими країнами світу, і зниження рівня корисливої злочинності, і простий процес призначення та виконання досліджуваного покарання тощо.

По-п'яте, з огляду на останні зміни кримінального законодавства, спеціальну конфіскацію як кримінально-правовий захід умовно можна поділити на спеціальну конфіскацію, визначену Загальною частиною КК України, спеціальну конфіскацію, яка передбачена в Особливій частині КК України.

Спеціальна конфіскація, передбачена в Загальній частині КК України, полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених Кодексом, за умови вчинення злочину, передбаченого статтею 354 та статтями 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 розділу XVII Особливої частини КК, або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого зазначеними статтями.

Ознаками цього виду спеціальної конфіскації є: обов'язковість (за наявності передбачених законом підстав); примусовий характер; предмет конфіскації вилучається у власність держави; безоплатність; її предметом можуть бути гроші, цінності або інше майно; вилученню підлягає в тому числі перетворене майно або грошова сума, що відповідає вартості майна (еквівалентна конфіскація); застосування виключно за рішенням суду; застосування при ухваленні обвинувального вироку щодо фізичної особи або при винесенні рішення, яким констатується факт учинення суспільно небезпечного діяння за відсутності ознак складу злочину (недосягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, неосудність тощо); застосування при звільненні особи від кримінальної відповідальності (окрім звільнення у зв'язку із закінченням строків давності); може мати місце при засудженні особи за вчинення злочину у співучасті та/або незакінченого злочину (крім готування до злочину невеликої тяжкості); може бути призначена судом у випадку застосування ст. 69 КК; очевидно, у випадку застосування ст. 80 КК рішення суду про застосування спеціальної конфіскації виконанню не підлягає; при призначенні покарання за сукупністю злочинів або за сукупністю вироків спеціальна конфіскація за кожен злочин застосовується

окремо; не підлягає подальшому виконанню у разі усунення караності діяння, за яке особа засуджена; застосовується при звільненні особи від покарання (частини 3-4 ст. 74, ст. 97 КК); не враховується при вирішенні питань щодо судимості; обсяг спеціальної конфіскації не може бути предметом угоди у кримінальному провадженні; застосовується за умови вчинення злочинів, передбачених статтями 354, 364, 364-1, 365-2, 368–369-2 КК.

Спеціальна конфіскація, передбачена в Особливій частині КК України – сукупність прийомів і способів здійснення кримінально-правового впливу, яка застосовується судом одночасно з призначенням покарання, до особи, що вчинила злочин (кримінальний проступок), з метою попередження можливості вчинення діяння у майбутньому.

Цей вид відрізняється від попереднього виду спеціальної конфіскації наступним: 1) цей захід застосовується виключно за умови вчинення злочину (кримінального проступку), інший – і при вчиненні об'єктивно протиправного діяння; 2) суб'єкт застосування – виключно засуджена особа, на відміну від спеціальної конфіскації, визначеної в Загальній частині КК де суб'єкти – також і підозрюваний, обвинувачений та інші особи, які виконують різні процесуальні ролі; 3) предметом спеціальної конфіскації, передбаченої Особливою частиною КК України, можуть бути не тільки гроші, цінності або інше майно, але й предмети, які не мають деяких ознак майна; 4) зазначена конфіскація застосовується виключно вироком суду, що виключає можливість оформлення іншими процесуальними рішеннями, зокрема ухвалою; 5) на відміну від аналогічного кримінально-правового заходу, передбаченого в Загальній частині, зазначений захід може застосовуватися як на диспозитивних, так і імперативних засадах у залежності від того, чи визнає законодавець спеціальну конфіскацію обов'язковою, чи надає суду право, з урахуванням обставин злочину та специфіки предмета спеціальної конфіскації, вирішувати питання про застосування спеціальної конфіскації на власний розсуд.

По-шосте, конфіскація майна юридичної особи – окремий вид конфіскації майна, яка не є покаранням, а є одним з видів кримінально-правових заходів щодо юридичних осіб, визначених у розділі XII «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб», який набув законної сили з 1 вересня 2014 року. Цей вид конфіскації полягає у примусовому безоплатному вилученні у власність держави майна юридичної особи і застосовується судом у разі ліквідації юридичної особи згідно з Кримінальним законом України.

Таким чином, діючий кримінальний закон достатньо чітко ілюструє сучасні вимоги до визначальної цілі застосування кримінально-правових заходів – необхідність забезпечення «багатоколіїності» здійснення кримінально-правового впливу.

КЛЕМЕНЮК
Артуш Оганесович

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВЧИНЕННЯ ТЕРОРИЗМУ: МІЖНАРОДНИЙ ТА НАЦІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТИ

За останні роки кількість вчинених злочинів терористичного характеру постійно зростає. Хто такий терорист? Терорист – молода людина. Молодь через соціальну і моральну незрілість легше захоплюється радикальними національними, політичними або релігійними ідеями. Американський вчений Р. Рубенстейн так змальовує типового представника: «Молода людина з освітою вище середньої, палкий прихильник якої-небудь політичної ідеї, яким рухає поєднання надії і відчаю, спонукаючи його здійснювати акти насильства заради цієї мети».

Однак внаслідок законодавчої невизначеності у більшості випадків виникають ускладнення у правозастосовчій діяльності з приводу кваліфікації тих чи інших діянь як терористичних. Це одна з найскладніших проблем світової науки та практики боротьби зі злочинністю. Це обумовлено як складністю самого явища, яким є тероризм, так і факторами суб'єктивного характеру, що існують як на міжнародному так і внутрішньодержавних рівнях. Проблемою є те, що той, хто для одних є терористом, для інших – борець за свободу.

У XX ст. відбулося перенесення тероризму на державний рівень (тероризм «згори»). Найяскравіший приклад – фашизм у Німеччині. Радянський Союз – тоталітарно-терористична держава також з перших днів свого існування «душила» громадян беззаконням всередині країни, примушувала їх постійно відчувати безсилля і слабкість.

У XI ст. на передній план вийшли етнічні мотиви тероризму. Вагоме місце займає релігійний тероризм. Він має давню історію, його помітна активізація припадає на другу половину XX – початок XXI ст. Представники цього напрямку належать і до невеликих конфесій, і до світових релігій. Вони використовують терор задля досягнення мети, «визначеної Богом». Ворогами таких людей виступають всі «невірні», тобто ті, хто не належить до їхньої віри. Часом боротьба ведеться на глобальному рівні. Це зокрема стосується ісламістського тероризму.

Набирає силу економічний тероризм – регулярне використання насильства у господарській сфері. Яскравими прикладами можуть бути захоплення або «недружнє об'єднання» об'єктів підприємництва, фізичне усунення норовливих бізнесменів, залякування різними методами конкурентів у перерозподілі сфер діяльності, рекет.

До тероризму можна віднести і такі форми, як захват літаків і захоплення заручників. 11 вересня 2001 року на території США відбулась се-

рія терактів, яка була здійснена за допомогою пілотованих літаків. 19 зловмисників придбали квитки на 4 літаки внутрішніх авіаліній США. Припускають, що було викуплено також значну кількість місць в тих літаках для зменшення кількості пасажирів на борту з метою полегшення захоплення літаку. Після захоплення контролю над літаками, їх скерували на вказані об'єкти. Два з них розбилися об хмарочоси-близнюки Всесвітньо-торгового центру у Нью-Йорку, третій знищив частину Пентагону.

Останнім часом набуває поширення інформаційний тероризм, кібератака, націлений на злам банківських кодів, і не тільки на це. Яскравим прикладом є кібератака Північної Кореї на злом компанії Sony Pictures. На що президент США Барак Обама відповів санкціями (фінансовим тиском) на уряд та установи Північної Кореї. Північна Корея відкинула звинувачення у кібератаці. Але стосунки між цими двома країнами досить напружені. Обама наголосив, що Вашингтон має намір повернути Північну Корею у список тих країн, що підтримують тероризм.

Останнім часом відбувся терористичний акт на паризькій офіс сатиричного журналу Charlie Hebdo, де жертвами стали 12 людей. Серед них – головний редактор видання Стефан Шарбонньє і троє відомих карикатуристів журналу, а також двоє офіцерів поліції. У результаті збройного нападу на редакцію ще 10 людей отримали поранення. Це був напад не лише на французьких громадян, а й на свободу друку і свободу слова. У минулому сатиричний тижневик неодноразово викликав полеміку своєю контроверсійною подачею новин, а сама редакція зазнала нападу після публікації карикатур на мусульманських лідерів.

Поняття тероризму присутнє у Законі України «Про боротьбу із тероризмом». Тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [1]. Згідно з КК України такі дії караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років. Ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків, – караються позбавленням волі на строк від семи до дванадцяти років [2].

Дещо досконалішим є визначення, дане в ст. 1 Шанхайської конвенції про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом і екстремізмом від 15 червня 2001 року, згідно з яким тероризмом визнається будь-яке діяння, спрямоване на позбавлення життя будь-якої цивільної особи, яка не бере участі у війсьних діях в ситуації воєнного конфлікту, або на нанесення такій особі тяжких тілесних ушкоджень, або значне пошкодження певного матеріального об'єкту, а також організація, планування

такого діяння, пособництво з його вчинення, підбурювання до його вчинення, коли метою такого діяння, судячи з його характеру чи контексту, є залякування населення, порушення громадської безпеки, чи примушення органів влади або міжнародної організації вчинити певну дію або утриматись від її вчинення, і яке передбачене кримінальним законодавством Сторін [3].

Поняття тероризму та терористичного акту є складними та багатогранними. Таким чином, тероризмом насамперед є публічна суспільно небезпечна діяльність, яка пов'язана з використанням насильства або погрозою його використання та полягає у створенні стану страху у певних соціальних груп з метою досягнення цілей, які вигідні терористам. Крім того, слід мати на увазі, що для коректної кваліфікації тероризму загалом та одиничних терактів зокрема слід відсунути на задній план різне підґрунтя, на якому він був вчинений і розглядати його саме як суспільно небезпечне діяння в контексті цілей, на досягнення яких воно було спрямоване, та засобів, якими вони досягалися.

Спроби створення системи міжнародного антитерористичного співробітництва спецслужб орієнтовані на придушення терактів. Однак вони залишають осторонь головну проблему – пошуки шляхів глобальної зміни умов, що породжують тероризм.

Література

1. Про боротьбу з тероризмом: Закон України від 20 березня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 25. – Ст. 180.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 р. № 2341-III [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
3. Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом від 15 червня 2001 року [Електронний ресурс]: – Режим доступу: <http://jurconsult.net.ua/zakony-stran-sng/7117-Shanghaiyskaya-Konvenciya-o-bor-be-s-terrorizmom-separatizmom-i-ekstremizmom-ot-15-iyunya-2001-goda-Po-sostoyaniyu-na-05-09-2003.html>.

ЛУК'ЯНЧЕНКО
Сергій Олегович

ПРАВОВА ПРИРОДА АДМІНІСТРАТИВНОЇ ПРЕЮДИЦІЇ В ДОКТРИНІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Тенденцією сучасної кримінально-правової політики стає розвиток методів управління, не пов'язаних з примусом, з тим, щоб правомірність поведінки обумовлювалася не страхом перед санкціями, а позитивними моральними установками і звичками. Посилення моральної ролі кримі-

нального закону, подальшу його гуманізацію кримінально-правова політика вважає найважливішим напрямком оновлення чинного кримінального законодавства, з тим щоб попередити злочин, а якщо це не вдається, то хоча б відшкодувати заподіяну матеріальну шкоду або зменшити її.

Зміна напрямків суспільного та державного розвитку диктує необхідність пошуку більш адекватних засобів правозастосовної діяльності, формування нового погляду на юридико-технічні засоби, що використовуються для найбільш раціонального застосування норм права. Одним з таких засобів є правова преюдиція.

Преюдиція – це прийом юридичної техніки, що являє собою правило доказування про те, що набрало законної сили правозастосовне рішення уповноваженого органу, прийняте в установленому законом порядку про наявність або відсутність юридичного факту, обов'язкове для всіх правових органів, що вирішують юридичну справу, пов'язане з раніше вирішеним з приводу цього факту.

Адміністративна преюдиція в кримінальному праві – це закріплений спеціальною конструкцією складу злочину преюдиціальний зв'язок між кількома аналогічними правопорушеннями, скоєними протягом року після застосування до винного заходів адміністративного стягнення за одне з правопорушень, в силу якої скоєне оцінюється як злочин і до винного застосовуються заходи кримінальної відповідальності.

Сутність адміністративної преюдиції в кримінальному праві полягає у «створенні» з проступків злочинів, точніше у визнанні неодноразово вчинених винною особою протягом певного періоду часу адміністративних правопорушень після накладення за перше (перші) з них адміністративної відповідальності юридичним фактом, що породжує кримінально-правові наслідки. Ці наслідки полягають в оцінці останнього з кримінально не караних правопорушень в злочин і, відповідно, покладанні на правопорушника кримінальної відповідальності.

У випадках з адміністративною преюдицією одне і те ж діяння може спричиняти адміністративну або кримінальну відповідальність залежно від того, скільки разів його було скоєно винною особою і скільки разів ця особа зазнала адміністративного покарання. Адміністративна преюдиція «перетворює» (після застосування до винного заходів адміністративного впливу за раніше вчинене адміністративне правопорушення) неодноразово вчинені адміністративні правопорушення у злочин і вимагає застосування до винного вже не адміністративного, а кримінального покарання.

Правовий вплив на правопорушника спочатку засобами адміністративного і лише після цього заходами кримінального права забезпечує стійкий процес праворегулювання суспільних відносин і поєднання різних за інтенсивністю засобів переконання і примусу в залежності від поведінки винного.

Суть інституту адміністративної преюдиції, на думку В.Л. Зуєва, полягає в тому, що склад злочину утворюється за рахунок ознак адміністративного правопорушення, а як критерій розмежування злочину і проступку виступає факт попереднього накладення адміністративного стягнення за таке ж діяння [1, с. 3]. Іншими словами, злочин з адміністративною преюдицією включає повторність адміністративного правопорушення після накладення адміністративного стягнення за перше правопорушення (перші правопорушення).

В даний час поняття адміністративної преюдиції не має чіткого правового закріплення. Проте в законі і юридичній літературі радянського періоду цьому поняттю приділялася велика увага.

Однак, найбільш поширеним в кримінально-правовій доктрині є визначення адміністративної преюдиції як залучення особи до кримінальної відповідальності, якщо вона протягом певного періоду часу (найчастіше протягом року) після одного або двох адміністративних стягнень за правопорушення здійснить таке саме правопорушення [2, с. 41].

До основних ознак складу злочину з адміністративною преюдицією належать такі: діяння, що становить об'єктивну сторону складу злочину, являє собою адміністративне правопорушення, відповідальність за яке встановлена адміністративним законодавством; злочинним оголошується не перше, часто і не друге правопорушення, а, як правило, третє за рахунком; у класичному варіанті розуміння адміністративної преюдиції необхідно, щоб за перші два (або одне) правопорушення особа була притягнута до адміністративної відповідальності; цей же класичний варіант адміністративної преюдиції припускає, що останнє правопорушення вчинено особою протягом терміну непогашеного адміністративного стягнення за перше (або останнє з перших) правопорушення.

Таким чином, якщо розглядати склад злочину з адміністративною преюдицією з точки зору його будови, то слід констатувати, що в кримінальному законі повторені всі ознаки складу адміністративного правопорушення (об'єкт, об'єктивна та суб'єктивна сторони, суб'єкт). Єдине, в чому полягає відмінність адміністративного правопорушення, що лежить в основі злочину, від злочину з преюдицією, – це визначена кратність вчинення такого правопорушення у злочині і накладення за перші факти правопорушень адміністративного стягнення. Вони виступають умовами кримінальної відповідальності, або криміноутворюючими ознаками.

Література

1. Зуев В. Л. Особенности доказывания по делам о преступлениях с административной преюдицией. – М.: УМЦ при ГУК МВД России, 1995.
2. Лунеев В. В. Проблемы юридических наук криминального цикла / В. В. Лунеев // Государство и право. – 2007. – № 5.

ПОВЕТКІН
Дмитро Олегович

ЗАХОДИ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ: НАЦІОНАЛЬНИЙ І МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Актуальність дослідження правової природи кримінально-правових заходів на сьогодні полягає в тому, що більшість розвинених держав світу поступово відмовляються від постулатів неокласичної школи кримінального права, і виходячи із мети ресоціалізації винного, як основної мети кримінального закону, у своїй кримінально-правовій політиці дотримується дуалізму покарань та інших заходів кримінально-правового впливу, насамперед так званих «заходів безпеки» (у різних кримінальних кодексах останні іменуються також, як «кримінально-правові заходи», «заходи виправлення і безпеки», «заходи впливу» тощо).

На думку Хавронюка М. І., зазначений дуалістичний підхід, який отримав назву «двоколійності» (від нім. *das zweispurige System*) заходів кримінально-правового впливу, застосовано, наприклад, у кримінальному законодавстві Іспанії, Австрії, Швейцарії, ФРН, Голландії, Данії, Італії, Болгарії, Польщі, Естонії, Литві, Молдові та ін. Сутність його у тому, що одночасно застосовуються покарання (*die Strafe*), спрямоване на відплату і залякування, та інші заходи (*die Massnahme*), спрямовані на спеціальну превенцію, усунення небезпеки і вирішення завдань з відновлення становища, що існувало до вчинення діяння [3, с. 6–7].

Загалом, у поглядах вчених немає єдності при вирішенні питання щодо необхідності існування «двоколійної» системи правових наслідків суспільно небезпечного діяння. Одні автори вважають дуалістичну систему недосконалою, такою, що створює перешкоди в однозначному і контрольованому визначенні домірності санкцій, що застосування заходів безпеки не засновано на принципі винності тощо [2, с. 378; 5, с. 26].

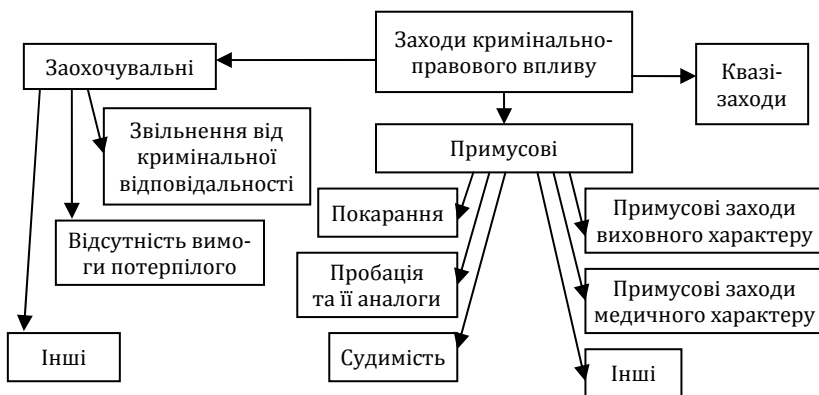
Натомість її прихильники вважають, що перевага такої системи полягає в тому, що вона дозволяє створити більш гуманну систему заходів кримінально-правового впливу на злочинність за рахунок застосування заходів безпеки, відновлення, примирення, замість покарання або поряд із м'яким покаранням [4, с. 600; 1, с. 13].

В останні роки спостерігається тенденція до законодавчого закріплення «двоколійних» систем на пострадянському просторі. Але в Україні і до сьогодні в сфері кримінального права в основному діє застаріла «одноколійна» система.

У ст. 35 і ч. 5 ст. 36 КК України називаються (очевидно, як види заходів кримінально-правового впливу) кримінальна відповідальність і покарання, а також звільнення від кримінальної відповідальності та пока-

рання. Крім того, у статтях 3 і 4 КК згадуються «інші кримінально-правові наслідки» без зайвої конкретизації. Під ними, очевидно, слід розуміти: судимість; примусові заходи виховного характеру, крім випадків застосування їх до особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння до досягнення віку, з якого може настати кримінальна відповідальність; примусові заходи медичного характеру; примусове лікування; конфіскація (вилучення) та знищення певних предметів, знарядь, сировини і матеріалів для їх виробництва. Серед усіх цих заходів лише примусові заходи виховного характеру можна віднести до «другої колії». Класифікація названих заходів в законі відсутня.

На думку науковців, заходи кримінально-правового впливу за критерієм характеру їхнього впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, поділяються на такі види (рисунк) [3, с. 6].

Види заходів кримінально-правового впливу

Перевага такого поділу полягає в тому, що він дозволяє наочно побачити систему заходів кримінально-правового впливу, яка фактично існує.

Безпосереднє практичне значення мають й інші поділи (класифікації) заходів кримінально-правового впливу.

Наприклад, критерій їхньої юридичної значущості дозволяє говорити про такі їх види:

- 1) основні – ті, із реалізацією яких кримінально-правовий конфлікт може вважатися у цілому вичерпаним (це звільнення від кримінальної відповідальності, різні види кримінально-правового компромісу, покарання, пробація, примусові заходи медичного характеру, примусові заходи виховного характеру);

- 2) додаткові (акцесорні) – ті, які мають другорядне, допоміжне значення для вирішення кримінально-правового конфлікту (зокрема, примусове лікування, спеціальна конфіскація, нагляд за особами, звільненими з місць позбавлення волі).

За критерієм суб'єкта, якого вони стосуються, заходи кримінально-правового впливу можна поділити на такі, що застосовуються до особи, яка вчинила:

- 1) кримінальне правопорушення (це покарання, пробація, судимість та ін.);
- 2) суспільно небезпечне діяння, що не є кримінальним правопорушенням (зокрема, примусові заходи медичного характеру).

Отже, можна стверджувати, що в Україні розпочався процес активної перебудови системи правових наслідків суспільно небезпечного діяння, який є незворотнім. Зокрема, це можна побачити у законодавчому закріпленні Розділу XIV-1 «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб». Настав час, коли ми маємо визнати той факт, що фундаментальні кримінально-правові категорії «злочин» і «покарання» стали занадто «тісними».

На наше глибоке переконання, у найближчі роки пріоритетними напрямками провадження кримінально-правової політики в Україні мають стати, по-перше, вдосконалення вже існуючих законодавчих положень щодо «інших заходів кримінально-правового характеру», по-друге, розробка та впровадження нових видів таких заходів, з урахуванням досвіду різних країн світу (наприклад, заборона перебувати у певній місцевості, обов'язок пройти лікування, превентивний нагляд, вислання тощо) та, по-третє, орієнтування правозастосовних органів на більш активне застосування таких «нових» видів «інших заходів кримінально-правового характеру».

Література

1. Горбачова І. М. Заходи безпеки в кримінальному праві (порівняльно-правовий аналіз): автореф. дис. ... к.ю.н. 12.00.08. – О., 2008. – 21 с.
2. Курс уголовного права. Общая часть. Т. 2: Учение о наказании. Учебник для вузов / под ред. Н. Ф. Кузнецовой и И. М. Тяжковой. – М.: ИКД Зерцало-М, 2002. – 464 с.
3. Хавронюк М. І. Заходи кримінально-правового впливу: які вони будуть? / М. І. Хавронюк // Юридичний вісник України. – № 21 (934). – 25–31 травня 2013. – С. 6–7.
4. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації. Монографія. – К.: Юрисконсульт, 2006. – 1048 с.
5. Хрунхаузен М. Некоторые основы и главные принципы Нидерландского Уголовного Кодекса // Уголовный кодекс Голландии / науч. ред. Б. В. Волженкин. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 6237.

Розділ III

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОВАДЖЕННЯ

*ГЛУШКОВ Валерій Олександрович
КОЗАКОВА Ірина Віталіївна*

КОРОТКИЙ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ ІНСТИТУТУ УМОВНО-ДОСТРОКОВОГО ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ ПОКАРАННЯ ЗА ЗАКОНОМ ДЕРЖАВИ ІЗРАЇЛЯ «ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ТЮРЕМНОГО УВ'ЯЗНЕННЯ ПІД УМОВОЮ»

Інститут умовно-дострокового звільнення від відбування покарання в єврейському кримінальному праві регулюється Законом «Звільнення від тюремного ув'язнення під умовою» та Законом про кримінальне право.

Дослідження та аналіз інституту умовно-дострокового звільнення від відбування покарання здійснено за критеріями: 1) види покарання, при відбуванні яких можливе умовно-дострокове звільнення; 2) підстави застосування умовно-дострокового звільнення; 3) порядок умовно-дострокового звільнення; 4) нагляд за особами, умовно-достроково звільненими з місця позбавлення волі.

1) кримінальне право Ізраїля передбачає наступні основні види покарання: а) тюремне ув'язнення (в тому числі довічне ув'язнення); б) відбування тюремного ув'язнення у виді виправних робіт; в) умовне тюремне ув'язнення; г) штраф; ґ) громадсько-корисні роботи; д) обов'язок утриматись від вчинення злочину; є) компенсація. Умовно-дострокове звільнення в Ізраїлі застосовується до осіб, яким призначено покарання у виді тюремного ув'язнення. Згідно з Законом «Звільнення від тюремного ув'язнення під умовою» [5] під поняттям «тюремне ув'яз-

нення» («מאסר») розуміється строкове позбавлення волі в межах кримінальної справи, за винятком позбавлення волі за невивлату штрафу. Під поняттям «довічне тюремне ув'язнення» («מאסר עולם») законодавець має на увазі тюремне ув'язнення на невизначений строк [5]. Відповідно до статті 41 Глави бет Закону про кримінальне право «якщо за злочин призначається довічне тюремне ув'язнення і при цьому судом не встановлюється, що воно є обов'язковим, то строк довічного тюремного ув'язнення не повинен перевищувати 20 років» [4, с. 107]. Обов'язковим покаранням згідно з єврейським законодавством є покарання, яке прямо передбачено санкціями статей нормативно-правових актів, а поняття «необов'язкове» виходить з прав суду призначати вид покарання на свій розсуд.

2) для застосування умовно-дострокового звільнення наука кримінального права передбачає одночасне існування двох обставин: умови законодавця (факт відбуття засудженим частини встановленого строку покарання) та підстава застосування умовно-дострокового звільнення. Ізраїльський Закон «Звільнення від тюремного ув'язнення під умовою» визначає різний порядок звільнення в залежності від строків тюремного ув'язнення, а саме:

- «2. Ув'язнений, строк покарання якого не менше 3-х місяців і не більше 6-ти, має право після відбуття 2/3 строку подати спеціальне клопотання начальнику тюрем про дострокове звільнення»;
- «3. Ув'язнений, за винятком засудженого до довічного позбавлення волі («מאסר עולם»), строк покарання якого перевищує 6 місяців, має право після відбуття 2/3 строку подати клопотання до спеціальної Комісії про дострокове звільнення»;
- «4. Ув'язнений, за винятком засудженого до довічного позбавлення волі, строк покарання якого не менше 25 років, має право також подати клопотання до спеціальної Комісії про дострокове звільнення, навіть якщо не минуло 2/3 від тюремного строку»;
- «5. Засуджений до довічного позбавлення волі, має право після відбуття 2/3 строку подати клопотання до особливої Комісії про дострокове звільнення» [5].

Другою невід'ємною підставою для застосування умовно-дострокового звільнення є доведеність того, що ув'язнений не є небезпечним для суспільства [5]. («אין מסכּן את שלום הציבור».)

Комісія, яка приймає рішення щодо застосування умовно-дострокового звільнення, встановлює наявність факту «відновлення» («שיקום») правової поведінки особи під час тюремного ув'язнення. До даного висновку члени Комісії мають прийти на підставі законодавчо закріплених ознак, що характеризують злочинця, а саме: тяжкість вчиненого злочину та обставини його скоєння; зміст обвинувальних висновків, поданих проти ув'язненого; минулі злочини ув'язненого; попередні висновки

засідань Комісій з питань застосування умовного звільнення, в тому числі висновки щодо відмови; поведінку ув'язненого в тюрмі; лікування від наркоманії, у разі, якщо ув'язнений страждав від наркотичної залежності; позитивне ставлення до громадських робіт в тюрмі; дотримання ув'язненим внутрішнього порядку тюрми: наявність стягнень/заохочень; участь ув'язненого в злочинних групах в середині тюрми; втеча з тюрми; висновок служби тюрем, поліції та прокуратури [5].

3) згідно з приписами Закону «Звільнення від тюремного ув'язнення під умовою» умовою звільнення являється те, що «ув'язнений в період звільнення під умовою не скоїть злочин, за який передбачено покарання у виді тюремного ув'язнення на строк від 3-х місяців і більше» [5]. Строк умови дорівнює періоду між звільненням і закінченням відбуття строку в тюрмі. Щодо осіб, які відбувають покарання у виді довічного ув'язнення, то їх строк умови дорівнює «строку довічного тюремного ув'язнення, призначеного судом, який засуджений фактично відбув на момент звільнення» [5]. У разі вчинення протягом іспитового строку злочину, покарання призначається за правилами сукупності шляхом складання покарань за скоєний новий злочин, до якого приєднується невідбута частина покарання.

Крім основної умови для застосування умовно-дострокового звільнення «не вчиняти новий злочин» на особу можуть бути покладені інші передбачені Законом Ізраїля вимоги, а саме: проходження встановленого органами пробації спеціального лікування; повідомлення начальника тюрми про місце свого перебування під час звільнення; протягом 48 годин після звільнення стати на облік в органах поліції за місцем свого проживання; раз в місяць протягом іспитового строку доповідати органам поліції про місце свого проживання, а у разі його зміни терміново повідомити органи поліції та начальника тюрми; особи, які відбували своє покарання за особливий вид злочинів (насилля в родині, злочини проти статевої недоторканості) зобов'язується не перебувати в межах проживання потерпілої сторони. Крім того, особи зобов'язуються мати при собі довідку на підтвердження умовно-дострокового звільнення і пред'являти її на першу вимогу органу поліції [5].

Умовно-дострокове звільнення за ізраїльськими кримінальними нормами здійснюється державою в особі: начальника тюрми («נציב הכלא»), до компетенції якого входить звільнення засуджених, строк покарання яких не менше 3-х місяців і не більше 6-ти; Спеціальної Комісії («ועדת שחרורים»), яка розглядає всі інші випадки звільнення за винятком осіб, які відбувають покарання у виді довічного тюремного ув'язнення; Особливої Комісії («ועדת שחרורים מיוחדת») – надалі Комісія.

До складу Спеціальної Комісії входять: суддя; дві особи, призначені міністром юстиції, які мають досвід роботи не менше 5-ти років в галузі

кримінології, соціальної роботи, психології, психіатрії або виховання; офіцер служби тюрем.

До складу Особливої Комісії входять: суддя Верховного суду; суддя Окружного суду; особа, призначена міністром юстиції, яка має досвід роботи не менше 10-ти років в галузі кримінології, соціальної роботи, психології, психіатрії або виховання.

Після того, як засуджений у встановлений строк звернеться з відповідним клопотанням, за результатами засідання Комісія приймає такі рішення: 1) загальний висновок щодо програми «відновлення» поведінки засудженого, здійсненою Адміністрацією, вдосконалення програм щодо роботи або лікування засудженого; 2) поведінка засудженого є «відновленою» і особа не потребує подальшого відбування покарання у виді тюремного ув'язнення; 3) в поведінці засудженого не відбулось ніяких змін і він потребує подальшого відбування покарання у виді тюремного ув'язнення [5]. У разі відмови Комісії щодо умовно-дострокового звільнення, ув'язнений має право подати повторне клопотання не раніше 6-ти місяців з дня винесення зазначеного рішення.

Особи, засуджені до довічного тюремного ув'язнення («אסיר עולם»), мають право подати повторне клопотання щодо застосування умовно-дострокового звільнення не раніше, ніж через 1 рік з дня винесення рішення про відмову, в тому числі враховуючи думку Особливої Комісії щодо наявності зміни обставин, які були підставою для відмови в умовно-достроковому звільненні. Крім того, ув'язнений може повторно клопотати про своє звільнення і раніше встановлених законом строків, якщо доведе наявність істотних обставин, що не були і не могли бути відомі особі на час першого засідання Комісії.

Рішення начальника тюрем або Комісій щодо умовно-дострокового звільнення ув'язнений або юридичний радник уряду мають право оскаржити в Окружному суді. Рішення Окружного суду можна оскаржити у Верховному суді, якщо отримано дозвіл від судді окружного або Верховного суду.

4) Нагляд за особами, звільненими з місць ув'язнення, покладається на органи пробації, поліції та тюрем.

Література

1. Воробьев В. П. Государство Израиль: правовые основы возникновения и статус личности. – М.: Издате л. дом Национальное обозрение, 2001. – 167 с.
2. Большая Советская энциклопедия: в 30-ти т.: [под ред.: Н. К. Байбакова, А. А. Благонравова, В. Х. Василенка, А. П. Виноградова и др.]; гл. ред. А. М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Советская энциклопедия, 1975. – Т. 19. – 647 с.
3. Государство Израиль: Справочник / отв. ред. В. В. Беневоленский и др. – М.: Наука, 1986. – 280 с.
4. Дорфман Марат Закон об уголовном праве Израйля: постоянный перевод с иврита на русский язык. – М.: Наука, 2010. – 315 с.

5. Закон «Звільнення від тюремного ув'язнення під умовою». – 2001 («שחרור ממשורר על-תנאי מקור») // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nevo.co.il/law_htmlLaw01/056_025.htm
6. Крылов Н. Е., Серебrenников А. В. Уголовное право современных зарубежных стран (Англии, США, Франции, Германии). Учебное пособие. – М.: Зерцало, 1998. – 345 с.
7. Беспалько В. Г. Общая характеристика и принципы синайского уголовного законодательства (по материалам Книги Исход Ветхого Завета). – Юридическая наука, № 3 – 2013. – 23 с.
8. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26, ст. 131;
9. Ширман И. Ш. Ветхий Завет и его мир (Ветхий Завет, как памятник литературной и общественной мысли Передней Азии). – М.: Политиздат, 1987. – 315 с.

ГУДЗЬ

Людмила В'ячеславівна

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ЗА ПОРУШЕННЯ ВИБОРЧИХ ПРАВ

Проведення в останнє десятиліття в Україні виборів різних видів показало тенденцію до зростання кількості порушень виборчого законодавства, які мають злочинний характер. При цьому такі порушення ставали все більш системними та масштабними і посилювали свій негативний вплив на хід виборів та їх результати.

Тому видається за необхідне охарактеризувати основні види правопорушень, які вчиняються під час виборів. Правопорушення – це суспільно небезпечні діяння (як дія, так і бездіяльність), суб'єктом вчинення яких може бути як фізична, так і юридична особа. Скоєння злочинів і правопорушень у період проведення виборчих кампаній дискредитує сутність виборів як демократичного інституту формування органів влади, дуже часто призводить до непередбачуваних результатів [1, с. 134].

Зокрема, ці правопорушення були такими: 1) перешкоджання здійсненню виборчого права шляхом підкупу, обману чи іншим чином; 2) підроблення та використання підроблених відкріпних посвідчень на право голосу; 3) підроблення та використання підроблених виборчих бюлетенів; 4) підроблення інших виборчих документів – заяв виборців про видачу відкріпних посвідчень чи голосування за межами приміщення для голосування; 5) підроблення протоколів про результати голосування виборців на виборчих дільницях; 6) неправомірний вплив службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування на хід виборчого процесу, неправомірне втручання у здійснення виборчих процедур (зловживання владою або посадовим становищем) тощо.

Із проаналізованих вироків у справах про злочини проти виборчих прав можна зробити висновок, що ставка у здійсненні фальсифікації виборів робилася на кілька основних категорій осіб: 1) носіїв так званого «адміністративного ресурсу» (посадових та службових осіб місцевих органів державної влади та органів місцевого самоврядування, керівників підприємств, установ та організацій); 2) членів виборчих комісій; 3) впливових та авторитетних у населеному пункті людей (працівників сфери освіти, культури, зв'язку тощо); 4) представників виборчих штабів політичних партій.

Дуже багато порушень проти виборчих прав вчиняється на такій стадії виборчого процесу, як передвиборна агітація. Особливий вплив на виборця в цей час справляють, перш за все, засоби масової інформації, основним завданням яких є висвітлення передвиборної агітації шляхом доведення до виборців правдивої (достовірної) інформації з метою сприяння забезпеченню вільного (усвідомленого) їх волевиявлення.

Засоби масової інформації формують громадську думку, що істотно впливає на активність виборців. У цьому випадку їхня належна робота може бути гарантією зменшення рівня абсентеїзму при проведенні виборів. Виявляючи упередженість, засоби масової інформації порушують права виборців на об'єктивну інформацію про кандидатів, дезорієнтують їх, тим самим істотно змінюють майбутнє волевиявлення громадян. Тільки застосування комплексних заходів може сприяти боротьбі з «чорним піаром», який поступово охоплює інформаційний простір [2, с. 150].

А отже, ми підтримуємо пропозицію тих авторів, які вважають, що необхідно розвивати в цьому напрямку не тільки адміністративне, але й кримінальне законодавство. Дії засобів масової інформації в період проведення виборчої кампанії найчастіше підпадають під ст. 157 «Перешкоджання здійсненню виборчого права», ст. 159 «Порушення таємниці голосування», ст. 182 «Порушення недоторканності приватного життя», ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем», ст. 365 «Перевищення влади або службових повноважень», ст. 366 «Службове підроблення», ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою», ст. 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі» Кримінального кодексу України, але ці норми не застосовуються відносно виборів.

На наш погляд, главу 5 Кримінального кодексу України «Злочини проти виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина» необхідно доповнити нормою про заборону поширення засобами масової інформації, під час передвиборної агітації, відомостей які негативно впливають на виборців, на їх волевиявлення. У якості крайньої міри покарання може бути позбавлення волі на визначений строк за вироком суду.

Зловживання службовим становищем – одна з форм прояву корупції на виборах, за допомогою якої порушується цілісність усього виборчого процесу [1, с. 151]. Зловживання службовим становищем – це будь-яке умисне використання службовою особою, всупереч інтересам служби, прав та можливостей, пов'язаних з її посадою. Так, у ч. 2 ст. 157, ч. 3 ст. 158 Кримінального Кодексу України йдеться про відповідальність за вчинення певних злочинів «членом виборчої комісії або іншою службовою особою». Такий правовий статус членів виборчих комісій впливає і з виборчого законодавства, яке визнає виборчі комісії спеціальними колегіальними органами, уповноваженими організовувати підготовку та проведення певного виду виборів та забезпечувати повне й однакове дотримання законодавства України щодо президентських, парламентських чи місцевих виборів.

Особи, які обіймають виборні державні або представницькі посади в системі місцевого самоврядування, завжди будуть мати переважне становище в період проведення виборчої кампанії порівняно з усіма іншими кандидатами. «Демократична модель передбачає рівні можливості для кандидатів, але не абсолютну рівність політичних ресурсів або впливу. Посадові особи державних органів влади завжди мають перевагу, тому що вони наділені повноваженнями застосовувати політичні дії» [3, с. 53].

До правопорушень, що вчиняються посадовими особами під час виборів слід віднести також і перевищення влади або службових повноважень (ст. 365 Кримінального кодексу України). До посадових зловживань прийнято відносити, крім застосування «адміністративного ресурсу», спрямованого на оплату виборчої кампанії, також використання свого службового становища для прийняття закону, який створюватиме перешкоди іншим претендентам. Але, на думку багатьох авторів, найнебезпечнішою формою зловживання наданими владними повноваженнями є «підтасування» результатів виборів, на підставі яких вибори визнаються такими, що відбулися, – дійсними або недійсними. Так зване «підтасування» результатів виборів проявляється в неправильному підрахунку голосів, свідомо неправильному встановленні чи оголошенні результатів виборів [1, с. 152].

Свідомо неправильне встановлення результатів виборів полягає в умисній констатації результатів виборів, які не відповідають дійсності. Це, зокрема, може бути: 1) підбиття і фіксація підсумків голосування, які суперечать реальному волевиявленню виборців; 2) визнання обраним кандидата, якого фактично не обрано чи, навпаки, невизнання обраним кандидата, якого фактично обрано; 3) визнання голосування на виборчій ділянці недійсним чи визнання виборів недійсними за відсутності для цього підстав; 4) невизнання голосування недійсним за наявності для цього підстав.

Проаналізувавши основні правопорушення, вчинені під час виборчих кампаній, можна зробити висновок, що однією з основних причин їх скоєння став високий ступінь психологічної готовності значної кількості громадян до цих порушень. Така ситуація стала результатом, зокрема, слабкої поінформованості суб'єктів виборчого процесу про діяння у сфері виборчого процесу, які законами визнаються злочином, та про юридичні наслідки їх вчинення.

На думку М. Мельника, з якою ми повністю погоджуємося, доцільно і необхідно на початку виборчої кампанії довести до відома тих, хто братиме безпосередню участь в організації підготовки та проведення виборів (члени виборчих комісій) чи буде причетний до виборів в інший спосіб (довірені особи кандидатів, офіційні спостерігачі тощо) або виступатиме просто як звичайний виборець, положення кримінального закону про відповідальність за злочини проти виборчих прав та за деякі інші злочини, які можуть вчинятися у сфері виборчого процесу. Таким чином буде забезпечено виконання конституційного припису про те, що кожному гарантується право знати свої права і обов'язки (ст. 57 Конституції України) [4, с. 82].

Тому, на нашу думку, було б доцільно за допомогою засобів масової інформації, органів внутрішніх справ, у їхньому складі міліції та інших правоохоронних органів, у стислому і популярному вигляді ознайомити широке коло потенційних учасників майбутніх виборів з основними положеннями чинного законодавства про вибори, що стосуються найтипівіших правопорушень, які можуть вчинятися в процесі виборів, показати їхні ознаки, суспільну небезпечність, види, виявити суб'єктів вчинення, види та розмір покарання за них.

До того ж, ми підтримуємо пропозицію Н. М. Антошиної про необхідність передбачення реального механізму впливу на порушників виборчого законодавства, який може включати такі види покарань: 1) конфіскація внесків до виборчого фонду; 2) грошовий штраф; 3) тимчасове позбавлення кандидата права на участь у засіданнях та в голосуванні у виборчому органі, якщо цей кандидат своєчасно не зміг прозвітувати про фінансові витрати на проведення виборчої компанії, але був обраний; 4) позбавлення кандидата мандата після того, як буде доведено, що ним були допущені істотні порушення; 5) втрата правопорушниками політичних прав (права голосувати на визначений строк, права висувати свої кандидатури взагалі); 5) позбавлення волі [1, с. 154].

Але здійснювати ефективну боротьбу із правопорушеннями на виборах лише через встановлення окремих видів відповідальності навряд чи вдасться. Враховуючи можливі політичні наслідки, такі як зменшення довіри до влади, збільшення ризику, спричинення шкоди демократії, яка тільки зароджується, падіння престижу держави на міжнародній арені, –

найкращим способом боротьби з правопорушеннями на виборах є попередження самого цього явища як такого.

Література

1. Антошина Н. М. Политико-правовые основы реализации избирательных прав граждан в современной России: дис...канд. юрид. наук: 23.00.02. / Наталья Михайловна Антошина. – Волго-Вятская акад. гос. службы, 2001. – 198 с.
2. Заботин В. П. Избирательные права граждан Российской Федерации и роль органов внутренних дел в их реализации: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. / Заботин Владимир Петрович. – М., 2001. – 226 с.
3. Роберт Даал. О преимуществах тех, кто уже занимает выборную должность / Роберт Даал // Вестн. Центральной избирательной комиссии РФ. – 1996. – № 8 (28).– С. 53.
4. Мельник М.І. Кримінальна відповідальність за злочини проти виборчих прав / Мельник М.І. – К.: Атіка, 2005. – 141 с.

КОЛЬ Іван Олександрович
КАРПЕНКО Наталія Василівна

ПРО ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Вивчення статистичних даних показало, що стан злочинності в установах виконання покарань (далі – УВП) відображає як загальнокримінальні явища, що характерні злочинності в цілому по країні (вбивства, тілесні ушкодження, крадіжки, т. ін.) [1, с. 24–25], так і особливі кримінальні прояви, що можливі лише в умовах відбування кримінального покарання (злісна непокоря вимогам адміністрації установ виконання покарань; втеча з місць позбавлення волі; дії, що дезорганізують роботу установ виконання покарань тощо), що обумовлює зміст, характер і специфіку досудового розслідування злочинів серед засуджених, позбавлених волі. З цього випливає, що в УВП необхідно проводити як заходи загальної криміналістичної методики, що застосовуються в межах всієї України силами і засобами суб'єктів, залучених до кримінально-процесуальної діяльності, так і заходи спеціальної методики досудового розслідування злочинів, які реалізуються відповідно до вимог КПК (ст.ст. 215, 216) слідчими ОВС.

Як свідчить практика, структура злочинів, що вчиняються засудженими в умовах ізоляції їх від суспільства, характеризується відносною сталістю: більшість суспільно небезпечних і карних діянь спрямовані на ухилення від відбування. При цьому основними мотивами вчинення

злочинів особами, які тримаються в УВП, виступають різноманітні протиріччя, що закладені в природі кримінальних покарань, які носять об'єктивний характер, а саме: взаємне «кримінальне зараження» засуджених, послаблення і розрив їх соціальних зв'язків на волі, т.ін., що варто враховувати у ході досудового розслідування злочинів, вчинених засудженими у ході відбування покарання у виді позбавлення волі. У той самий час, динаміка злочинності в УВП показує, що розпочинаючи з 1996 року, кількість зареєстрованих з боку засуджених пригод зазначеного характеру щорічно зменшується. Таким чином цей процес засвідчує прямий причинний зв'язок загальної та видової злочинності, до якої належить злочинність у місцях позбавлення волі в нашій країні. З іншого боку, це є результатом певної діяльності різноманітних суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності, спрямованої на посилення боротьби зі злочинністю. Тобто, при правильній зовнішній та внутрішній організації зусиль державних і суспільних інститутів, злочинність в УВП, як феномен соціального характеру, підлягає кореляції, контролю, блокуванню і нейтралізації, у тому числі засобами криміналістичної профілактики.

Як показують результати спеціальних наукових досліджень, рівень злочинності серед засуджених у місцях позбавлення волі у цілому є не високим. Це прослідковується як у загальних характеристиках злочинності в системі ДКВС України в цілому, так і у злочинних проявах в конкретних УВП (убивствах, тілесних ушкодженнях, т. ін.). Вказане явище, на нашу думку, є доказом того, що кримінальне покарання у виді позбавлення волі на певний строк у певній мірі є стримуючим засобом для деструктивної поведінки окремих осіб, схильних до вчинення злочинів. Показовим у цьому плані є співвідношення кількості осіб, засуджених за вчинення умисних вбивств (щорічно більше 2-х тисяч по Україні) та кількості повторних злочинних проявів вказаного виду в місцях позбавлення волі (в середньому 4 випадки по системі ДКВС України на рік). Разом з тим, враховуючи об'єктивну здатність такого кримінального покарання як позбавлення волі «гасити» деструктивні настрої певної частини осіб та стримувати їх від подальшої антисуспільної поведінки (рецидивних проявів злочинності тощо) необхідно використовувати це при проведенні досудового розслідування в УВП. На жаль, поклавши в основу класифікації злочинів такий критерій, як ступінь тяжкості злочину (ст. 12 КК), законодавець фактично «знівелював» злочини, що вчиняються навмисно чи з необережності (відповідно до ст. 24 та ст. 25 КК) Це привело до того, що сьогодні в місцях позбавлення волі зосереджуються по суті різні по ступеню суспільної небезпеки, педагогічної, психологічної та іншої занедбаності особи, які, взаємодіючи поміж собою в повсякденному житті в умовах ізоляції від суспільства, не тільки відчувають

різноманітні впливи один на одного, але й вимушені дотримуватись ще більш сильного впливу – об'єктивної дії злочинної субкультури. Як наслідок, найбільш «дискомфортно» та соціально «скривдженими» у цій ситуації вважають себе особи, які засуджені за вчинення злочинів з необережності, особливо, якщо врахувати, що відповідно до вимог розділу IX Загальної частини КК України «Звільнення від кримінальної відповідальності», вказана категорія осіб позбавлена можливості застосування судом до них даного інституту права у випадках вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів, а подекуди, злочинів середньої тяжкості.

Все це, без сумніву, справляє негативні впливи на стан досудового розслідування злочинів, вчинених в УВП, а також обумовлює необхідність розробки новітніх технологій кримінально-процесуальної діяльності слідчих ОВС в умовах місць позбавлення волі.

Як показує практика, немаловажне значення при проведенні досудового розслідування злочинів, вчинених у місцях позбавлення волі, має така ознака їх криміналістичної характеристики, як стан виявлення причин і умов, що склали детермінаційний комплекс обставин, які породили і обумовили злочинність в УВП. Виходячи з цих методологічних підходів та беручи до уваги добути в ході даного дослідження емпіричні дані, слід погодитись з думкою О. М. Джужи про те, що детермінанти злочинності в УВП лежать у двох площинах:

- по-перше, вони мають зовнішній характер, тобто знаходяться за межами УВП;
- по-друге, мають «внутрішню» природу: криються в самій системі виконання покарання у вигляді позбавлення волі [2, с. 313–315].

В кримінологічній літературі детермінанти злочинності поділяють також на: соціально-економічні; соціально-правові; соціально-психологічні; організаційно-управлінські; технічні [3, с. 96–101]. Крім цього, в кримінопенології виділяють: зовнішні особливі загально-соціальні причини так званої «покаральної» злочинності та її внутрішні причини [4, с. 328–329].

Висновки. Як показали результати даного дослідження, детермінанти злочинів у місцях позбавлення волі носять як загально-соціальний (на рівні суспільства), так і внутрішній (на рівні УВП) характер, де пріоритетними, у свою чергу, є останні, через специфіку кримінально-виконавчих відносин, існуючу субкультуру засуджених та природу покарання у виді позбавлення волі. Тому так важливо залучати до досудового розслідування злочинів у місцях позбавлення волі всі можливі «зовнішні» можливості правоохоронних органів, включаючи використання інформаційних систем, що створені відносно осіб, які стоять на профілактичних обліках; відомості про засуджених, що отримані в ході опитування близьких родичів та інших осіб, які перебувають на побачення; дані громадський організацій, трудових колективів, ін.

Проведений аналіз наукової літератури показав також, що не дивлячись на велику кількість розробок, присвячених питанням криміналістичної характеристики злочинності у місцях позбавлення волі та їх розслідування, наука не сказала свого рішучого слова з даної проблеми. У зв'язку з цим безсумнівним є висновок про те, що УВП повинна стати об'єктом комплексного наукового дослідження, яке повинно орієнтуватися на реальні потреби практики. У свою чергу, самі слідчі ОВС самі повинні бути досвідченими практиками, мати знання, що необхідні для діагностики змісту цієї характеристики, а також вміти правильно використовувати зазначену інформацію у ході досудового розслідування злочинів в УВП.

Література

1. Аналіз роботи судів загальної юрисдикції в 2013 р. за даними судової статистики // Вісник Верховного Суду України. – 2014. – № 5 (165). – С. 23–34.
2. Курс кримінології: Особлива частина: підручник: у 2 кн. / М. В. Корнієнко, Б. В. Романюк, І. М. Мельник та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. – К.: Юрінком Інтер, 2001. – 480 с.
3. Кримінологія: Особлива частина: навч. посібник / за ред. І. М. Даньшина. – Х.: Право, 1999. – 230 с.
4. Старков О. В. Милоков С. В. Наказание: уголовно-правовой криминологический анализ. – СПб.: Юрид. центр Пресс, 2001. – 461 с.

БАБЧИНСЬКА
Тетяна Володимирівна

ПРЕЗУМПЦІЯ НЕВИНУВАТОСТІ У РОЗРІЗІ ВИКОНАННЯ ПОЛОЖЕНЬ СТАТТІ 6 КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ ТА ОСНОВНИХ СВОБОД КРІЗЬ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Кримінальне судочинство представляє собою одну з найважливіших та найскладніших форм реалізації правосуддя. Перш за все це полягає в тому, що результатом правосуддя може бути суттєве обмеження прав людини, мається на увазі покарання.

За своїм змістом кримінальний процес представляє собою діяльність органів досудового розслідування, прокурора і суду, спрямовану на забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування та судового розгляду, щоб кожний хто вчинив кримінальне правопорушення був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, а жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного

учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [3].

Саме унеможливлення притягнення до відповідальності невинних осіб, та забезпечення права на захист являється основною метою принципу презумпції невинуватості, який в свою чергу є одним із основних засад дотримання прав людини в демократичному суспільстві.

Цей принцип також знайшов своє відображення в Конституції України, зокрема стаття 62 передбачає, що: «особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду. Ніхто не зобов'язаний доводити свою невинуватість і вчиненні злочину. Обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях. Усі сумніви щодо доведеності вини особи тлумачаться на її користь» [2].

Тобто, зміст цього принципу полягає в тому, що особа вважається винною не тоді, коли щодо неї висунене обвинувачення, а лише, коли її винність доведена в установленому законом порядку вироком суду.

При цьому, слід зазначити, що норми Конституції України є нормами прямої дії (стаття 8), це означає, що додаткових нормативних актів для реалізації своїх прав та свобод, передбачених Конституцією України не потрібно.

Разом з тим, керуючись положенням п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року (далі – Конвенція), в якому йдеться про те, що: «кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку»[4], зазначається саме сутність дії такого принципу як презумпції невинуватості, а саме:

- **межі дії цього принципу** (будь-які справи про кримінальне правопорушення, що за своїм змістом ширше поняття злочину, яке використовується в українському законодавстві);
- **момент, з якого особа вважається винуватою** (коли вина особи доведена в законному порядку);
- **недопустимість альтернативної до визначеної законом процедури встановлення винуватості особи** [1].

Крім того, принцип презумпції невинуватості відображає право особи на незалежний та безсторонній суд, оскільки він являється одним із головних елементів справедливого судового розгляду та впливає на процес доказування, оскільки перекладає тягар відповідальності на сторону обвинувачення і доведення має бути по за розумним сумнівом. Цей стандарт нарешті отримав нормативне закріплення в ч. 2 ст. 17 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) [3].

Питання щодо процедури доведення вини у процесуальній теорії є дискусійним. Зведення процедури доведення вини на рівень «поза розу-

мними сумнівами», що визнавався необхідним елементом презумпції в англо-американській системі, а тепер сприйнятий і новим КПК України, є ще одним визнанням цінностей захисту людини від використання державою своєї влади – як зазначив в одному з рішень Верховний Суд США: «Суспільство, що цінує добре ім'я і свободу кожної особи, не повинне визнавати винною людину у вчиненні злочину, якщо існують обґрунтовані сумніви щодо її вини» [5].

Варто також підкреслити важливість цього принципу на арені європейських стандартів. Адже сучасне європейське право з прав людини підтримує ширший сенс презумпції невинуватості, а саме – не лише поводження з особою, вина якої у вчиненні кримінального правопорушення не встановлена обвинувальним вироком суду, має відповідати поводженню з невинуватою особою (це положення також знайшло своє нормативне закріплення у ч. 5 ст. 17 КПК), а й досудове розслідування має проводитися, наскільки це можливо, як немовби обвинувачений є невинуватим.

На підставі аналізу практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), можна дійти висновку, що презумпцію невинуватості найчастіше порушують у наступних випадках:

- 1) при виголошенні публічних заяв політиками і прокурорами про чийось винуватість задовго до закінчення судового процесу;
- 2) коли судові рішення, що не є обвинувальним вироком, відображає думку про винуватість особи;
- 3) під час затримання осіб, підозрюваних та/або обвинувачуваних у вчиненні злочину, і обранні щодо них запобіжного заходу.

Стосовно першого випадку відзначено ряд справ де ЄСПЛ констатував порушення п. 2 ст. 6 Конвенції, спричинене коментуванням представниками влади кримінальних справ яке здебільшого здійснюються політичними та державними діячами, які, майже кожен день по телебаченню, радіо, через інші засоби масової інформації проповідують презумпцію винуватості, стверджуючи на самих ранніх стадіях кримінального провадження про винуватість заявлених конкретних осіб у вчиненні злочинів середньої тяжкості чи тяжких злочинів, заявляючи про абсолютну доведеність їх вини та неминучість покарання судом. це чітко відображено в справі «Шагін проти України» [6], або недотримання журналістами професійної етики, які в своїх репортажах самостійно, чи за наявності не доведених фактів, приписують тій чи іншій особі визначене правопорушення, яке, можливо, вона і не вчиняла. І все це, незважаючи на відсутність судового розгляду щодо вчиненого правопорушення і доведеності вини. Справа «Довженко проти України» [7].

Другим випадком відповідно до практики ЄСПЛ являється відображення у судовому рішенні щодо особи, обвинуваченої у вчиненні кримі-

нального правопорушення, думки про те, що вона винна без доведення її вини відповідно до закону. Це чітко спостерігалось у справі «Грабчук проти України» яку було закрито слідчими органами на досудовому провадженні частково через відсутність доказів у вчиненні злочину та частково з підстав закінчення строків давності притягнення заявниці до відповідальності за недбалість. Рішення слідчого було підтримане Володимир-Волинським місцевим судом, однак це рішення про закриття кримінальної справи щодо заявниці було сформульовано термінологією, яка не залишає сумніву щодо погляду суду на те, що заявниця насправді вчинила злочин, оскільки, на думку суду, в діянні заявниці «вбачаються ознаки злочину, передбаченого статтею 367 Кримінального кодексу України». Оскільки провадження у Володимир-Волинському суді не було кримінальним за суттю, і йому не вистачало ряду ключових елементів, які зазвичай характеризують судові кримінальне провадження, за цих обставин ЄСПЛ вважав, що мотиви, якими керувалися слідчий та Володимир-Волинський суд, становлять порушення презумпції невинуватості [8].

Третій тип порушення презумпції невинуватості має місце під час затримання осіб, підозрюваних та/або обвинувачуваних у вчиненні злочину, і обранні щодо них запобіжного заходу.

Судова практика у багатьох європейській країнах свідчать про зростання запобіжних заходів у вигляді тримання під вартою, які обґрунтовуються ризиком для суспільної безпеки. Однак особа, свободу якої обмежено через підозру в учиненні злочину, зрештою може виявитися невинуватою, і обмеження свободи неминуче буде порушенням статті 5 Конвенції. Затримання особи та взяття її під варту мають відбуватися відповідно до вимог презумпції невинуватості. Насамперед, затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, обрання щодо неї запобіжного заходу, інших заходів процесуального примусу не є доказом вини цієї особи [9].

Отже можна зробити висновок, що презумпція невинуватості являється одним з основоположних принципів кримінального процесу та основним елементом права на справедливий судовий розгляд, правом людини на захист, що є важливим критерієм для становлення та удосконалення демократичної системи держави. Безумовно велике значення має закріплення цього принципу на законодавчому нормативно-правовому міжнародному рівнях, та удосконалення його на всіх стадіях кримінального провадження. Але все ж таки принцип презумпції невинуватості потребує подальшого опрацювання.

Література

1. Петренко П. Д. Презумпція невинуватості в сенсі статті 6 Конвенції про захист прав людини та основних свобод на практиці Європейського суду по правам людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/7475>.

2. Конституція України від 28.06.1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2012 р. – 360 с.
4. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 1950 року.
5. Re Winship 379 US 358 at 365 (1970)
6. Рішення у справі «Шагін проти України» (Shagin v. Ukraine) від 10 грудня 2009 року, заява № 20437/05. – Пп. 85–86.
7. Рішення у справі «Довженко проти України» (Dovzhenko v. Ukraine) від 12 січня 2012 року, заява № 36650/03. – П. 52.
8. Рішення у справі «Грабчук проти України» (Grabchuk v. Ukraine) від 21 вересня 2006 року, заява № 8599/02. – П. 45.
9. Дрягин М. А. Презумпция невиновности в российском уголовном судопроизводстве: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Иркутск, 2004.

АНТОЩЕНКО Катерина Юріївна
ПУШКАР Ганна Михайлівна

ПРОВАДЖЕННЯ З КРИМІНАЛЬНИХ ПРОСТУПКІВ

Питання запровадження кримінальних проступків у законодавство України про кримінальну відповідальність є доволі актуальним і зумовлено одним з напрямів кримінально-правової політики нашої держави, який полягає в гуманізації кримінальної відповідальності [3, с. 356].

На цей час легальна дефініція кримінального правопорушення відсутня як у новому Кримінальному процесуальному кодексі, так і в Кримінальному кодексі України. Лише шляхом тлумачення ст. 215 КПК можна логічно припустити, що поняття «кримінальне правопорушення» включає в себе злочин та кримінальний проступок [1]. Але і дотепер у кримінальному законодавстві України єдиною підставою кримінальної відповідальності було вчинення особою такого суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого кримінальним законом (ч. 1 ст. 2, ч. ст. 11 КК) [2].

Отже, на сьогодні коло підстав кримінальної відповідальності розширюється: до них належить і вчинення особою діяння, іменованого «кримінальним проступком». При цьому невирішеним залишаються питання про властивості цього діяння, а саме: чи є воно суспільно небезпечним; чи містить воно «склад проступку» і чим його елементи й ознаки відрізняються від елементів і ознак складу злочину [4, с. 230].

Наразі виникає необхідність легального закріплення поняття «правопорушення» та «проступок», що гарантує дієві механізми, пов'язані із ефективною реалізацією громадянами їх прав, свобод та інтересів, а також забезпечить як окрему взятю особистість, так і суспільство у цілому

від суспільно шкідливих подій, зумовлених протиправними діями суб'єктів [5, с. 47]. На сьогодні єдиний з цього питання законопроект про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо введення інституту кримінальних проступків (ініціатор – народний депутат Швець В. Д. (реєстр. № 1202) був відкликаний.

Щодо суті кримінального проступку, то аналізуючи норми КПК України, можна дійти висновку про те, що кримінальний проступок є нічим іншим, як видом злочину. М. А. Самбор на користь цього наводить такі аргументи: 1) відповідно до глави 25 КПК України, досудове розслідування кримінальних проступків (дізнання) здійснюється згідно із загальними правилами досудового розслідування, передбаченими КПК України, зазначено у ст. 298 КПК України, з урахуванням глави 25 КПК України; 2) заборона під час досудового розслідування кримінальних проступків застосовувати запобіжні заходи у вигляді домашнього арешту, застави та тримання під вартою, що передбачено ст. 299 КПК України; 3) заборона виконання негласних слідчих (розшукових) дій (ст. 300 КПК України) [6, с. 398].

Власне, визначення поняття «кримінальний проступок» у КПК відсутнє, однак детально описана процедура розгляду таких правопорушень, у тому числі і процедура спрощеного провадження. Кримінальним проступком буде визнаватися передбачене законом України про кримінальні проступки діяння (дія або бездіяльність), що не містить великої суспільної небезпеки, вчинене осудною особою, яка досягла на момент вчинення проступку шістнадцятирічного віку, та за яке не передбачене покарання у вигляді позбавлення волі.

До категорії кримінальних проступків слід віднести: 1) окремі діяння, які за Кримінальним кодексом України належать до злочинів невеликої тяжкості і, відповідно до політики гуманізації кримінального законодавства, будуть визнані законодавцем такими, що не мають значного ступеня суспільної небезпеки; 2) передбачені Кодексом України про адміністративні правопорушення діяння, які мають судову юрисдикцію і не є управлінськими (адміністративними) по своїй суті; 3) окремі діяння, передбачені Митним кодексом України, зокрема: переміщення або дії, спрямовані на переміщення, товарів, транспортних засобів через митний кордон України поза митним контролем (ст. 351); переміщення або дії, спрямовані на переміщення, товарів через митний кордон України з приховуванням від митного контролю (ст. 352) [7, с. 527].

Введення нового терміна «кримінальні проступки» передбачає особливу процедуру проведення досудового розслідування, яка зазначена у главі 25 КПК України. Однією з особливостей досудового розслідування кримінальних проступків є те, що воно здійснюється у формі дізнання, про що йдеться у ст. 215 КПК України. Сам процес досудового розсліду-

вання кримінальних проступків реалізується відповідно до загальних правил кримінального провадження, про що зазначається у ст. 298 КПК України. Процедура спрощеного провадження щодо кримінальних проступків зазначена в главі 30 КПК України [1].

Одним із ключових учасників даного провадження, у практичній діяльності якого відображаються суттєві зміни, є слідчий. Слідчий у кожній своїй дії та процесуальному рішенні реалізує визначені КПК України завдання кримінального судочинства, виконання яких пов'язано із реалізацією такої функції досудового розслідування, як здійснення провадження по кримінальних проступках.

Перш за все необхідно звернути увагу і на обмеження у використанні слідчих (розшукових) дій під час досудового розслідування кримінальних проступків. Так, ст. 300 КПК України передбачено заборону проведення негласних слідчих (розшукових) дій під час проведення дізнання [1]. Загальнодоступними процесуальними діями, які слідчий може використовувати під час досудового розслідування кримінальних проступків, залишаються допит (в т.ч. у режимі відеоконференції), одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб, пред'явлення для впізнання, проникнення до житла чи іншого володіння особи, обшук, огляд, слідчий експеримент та проведення експертизи.

Стаття 301 КПК передбачає особливості закінчення досудового розслідування провадження з кримінальних проступків. Ці особливості полягають у тому, що слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особи про підозру, подати на затвердження прокурору наступні документи: 1) проект рішення про закриття кримінального провадження; 2) проект клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; 4) клопотання про продовження строку досудового розслідування з підстав, передбачених КПК.

На відміну від закінчення досудового розслідування злочинів, слідчий подає прокурору проект рішення про закриття кримінального провадження та клопотання про звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності.

Прокурор після отримання від слідчого вказаних процесуальних документів і до спливу тридцятиденного терміну після повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального проступку повинен здійснити одну наступних дій: 1) прийняти рішення про закриття кримінального провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру; 4) подати клопотання про продов-

ження строку досудового розслідування з підстав, передбачених КПК. У разі необхідності прокурор має право і самостійно оформити зазначені процесуальні документи [1].

Можливість застосування спрощеного провадження обумовлюється наявністю чи відсутністю певних юридичних фактів. До таких фактів віднесено: наявність клопотання прокурора або слідчого, погодженого з прокурором; беззаперечне визнання своєї винуватості обвинуваченим; неоспорювання обвинуваченим встановлених досудовим розслідуванням обставин; згода обвинуваченого з розглядом обвинувального акта за його відсутності; відсутність заперечень потерпілого проти застосування спрощеного провадження щодо кримінального проступку [8].

Спрощене провадження не передбачає проведення судового розгляду в судовому засіданні та, відповідно, присутність учасників кримінального провадження, однак, третя частина ст. 382 КПК надає суду право призначити розгляд у судовому засіданні обвинувального акта, який надійшов із клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні, та викликати для участі в ньому учасників кримінального провадження, якщо визнає це за необхідне. Необхідність такого судового рішення повинна обумовлюватися особливостями конкретного провадження [8].

Зазначений вид провадження спрямований на підвищення оперативності розгляду кримінальних справ за рахунок скорочення терміну розгляду окремого обвинувального акта до п'яти днів. Така оперативність розгляду суттєво наближує учасників кримінального провадження до його завершальної стадії і, відповідно, скорочує терміни захисту порушених прав громадян та момент настання виховного впливу на суб'єкта кримінального проступку.

Отже, однією з новел Кримінального процесуального кодексу України 2012 року є поява спрощеного провадження у кримінальному процесі, головною метою якого є економія матеріальних затрат держави, часових затрат суду та учасників кримінального провадження.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9-10, 11-12, 13. – Ст. 88.
2. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст. 131.
3. Шармар О. М. Кримінальний проступок: історія і сучасність / О. М. Шармар // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 356-364.
4. Ковтун І. В. Проблеми запровадження у законодавство України інституту кримінального проступку / І. В. Ковтун // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2014. – № 2. – С. 230-240.
5. Самбор М. А. Правопорушення та проступок: до питання співвідношення понять в умовах розвитку законодавства про адміністративні та кримі-

- нальні правопорушення / М. А. Самбор // Юридична наука. – 2013. – № 8. – С. 39–48.
6. Самбор М. А. Інститут кримінального проступку за законодавством України: вади та прогалини / М. А. Самбор // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 392–400.
 7. Керевич О. В. Здійснення провадження по кримінальних проступках за новим КПК України / О. В. Керевич // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2012. – № 4. – С. 525–532.
 8. Гетьман А. Науково-практичний коментар нового Кримінального процесуального кодексу України від 13.04.2012. – № 4651-VI. – 2012.

БРАТИНОВ
Иван Иванович

ПРОБЛЕМЫ ВВЕДЕНИЯ СУДА ПРИСЯЖНЫХ В УКРАИНЕ

Суд присяжных представляет собой демократический принцип обеспечения участия народа в осуществлении судопроизводства и распространенной европейской практикой, поэтому введение института присяжных в Украине является достаточно позитивным шагом. Но если посмотреть на саму концепцию такого института, то есть все основания считать, что такая модель не отвечает потребностям восстановления независимого судопроизводства в Украине и на практике такой институт присяжных не сможет выполнять ту роль, которая на него возлагается.

Основной идеей введения суда присяжных была необходимость восстановления доверия общества к правосудию. Введение правосудия «равного над равным» позволило бы не только поднять доверие к судопроизводству, но и минимизировать влияние стороны обвинения на процесс, защитив тем самым подсудимого от произвола государственных органов.

Во многих зарубежных странах суд присяжных решает вопрос вины или невиновности подсудимого (вопрос факта), а вопрос права – решают судьи. Но, к сожалению, в Украине суд присяжных характеризуется «усеченным правосудием», поскольку предусмотрено, что суд присяжных действует в составе двух профессиональных судей и трех присяжных. Кроме этого, предусмотрено, что присяжные во время рассмотрения дела пользуются полномочиями судьи, поэтому они принимают участие в решении всех вопросов, а решение принимается простым большинством голосов. Поэтому реальное влияние присяжных на ход процесса возможно только тогда, когда будет абсолютное единство всех трех присяжных, так как во всех других случаях ключевой будет пози-

ция двух судей. Поэтому на самом деле в большинстве случаев роль присяжных является чисто формальной.

Согласно нормам УПК присяжные исследуют все доказательства и принимают решение совместно с профессиональными судьями, что может иметь как положительный результат, учитывая возможность разъяснения председательствующим определенных норм законодательства, которые непонятны для присяжных, так и отрицательный, поскольку присяжные, в основном не обладают профессиональными знаниями и руководствуются эмоциями при принятии решений. Упомянутое обстоятельство может осложнить процесс объективной оценки доказательств и обстоятельств дела, что, в свою очередь, порождает возможность влияния судьи на присяжных путем навязывания им своей субъективной позиции как истинной.

Исходя из вышеизложенного, целесообразной является разработка законодательной базы для разграничения компетенции коллегии судей и коллегии присяжных по примеру англосаксонской системы права. Согласно этой системе обе коллегии работают отдельно друг от друга. Коллегия присяжных, по результатам судебного рассмотрения выносит свой вердикт, ведя обсуждение только между собой, а не совместно с судьями. Решение присяжных должны приниматься только по вопросам: имело ли место деяние, или по вине обвиняемого это деяние совершено, или обвиняемый заслуживает на высшую меру наказания. Уже по результатам этого вердикта профессиональные судьи устанавливают квалификацию деяния и выбирают меру наказания, опираясь на решение присяжных.

Однако и данные изменения не исключают возможность влияния на присяжных. Хотя в законе и прописан запрет любой из сторон даже пытаться влиять на присяжных, но такие же запреты существуют относительно прокурорских сотрудников, суда, работников милиции, журналистов, адвокатов, работников избирательных комиссий. И эти запреты незаконного влияния фактически в Украине не действуют, особенно не действует защита от коррупционного влияния [1, с. 294].

Как известно, принцип непосредственного участия народа в осуществлении правосудия через внедрение института присяжных закреплён Конституцией Украины. Согласно действующей редакции Уголовного процессуального кодекса Украины уголовное производство осуществляется судом присяжных в суде первой инстанции только в отношении преступлений, за совершение которых предусмотрено пожизненное лишение свободы [2, ст. 31]. Установленный критерий тяжести преступлений лишает права на суд присяжных подавляющее большинство обвиняемых, а потому судить о качественных изменениях в правосудии в целом благодаря введению этого института, очевидно, невозможно.

Почему законодатели забыли, что, например, за убийство человека без отягчающих обстоятельств максимальный срок – 15 лет. К примеру, в США, если подозреваемому грозит тюрьма на срок свыше шести месяцев, рассмотрение дела судом присяжных является его конституционным правом.

Более того, введенная модель суда присяжных в Украине нивелируется тем, что участие присяжных предусмотрена только в суде первой инстанции. То есть в суде апелляционной и кассационной инстанций рассмотрение таких дел осуществляется только профессиональными судьями без участия присяжных, что делает влияние присяжных на окончательное решение по делу минимальным, а задачи, которые ставились перед таким судом – беспристрастность, непредвзятость и беспристрастность – не выполненными.

Отбор присяжных. Подзащитный или его адвокат не могут эффективно влиять на формирование его состава. Во многих странах мира они имеют право безосновательно отводить до шести человек. Это считается реализацией права на доверие к суду. У нас это решение принимает или сам присяжный, или суд. Ст. 387 УПК не предоставляет такого права защитнику обвиняемого и представителю потерпевшего, однако, руководствуясь содержанием статей 46, 58 УПК, они могут ставить вопросы присяжным на равнее с другими участниками судебного производства [3, с. 80].

Сравнение установленного в Украине порядка формирования и осуществления своих функций судом присяжных с аналогичным законодательством США позволяет сделать вывод о большей демократичности последнего. Так, предварительный отбор присяжных происходит путем случайного отбора из списка избирателей определенной местности специальной компьютерной программой, чем обеспечивается равенство всех граждан. У нас для формирования списков присяжных территориальное управление Государственной судебной администрации Украины обращается с представлением в соответствующий местный совет, который формирует и утверждает в количестве, указанном в представлении.

Не в пользу нашего законодательства свидетельствуют также и нормы, которые предусматривают государственные гарантии членам общества, которые согласились взять на себя почетную обязанность (а на самом деле – бремя) присяжного. Основными принципами действия суда присяжных в США является то, что решение суда об освобождении от служебных обязанностей в дни работы суда направляется на место работы; присяжным гарантируется оплата 20 дол. США за день работы в суде и, кроме того, сохраняется зарплата на основной работе.

Вместе с тем необходимо обратить внимание на такие обстоятельства. Согласно статье 63 Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей», суд привлекает народных заседателей к осуществлению право-

судия в порядке очередности на срок не более одного месяца в год, кроме случаев, когда продление этого срока обусловлено необходимостью закончить рассмотрение дела, начатый с их участием [4, ст. 63].

Однако совершенно ясно, что уголовные производства по обвинению в совершении преступлений, в компетенции суда присяжных заведомо и вполне объективно не могут быть рассмотрены в указанный срок, а на практике их рассмотрение часто длится годами. Незачем и говорить, что за это время трудовые отношения, социальные связи по месту работы и квалификация работника испытывают невосполнимые потери, что неприемлемо. Учитывая современную экономическую ситуацию в государстве, являются сомнительными также перспективы реального соблюдения установленных гарантий материальной компенсации присяжным. Поэтому, наверное, не даром законодатель установил, что уклонение от явки в суд без уважительной причины присяжным по статье 185-3 КУоАП грозит немалыми штрафами [5, ст. 185-3].

Можно по-разному относиться к суду присяжных, сторонники и противники найдут множество аргументов в свою пользу, подкрепленных конкретными случаями из судебной практики. В то же время, по моему мнению, на этом этапе существования в Украине суда присяжных и введения таких судов во всех уголовных производствах наравне с другими реформами судопроизводства необходимо, поскольку изменить существующий обвинительный настрой многих судей другим путем крайне проблематично.

Таким образом, необходимо говорить о том, что целесообразно как можно быстрее пересмотреть на законодательном уровне действующую модель суда присяжных, вынести концепцию такого суда присяжных на широкое обсуждение и внедрить такую модель, которая будет отвечать современным условиям украинского судопроизводства.

Л и т е р а т у р а

1. Андрусенко С. В. Проблеми питання створення та функціонування суду присяжних в Україні / С. В. Андрусенко // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. – 2013. – Випуск 4. – С. 289–296.
2. Уголовный процессуальный кодекс Украины от 13.04.2014 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. Т. 2 / Є.М. Блажівський, Ю.М. Грошевий, Ю.М. Дьомін; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 664 с.
4. Кодекс Украины об административных правонарушениях от 07.12.1984 № 8073-X [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/paran1845#n1845>.
5. Закон Украины «О судостроительстве и статусе судей» от 07.07.2010 [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.

ВАЛЕНТОВА
Катерина Вікторівна

ГАРАНТІЇ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Згідно положень ст. 32 Конституції України в Україні гарантується недоторканність приватного життя. Так, не допускається збирання, зберігання, використання та поширення конфіденційної інформації про особу без її згоди, крім випадків, передбачених законом [1].

Відповідно до ч. 1 ст. 286 ЦК України фізична особа має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при її медичному обстеженні [3].

Лікарська таємниця визнана на законодавчому рівні поряд із адвокатською та нотаріальною, а її розголошення тягне за собою цивільну, дисциплінарну чи навіть кримінальну відповідальність [10, с. 57].

На сьогоднішній день надзвичайно важливим залишається питання дотримання лікарської таємниці в Україні.

В ст.ст. 39-1, 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я закріплено право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при його медичному обстеженні, і зазначено, що медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя громадянина, не мають права розголошувати ці відомості, крім передбачених законодавчими актами випадків [4].

Відповідно до ст. 95 КПК України джерелом доказів у кримінальному процесі виступають показання свідка, при цьому свідок зобов'язаний давати показання слідчому, прокурору, слідчому судді та суду в установленому законом порядку. Однак КПК України, враховуючи обмеження конфіденційності, що встановлені діючим законодавством, у ч. 2 ст. 65 визначає категорії осіб, що не можуть бути допитані в якості свідків. Особи, передбачені пунктами 1-5 частини 2 цієї статті, можуть бути допитані як свідки з приводу вказаних довірених відомостей, якщо будуть письмово звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі.

Так, п. 4 ч. 2 ст. 65 КПК України регламентує положення про те, що не можуть бути допитані як свідки медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, ін-

тимну і сімейну сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю. А за ч. 4 ст. 15 КПК України кожен, кому наданий доступ до інформації про приватне життя, зобов'язаний запобігати розголошенню такої інформації. Таким чином ми можемо говорити про обов'язок збереження конфіденційної інформації про приватне життя особи, у тому числі і стосовно лікарської таємниці, не лише щодо представників відповідних професій, а й щодо будь-кого, кому стала відома така інформація.

До осіб, які не можуть бути допитані як свідки про відомості, що становлять лікарську таємницю, належать: медичні та фармацевтичні працівники, а також службові особи закладів і органів охорони здоров'я, особи, яким такі відомості стали відомі у зв'язку з навчанням, працівники міліції, установ виконання покарань, працівники дошкільних навчальних закладів, загальноосвітніх шкіл реабілітації та професійних училищ соціальної реабілітації, навчально-реабілітаційних центрів, особи, що здійснюють досудове розслідування, прокурори, судді та інші. Умисне розголошення лікарської таємниці тягне за собою кримінальну відповідальність за ст. 145 КК України.

Однак, вищенаведений перелік можна відтворити лише проаналізувавши цілу низку нормативно-правових актів. До сьогодні КПК України чіткого переліку цих осіб не містить, що є, на мою думку, суттєвим недоліком. Проте, все ж таки не можна не вказати і на позитивні зрушення у цьому напрямку. Так, у п. 1 ч. 1 ст. 69 КПК України в редакції 1960 року було зазначено лише лікарів як суб'єктів, що не могли бути допитані як свідки з приводу відомостей, що становлять лікарську таємницю, при цьому не застосовуючи поняття «лікарська таємниця» і формулюючи положення як «з приводу того, що їм довірено або стало відомо при здійсненні професійної діяльності». Таким чином, можна стверджувати, що новий КПК України уже суттєво розширив даний суб'єктний склад та закріпив поняттєвий апарат щодо такої інформації.

Лікарська таємниця містить інформацію про хворобу (діагноз, перебіг, прогноз), медичне обстеження та його результати, застосовані методи лікування та їх ефективність, особу, яка звернулася за допомогою (її минуле, зв'язки, фізичні та психічні вади), інтимне й сімейне життя громадян. Залежно від змісту цієї інформації, лікарською таємницею є відомості медичного (про стан здоров'я пацієнта) та немедичного (про інтимне та сімейне життя) характеру. За характером даних лікарська таємниця включає в себе як документальні джерела інформації, так і відомості, повідомлені пацієнтом лікареві в усній формі.

Ще до прийняття КПК України у 2012 році і дотепер серед окремих науковців виникають суперечки щодо правильності застосування терміну «лікарська таємниця», оскільки, на їх думку, при буквальному розу-

мінні цього терміну відбувається невинуватене звуження кола осіб, що зобов'язані зберігати професійну таємницю. На їх думку доцільніше було б вживати термін «медична таємниця» [11, с. 147]. Але в контексті вирішення даного питання доцільно звернутися до Рішення Конституційного Суду України від 30.10.1997 року, згідно з яким лікарською таємницею є інформація про пацієнта, а медичною інформацією – інформація для пацієнта [8].

Законодавство України не містить вичерпного переліку відомостей, які утворюють зміст поняття «лікарська таємниця». Проте із вищезазначеного можна дійти висновку, що об'єкт лікарської таємниці становить інформація про факт звернення за медичною допомогою; стан здоров'я пацієнта; хворобу та діагноз; огляд та його результати; методи лікування; інтимну і сімейну сторони життя; інші відомості, одержані при медичному обстеженні [9, с. 12].

Можливість отримання відомостей, що становлять лікарську таємницю не обмежується показаннями свідків. Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України до предмету доказування входять також і обставини, що характеризують особу обвинуваченого. Тому у ході кримінального провадження виникає чимало запитань щодо того, хто, на якій підставі і у якому порядку має право отримувати інформацію про пацієнта. Так, інформація, що становить лікарську таємницю, в рамках кримінального провадження може бути розголошена без згоди особи, якої вона стосується лише у випадках, прямо передбачених законодавством, зокрема: у випадку провадження досудового розслідування або судового розгляду за письмовим запитом слідчого, прокурора та суду на предмет перебування особи на обліку в психіатричному чи наркологічному закладі [6] та розкриття відомостей про лікування особи, яка добровільно звернулася до наркологічного закладу для проходження курсу лікування, лише правоохоронним органам у разі притягнення цієї особи до кримінальної або адміністративної відповідальності [5].

Обов'язок збереження лікарської таємниці передбачений «Клятвою лікаря», затвердженою Указом Президента України від 15 червня 1992 року № 349. Клятву лікаря повинні давати усі випускники вищих навчальних медичних закладів України. Вона дається в урочистій обстановці в присутності професорсько-викладацького складу вищого навчального медичного закладу і представників громадськості. Текст Клятви вкладається в диплом [7].

Таким чином, ми бачимо, що на сьогоднішній день в Україні створено дієвий механізм захисту лікарської таємниці у ході здійснення кримінального провадження. Однак, донині залишається невирішеним питання вичерпного суб'єктного складу осіб, що не можуть бути допитані в якості свідків щодо відомостей, що становлять лікарську таємницю.

Література

1. Конституція України: затверджена Законом України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
3. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19 листопада 1992 року // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 4. – Ст. 19.
5. Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживання ними: Закон України від 15 лютого 1995 року // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 10. – Ст. 62.
6. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 року // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 19. – Ст. 143.
7. Про Клятву лікаря: Указ Президента України від 15 червня 1992 року // Збірник указів Президента. – 1992. – № 2.
8. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К. Г. Устименка): Рішення Конституційного Суду України від 30 жовтня 1997 року // Офіційний вісник України. – 1997. – № 46. – Ст. 126.
9. Бабич О. Лікарська таємниця / О. Бабич // Управління закладом охорони здоров'я. – 2012. – № 4. – С. 11–16.
10. Завоюра Я. О., Кубальський В. Н. Перспективи удосконалення інституту кримінально-правової охорони лікарської таємниці в Україні / Я. О. Завоюра, В. Н. Кубальський // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2010. – № 2. – С. 57–62.
11. Когут Н. М. Забезпечення права на лікарську таємницю в кримінальному процесі України / Н. М. Когут // Медичне право України: правовий статус пацієнтів в Україні та його законодавче забезпечення. Матеріали II Всеукраїнської науково-практичної конференції 17-18.04.2008. – Львів. – 2008. – С. 144–148.
12. Кримінально-процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – № 2. – Ст. 15.

ВЛАСЕНКО
Віталій Вікторович

ПРОКУРОР, ЯК ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ КЕРІВНИК НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Законність є одним із головних принципів кримінального провадження.

Її втілення у процесуальній діяльності забезпечується прокурором, який наділяється даним повноваженням за новим Кримінальним процесуальним кодексом (далі – КПК) статтею 36, а саме функцією процесуального керівництва на стадії досудового розслідування. Необхідністю

створення інституту процесуального керівництва було зумовлено тим, що в процесі розслідування кримінальних правопорушень органи досудового розслідування неналежно виконували свої повноваження. Тому виникла потреба у вивченні даної категорії.

Окреслена вище проблематика досліджувалась у працях В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, М. В. Косюта, А. М. Ларін, І. Л. Петрухінта, В. В. Сухонос та інших.

Свого часу зміст процесуального керівництва прокурором був розкритий у Концепції реформування кримінальної юстиції України, затвердженій Указом Президента України від 08 квітня 2008 року «Про хід реформування системи кримінальної юстиції та правоохоронних органів», як організація досудового розслідування, визначення напрямів розслідування, координація процесуальних дій, сприяння створенню умов для нормального функціонування слідчих, забезпечення дотримання у процесі розслідування вимог законодавства України [3, с. 118].

Організація досудового розслідування взаємодіє із процесуальним керівництвом і потребує використання не лише внутрішньо-управлінських, а і владно-розпорядчих повноважень. Перші направлені на забезпечення високої організації праці, другі – на методичку, техніку і тактику розслідування кримінального провадження.

Існують погляди, що поняття процесуального керівництва та прокурорського нагляду є поняттями тотожними, але в дійсності вони різні за змістом.

Прокурор здійснює нагляд за розслідуванням, коли розглядає скарги на дії слідчого, скасовує його незаконні постанови або вимагає для перевірки матеріали кримінального провадження від органів досудового розслідування. Але у випадках, якщо прокурор усуває слідчого від проведення слідства у справі, покладає обов'язок по проведенню розслідування на іншого слідчого, або приймається до провадження процесуальних дій самостійно – то він здійснює не тільки нагляд, а й діяльність, яка за своєю суттю є адміністративною.

На думку Юрчишина В. М., чистого прокурорського нагляду взагалі не існує, бо аналіз юридичних понять і дослідження реальних фактів дійсності – різні речі. В конкретних галузях людської діяльності є свої особливості. Саме ними і визначається специфіка прокурорського нагляду. Кримінальне судочинство і сфера його застосування вимагають надання прокурору владно-розпорядчих повноважень, без яких цей вид нагляду не може бути ефективним. Своєчасне виявлення порушень закону, допущених у досудовому провадженні, і своєчасне їх усунення унеможливлюються без використання владно-розпорядчих повноважень прокурора [5, с. 27].

Здійснюючи процесуальне керівництво, прокурор безпосередньо несе відповідальність за своєчасність та законність прийняття органами досудового розслідування процесуальних рішень, а також проведення слідчих дій, спрямованих на встановлення та перевірку доказів у кримінальному провадженні, отримання таких доказів з підстав та у порядку, передбачених КПК, дотримання правил їх належності та допустимості. Порушення встановленого законом порядку проведення слідчих/розшукових дій та отримання за їх результатами доказів, наявність недопустимих доказів – негативно впливають на можливість їх використання прокурором під час судового розгляду, звужують доказову базу прокурора у процесі, як сторони кримінального провадження [1, с. 80–81].

Існують думки вчених, що прокурор, під час виконання своїх функцій на досудовому розслідуванні, здійснює його організаційне та процесуальне забезпечення. Хоча при цьому зазначається, що процесуальне керівництво досудовим розслідуванням, як функція прокуратури, в чинному законодавстві прямо не закріплена, однак, аналіз компетенції і повноважень прокурора, якими він наділений кримінальним процесуальним кодексом на цій стадії, дає всі підстави вважати про її існування.

Тому Генеральна прокуратура України взяла курс на усунення вищевказаних проблем та створити Управління процесуального керівництва у кримінальних провадженнях в структурі органів прокуратури, так як це б створило передумови для об'єктивного судового розгляду кримінального провадження.

А. М. Ларін, характеризуючи «керівництво процесуальною діяльністю прокурором» вказує, що давати вказівки, доручення, ухвалювати рішення про скерування органів слідства та провадження конкретних процесуальних дій, виносити постанови, які є обов'язковими для інших учасників провадження, давати доручення, вказівки – це і означає керувати, здійснювати керівництво.

Малюга В. зазначає, що метою процесуального керівництва є забезпечення швидкого, повного та всебічного розслідування справи з додержанням у ході розслідування законодавства.

Проаналізувавши діючий КПК України можна зробити висновок, що прокурор не наділений жодним наглядом повноваженням у чистому виді. Кожне з них поєднано із необхідністю владного, управлінського втручання прокурора в роботу органів досудового розслідування. Хоча функцію відомчого контролю відносно підпорядкованих працівників – слідчих різних відомств – здійснюють начальники відповідних органів: Органів внутрішніх справ, Органів безпеки, Органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства та Органів Державного бюро розслідувань, всі повноваження прокурора на досудових стадіях процесу підтверджують той факт, що прокурор є саме керівником для

слідчого і особи, яка сприяє проведенню розслідування, спрямовує та координує їхню роботу, контролює її якість [3, с. 119].

Наявність у прокуратури функції процесуального керівництва досудовим розслідуванням також підтверджується правом прокурора скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови слідчих та підпорядкованих прокурорів, винесених під час проведення досудового розслідування в межах строків, передбачених ст. 219 КПК України.

Для виконання функції процесуального керівництва органами досудового розслідування, прокурору надається широкий арсенал владно-розпорядчих повноважень, які передбачені ст. 36 КПК України.

Окремий блок питань становлять повноваження прокурора погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення процесуальних дій. Так, на прокурора покладається обов'язок ретельно перевіряти наявність відповідних підстав і невідкладно скасовувати незаконні постанови про закриття кримінального провадження, перевіряти обґрунтованість повідомлень про підозру, дотримання процесуальних строків, забезпечення прав учасників провадження, та багато інших функцій, які і розкривають поняття «процесуального керівництва» [4, с. 355].

На нашу думку, повноваження, якими наділений прокурор дозволяють йому безпосередньо здійснювати процесуальне керівництво. Ці повноваження дають цьому суб'єкту особливу владу в процесі здійснення нагляду. Однак, ця влада не є абсолютною, вона обмежується судовим контролем (наприклад, надання дозволу на проведення окремих слідчих/розшукових дій).

Отже, підводячи підсумок, можна сказати, що прокурор здійснюючи процесуальне керівництво, спрямує активізацію зусиль органів досудового розслідування, використовує владно-розпорядчі функції, недопущення представлення в суді недостатньо якісної розслідуваного кримінального провадження, формує дієві напрямки проведення досудового розслідування за для забезпечення прав та інтересів громадян, суспільства та держави.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Голос України. – 2012. – № 90–91. – 19 травня.
2. Геселев О. Процесуальний статус та повноваження прокурора за новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Текст] / О. Геселев // Слово національної школи суддів України: Загальнодерж. наук.-практ. та наук.-метод. юридич. вид. / Нац. шк. суддів України. – К.: Істина, 2012. – № 1 (1) 20102. – С. 78-92
3. Малюга В. Нагляд прокурора за додержанням законів у формі процесуального керівництва про проведенні досудового розслідування [Текст] / В. Малюга // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. – 2012. – № 1. – С. 118-120.

4. Чорноусько М.В. Прокурорський нагляд у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням: порівняльний аспект в контексті зарубіжного досвіду та вимог міжнародних стандартів прокурорської діяльності // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – 2014. – № 27. – С. 350–357.
5. Юрчишин В. М. Прокурор як керівник досудового розслідування [Текст] / В. М. Юрчишин // Адвокат. – 2012. – № 7. – С. 26–30.

ЄВЛОЄВА
Наталія Русланівна

ДОМАШНІЙ АРЕШТ, ЯК ЗАПОБІЖНИЙ ЗАХІД: ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Прийняття у 2012 році нового Кримінального процесуального кодексу України стало значним кроком уперед для розвитку українського законодавства. Новий КПК України на час прийняття та на сьогоднішній день дійсно відповідають сучасним реаліям що є необхідною умовою для ефективного функціонування його положень.

Метою даної роботи є проведення характеристики запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та виявити можливості удосконалення на основі досвіду іноземних держав.

У КПК 2012 року було внесено багато новел для нашого законодавства. Однією із таких новел було доповнення переліку запобіжних заходів таким видом як домашній арешт.

Запобіжний захід, відповідно до ст. 181 КПК України, полягає в забороні підозрюваному, обвинуваченому залишати житло цілодобово або у певний період доби [1, ст. 181].

Умови застосування домашнього арешту передбачені у Кримінальному процесуальному кодексі України.

Запобіжний захід у вигляді домашнього арешту може застосовуватись лише до особи, яка підозрюється або обвинувачується у вчиненні злочину, за яке передбачене покарання у вигляді позбавлення волі. [1, ст. 181]. З цього можна дійти висновку про те, що право особи на вільне пересування буде обмежено лише у дійсно необхідних випадках..

Про призначення домашнього арешту, як запобіжного заходу повинна бути винесена вмотивована ухвала слідчого судді, суду за поданням прокурора або слідчого.

При обранні будь-якого виду запобіжного заходу має бути враховано чи зможе він попередити виникнення ризиків, передбачених у ст. 177 КПК України, а також даних про особу підозрюваного або обвинуваченого.

Кримінальні правопорушення вчиняються з різних обставин, різними особами та мають різні наслідки, тому до кожного окремого випадку

необхідно підходити з урахуванням в першу чергу ступеню небезпеки вчиненого кримінального правопорушення, особи підозрюваного або обвинуваченого, його ставлення до вчиненого діяння.

Ухвала про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту передається для виконання органу внутрішніх справ за місцем проживання підозрюваного, обвинуваченого.

Орган внутрішніх справ повинен негайно поставити на облік особу, щодо якої застосовано запобіжний захід у вигляді домашнього арешту, і повідомити про це слідчому або суду, якщо запобіжний захід застосовано під час судового провадження. [1, ст. 181]

Працівник органу внутрішніх справ, якому доручено здійснювати безпосередній контроль за поведінкою підозрюваного, обвинуваченого який перебуває під домашнім арештом, має право з'являтися в житло цієї особи, з періодичністю, яка визначається начальником органу внутрішніх справ, вимагати надати усні чи письмові пояснення з питань, пов'язаних із виконанням покладених на неї зобов'язань, опитувати сусідів, осіб, які проживають разом із підозрюваним або обвинуваченим щодо виконання покладених на нього обов'язків, використовувати електронні засоби контролю. [2, п. 3.2]

Також позитивним моментом є те, що домашній арешт обмежений у часі – 2 місяці, але у необхідних випадках може бути подовженим до 6 місяців, але загальний строк не може перевищувати цей термін. Після спливу 6-місячного терміну ухвала слідчого судді, суду припиняє свою дію і домашній арешт вважається скасованим.

Деякі вчені у своїх роботах зазначають, що такий запобіжний захід, як домашній арешт, не зможе в повній мірі попередити виникнення таких ризиків, передбачених у ст. 177 КПК України, як:

- знищити, сховати або спотворити будь-яку із речей чи документів, які мають істотне значення для встановлення обставин кримінального правопорушення;
- незаконно впливати на потерпілого, свідка, іншого підозрюваного, обвинуваченого, експерта, спеціаліста у цьому ж кримінальному провадженні;
- перешкоджати кримінальному провадженню іншим чином;
- вчинити інше кримінальне правопорушення чи продовжити кримінальне правопорушення, у якому підозрюється, обвинувачується. [3, с. 163]

З цим не може погодитись виходячи з наступного: при обранні запобіжного заходу завжди беруться до уваги ступінь тяжкості та вид кримінального правопорушення а також особистість підозрюваного або обвинуваченого. Запобіжний захід повинен обиратися таким чином, щоб він міг попередити зазначені ризики. Слідчому судді або суду необхідно

довести обставини, які будуть доводити той факт, що для особи буде доцільніше обрання домашнього арешту ніж тримання під вартою. Якщо у слідчого судді чи суду виникне сумнів щодо можливості таким чином усунути ризики, то він має право обрати інший запобіжний захід.

Домашній арешт вже протягом багатьох років застосовується зарубіжними країнами: США, Великобританія, Росія, Молдова, Німеччина, Білорусь, та багато інших. Оскільки у цих країнах домашній арешт використовується досить довгий час, то Україна має змогу перейняти певні аспекти його застосування, що підвищать ефективність застосування цього запобіжного заходу.

Міжнародному досвіду застосування домашнього арешту відомі також такі додатково встановлювані вимоги як заборона телефонних переговорів, відправлення кореспонденції та використання засобів зв'язку, заборона спілкування з певним колом осіб та прийому будь-кого у себе вдома, покладення обов'язку відповідати на контрольні телефонні дзвінки чи інші сигнали контролю, телефонувати чи особисто з'являтися у визначений час до органів міліції чи інших органів, що здійснюють нагляд за поведінкою обвинуваченого, встановлення спостереження за обвинуваченим чи його житлом та деякі інші. Наприклад, у Великобританії обвинувачені зобов'язані не тільки носити на тілі електронний браслет, але і дзвонити в компанію, що встановила цей датчик, п'ять разів на день. Таких заходів не передбачено законами України, але такі підходи цікаві для аналізу і можливого удосконалення вітчизняного законодавства щодо домашнього арешту. [4]

Відповідно до ст. 188 КПК Республіки Молдова на підозрюваного, обвинуваченого покладаються наступні обмеження: заборона виходу з житла, обмеження телефонних переговорів, отримання та відправлення поштових відправлень, та інших засобів зв'язку, заборона спілкуватися з певними особами та приймати будь-кого у своєму житлі. А також на них покладені наступні обов'язки: підтримувати у робочому стані електронні засоби контролю і постійно носити їх при собі; відповідати на сигнали контролю чи подавати контрольні телефонні сигнали, особисто з'являтися у встановлений час до органу кримінального переслідування чи до судової інстанції. [5, ст. 188]

У КПК Російської Федерації запобіжний захід у вигляді домашнього арешту застосовується з наступними обмеженнями прав та свобод підозрюваного, обвинуваченого: вихід за межі жилого приміщення, в якому він проживає; заборона спілкування з певними особами; обмеження або заборона на відправку та отримання поштово-телеграфних відправлень; використання засобів зв'язку та інформаційно-телекомунікаційної мережі «Інтернет». [6, ст. 107]

Домашній арешт у США застосовується не тільки як запобіжний захід, а й як альтернативне покарання. Особам, яким призначений невеликий термін позбавлення волі за рішенням суду можуть змінити його на домашній арешт. У багатьох випадках під час домашнього арешту особи носять електронні браслети, але мають змогу відвідувати роботу, магазини, лікарні, але у вечері повинні знаходитись тільки вдома. Оскільки у США більш розвинені технічні засоби, то й кожній особі, яка знаходиться під домашнім арештом може бути наданий електронний засіб контролю у вигляді електронного браслету. [7, с. 283]

Отже, розглянувши досвід зарубіжних країн можна дійти висновку про те, що домашній арешт має застосовуватись у необхідних випадках, але для більшої надійності з електронним засобом контролю. Також застосування домашнього арешту дуже суттєво знижує наповненість слідчих ізоляторів, що також може зменшити витрати з Державного бюджету на їх утримання. Домашній арешт добре впливає на особу у психологічному сенсі. Адже кожному буде легше чекати рішення суду вдома, в більш-менш звичайній обстановці, ніж перебувати весь цей час у СІЗО (не кожен зможе витримати перебування там). Також, розглянувши види обмеження у зарубіжних країнах, українське законодавство може розширити їх перелік, і застосовувати їх у разі необхідності. Наприклад, позбавити особу права використовувати засоби зв'язку та мережу «Інтернет» якщо вона вчинила злочин у сфері використання електронно-обчислюваних машин (комп'ютерів) і мереж електрозв'язку.

У вітчизняному законодавстві інститут домашнього арешту є досить новим і недосконалим (у порівнянні з іншими країнами) але використовуючи досвід іноземних держав, Україна зможе удосконалити механізм застосування та реалізації цього запобіжного заходу.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 № 4651-VI // Голос України – 2012. – 19 травня (№ 90–91). – С. 9–56.
2. Інструкція «Про порядок виконання органами внутрішніх справ України ухвал слідчого судді, суду про обрання запобіжного заходу у вигляді домашнього арешту та про зміну раніше обраного запобіжного заходу на запобіжний захід у вигляді домашнього арешту» затверджена Наказом Міністерства внутрішніх справ України 31.08.2013 № 845 // Офіційний вісник України – 26.11.2013, – № 89 – С. 186.
3. Куценко Д. В. // Зарубіжний досвід застосування домашнього арешту у кримінальному процесі. // Науковий вісник Херсонського державного університету – № 1, Т. 3. – 2014. – С. 162–165.
4. Тертишник В. М. // Кримінальний процес України. Загальна частина: підручник. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pidruchniki.com/1584072059201/pravo/kriminalniy_protses_ukrayini_zagalna_chastina
5. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь от 14 марта 2003 года № 122-XV // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=2002.

6. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18 декабря 2001. № 174-ФЗ // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=1660
7. Уголовное право зарубежных стран. Общая и Особенная части: учебник / под ред. И. Д. Козочкина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2010. –1056 с.

ЖЕГУНОВА
Аліна Сергіївна

СТАН ЗДОРОВ'Я ТА ЗАГАЛЬНИЙ РОЗВИТОК НЕПОВНОЛІТНЬОГО ЯК ОДИН З АСПЕКТІВ ПРЕДМЕТА ДОКАЗУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ

Проблема злочинності неповнолітнього сьогодні посідає значне місце, адже тенденції її розвитку все частіше непокоять сучасне суспільство. Внаслідок цього перед правоохоронними органами постає питання не тільки в тому, щоб якнайбільше розкрити злочинів вчинених підлітками-правопорушниками, але й забезпечити швидке, повне й неупереджене їх розслідування. Крім того, рішення судових та правоохоронних органів повинно бути законне, обґрунтоване, мотивоване та справедливе. Стан здоров'я та загальний розвиток є саме тією обставиною, яка підлягає доказуванню для встановлення такого рішення в рамках кримінального провадження щодо неповнолітнього.

Дослідженню окремих питань предмету доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх приділяють увагу багато науковців, зокрема: Коз'яков І. М., Куриленко Ю. О., Леонтьев Д. А., Нагаев В. В., Просвірин В. Г. та інші.

Метою даної статті є з'ясування загального рівня розвитку, стану здоров'я неповнолітнього як одного з аспектів доказування в кримінальному провадженні.

Поняття предмету доказування в кримінальному провадженні прямо не вказано в Кримінальному процесуальному кодексі України, проте в ст. 91 передбачено, що доказування полягає у зберіганні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження. Аналізуючи предмет доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх В. Г. Просвірін визначає його як систему обставин, що підлягають встановленню з урахуванням особливостей соціально-психологічних якостей цієї категорії обвинувачених (підсудних), необхідних для правильного вирішення кримінальної справи і виконання завдань кримінального судочинства [6, с. 146].

Ці особливості обумовлені специфікою фізичних і соціально-психологічних якостей людини в підлітковому віці і чинниками, що визначають віковий розвиток особистості. З урахуванням цих обставин предмет доказування уточнюється та деталізується стосовно конкретного складу злочину.

Особливості предмета доказування у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх включають в себе як загальні обставини, передбачені ст. 91 КПК, так і обставини, які визначені у ст. 485 КПК. Тому, здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням кримінального правопорушення, вчиненого неповнолітнім, прокурору особливу увагу потрібно звернути на з'ясування повних і всебічних відомостей про особу неповнолітнього: його вік (число, місяць, рік народження); стан здоров'я та рівень розвитку; інші соціально-психологічні особливості, які необхідно враховувати при індивідуалізації відповідальності чи обранні заходу виховного характеру [2, с. 89].

Таким чином, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 485 КПК стан здоров'я та рівень розвитку є однією обставиною, що підлягає встановленню у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.

Аналізуючи стан здоров'я неповнолітнього необхідно допитати в якості свідків його батьків (опікуна, піклувальника) для встановлення того чи не хворів неповнолітній тяжкими хворобами, чи наявні у нього психічні чи фізичні вади, його здібності щодо логічного мислення, визначити чи не відстає він у розвитку від його однолітків. В разі, якщо буде встановлено, що неповнолітній перебуває на обліку у зв'язку з психоневрологічним захворюванням або перебував у лікарні, необхідно витребувати відповідні медичні документи.

Відповідно до ст. 486 КПК у разі необхідності для вирішення питання про наявність у неповнолітнього підозрюваного чи обвинувачення психічного захворювання чи затримки психічного розвитку та його не здатності повністю або частково усвідомлювати значення своїх дій і керувати ними в конкретній ситуації, призначається комплексна психолого-психіатрична експертиза.

Проте до цього часу на практиці не склалося єдиного підходу до визначення виду судової експертизи, яку необхідно призначати для встановлення рівня психічного здоров'я неповнолітнього. Деякі вчені розрізняють предмет судово-психіатричної та судово-психологічної експертиз у кримінальних провадженнях за участю неповнолітніх. Вони вважають, що комплексна психолого-психіатрична експертиза призначається у випадках, коли у слідчого виникли сумніви з приводу осудності підлітка або його здатності усвідомлювати свої дії або керувати ними [2, с. 90]. Предметом дослідження фахівців є відхилення в психіці, які найчастіше бувають наслідком хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу

душевної діяльності, слабоумства або іншого хворобливого стану. Судово-психологічна експертиза проводиться у випадках, коли є дані про те, що підліток в інтелектуальному відношенні розвинений слабкіше однолітків, через що він міг не усвідомлювати повною мірою значення своїх дій. Об'єктом судово-психологічної експертизи є психіка людини, її психологічні властивості і стани. Проводиться вона по відношенню до психічно здорових людей. Проте на практиці слідчому досить важко виявити у підлітка наявність психічного розладу або іншого хворобливого стану, при яких винний не завжди визнається неосудним, розумову відсталість, не пов'язану з душевним захворюванням, оскільки слідчий не повною мірою володіє спеціальними знаннями у даній сфері. Тому за наявності даних, які б свідчили про розумову відсталість неповнолітнього, доцільно призначати комплексну психолого-психіатричну експертизу [2, с. 91].

В разі розумової відсталості неповнолітнього, яка не є психічним розладом, необхідно встановити рівень розумової відсталості порівняно з рівнем розвитку осіб такого самого віку, оскільки підліток із розумовим відставанням має менший запас знань і уявлень. Таким чином, необхідно з'ясувати, рівню розвитку якого віку відповідає фактичний розвиток неповнолітнього.

Леонтьєв Д. А. передбачав, що смислова сфера особистості – це особливим шляхом організована сукупність смислових структур й зв'язків між ними, забезпечуючи смислову регуляцію цілісної життєдіяльності суб'єкта у всіх її аспектах [4, с. 154]. З цього випливає, що деформація смислової сфери особистості – це певні зміни в поглядах, світоглядах, життєвих смислах, мотивах, потребах, а також ціннісних орієнтаціях під впливом різноманітних факторів, що й призводить до порушення смислової регуляції цілісної життєдіяльності особистості.

В ході несприятливого формування особистості й виникає проблема розвитку неповнолітнього: як низький інтелектуальний рівень, так й певні психічні недоліки.

Під час досудового розслідування в разі виявлення певних відхилень формування особистості необхідно встановити, що саме наявне у неповнолітнього:

- низький рівень інтелектуального розвитку особистості з народження або внаслідок черепно-мозкової травми;
- емоційно зумовлені відхилення та (або) відхилення активності вольової сфери, що сприяють формуванню в особистості підвищеної збудливості, афективної поведінки, імпульсивності в діях чи вчинках, прагнення до насолоди, знуцання над оточуючими, депотизм та інші;
- відхилення у процесі формування особистості, що призводять до труднощів у взаємовідносинах з однолітками;

- акселерація – прискорений соматичний розвиток і фізіологічне дозрівання підлітка, що виявляється в збільшенні ваги й маси тіла, ранньому статевому дозріванні, які, у свою чергу, стають джерелом психологічних колізій (сміслових бар'єрів, конфліктів, афективних форм поведінки тощо);
- інфантилізм – збереження в психіці й поведінці підлітка особливостей, притаманних дитячому віку. У такого підлітка спостерігається незріла емоційно-вольова сфера, що виявляється в несамостійності прийняття рішень та дій, їм притаманне почуття незахищеності, заниженої критичності стосовно себе тощо. Інфантилізм є наслідком аномалій діяльності мозку, залоз внутрішньої секреції, а також недоліків освіти та виховання [3, с. 70–71].

Як правило, до матеріалів кримінального провадження неповнолітніх долучаються характеристики зі шкіл, інших навчальних закладів, з місця проживання, роботи, а також довідки з правоохоронних органів про те, чи перебував неповнолітній на обліку, тим самим даючи своєрідну оцінку загальному розвитку підлітка-правопорушника.

Особливої уваги заслуговує питання про психічне та фізичне здоров'я неповнолітнього, оскільки саме це допомагає обрати найбільш доцільний запобіжний захід, а також дозволяє визначити можливість вчинення підлітком певного діяння. Тут доцільно враховувати, що за спостереженнями В. В. Нагаєва, термін «психічний розвиток» є найбільш загальним поняттям і має на меті з'ясування інтелектуального і особистісного розвитку неповнолітнього [5, с. 72].

Таким чином, на досудовому розслідуванні встановлення фактів щодо такої обставини як стан здоров'я та загальний розвиток є необхідним, оскільки дослідивши в повному обсязі дані питання можна стверджувати, що кримінальне провадження було повне й неупереджене й неповнолітній в повному обсязі усвідомлював характер своїх діянь та керував ними.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 474.
2. Коз'яков І. М. Особливості предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх / І. М. Коз'яков // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2013. – № 2. – С. 88–92.
3. Куриленко Ю. О. Кримінологічні чинники деформації смислової сфери неповнолітніх / Ю. О. Куриленко // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 68–76.
4. Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности / Леонтьев Д. А. – [2-е изд.]. – М.: Смысл, 2003. – 487 с.
5. Нагаев В. В. Основы судебно-психологической экспертизы: учеб. пособие для вузов / В. В. Нагаев. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000. – 333 с.
6. Просвирина В. Г. О некоторых психологических аспектах установления виновности несовершеннолетних и определения им уголовного наказания // Трибуна молодых ученых: Проблемы современного правового развития. – Вып. 1 / под ред. Ю. Н. Старилова. – Воронеж, 2000. – 307 с.

КЛИМЧУК
Олена Сергіївна

«РОЗУМНИЙ СТРОК» ЯК ГАРАНТІЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД

Новим Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК України) зазначено таку гарантію кримінального судочинства, як «розумний строк», а саме статтею 28 КПК України. Правова реалізація цієї норми спрямована на захист сторін від затягування кримінального процесу. Необхідність введення нової категорії було викликано потребою у приведенні у відповідність національного законодавства із європейськими стандартами, так як КПК України 1960-го року не передбачав такої засади, що зумовлювало багато труднощів і протиріч при розслідуванні, розгляді і вирішення кримінальних справ.

Тому метою статті є аналіз національного законодавства та його відповідність міжнародним стандартам, вирішення питання про розумність строків розгляду та вирішення кримінального провадження за допомогою критеріїв, вироблених практикою Європейського суду з прав людини, так і українським законодавством.

Про актуальність даної теми свідчить велика кількість праць вчених-правників, вчених-процесуалістів, а саме В. Д. Басай, М. С. В'юник, І. Г. Івасюк, Н. В. Неледва, О. М. Толочко, С. В. Шевчук, О. Г. Шило та інші.

У 1997 році Україною було ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (далі – Європейська Конвенція) Законом України від 17 липня 1997 р. № 475/97-ВР. Ця подія істотно вплинула на інститут захисту прав і свобод людини, де права людини не лише закріплені формально, але і є відповідний механізм їх захисту. «Машиною» такого захисту виступає особливий орган – Європейський суд з прав людини. Рішення цього суду є обов'язковими для України, відповідно до Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року.

Ст. 6 Європейської Конвенції зазначає, «кожен при вирішенні питання щодо його цивільних прав та обов'язків або при пред'явленні йому будь-якого кримінального обвинувачення має право на справедливий і відкритий розгляд справи у розумний строк належним і безстороннім судом, створеним на підставі закону». Проаналізувавши дану статтю, можна сказати, що розумність строку визначається від особливості кримінального провадження, його складності, до особливостей соціально-економічної та суспільно-політичної ситуації в державі. Тобто, тривалість провадження має залежати від об'єктивних факторів, які не враховувати під час досудового розслідування, судового розгляду кримінального провадження, та під час виконання вироку.

За дослідженнями О. Шила, практика Європейського Суду свідчить про те, що значна частина скарг, які надходять до нього, стосуються саме порушення розумного строку, невиправданого зволікання з вирішенням справи (12 % рішень Європейського Суду з прав людини щодо України складають скарги на тривалі судові розгляди) [6, с. 176].

Ч. 1 ст. 28 КПК України зазначає, що «Під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень». Але що ж таке «розумність, розум»? На жаль, у науці немає єдиного підходу до визначення «розумності». За Академічним тлумачним словником, розум – це здатність людини мислити, відображати і пізнавати об'єктивну дійсність; Великий Енциклопедичний словник – здатність мислення і розуміння; Тлумачний словник В. Даля – загальна назва пізнавальної та заключної здібності людини, здатність мислити. Як зазначає Н. Неледва, «Розумний» – це таке поняття, яке стосується кожного індивідуума, тобто суб'єктивна категорія, але, об'єктивно необхідні строки будуть визначати слідчий, прокурор, слідчий суддя для кожного випадку окремо в залежності від слідчої ситуації. І тому, критерій «об'єктивно необхідний» виявляється розпливчатим, не конкретним, який залежить від розуму посадової особи, тобто має суб'єктивний характер і також приведе до різного тлумачення змістовного навантаження «розумного строку» [5, с. 240].

Таким чином, розумність строку можна визначити через призму аналізу як філософської категорій, як практику Європейського Суду з прав людини, так і відповідних кримінально-процесуальних норм – це найкоротший строк при проведенні процесуальної дії або прийняттям процесуального рішення, який є належним для надання своєчасного судового захисту при порушенні основоположних прав, свобод, інтересів та досягнення мети, яка ставиться при вирішенні того чи іншого кримінального провадження.

Вагомим є питання, що стосується початку та закінчення розумних строків. Прямої вказівки ст. 28 КПК України на це не дає, проте ч. 4 та 5 ст. 28 КПК проголошує: «кримінальне провадження щодо особи, яка тримається під вартою, неповнолітньої особи має бути здійснено невідкладно і розглянуто в суді першочергово. Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрито».

З вище наведеного Івасюк доходить висновку, що перебіг «розумних строків» повинен розпочинатися з того часу, коли особі повідомили про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. На це звертає увагу і Європейський суд. У п. 1 ст. 6 Конвенції, починається з моменту пред'явлення особі «обвинувачення», іншими словами – з моменту, коли компетентний орган офіційно заявляє про вчинення нею злочину. Що стосується закінчення «відповідного строку» в кримінальних справах, цей строк, який визначається за п. 1 ст. 6 Конвенції, охоплює весь час, протягом якого здійснювалося відповідне провадження, включаючи час будь-якого оскарження рішень [4, с. 74].

Важливим є дослідження питання стосовно критеріїв для визначення розумності строків кримінального провадження. Дані критерії містяться у ч. 3 ст. 28 КПК України, до яких відносяться: 1) складність кримінального провадження; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень. Тут не можна не погодитись з думкою В. Басая, який звертає увагу на те, що у вказаному положенні не конкретизовано використаний термін «спосіб здійснення повноважень», що не дозволяє чітко його визначити. У зв'язку з цим вбачається більш доцільним вести мову не про спосіб здійснення повноважень, а про ставлення осіб, які здійснюють провадження у кримінальній справі, до належного виконання своїх обов'язків [2, с. 95]. Цікавим є дослідження М. В'юника, який висвітлив проблему застосування оціночних понять стосовно строків у КПК України, де посилається на статтю 534 КПК України, в якій законодавець використовує термін «негайно». У словниках дане поняття прирівнюють до понять «зараз», «невідкладно», «незабаром», «у найближчому майбутньому». Тобто, негайність припускає як невідкладне здійснення певних дій, так і вплив певного часу. Як бачимо, що відсутність будь-якого законодавчовстановленого обмеження розсуду призводить до повної свободи в тлумаченні оціночних понять. Тому слід уникати вживовистовувати такі поняття, де істотно можуть порушитись законні права та інтереси учасників кримінально-процесуальних правовідносин, або, як запропонував В'юник, встановити законодавчо закріплені межі розсуду при застосуванні таких понять [3, с. 317].

Здійснення правосуддя в розумний строк є важливою складовою принципу правової визначеності як одного з критеріїв верховенства права, який охороняє стійку рівновагу суспільних відносин. Поняття розумності строку не є усталеним юридичним терміном, і тому на практиці можуть виникати несприятливі ситуації. Тому, слід мати на увазі, що важливим для України в цьому процесі є запровадження надійного механізму захисту права на додержання розумних строків, оскільки відсутність зазначених юридичних гарантій становить загрозу підризу

принципу верховенства права, коли у межах національних правових систем трапляються затримки у здійснення правосуддя.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – стор. 474. – ст. 88.
2. Басай В. Д., Розумність строків як загальна засада кримінального провадження України: нормативний зміст і судова практика / В. Д. Басай // Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія». – 2013. – Вип. 1. – С. 192–197.
3. В'юник, М. С., Дотримання вимоги розумності строків при виконанні вироку у Кримінальному процесуальному кодексі України та практиці Європейського суду з прав людини / М. С. В'юник // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 315–318.
4. Івасюк І. Г. «Розумність строків» у кримінальному провадженні України у світлі рішень Європейського Суду з прав людини / І. Г. Івасюк // Право та державне управління. – 2013. – № 3. – С. 72–76.
5. Неледва Н. В. «Розумність строків» як нове поняття в КПК України / Н. В. Неледва // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 5. – С. 240–242.
6. Шило О. Г. Розумний строк провадження в кримінальному процесі України / О. Г. Шило // Питання боротьби зі злочинністю: зб. наук. пр. – Х.: Право, 2011. – Вип. 21. – С. 174–184.

КОСІНЧУК

Олена Миколаївна

ЗАХИСНИК ЯК СУБ'ЄКТ НАДАННЯ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

Право громадян на безоплатну правову допомогу вже досить давно закріплено у Конституції України та в деяких спеціальних законах України, однак реалізувати його у повному обсязі донедавна було неможливо через відсутність узгодженої політики у сфері надання правової допомоги коштом держави. Закон України від 02.06.11 р. «Про безоплатну правову допомогу» створив правову базу та механізм для реалізації права кожного на правову допомогу у випадках, коли вона повинна надаватись безоплатно [3].

Стаття 59 Конституції України проголошує, що кожний має право на правову допомогу. В передбачених законом випадках така допомога надається безоплатно. Крім того, підкреслюється, що кожен вільний у виборі захисника своїх прав [1].

Відповідно до ч. 2 ст. 15 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» суб'єктом надання вторинної правової допомоги є адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну допо-

могу [3]. У своїй діяльності вони керуються: Конституцією України, Кримінальним процесуальним кодексом, Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», Законом України «Про безоплатну правову допомогу» та іншими. Також чимале має місце сере нормативної бази Основні положення про роль адвокатів, прийняті VIII Конгресом ООН із попередження злочинів у 1990 р. [6], закріплюють обов'язок уряду забезпечити необхідне фінансування й інші ресурси для юридичної допомоги бідним та іншим незаможним людям.

Кримінальний процесуальний кодекс України закріплює положення щодо участі захисника, а саме: визначає хто може бути захисником у кримінальному провадженні, його права та обов'язки, порядок залучення захисника та інше [2].

Виходячи із положень Закону України «Про безоплатну правову допомогу», правова допомога у кримінальному провадженні належить до безоплатної вторинної правової допомоги, яка ч. 1 ст. 14 цього Закону визначається як вид державної гарантії, що полягає у створенні рівних можливостей для доступу осіб до правосуддя. При цьому вона включає такі види правових послуг: 1) захист від обвинувачення; 2) здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами; 3) складення документів процесуального характеру [3].

Захист від обвинувачення стосується конкретного учасника кримінального провадження – підозрюваного, обвинуваченого, засудженого та виправданого. Відповідно до ст. 42 КПК України, підозрюваним є особа, якій у порядку, передбаченому статтями 276–279 цього Кодексу, повідомлено про підозру, або особа, яка затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. У випадках, передбачених Кримінальним процесуальним Кодексом та/або законом, що регулює надання безоплатної правової допомоги, підозрюваному, обвинуваченому правова допомога надається безоплатно за рахунок держави [2].

Для залучення адвокатів до даної систем безоплатної правової допомоги на початку становлення даної системи, тобто на початку 2012 року після прийняття Закону України «Про безоплатну правову допомогу» вони повинні пройти конкурс з відбору адвокатів. Дані конкурси склалися з трьох основних етапів, які полягали в:

- 1) формування конкурсної комісії відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 28 грудня 2011 року № 1362 «Про затвердження Порядку і умов проведення конкурсу та вимог до професійного рівня адвокатів, які залучаються до надання безоплатної вторинної правової допомоги».
- 2) анонімне письмове тестування відповідно до переліку питань, затверджених Мін'юстом, – одночасно відбувся в усіх регіонах

України 7 травня 2012 року і був спрямований на з'ясування мотивації претендентів, а також перевірку їх знань у сфері кримінально-процесуального законодавства.

- 3) третій етап конкурсу, який відбувся з 14 по 22 травня 2012 року згідно із затвердженим графіком, полягав у проведенні членами комісії співбесіди безпосередньо з претендентами з метою додаткової перевірки їх теоретичних і практичних знань. [7, с. 7].

У разі звернення осіб, зазначених у п. 3–7 ч. 1 ст. 14 Закону, про надання безоплатної вторинної правової допомоги або надходження інформації про затриманих осіб у випадках, установлених законом, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги зобов'язаний прийняти рішення про надання безоплатної вторинної правової допомоги з моменту затримання особи. Загалом, правовою підставою участі адвоката у кримінальному судочинстві є конституційні принципи здійснення правосуддя в Україні, а саме право на правову допомогу та право на захист від обвинувачення при вирішенні справ у судах та в інших державних органах за допомогою адвокатури (ч. 2 ст. 59); право кожного заарештованого чи затриманого з моменту затримання користуватися правовою допомогою захисника (ч. 4 ст. 29); право підозрюваного, обвинуваченого чи підсудного на захист (ч. 2 ст. 63) та забезпечення цього права (п. 6 ч. 3 ст. 129) [1].

7 вересня 2014 року був прийнятий Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини» відповідно до якого в Кримінальний процесуальний кодекс України був доповнений главою 24-1 – Особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень [4]. В даній главі також міститься положення щодо участі захисника, а саме ч. 1 ст. 297-1 зазначає, що якщо підозрюваний самостійно не залучив захисника, слідчий суддя зобов'язаний вжити необхідних заходів для залучення захисника [2]. Тобто можна сказати, що ще одне положення гарантує забезпечення захисту основних прав та свобод захисником. Проте, дане положення є ще новим і не набуло достатнього наукового висвітлення.

Право на захист зовсім не є абстрактним правовим поняттям, а це є правом конкретної фізичної особи на захист від конкретного обвинувачення, а також це є гарантованою підозрюваному, обвинуваченому можливістю спростовувати підозру всіма передбаченими в законі засобами й домагатись тієї міри справедливості, яку він вважає правильною. Цьому праву кореспондує сукупність норм, що зобов'язують державні органи забезпечити безперешкодне здійснення захисту обвинуваченим. Таким чином, право на захист має особовий характер, є особистим правом громадянина [8, с. 201].

Саме тому викликає здивування позиція деяких науковців та практиків стосовно наявності чи відсутності обов'язку уповноваженої службової особи, що здійснила затримання, негайно повідомити про це орган (установу), уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги (ч. 4 ст. 213 КПК).

Постановою Кабінету міністрів України від 28 грудня 2011 р. № 1363 був затверджений Порядок інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб [5]. Службова особа суб'єкта подання інформації, відповідальна за перебування затриманих, зобов'язана перевірити дотримання вимог цього Порядку та у разі нездійснення повідомлення про затримання – здійснити його самостійно.

Треба зазначити, що проблема своєчасного надання правової допомоги затриманій особі загострюється у зв'язку із тим, що у майже у 23% випадків час фактичного затримання не співпадає із часом, зазначеним у протоколі затримання [8, с. 202].

Література

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Кримінальний процесуальний кодекс від 13.04.2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
3. Закон України «Про безоплатну правову допомогу» від 02.06.2011 року № 3460-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 51. – Ст. 577.
4. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо невідворотності покарання за окремі злочини проти основ національної безпеки, громадської безпеки та корупційні злочини: Закон України від 07.10.2014 № 1689-VII // Відомості Верховної Ради. – 2014. – № 46. – Ст. 2046.
5. Про затвердження Порядку інформування центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги про випадки затримання осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 28.12.2011 р. № 1363 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1363-2011-p.
6. Основні положення про роль адвокатів: Міжнародний документ від 01.08.1990 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_835.
7. Система безоплатної правової допомоги в Україні: напередодні старту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://legalaid.gov.ua/ua>.
8. Яновська О. Г. Європейські стандарти надання безоплатної правової допомоги в кримінальному судочинстві: проблеми реалізації в Україні [Електронний ресурс] / О. Г. Яновська // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. – 2013. – Вип. 6-1(2). – С. 199–202.

МУЗИКА
Ольга Богданівна

ОСОБЛИВОСТІ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ ОКРЕМОЮ КАТЕГОРІЄЮ ОСІБ

Актуальність дослідження. Корупція сьогодні в Україні, за своїми масштабами у різних сферах державного управління, маючи латентний характер, є однією із головних загроз національній безпеці та демократії в країні. У щорічному рейтингу міжнародної організації «Transparency International», у 2012 і 2013 рр. Україна посідала 146-те місце у світі за рівнем корумпованості (із 180 оцінюваних держав), у 2014 – 144 (із 177). Отже, як видно із рейтингу збереження майже у недоторканному вигляді радянської системи правоохоронних органів і спеціальних служб було виправдано, оскільки Україна отримала у спадок усі управлінські «хвороби» тоталітарного режиму.

Але сьогодні, коли українське суспільство й держава однозначно визначилися з європейським вектором розвитку і стала чітко окресленою система національних інтересів, мова має йти не про «косметичний ремонт», а структурну перебудову правоохоронної системи. Невідкладним завданням внутрішньої політики та важливою умовою успішності євроінтеграційного спрямування України стає розробка та запровадження комплексного реформування системи національної безпеки загалом і правоохоронних органів та, зокрема, спецслужб.

Ратифіковані останнім часом міжнародно-правові договори вимагають від держав-учасниць створити спеціалізовані органи для боротьби і запобігання корупції. Так, Конвенція ООН проти корупції вимагає наявності двох типів антикорупційних інституцій: орган або органи, що запобігають корупції; орган, органи або особи, які спеціалізуються на боротьбі проти корупції за допомогою правоохоронних заходів [4].

Зважаючи на європейські перспективи України, а також з метою виконання взятих Україною зобов'язань перед Радою Європи, Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14.10.2014 р., який передбачає створення спеціалізованого правоохоронного антикорупційного органу – Національного антикорупційного бюро, основними функціями якого будуть виявлення та розслідування корупційних злочинів, які вчинені вищими посадовими особами держави або становлять особливу суспільну небезпеку [2].

Метою дослідження є обґрунтування потреби у створенні окремого спеціалізованого органу боротьби з корупцією, а саме Національного антикорупційного бюро України, а також значення цього органу в про-

цесі розслідування корупційних правопорушень вчинених окремою категорією осіб.

Виклад основного матеріалу. Розслідуванню будь-яких злочинів, учинених представниками органів державної влади, суду і правоохоронних органів, майже завжди протидіють як винні, так й інші зацікавлені особи. Зважаючи на високий рівень корумпованості українських посадовців, розслідування та судовий розгляд таких кримінальних проваджень, за виключенням невеликої кількості так званих «резонансних», закінчується безрезультатно: кримінальні провадження, зазвичай, закриваються за реабілітуючими підставами, а за вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів винні отримують покарання, не пов'язані із позбавленням волі.

Неспроможність, за таких обставин, існуючих органів досудового розслідування здійснювати кримінальні провадження щодо високопосадовців, суддів і працівників правоохоронних органів сприяла прийняттю рішення щодо створення принципово нової і максимально незалежної у своїй діяльності правоохоронної структури. Реалізація цього рішення знайшла своє втілення у прийнятому 13 квітня 2012 року Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК), який містить низку новел щодо зміни підслідності злочинів і створення нового правоохоронного органу, наділеного правом провадження досудового слідства – Державного бюро розслідувань [6, с. 62].

Частина 1 ст. 216 «Підслідність» нового КПК України визначає, що слідчі органів внутрішніх справ здійснюють досудове розслідування всіх кримінальних правопорушень, передбачених Законом України про кримінальну відповідальність, крім тих, які віднесені до підслідності інших органів досудового розслідування (органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства, безпеки та Державного бюро розслідувань).

За новим КПК суттєво змінюється підслідність кримінальних правопорушень з ознаками корупції, переважна більшість яких буде розслідуватися слідчими органів внутрішніх справ, а щодо певної категорії службових осіб органів державної влади та органів місцевого самоврядування – слідчими органів Державного бюро розслідування. Так, частиною 4 ст. 216 КПК України передбачено, що слідчі Державного бюро розслідувань здійснюють досудове розслідування кримінальних правопорушень, учинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище відповідно до ч. 1 ст. 9 Закону України «Про державну службу», особами, посади яких віднесено до 1–3 категорій посад, суддями та працівниками правоохоронних органів [1].

Виходячи з вищезазначеного, на сьогоднішній день, доцільно говорити про змішану підслідність. Суть якої полягає в тому, що при умові

вчинення корупційного правопорушення окремою категорією осіб, а саме Президентом України, Головою Верховної Ради України, його Першим заступником та заступником, Прем'єр-міністром України, Першим віце-прем'єр-міністром України, віце-прем'єр-міністрами України, міністрами, іншими керівниками центральних органів виконавчої влади, які не входять до складу Кабінету Міністрів України, та їх заступниками, Головою Служби безпеки України, Генеральним прокурором України та іншими органами, вичерпний перелік яких визначений в ст. 4 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції» здійснення досудового розслідування віднесено до компетенції Національного антикорупційного бюро України [3].

Необхідно зазначити, що у зарубіжних країнах відсутній єдиний підхід до вирішення питання про оптимальну модель спеціалізованих антикорупційних органів. Спектр функцій, які здійснюють антикорупційні органи, включає: а) розробку антикорупційної політики, проведення аналітичних досліджень, моніторинг та координацію антикорупційної діяльності; б) запобігання корупції в структурах влади; в) освіту і просвітницьку діяльність з питань протидії корупції; г) розслідування справ, пов'язаних з корупцією, та кримінальне переслідування осіб, що вчинили корупційні злочини. В окремих країнах спеціалізовані антикорупційні органи здійснюють весь спектр цих функцій (т.зв. сингапурська та гонконгська модель, впроваджена, зокрема, в Латвії, Литві та деяких інших країнах); в інших державах спеціалізовані органи здійснюють або переважно репресивні функції (Бельгія, Іспанія, Норвегія, Румунія, Угорщина, Хорватія та ін.), або переважно превентивні функції (Албанія, Македонія, Мальта, Франція) [7, с. 5].

Аналіз Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України» дозволяє говорити про те, що Національне антикорупційне бюро створюється саме як антикорупційний вузькоспеціалізований орган з превентивними, а у деяких випадках і репресивними функціями.

Міжнародні документи визначають такі основні функції у галузі протидії корупції: розслідування і кримінальне переслідування; запобігання; освітня та просвітницька робота; координація; моніторинг; дослідження і аналіз. Цим функціям відповідають такі завдання: отримання і розгляд скарг; збирання даних, що стосуються корупції, їх аналіз та проведення розслідування; кримінальне переслідування; застосування адміністративних санкцій; проведення досліджень, аналізу та надання допомоги у галузі запобігання корупції; надання консультацій з питань етики; перевірка майнових декларацій; надання інформації, проведення освітніх та просвітницьких заходів; міжнародна співпраця тощо. Ці завдання можуть виконуватися силами одного або кількох спеціалізованих органів [7, с. 10].

Проаналізувавши положення Закону «Про Національне антикорупційне бюро України» з впевненістю можна сказати, що Національне бюро повністю відповідає міжнародним вимогам.

Відповідно до Закону на Національне антикорупційне бюро покладаються наступні обов'язки: здійснення оперативно-розшукових заходів з метою попередження, виявлення, припинення та розкриття кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності; здійснення досудового розслідування кримінальних правопорушень, віднесених законом до його підслідності; проводити відповідно до закону перевірку на доброчесність осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування; вживання заходів щодо розшуку коштів та іншого майна, які можуть бути предметом конфіскації або спеціальної конфіскації у кримінальних правопорушеннях, віднесених до його підслідності, здійснення діяльності щодо збереження коштів та іншого майна, на яке накладено арешт та інші [2].

В структурі Національного антикорупційного бюро створюється підрозділ детективів, який уповноважений розслідувати злочини віднесені до компетенції Національного антикорупційного бюро та підрозділ внутрішнього контролю до компетенції якого віднесено розслідування злочинів вчинених співробітниками Національного антикорупційного бюро.

Висновки. Не дивлячись на всі позитивні моменти новоствореного органу, існують і противники такого антикорупційного суб'єкта.

Зокрема, вони говорять про намагання окремих представників влади аргументувати необхідність утворення безпрецедентної за своїм правовим статусом і, загалом, непотрібної наддержавної правоохоронної структури. Причому вважають, що створення її може відбутися доволі оригінальним способом, а саме шляхом: а) вибіркового, на власний розсуд, «наскикування» під цю структуру від усталених державних правоохоронних інституцій найпрестижніших і найпривабливіших функцій та повноважень; б) переведення з їх бюджетів на бюджет бюро якомога більше коштів; в) заволодіння нерухомістю, найновішою технікою, озброєнням та іншими матеріально-технічними цінностями, що на сьогодні є власністю діючих правоохоронних органів; г) «переманювання» до себе найпідготовленіших фахівців правоохоронної системи [5, с. 70].

На протипагу зазначеним твердженням, ми вважаємо, що Національне антикорупційне бюро України в цілому відповідає міжнародним принципам організації та діяльності антикорупційних органів. Тим більше, на нашу думку, існує належна правова основа для ефективного здійснення Національним антикорупційним бюро своїх завдань з протидії корупційним правопорушенням, що вчинені вищими посадовими особами, уповноваженими на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, і становлять особливу суспільну небезпеку.

Проте, ураховуючи, що основним завданням Національного антикорупційного бюро буде провадження досудового розслідування щодо високопосадовців, суддів і працівників правоохоронних органів, його підпорядкування має забезпечити необхідний рівень незалежності цієї структури та виключити можливість протиправного впливу з боку зацікавлених осіб.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 // Голос України від 19.05.2012. – № 90–91.
2. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14.10.2014// ВВР, 2014, №47, ст. 2051.
3. Про засади запобігання і протидії корупції: Закон України від 14.10.2014// ВВР, 2011, №40, ст. 404.
4. Проти корупції: Конвенція ООН від 31.10.2003 // Відомості Верховної Ради України від 07.12.2007 2007 р., № 49, с. 2048.
5. Скулиш Є. Д. Регіональна система запобігання злочинності: структурно-функціональний зміст [Текст] / Є. Д. Скулиш // Боротьба з організованою злочинністю та корупцією (теорія і практика). – 2013. – №2(30). – С. 60–70.
6. Скулиш Є. Д. Державне бюро розслідувань як спеціально уповноважений суб'єкт протидії корупції [Текст] / Є. Д. Скулиш // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2013. – №3. – С. 68–72.
7. Спеціалізовані інституції з боротьби проти корупції: огляд моделей / Організація економічного співробітництва і розвитку, Мережа боротьби проти корупції для країн Східної Європи і Центральної Азії, 2007. – С. 131.

ПЕРЕБИЙНІС
Світлана Валеріївна

ФІКСАЦІЯ ДОКАЗІВ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПРОЦЕСУ ДОКАЗУВАННЯ

Реалізація прав, свобод та законних інтересів учасників процесу за новим КПК України потребує значних зусиль усіх державних органів і в першу чергу органів, уповноважених законом на виконання завдань кримінального провадження. Основним змістом кримінально-процесуальної діяльності є робота з доказами, а саме їх збирання, перевірка, оцінка, прийняття рішення та його обґрунтування [2, с. 6].

Згідно з статтею 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), доказами в кримінальному провадженні є фактичні дані, отримані у передбаченому КПК порядку, на підставі яких слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявності чи відсутності фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню [1]. Пізнання у кримінальному провадженні

здійснюється лише за допомогою кримінального процесуального доказування – врегульованої законом процесуальної діяльності, що полягає у збиранні, перевірці та оцінці доказів з метою встановлення обставин, що мають значення для кримінального провадження (ч. 2 ст. 91 КПК) [2, с. 6].

Теоретичні положення теорії доказів включають у себе положення процесуального їх закріплення в кримінальному провадженні належним суб'єктом. Належним суб'єктом у кримінальному провадженні є слідчий, який має повноваження на проведення процесуальних, слідчих розшукових, негласних слідчих (розшукових) дій для встановлення обставин кримінального правопорушення. Тільки слідчий має компетенцію щодо проведення слідчих дій та отримання доказів. Їх отримання слідчий здійснює на підставі КПК. Він проводить досудове розслідування по кримінальному провадженню, яке перебуває в його процесуальному провадженні [3, с. 123].

Під час досудового розслідування сторони збирають матеріали про джерела майбутніх доказів, носіїв даних про факти обставин, що підлягають доказуванню. Зібрані сторонами матеріали на підготовчому провадженні можуть визнаватися доказами за результатами їх інтерпретації лише судовим органом [4, с. 26].

Отже, кримінальне процесуальне доказування можна визначити як діяльність слідчого, прокурора, слідчого судді і суду, а також інших учасників кримінального провадження, яка здійснюється у встановленій законом процесуальній формі і спрямована на збирання, перевірку та оцінку доказів з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню.

Сам процес збирання доказів, як ми вважаємо, можна прирівняти до «технології збирання» доказів. На думку Ю. О. Байдеріної, цей процес містить в собі такі послідовні елементи:

- 1) виявлення доказів – фізична та розумова діяльність слідчого щодо відшукування слідів, предметів матеріального світу, що містять в собі доказову інформацію по суті справи;
- 2) фіксація доказів – процесуальне оформлення доказів у протоколах (ст. 104 КПК) та додаткових протоколах (ст. 105 КПК);
- 3) вилучення доказів – елемент процесу збирання доказів з метою їх використання для доказування, приєднання до матеріалів кримінального провадження, збереження для слідства та суду;
- 4) збереження доказів – вживання заходів для збереження самих доказів та їх доказових властивостей, та можуть бути як процесуального характеру, так і бути техніко-криміналістичними [5, с. 271–272].

Розглянемо детальніше поняття фіксації. Фіксація доказів полягає в їхньому закріпленні в процесуальних документах та їхніх додатках. З

кримінально-процесуальної точки зору фіксація доказів виступає як посвідчувальна діяльність суб'єкта доказування, тобто мається на увазі процесуальне закріплення фактичних даних, надання їм відповідної процесуальної форми, як необхідної умови існування їх як доказів, не торкаючись їхньої змістовної частини і вагу їх як аргументів в доведені певних обставин.

На перший план в процесуальному розумінні фіксації доказів виступає процесуальна форма посвідчення, тому процесуальне визначення поняття фіксації доказів можна в певному сенсі вважати формальним.

Фактичні дані та дані про шляхи їх отримання є основними об'єктами фіксації в процесі доказування. Перш за все це орієнтовна інформація. Як правило вона здобувається в ході проведення оперативно-розшукових заходів або в ході консультацій слідчого зі спеціалістами. Вона фіксується і потрапляє в справу у вигляді довідок, рапортів або відповідей на виконання доручення слідчого органами дізнання. Друге – це допоміжна інформація, яка міститься в криміналістичних об'єктах, порівняльних зразках. Що стосується її фіксації, то вона полягає в закріпленні порядку і способу її отримання, характеру об'єкта-носія тощо. Це може здійснюватись як в ході проведення слідчої дії, так і в рамках офіційних запитів слідчого та відповідей на них [6, с. 282].

Так, фіксація доказів є складовою частиною проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій. КПК містить вичерпний перелік способів фіксації доказів.

Способи фіксації доказів:

- складання протоколів слідчих (розшукових) дій;
- застосування технічних засобів фіксування кримінального провадження (фотографування, звукозапис, аудіо – чи відеозапис)
- виготовлення фототаблиць, схем, зліпків, відбитків та ін. [1].

Також можна розглядати фіксацію доказів з точки зору такої науки, як криміналістика. Ціль криміналістичної фіксації – як можна точніше, об'єктивніше і наочніше запам'ятати, закріпити факти, події, матеріальні сліди злочину й інші об'єкти, необхідні для встановлення істини по кримінальній справі.

Використовуються різні форми фіксації:

- 1) вербальна – протоколювання, звукозапис;
- 2) графічна – графічне зображення (схематичні і масштабні плани, креслення, малюнки, у тому числі мальовані портрети);
- 3) предметна – вилучення самого предмета, виготовлення матеріальних моделей (реконструкція, у тому числі макетування, копіювання, одержання зліпків і відбитків);
- 4) наочно-образна – фотографування (у видимих і невидимих променях), кінозйомка, відеомагнітофонний запис.

Фіксація може бути спрямована як на збереження самого об'єкта (консервування), так і на запам'ятовування певних його сторін, властивостей і якостей.

Засоби фіксації – це прилади, апаратура, технічні комплекти, матеріали, за допомогою яких можна зафіксувати на матеріальному носії джерела інформації, скопіювати, змодельовати, або законсервувати їх. Щоб законсервувати, тобто зберегти джерело від пошкодження і знищення, наприклад, слід взуття, достатньо накрити його коробкою, закріпити розчином перхлорвінілової смоли, лаком для волосся або розчином силікатного клею у воді. Слід можна зафіксувати за допомогою фотозйомки, відеозапису, з об'ємних слідів виготовити зліпок. Процедура фіксації потребує застосування засобів освітлення, вимірювання, копіювання і моделювання тощо, навіть опису сліду в протоколі – це теж фіксація матеріального джерела [7, с. 54–55].

Отже, фіксація доказів є їх процесуальним оформленням, до якого застосовуються не лише норми кримінально-процесуального законодавства, а й основоположні засоби та методи такої науки, як криміналістика.

Література

1. Кримінальний Процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
2. Ляш А. О., Ліщенко В. М. Поняття доказів у кримінальному процесі / А. О. Ляш, В. М. Ліщенко // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2012. – № 2(6). – С. 62–66.
3. Максимов В. І. Науково-практичні елементи збирання, оцінювання доказів у кримінальному провадженні / В. І. Максимов // Право та державне управління. – 2014. – № 1–2. – С. 123–126.
4. Шумило М. Гносеологічна і процесуальна природа доказів у кримінальному процесуальному кодексі / М. Шумило // Актуальні питання кримінального процесуального законодавства України (Київ, 26 квітня 2013 року): збірник матеріалів міжвузівської наукової конференції / Національна академія прокуратури України. – К.: Алерта, 2013. – С. 13–27.
5. Байдеріна Ю. О. Технологія збирання доказів / Ю. О. Байдеріна // Актуальні проблеми доказування в кримінальному провадженні: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції (27 листопада 2013 року, м. Одеса). – Одеса, Юридична література. – 2013. – С. 269–272.
6. Малюга Р. В. Доказування в кримінальному процесі: проблеми визначення структурних елементів / Р. В. Малюга // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2013. – Вип. 11. – С. 280–283.
7. Сабадаш В. П. Криміналістика: навч. посіб. / В. П. Сабадаш, М. Ларкін. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 228 с.

*РУДА
Оксана Юрївна*

«ПЕРЕХОВУВАННЯ ПІДОЗРЮВАНОГО ВІД ОРГАНІВ СЛІДСТВА І СУДУ» ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ЗУПИНЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

На стадії досудового розслідування в кримінальному процесі важливим завданням є встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення з метою досягнення об'єктивної істини. Однак через певні об'єктивні обставини органи досудового розслідування не завжди можуть проводити досудове розслідування, у зв'язку з чим у кримінальному процесі існує інститут зупинення досудового розслідування до моменту усунення відповідних перешкод у його провадженні задля збереження строків провадження.

На сучасному етапі велику увагу дослідженню підставам для зупинення досудового розслідування у своїх роботах присвітили такі вчені, як: А. А. Закатов, Є. Наливайко, Б. Романюк, О. С. Степанов та інші, але дане питання потребує більш детального дослідження.

Зупинення досудового розслідування складно назвати позитивним явищем, адже зупинення (навіть тимчасове) роботи з розслідування злочинів призводить до настання негативних наслідків. Небажані юридичні наслідки проявляються в тому, що затягування розслідування ускладнює процес установлення істини, відновлення порушених прав та інтересів осіб, передусім, відшкодування шкоди потерпілим та цивільним позивачам часто виявляється неможливим, а інколи перерва у провадженні ставить під загрозу безпеку учасників процесу, щодо яких після призупинення справи вчиняються протиправні дії з боку злочинців, що приховуються чи яких ще не встановлено [3, с. 377].

Відповідно до ст. 280 КПК України, досудове розслідування може бути зупинене у випадку, якщо:

- 1) підозрюваний захворів на тяжку хворобу, яка перешкоджає його участі у кримінальному провадженні, за умови підтвердження цього відповідним медичним висновком;
- 2) підозрюваний переховується від органів слідства та суду з метою ухилення від кримінальної відповідальності і його місцезнаходження невідоме;
- 3) наявна необхідність виконання процесуальних дій в межах міжнародного співробітництва [2].

Безумовно, всі підстави є важливими для кримінального процесу, однак підстава приховання підозрюваного від органів слідства та суду з

метою ухилення від кримінальної відповідальності та неможливість встановити його місцезнаходження є, на сьогоднішній день, найменш врегульованою діючим законодавством.

На жаль, нове процесуальне законодавство не лише не удосконалило цей інститут кримінального процесу, а й дещо ускладнило його практичну реалізацію порівняно з КПК 1960 року.

Аналіз змісту ст. 280–281 КПК України дозволяє виділити умови після додержання яких можливе зупинення досудового розслідування на підставі п. 2 ч. 1 ст. 280 КПК України:

- а) особа повинна бути повідомлена про підозру;
- б) слідчий зобов'язаний виконати всі слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, проведення яких необхідне та можливе, а також всі дії для встановлення місцезнаходження підозрюваного;
- в) слідчий, прокурор повинен оголосити розшук підозрюваного [2].

Саме додержання даних умов і містить більшість проблем даного інституту кримінального процесу, що потребує теоретичного обґрунтування, та подальшого нормативного врегулювання.

Стосовно першої умови, у ч. 1 ст. 42 нового КПК зазначено: підозрюваною є особа, якій у порядку, передбаченому ст.ст. 276–279, повідомлено про підозру. Таке повідомлення має бути письмовим і вручається слідчим або прокурором. А як має відбуватися ця процесуальна дія? Відповідно до вимог ч. 1 ст. 278 КПК України письмове повідомлення вручається у день його складення, а у разі неможливості в спосіб, передбачений КПК для вручення повідомлень, тобто шляхом виклику або приводу.

Начебто ст. 278 КПК чітко регулює процес повідомлення особі про підозру, однак законодавець однозначно не вказав яким чином діяти стороні обвинувачення, в тому разі, якщо особу, щодо якої є наявні достатні докази щодо вчиненого кримінального правопорушення, але її неможливо знайти та навіть сповістити про необхідність з'явлення до слідчого згідно з положеннями КПК України, або якщо немає належних документів, які б підтверджували отримання даною особою повідомлення про виклик або якщо особа категорично відмовилася отримувати повістку чи знайомитися з її змістом, яку доставили у визначений законом спосіб.

Отже, в усіх наведених випадках особа не є підозрюваною, оскільки виклик не відбувся і її не повідомлено про підозру. Звідси випливає: навіть, якщо для особи підготовлено повідомлення про підозру, усі можливі слідчі дії без її участі виконано, зупинити провадження не можна – формально немає підозрюваної особи [4, с. 9].

Таке регулювання даних питань є недопустимим, адже в будь-якому випадку це призводить до порушення прав та інтересів потерпілого, що є неприйнятним для кримінального процесу та для законодавства взагалі, тому дане питання має бути вдосконалено на законодавчому рівні.

Відносно другої умови, є також недоліки, а саме вчені неодноразово висловлювали думки з розподілу дій слідчого з встановлення місця перебування обвинуваченого, наприклад О. О. Закаєв розглядає слідчі, розшукові та організаційні дії слідчого, причому розшукові становлять процесуальні (оголошення розшуку обвинуваченого, давання доручень і вказівок органам дізнання та ін.) і не процесуальні (запити слідчого в різні інстанції, перевірки за обліками і т. ін.) дії. До організаційних дій відносить призначення ревізій, інвентаризацій, взаємодію з громадськістю та ін. [1].

Однак аналіз практики свідчить про те, що більшість слідчих не знає які саме дії, направлені на встановлення місця перебування підозрюваного та його розшук вони повинні проводити. Вивчення кримінальних справ показало, що в більшості випадків слідчі взагалі не проводять жодних заходів, направлених на встановлення місця перебування та розшук підозрюваних. Тому існують певні недоліки в роботі слідчих за цим напрямом [3, с. 378].

І, нарешті, третя остання умова, має також ряд проблем. Слідчий, прокурор виносить постанову про розшук підозрюваного за наявності в сукупності трьох підстав: 1. особа повідомлена про підозру; 2. місцезнаходження підозрюваного невідоме; 3. всі вжиті заходи не дали змоги одержати достовірні дані про його точне місце перебування.

Метою розшуку, який у межах своєї компетенції проводять слідчий і оперативні підрозділи, є встановлення місця перебування підозрюваного і його затримання. Тому одночасно з оголошенням розшуку підозрюваного має бути винесена слідчим суддею ухвала про обрання щодо підозрюваного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою та його етапування до місця досудового розслідування. Після виявлення і затримання підозрюваного, доставки його до місця проведення досудового розслідування та відновлення останнього, якщо воно зупинялося, запобіжний захід залежно від обставин може бути змінений на більш м'який.

Однак, повертаючись до першої умови, існують випадки, коли в матеріалах кримінального провадження наявні достатні докази для підозри певної особи у вчиненні кримінального правопорушення, однак повідомити їй про це не надається можливим через не встановлення місцезнаходження такої особи.

Тобто, фактично статусу підозрюваного така особа не набуває і оголосити її в розшук відповідно до норм КПК України неможливо, а відтак і проводити оперативно-розшукові заходи, попри те, що вона навіть умисно переховується від органів розслідування [5, 218–219].

Отже, враховуючи дані недоліки інституту зупинення досудового розслідування, я пропоную внести зміни до статі 42, у якій зазначити, що особа стає підозрюваною з моменту складення відносно неї повідом-

лення про підозру, а не з моменту фактичного повідомлення. А також внести зміни до ст. 280–281 в яких також зазначити, що для зупинення досудового розслідування достатньо скласти повідомлення про підозру. Також, я вважаю за необхідність, доповнити чинний КПК України статтею 280¹ із зазначення, які саме дії має вчиняти слідчий для встановлення місцезнаходження розшукуваної особи.

Література

1. Закатов А. А. Криминалистическое учение о розыске: [учеб. пособ.] / А. А. Закатов // Волгоград: ВСШ МВД СССР. – 1988. – 24 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
3. Наливайко Є. Проблемні питання повідомлення особі про підозру та зупинення досудового розслідування / Є. Наливайко // Публічне право. – 2013. – № 1. – С. 375–380.
4. Романюк Б. Зупинення досудового розслідування з підстав, передбачених п. 2 ч. 1 ст. 280 Кримінального процесуального кодексу України / Б. Романюк // Віче. – 2014. – № 6. – С. 8–11.
5. Степанов О. С. Розшук підозрюваного за новим Кримінально процесуальним кодексом України / О. С. Степанов // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 216–219.

СЕРЕДЕНКО Катерина Андріївна

ПУШКАР Ганна Михайлівна

ОКРЕМІ ПИТАННЯ РЕГУЛЮВАННЯ СТАТУСУ ЗАХИСНИКА В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

На сьогодні правова система України перебуває у стані реформування: кримінальне матеріальне та процесуальне законодавство змінюється у відповідності до європейських стандартів захисту прав та свобод людини, запроваджуються нові інститути, що змінюють погляди на розуміння кримінального процесу. Актуальності набуває дослідження правового регулювання питання правового захисту через прийняття нового Кримінального процесуального кодексу України та Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

Одним із невід’ємних прав людини, яке втілює в собі принципи гуманізму та демократизму, є право на захист. Це право закріплено як у низці міжнародно-правових актів, так і в Конституції України, де в ст. 63 зазначено, що підозрюваний, обвинувачений чи підсудний має право на захист. Інститут захисника розглядають як важливий елемент системи кримінально-процесуального права, який складається з правових норм,

що характеризують роль та статус особи, якій законом надано право здійснювати професійний правовий захист шляхом надання правової допомоги. [8, с. 147]

Кримінальний процес України базується на засадах принципу змагальності, що супроводжується збільшенням процесуальних можливостей захисника на досудовому розслідуванні та на стадії судового розгляду кримінального провадження. Водночас О. О. Самодіна звертає увагу на те, що відповідно до ч. 2 ст. 22 КПК України змагальна побудова кримінального провадження забезпечує сторонам рівні права на збирання та подання до суду доказів. Однак, на практиці, представляється, що сторона захисту не буде знаходитись у рівних умовах із стороною обвинувачення. Адже, існує пряма залежність сторони захисту від рішення сторони обвинувачення щодо доцільності проведення тих чи інших процесуальних дій [5, с. 92]

Аналізуючи повноваження захисника у кримінальному процесі України в контексті забезпечення змагальності кримінального провадження, не можна не відзначити, що змагальний процес, поширений в основному у англосаксонській правовій системі та по суті є ідеальною моделлю спору між державою та громадянином, що притягується до кримінальної відповідальності. На думку О. Білічак, однією з проблем досудового розслідування в Україні завжди виступала фактична відсутність змагальності сторін. На існування цієї проблеми неодноразово наголошували як науковці, так і практики. Розширення прав захисника за КПК України 2012 року урівноважило права сторони обвинувачення та захисту щодо збирання, фіксації та подання доказів до суду [3, с. 209].

Правові положення ст. 45 Кримінального процесуального кодексу України вказують на те, що захисником є адвокат, який здійснює захист підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, а також особи, стосовно якої передбачається розгляд питання про видачу іноземній державі (екстрадицію). Отже, за діючим законодавством визначення захисника охоплює лише адвокатів, що покращило їх правове становище, надавши виключне право на надання правової допомоги в рамках кримінального провадження. Даний факт викликав дискусію серед юристів, але законодавець прийшов до висновку, що саме адвокати повинні мати дане виключне право, адже тільки вони наділені обов'язком зберігати адвокатську таємницю, мають більший обсяг повноважень щодо отримання інформації, та у зв'язку з цим можуть надати більш повну та якісну правову допомогу.

Правовий статус захисника включає в себе: його права та обов'язки, відповідальність та гарантії діяльності. За чинним КПК України захис-

ник користується процесуальними правами підозрюваного, обвинуваченого, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, обвинуваченим і не може бути доручена захиснику. У ст. 47 визначено лише обов'язки захисника, а детальний перелік його прав зазначено в Законі України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Визначений обсяг прав має допомогти захиснику бути незалежним в здійсненні адвокатської діяльності.

Новелою є повноваження захисника щодо збирання доказів. Нині сторона захисту, потерпілий здійснюють збирання доказів шляхом виступу та отримання від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій, службових та фізичних осіб речей, документів, відомостей, висновків ревізій, актів перевірок; ініціювання проведення слідчих (розшукових) дій та інших процесуальних дій, а також шляхом здійснення інших дій, які здатні забезпечити подання суду належних та допустимих доказів [8, с. 148].

Гарантії діяльності адвокатів передбачені Основними положеннями про роль адвокатів, прийнятими 8 Конгресом ООН по запобіганню злочинам у серпні 1990 р. В них, зокрема, йдеться про обов'язок забезпечити адвокату здійснення його професійних прав щодо своєчасного ознайомлення з інформацією, документами, матеріалами справи, додержувати конфіденційності консультацій та комунікацій адвоката з клієнтом; п. 17 Основних положень встановлює, що там, де безпека адвокатів перебуває під загрозою у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, вони мають бути адекватно захищені державою [7, с. 55].

Українські науковці наголошують на тому, що гарантії кримінально-процесуальної діяльності адвоката перебувають у діалектичному зв'язку з гарантіями свободи виконання адвокатом функцій професійного захисту, представництва та надання іншої правової допомоги. Чим надійніше захищено адвоката, тим краще захищено інтереси особи, якій він надає правову допомогу. Адвокат захищає не просто людину, а цінності, які Конституція України визнала «найвищими» серед інших: життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпеку людини. Держава має бути заінтересованою у створенні надійного механізму забезпечення адвокатської діяльності та професійних правозахисних функцій адвоката.

Ліпівська О. А. визначає, що особливе значення та зміст мають форми протесної активності захисника у кримінальному провадженні, серед яких виділяють: клопотання, заява, вимога, заперечення (зауваження, протест), скарга, запит, захисна промова, репліка. Умовно застосування даних форм можна поділити на 2 групи: форми протесної активності, спрямовані на реалізацію прав підозрюваного та форми протесної активності, спрямовані на відновлення порушених прав підозрюваного. Деякі форми можуть належати до двох груп одночасно, оскільки крите-

рієм для такого поділу є виступають конкретні життєві обставини, що змінюють правове забарвлення реагування адвоката [6, ст. 110].

Згідно Закону України «Про безоплатну правову допомогу», суб'єктами надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні є центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги, а також адвокати, включені до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Адвокати, включені до Реєстру адвокатів, можуть надавати безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом або на тимчасовій основі на підставі договору. Під час призначення захисника в такому порядку враховуються його спеціалізація, досвід роботи, навантаження, складність справ, у яких адвокат бере участь. У кримінальному провадженні повноваження захисника підтверджуються дорученням Центру з надання безоплатної вторинної правової допомоги. Також в законі визначено, що у випадку неможливості надання безоплатної вторинної правової допомоги адвокатом, який надає безоплатну вторинну правову допомогу на постійній основі за контрактом, Центр з надання безоплатної вторинної правової допомоги укладає договір з адвокатом, включеним до Реєстру адвокатів, які надають безоплатну вторинну правову допомогу. Українські науковці визначають, що загалом безоплатна вторинна правова допомога включає в себе надання правових послуг, серед яких є захист від обвинувачення, здійснення представництва інтересів осіб, що мають право на безоплатну вторинну правову допомогу, в судах, інших державних органах, органах місцевого самоврядування, перед іншими особами, а також складення документів процесуального характеру.

Можна стверджувати, що законодавством України передбачено реальні засади повноцінної реалізації процесуальних функцій захисника у кримінальному провадженні, його участі у забезпеченні доказування, провадженні процесуальних та слідчих дій, представництві свого клієнта в суді, участі в судовому розгляді матеріалів кримінального провадження, що в результаті впливатиме на сутність винесених у справі рішень [3, с. 211].

Отже, кримінально-процесуальне законодавство зазнало значних та прогресивних змін, зокрема в частині правової регламентації діяльності адвоката у кримінальному провадженні та зміни правового статусу захисника, що певною мірою відповідає європейським стандартам кримінального судочинства. Разом із тим ряд окремих питань не отримали глибокої теоретичної розробки, вони потребують подальшого вивчення. Новітнє законодавство України піднесло значення інституту захисника на новий рівень, тим самим зміцнюючи право на захист. Конституційне право на правову допомогу і захист у кримінальних справах є одним з основоположних прав громадянина України, людини, оскільки сприяє

реалізації інших прав, свобод і гарантій. У свою чергу, участь захисника у кримінальному процесі є одним з найважливіших проявів реального забезпечення права обвинувачуваного, підозрюваного, підсудного на захист, гарантованого Конституцією України.

Л і т е р а т у р а

1. Кримінальний Процесуальний Кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88.
2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI. // Відомості Верховної Ради. – 2013. – № 27. – Ст. 282.
3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI // Відомості Верховної Ради. – 2011. – № 51. – Ст. 577.
4. Білічак О. Проблеми захисника в збиранні доказів на досудовому розслідуванні кримінальних правопорушень // Національний юридичний журнал: теорія і практика. – 2014. – № 6. – С. 208–213.
5. Бірюкова А. М. Процесуальний статус адвоката на досудовому слідстві // Часопис Академії адвокатури України. – 2010. – № 9. – С. 1–5.
6. Гідаят Закир-огли Алиев, Самодіна О. О., Самодін А. В. Окремі аспекти залучення захисника у кримінальне провадження за новим кримінальним процесуальним законодавством України // Юридична наука. – 2013. – № 3. – С. 91–99.
7. Липівська О. А. Протесна діяльність захисника у кримінальному процесі України: поняття, мета та форми її прояву // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2013. – № 6–3. – С. 109–111.
8. Савицька С. Деякі кримінально-процесуальні гарантії діяльності адвоката // Закон і життя. – 2013. – № 3. – С. 55–58.
9. Цимбал-Семенчук І. Ю. Правовий статус захисника у кримінальному судовому провадженні: національно-правове регулювання // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2013. – № 6. – С. 146–149.

СИВАК

Юлія Олегівна

ІНСТИТУТ ПОРУШЕННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ СПРАВИ Й ІНСТИТУТ ВНЕСЕННЯ ВІДОМОСТЕЙ ДО ЄРДР: ПЕРЕВАГИ І НЕДОЛІКИ

У своїх рекомендаціях та резолюціях Асамблея Ради Європи неодноразово наголошувала на тому, щоб Україна повністю відійшла від інквізиційного процесу до змагального для подолання багатьох проблем, які існували під час дії старого кримінально-процесуального кодексу 1960 року. В 2012 році все ж таки відбулась перебудова всього кримінального процесу України. В новому кодифікованому акті знайшло своє втілення прагнення законодавців до імплементації європейських стандартів, а тому безліч положень старого кодексу відійшли у минуле. Багато нау-

ковців і зараз намагаються порівняти два кодекси для виявлення переваг та недоліків нововведень.

Зважаючи на те, що кримінальне провадження складається зі стадій, то метою даної статті є зіставлення двох важливих інститутів – інституту порушення кримінальної справи та інституту внесення відомостей до ЄРДР.

Кримінальне провадження за кримінально-процесуальним кодексом 1960 року розпочиналось зі стадії порушення кримінальної справи. Стадія порушення кримінальної справи була проміжком між зверненням особи з відповідною заявою до правоохоронних органів та початком досудового розслідування. Слідчий самостійно приймав рішення про початок досудового рішення за наявності передбачених законом підстав. На думку О.Шемяткіна та О.Співака, в даному випадку завжди існував «суб'єктивний фактор» при прийнятті рішення про порушення чи відмови в порушенні кримінальної справи [1, 26]. Цей дозвільний характер призводив до ряду проблем:

- 1) Порушення права людини у доступі до правосуддя, оскільки, якщо звернутись до офіційної статистики яка є у вільному доступі на офіційному сайті МВС України, за 2005 і 2006 роки, до органів внутрішніх справ надійшло 4 981 322 (2 369 132 за 2005 рік і 2 612 190 за 2006 рік) заяв та повідомлень про злочини, при цьому по 3 220 652 (1 459 261 в 2005 р. і 1 761 391 в 2006 р.) із них винесена постанова про відмову у порушенні кримінальної справи. Тобто в 64% випадках звернень до правоохоронних органів із відповідною заявою і повідомленням слідчий відмовлявся порушувати кримінальну справу в порядку ст. 430 КПК 1960 р.
- 2) На думку А. О. Громова, до порушень, що найчастіше зустрічались на стадії порушення кримінальної справи, належали: незаконні відмови в порушенні кримінальних справ, неправильне формулювання відмови, порушення термінів попередньої перевірки, неповідомлення зацікавленим особам про відмову в порушенні кримінальної справи [2, 1].
- 3) Перевірка заяв та повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення відбувалась до винесення постанови про порушення кримінальної справи або постанови про відмову в порушенні кримінальної справи. В зв'язку з чим особа, не маючи статусу потерпілого, не могла оскаржувати дії слідчого стосовно попереднього розслідування справи.

Перевагою норм КПК 1960 року було те, що існувала можливість оскарження постанови про порушення кримінальної справи і зупинити розслідування відповідно до ст. 236-8, якою КПК був доповнений згідно із ЗУ № 462-V від 14.12.2006. Суд, розглядаючи скаргу, повинен був перевірити наявність приводів і підстав для винесення зазначеної постанови, законність джерел отримання даних, які стали підставою для винесення

сення постанови про порушення справи. На думку багатьох правозахисників, наявність в КПК процедури оскарження було однією з небагатьох реальних гарантій захисту конституційних прав людини від протиправних дій правоохоронних органів.

Вступ нового КПК 2012 року ознаменував відмову від формалізованого інституту порушення кримінальної справи, який існує зараз лише в деяких країнах СНД і приєднанням до країн старої демократії (Західна Європа), які взагалі не знають про даний інститут та країн молодшої демократії (Східна Європа), які відмовились від нього в останні десятиріччя.

Відповідно до КПК 2012 року, початковою стадією кримінального провадження є внесення відомостей до ЄРДР. Відповідно до нього, правоохоронні органи повинні реагувати на кожну заяву про скоєне кримінальне правопорушення і негайно або протягом 24 годин вносити відомості до ЄРДР [3].

Перевагами інституту внесення відомостей до ЄРДР є:

- 1) Усунення суб'єктивності при прийнятті заяви, що «виключить «конфлікти» між працівниками правоохоронних органів та громадянами, оскільки кожна заява, кожне повідомлення громадянина буде розглянуто та, відповідно, буде прийнято рішення щодо них» [4, 4].
- 2) Дебюрократизація досудового провадження.
- 3) Наявність електронного реєстру дозволяє оперативніше обробляти інформацію і зберігати її протягом тривалого часу.
- 4) Дана норма КПК означає, що тепер перевірка обставин справи розпочинається після внесення відомостей до ЄРДР. Д. В. Філін стверджує, що нове кримінальне процесуальне законодавство України містить як способи перевірки достовірності заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення, так і можливість прийняття процесуальних рішень, аналогічних тим, що приймалися у стадії порушення кримінальної справи; досудове розслідування не є першою стадією кримінального провадження; завданням стадії, що передує розслідуванню, є встановлення підстав для внесення реєстраційного запису до ЄРДР [5].

Однак, є певні виключення із цього правила. Так Л. М. Лобойко наголошує на тому, що огляд місця події, регламентований законодавцем як засіб пізнання у стадії досудового розслідування (ч. 3 ст. 214 КПК), проводять до внесення відомостей до ЄРДР. Але не тому, що потрібно з'ясувати підстави до початку досудового розслідування, а у зв'язку з тим, що із джерела первинної інформації стала очевидною наявність обставин, котрі можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення. В інших випадках проведення огляду місця події треба розцінювати як незаконне, а дії слідчого, прокурора як перевищення службових повноважень [6, 135].

Недоліками можна вважати наступне:

1) Відповідно до ЗУ «Про звернення громадян», звернення повинно мати відомості про особу, яка звертається до органу державної влади (ПІБ, телефон, місце проживання) для того, щоб по даній справі було прийнято певне рішення. Але на практиці досить часто можна зіткнутись із явищем «анонімного доносу», коли особа анонімно повідомляє органи внутрішніх справ про скоєний злочин і слідчі приймають рішення про проведення гласних слідчих розшукових дій. Відповідно до п. 3.10 Інструкції анонімні листи, що містять відомості про вчинені кримінальні правопорушення, реєструються лише в підрозділах документального забезпечення і передаються за резолюцією керівника органу внутрішніх справ або особи, яка виконує його обов'язки, до структурних підрозділів для використання при розкритті злочинів [7]

В даному випадку по-перше, може бути нанесена шкода особі, яка є невинуватою (наприклад, шкода її честі та репутації). По-друге, неможливість притягнути особу, яка звернулась із анонімною заявою до кримінальної відповідальності, передбаченого ст. 383 КК України.

2) У зв'язку з тим, що правоохоронні органи повинні реагувати на кожну заяву чи повідомлення про вчинений злочин, це може створити у майбутньому перезавантаженість правоохоронної системи.

Література

1. Шемяткін О., Співак О. Одним можна, а іншим – зась! Вибірковість внесення відомостей до ЄРДР / О. Шемяткін, О. Співак // Юридична газета. – 2013. – № 51–52. – С. 25–30.
2. Громовий А. О. Заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення як передумова для початку досудового розслідування / А. О. Громовий // Часопис Академії адвокатури України. – 2013. – № 4. – С. 1–6.
3. Положення про порядок ведення ЄРДР, затвердженого наказом Генеральної прокуратури України від 17 серпня 2012 року № 69.
4. Фаринник В. І. Початок досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України / В.І. Фаринник // Юридичний вісник України. – 2012. – № 24(889). – С. 4–5.
5. Филин Д. В. Начало досудебного производства в уголовном процессе Украины [Електронний ресурс] / Д. В. Филин. – Режим доступу: <http://www.iuaj.net/node/1462>.
6. Лобойко Л. М. Підстави і момент початку досудового розслідування / Л. М. Лобойко // Питання боротьби зі злочинністю. – № 27. – 2014. – С. 132–141.
7. Інструкція про порядок ведення єдиного обліку в органах і підрозділах внутрішніх справ України заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення та інші події за № 2095/22407 від 17.12.2012 р.

СНЕГОВИЙ

Владислав Віталійович

ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ, ДІЙ ЧИ БЕЗДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ТА ПРОКУРОРА ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Сенс правової держави виявляється в її гуманності, а саме – в досконалості її механізму правового захисту людської свободи і в сприянні реалізації законодавства, здатному забезпечити рівність усіх громадян у можливостях їх соціального самовираження, тобто однакову правову захищеність та індивідуальну відповідальність.

Одним із проявів гуманності є те, що громадянам надано можливість оскаржити процесуальні рішення, дії чи бездіяльність суду, слідчого судді, прокурора, слідчого в порядку, передбаченому КПК України.

Особливої ваги право на оскарження набуває на стадії досудового розслідування яке передбачено відповідно до глави 26 Кримінального процесуального кодексу України «Оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування»

М. Є. Шумило взагалі вважає стадію досудового розслідування найбільш вразливою для порушення прав людини і громадянина, в якій переплітаються і не збігаються інтереси особи, суспільства і держави [4, 375].

Тема є досить актуальною, адже багато громадян не знають як правильно і куди саме необхідно оскаржувати дії чи бездіяльність органів досудового розслідування та прокурора.

Основна мета публікації – встановити та дати характеристику проблемам, що виникають під час досудового розслідування, в ході реалізації учасниками кримінального провадження, процесуального права оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування чи прокурора.

Окремі питання щодо інституту оскарження досліджували такі науковці: Валігура Д. М., Трофименко В. М., Шумило М. Є., Яновська О. Г.

Під час досудового розслідування підозрюваний, обвинувачений, потерпілий мають право оскаржити рішення, дії чи бездіяльність слідчого до керівника органу досудового розслідування, прокурора або слідчого судді, а рішення, дії чи бездіяльність прокурора – до вищестоящего прокурора та слідчого судді.

Кримінальним процесуальним кодексом України чітко встановлено порядок оскарження учасниками процесу рішень дій чи бездіяльності під час досудового розслідування. Відповідно до встановленого ст.ст. 303–307 КПК України загального порядку, рішення, дії чи бездіяльність

слідчого або прокурора під час досудового розслідування оскаржуються до слідчого судді або прокурора місцевої прокуратури. Прокурору вищого рівня (згідно до ст. 308 КПК України) оскаржується недотримання розумних строків слідчим, прокурором під час досудового розслідування

Скарги на недотримання розумних строків слідчим, прокурором подаються прокуророві, що здійснює нагляд за дотриманням законності під час досудового розслідування та має право вимагати від слідчих органів усунення порушень законодавства. Скарга може бути подана прокуророві на особистому прийомі або шляхом передачі її в канцелярію прокуратури, слідчого органу або через посадову особу, дії якого оскаржуються.

Керівник органу досудового розслідування при отриманні скарги зобов'язаний без зволікань направити її прокуророві. Слідчий скаргу, що надійшла до нього на його дії, терміново направляє прокуророві. У разі потреби вони докладають до скарги свої пояснення з приводу причин і підстав подачі скарги. При цьому керівник органу досудового розслідування має право зі свого боку з'ясувати обставини, що викликають подання скарги, прийняти заходи з усунення виявлених порушень або недоліків і запобігання їх у майбутньому.

Прокурор вищого рівня у разі наявності підстав для задоволення поданої скарги зобов'язаний надати відповідному прокурору обов'язкові для виконання вказівки щодо строків вчинення певних процесуальних дій або прийняття процесуальних рішень.

При виявленні фактів порушення кримінального процесуального законодавства в ході досудового розслідування, прокурор має право вимагати усунення допущених порушень, направивши копію постанови про задоволення скарги у відповідний орган. Керівник органу досудового розслідування має у зв'язку зі скаргою вжити необхідних заходів для ліквідації несприятливих наслідків дій (бездіяльності) слідчого, включаючи скасування його незаконних і необґрунтованих рішень, надання вказівок по кримінальному провадженню, усунення слідчого від подальшого здійснення розслідування.

Вичерпним є перелік видів рішень, дій та бездіяльності слідчого та прокурора, що можуть бути оскаржені до слідчого судді на стадії досудового розслідування. Скарги на інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора не розглядаються під час досудового розслідування і можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження у суді.

Скарги на рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, передбачені ч. 1 ст. 303 КПК, можуть бути подані особою протягом десяти днів з моменту прийняття рішення, вчинення дії або бездіяльності, причому: 1) якщо рішення слідчого чи прокурора оформлюється постановою

вою, строк подання скарги починається з дня отримання особою її копії; 2) якщо оскаржуються дії слідчого чи прокурора, строк подання скарги починається з дня здійснення оскаржуваних дій (проведення процесуальних, слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій); 3) якщо оскаржуються дії слідчого чи прокурора, про які скаржникові не було відомо, строк подання скарги починається з дня отримання особою повідомлення про проведення оскаржуваних дій або з дня ознайомлення із матеріалами кримінального провадження, що містять інформацію про проведення оскаржуваних дій; 4) якщо оскаржується бездіяльність слідчого чи прокурора, строк подання скарги починається з дня, наступного після останнього дня терміну виконання дій, які слідчий чи прокурор зобов'язані були вчинити у визначений законом строк.

Частина 2 ст. 303 передбачає можливість оскаржити й інші рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, але вони не розглядаються під час досудового розслідування, а можуть бути предметом розгляду під час підготовчого провадження в суді.

За новим КПК України можна також оскаржити: рішення слідчого про закриття кримінального провадження, рішення прокурора про закриття, рішення прокурора або слідчого про відмову у визнанні потерпілим, рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора при застосуванні заходів безпеки, рішення слідчого, прокурора про відмову в задоволенні клопотання про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, рішення слідчого, прокурора про зміну порядку досудового розслідування та продовження його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України.

У відповідних нормах КПК не лише закріплюється предмет оскарження, а й визначаються особи, які мають право на таке оскарження.

На думку О. Г. Яновської, наявність у КПК вичерпного переліку осіб, які мають право оскаржувати рішення, дії або бездіяльність указаних органів чи прокурора згідно з вищезазначеними процедурами оскарження, не повною мірою узгоджується з конституційними приписами про право кожного оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора. Єдиним критерієм для встановлення права в особи на таке оскарження може бути лише порушення чи обмеження її прав [5]. Але дана теза є досить спірною, адже саме чітко визначений перелік у КПК учасників кримінального процесу, які мають право оскаржувати відповідні рішення, дії чи бездіяльність слідчого чи прокурора, свідчить яскравим показником регламентації в КПК процесуального порядку даного оскарження, що робить неможливим появу у провадженні необґрунтованих спроб затягування руху процесу, проявів хаосу та незрозумілих моментів.

Із цього приводу заслуговує на увагу думка В. М. Трофименка, який обґрунтовано вважає, що специфіка завдань кримінального проваджен-

ня, зумовлює й особливості процесуального порядку, а також засобів, що використовуються для їх вирішення [3, 206].

Тому, перш ніж, подати відповідну скаргу до правоохоронних чи судових органів необхідно чітко розуміти чи являється ви учасником кримінального провадження та в залежності від того яким, оскаржувати ту чи іншу процесуальну дію.

За ч. 2 ст. 214 КПК досудове розслідування починається з моменту внесення відомостей до ЄРДР. «Реєстр досудових розслідувань – це створена за допомогою автоматизованої системи електронна база даних, відповідно до якої здійснюється збирання, зберігання, захист, облік, пошук узагальнення даних, зазначених у п. 2.1 цього Положення, які використовуються для формування звітності, а також надання інформації про відомості внесені до Реєстру» [1].

На даному етапі згідно КПК не передбачено прийняття слідчим або прокурором рішення про початок цього розслідування шляхом винесення відповідної постанови, а відповідно до ст. 111 КПК передбачено лише обов'язок цих осіб повідомити заявникові-потерпілому про початок досудового розслідування. На думку Корчової Т. В. цей етап досудового розслідування –самостійний, повинен мати процесуальне вираження у формі постанови про початок цієї процедури. Така постанова становитиме на цьому початковому етапі певний результат кримінально-процесуальної діяльності без скасування обов'язку відповідних суб'єктів про внесення відомостей до ЄРДР. Відсутність у чинному КПК України норми про прийняття процесуального рішення постанови про початок досудового розслідування – буде значно ускладнювати процес оскарження бездіяльності слідчого чи прокурора.

Отже, конфлікти, що виникають в сфері людської діяльності і пошуки виходу із таких ситуацій, прагнення будь-якими правовими методами та засобами врегулювати суперечку мирним шляхом заохочується державою, забезпечується встановленням доступних, простих процедур у кримінальному провадженні. У цьому й полягає аксіологічне значення інституту оскарження рішень, дій чи бездіяльності суб'єктів, які ведуть досудове кримінальне провадження [2, 16]. Можливість звернення за судовим захистом є гарантією забезпечення доступності правосуддя на досудовій стадії.

Аналізуючи даний інститут оскарження, можна прийти до висновку, що способи оскарження рішень, дій чи бездіяльності під час досудового розслідування приведуть до поліпшення його якості, формування достатньої, належної і допустимої доказової бази, відсутності порушення прав, свобод, інтересів фізичних, юридичних осіб і випадків неприйняття судом доказів, зібраних з порушенням законодавства України, зменшенню випадків повернення кримінальних справ на додаткове розсліду-

вання, і взагалі, – до справедливого правосуддя, яке здійснюватиметься в розумні терміни.

Література

1. Про Єдиний реєстр досудових розслідувань: наказ Генерального прокурора України від 17. 08. 2012 р. № 69 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://scarch.ligasakon.ua>.
2. Валігура Д. М. Оскарження до суду рішень, дій чи бездіяльності органу досудового розслідування та прокурора: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.09 / Д. М. Валігура; М-во внутр. справ України, Нац. акад. внутр. справ. – К., 2013. – 18 с.
3. Трофименко В. М. Процесуальна форма: сутність і значення у кримінальному судочинстві / В. М. Трофименко // Проблеми законності. – 2012. – № 120. – С. 202–209.
4. Шумило М. Є. Наукові основи реформування досудового слідства / М. Є. Шумило // Актуальні проблеми кримінального права, процесу та криміналістики: матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (8 жовтня 2010 р., м. Одеса). – О., 2010.
5. Яновська О. Г. Науково-практичний коментар Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. / О. Г. Яновська, В. Гончаренко, В. Нора, М. Шумило. – К.: 2012. – 1120 с.

ПУШКАР Ганна Михайлівна

ТОКАР Тетяна Сергіївна

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ ЗА НОВОВІЯВЛЕНИМИ ОБСТАВИНАМИ

Значні зміни для всієї сфери кримінального процесу відбулися 13 квітня 2012 року, адже саме в цей день Верховною Радою України було прийнято новий Кримінальний процесуальний кодекс України, який відповідає новим сучасним європейським демократичним стандартам. Такі зміни відбулись на всіх стадіях кримінального провадження, в тому числі і в стадії за нововиявленими обставинами.

В конституціях різних держав зазначається, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Таке положення закріплене не тільки на національному, а й на міжнародному рівні в таких актах, як Загальна декларація прав людини, а також у Міжнародному пакту про громадянські і політичні права. Стаття 14 Міжнародного пакту передбачає, що судові рішення підлягає перегляду, у разі якщо «якась нова чи нововиявлена обставина незаперечно доводить наявність судової помилки» [1, 395].

Таким чином, провадження за нововиявленими обставинами – це стадія кримінального процесу, у якій суд, котрий першим допустив помилку внаслідок незнання про існування певних обставин, відновлює

провадження у справі, за результатами якого змінює власне попереднє рішення або залишає заяву про перегляд без задоволення.

Перегляд судових рішень за нововиявленими обставинами – це усталений вид перегляду, який існував завжди і залишався за будь-яких судових реформ. Особливості такого провадження:

1. Воно здійснюється щодо судових рішень, які вступили в законну силу, виконуються або виконані. Смерть засудженого не є перешкодою для такого перегляду.
2. Специфічність підстав та порядку перегляду, а саме відсутність таких підстав для перегляду в апеляційній, касаційній інстанціях та Верховним Судом України.
3. Цей порядок потребує наявності нововиявлених фактів і обставин [2, 304].

Перегляд судових рішень здійснюються за допомогою стадії провадження за нововиявленими обставинами, що являє собою стадію кримінального процесу, у якій суд, котрий першим допустив помилку внаслідок незнання про існування певних обставин, відновлює провадження у справі, за результатами якого змінює власне попереднє рішення або залишає заяву про перегляд без задоволення [3, 315].

Визначити, які зміни відбулись в новому кримінальному-процесуальному законодавстві можна за допомогою порівняльно-правового аналізу КПК 1960 р. та КПК 2012 року.

Так у ч. 2 ст. 459 чинного кодексу більш детально ніж в попередньому кодексі конкретизуються нововиявлені обставини. Законодавець виокремлює п'ять підстав, дві з яких є новими: визнання КСУ неконституційності закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом та скасування судового рішення, яке стало підставою для ухвалення вироку чи постановлення ухвали, що належить переглянути.

Наступною відмінністю є те, що право подати заяву про перегляд судового рішення (ст. 460) мають не прокурори різних рівнів, як в КПК 1960 р., а учасники судового провадження, повний перелік яких зазначений в п. 26 ч. 1 ст. 3 КПК:

- учасники судового провадження – сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, а також інші особи, за клопотанням або скаргою яких у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюється судове провадження [4].

Предметом розгляду при провадженні за нововиявленими обставинами виступають будь-які вироки, зокрема і вироки судів касаційних інстанцій, які вже набули чинності.

Доступно і зрозуміло законодавець виокремлює порядок подання заяви в чинному КПК 2012 р. Так в ст. 463 заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування таких обставин. В КПК 1960 року Верховний Суд України переглядав судові рішення у кримінальних справах.

Заява про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами відповідно до ст. 462 КПК України має містити обґрунтування з посиланням на обставини, що підтверджують наявність нововиявлених обставин. Під час судового розгляду має вирішуватися питання про визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню. Докази мають бути безпосередньо досліджені в судовому засіданні, і тільки на підставі результатів їх дослідження повинно прийматися судові рішення (статті 23, 349, 351–361 КПК України) [5].

Також важливою відмінністю є строки звернення про перегляд судових рішень. Згідно з КПК 1960 р. перегляд виправдувального вироку, ухвали чи постанови про закриття справи за нововиявленими обставинами допускається не пізніше одного року з дня виявлення нових обставин. В новому КПК заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами може бути подано протягом трьох місяців після того, як особа, яка звертається до суду, дізналася або могла дізнатися про ці обставини.

Але разом із тим в кодексі також зазначається, що за наявності обставин, які підтверджують невинуватість засудженого або вчинення ним менш тяжкого кримінального правопорушення, перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами строками не обмежено (ч. 4 ст. 461). Тобто законодавець визначає, що строки обмежені у випадку, якщо обставини не стосуються невинуватості особи або вчинення менш тяжкого злочину. Тут має місце наявність інших обставин, які строками не обмежуються, адже невинуватий має бути реабілітований незалежно від будь-яких строків.

В КПК 2012 р. Законодавець також попереджує і про негативні наслідки звернень про перегляд судового рішення за нововиявленими обставинами. Так в ч. 3 ст. 461 зазначається, що за наявності обставин, які підтверджують вчинення особою більш тяжкого кримінального правопорушення, ніж те, за яке вона була засуджена, судові рішення може бути переглянуто за нововиявленими обставинами протягом строку давності притягнення до кримінальної відповідальності за більш тяжке кримінальне правопорушення.

Таким чином, стадія провадження за нововиявленими обставинами зазнала певних змін, які відобразились в главі 34 розділу V Кримінального процесуального кодексу України. Законодавець врахував всі недо-

ліки, які існували в КПК 1960 р. та змінив деякі положення цієї стадії кримінального процесу. Ці зміни направлені на захист осіб, рішення суду відносно яких вступили в законну силу. Важливо пам'ятати, що з набранням законної сили новим судовим рішенням втрачають законну силу судові рішення інших судів у цьому кримінальному провадженні.

Література

1. Дроздов, О. М. До проблем нормативного регулювання порядку здійснення перегляду судового рішення за нововиявленими обставинами / О. М. Дроздов // Актуальні проблеми доказування у кримінальному провадженні: матеріали Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. – О., 2013. – С. 395–401.
2. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: Підручник. – К.: Істина, 2014. – 432 с.
3. Актуальні питання кримінального процесу України [текст]: навч. посіб. / [Є. М. Блажівський, Козьяков, О. М. Толочко, С. С. Мірошніченко, Г. П. Власова та ін.]; за заг. ред. Є. М. Блажівського. – К.: Національна академія прокуратури України; Центр учбової літератури, 2013. – 304 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013, № 9–10, № 11–12, № 13. – Ст. 3.
5. Дьомін Ю. М. Перегляд кримінальних проваджень за нововиявленими обставинами / Ю. М. Дьомін // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 4. – С. 5–9.

ЩУР
Ірина Олегівна

ПРО ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗДІЙСНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

Процеси демократизації суспільства нерозривно пов'язані з проведенням різноманітних реформ з метою створення реального механізму забезпечення прав людини і громадянина. Реалізація ідей гуманізму у сфері судово-правової реформи обумовлює появу нових цікавих ідей і правових інститутів.

Висвітленням інституту угод у кримінальному судочинстві присвячені праці таких науковців як Є. М. Блажівський, О. Г. Добровольська, Ю. М. Дьомін, М. В. Лотоцький, В. Я. Тацій, М. І. Хавронюк, Т. С. Якімець та інші.

З набранням чинності нового Кримінального процесуального кодексу України в 2012 році (далі – КПК) в українське кримінально-процесуальне право був введений новий інститут – «кримінальне провадження на підставі угод». Подальша спроба реалізації даних положень на практиці показує наявність багатьох проблем, що обумовлюють необхідність подальшого дослідження даного питання.

Концепція погоджувальних процедур, про які йдеться у КПК України у гл. 35 («кримінальне провадження на підставі угод»), сягає своїм корінням в теорію компромісів, насамперед як інструмент боротьби зі злочинністю. Тобто, розвиток інституту погоджувальних процедур (як урегульованої нормами КПК діяльності учасників процесу, спрямованої на отримання юридично значимого результату шляхом погоджування своїх позицій) у кримінальному судочинстві повинен, по-перше, підвищувати ефективність боротьби зі злочинністю, і, по-друге, сприяти зменшенню витрат на цю державну діяльність. Інститут угод у кримінальному судочинстві є втіленням концепції відновлювального правосуддя хоча і має деякі відмінності з ним. Зазначена концепція судочинства покликана сприяти досягненню консенсусу між його сторонами, врегулюванню соціального конфлікту. Наділення сторін обвинувачення та захисту рівними правами є яскравим підтвердженням прагнення законодавця наблизити норми вітчизняного законодавства до європейських норм.

Кримінальне провадження на підставі угод має на меті максимальне прискорення порядку та вирішення кримінальних справ. При цьому скорочені процедури досудового розгляду та судового провадження не повинні обмежувати чи скасовувати гарантовані Конституцією України права та свободи людини і громадянина. Слід зауважити, що в Рекомендаціях № 6 R(87) 18 Комітету Міністрів Ради Європи (від 17 вересня 1987 р.) «Стосовно спрощення кримінального правосуддя» у пп. 7 п. «а» державам рекомендується застосовувати процедуру «угоди про визнання вини» або аналогічні їй. Саме це треба було б розглядати, як кінцеву мету такого запровадження: досудове слідство отримує інструмент для легального запровадження компромісу, а захист – можливість підвищення становища підзахисного, а в результаті – підвищення ефективності досудового слідства, викриття винних у вчиненні тяжких злочинів [1, с. 22].

Ст. 468 КПК України передбачає два види угод у кримінальному провадженні:

- 1) угода про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим;
- 2) угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості [2].

Предметом дослідження в даній статті виступатиме угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості, яка зазнає найбільше критики з боку з боку опонентів КПК-2012. Щоб краще зрозуміти правову природу даного інституту необхідно дослідити його витоки та історичний розвиток, а також зарубіжний досвід досудового врегулювання конфліктів, адже інститут укладення угоди про визнання винуватості серед науковців має як адептів так і опонентів, які негативно висловлюються з приводу укладення таких угод в кримінальному судочинстві.

«Угоди про визнання» з'явилися в США в XIX столітті. Поступово вони були офіційно визнані і законодавцем, і суддями. В 1968–1970 рр. Верховний суд США в ряді своїх рішень по конкретних справах визнав конституційність практики «угод про визнання», остаточно її легалізувавши. В Англії такі угоди також застосовуються в кримінальному судочинстві. Британські вищі суди, не відкидаючи саму можливість укладення сторонами такого роду угод, вкрай негативно ставляться до участі суддів у проведенні переговорів між обвинуваченням і захистом (що нерідко має місце в США). Сторони не мають права звертатися в Англії до суду за роз'ясненням питання про те, який захід покарання буде призначений обвинувачуваному у випадку визнання їм винуватості (в одержанні подібної інформації вони дуже зацікавлені, особливо захист). Якщо обвинувачений визнав винуватість, попередньо з'ясувавши в судді своє конкретне покарання, то таке визнання повинне розглядатися як змущене – і нікчемне (рішення Апеляційного суду в справі Тернера 1970 р.). Але саме визнання заохочується англійськими суддями, тому що значно прискорює судочинство і полегшує їхню процесуальну місію. В 1974 р. Апеляційний суд ухвалив у справі Коффі, що обвинуваченому, який визнає свою винуватість, доцільно скорочувати покарання приблизно на 30%. В 2000 р. втрутився і законодавець: у ст. 152 нового Закону про повноваження кримінальних судів (при призначенні покарання) зазначено, що суд повинен розцінювати визнання винуватості як пом'якшуючу покарання обставину, у кожному конкретному випадку беручи до уваги етап процесу, коли обвинувачений виразив намір визнати її. Такий підхід стимулює визнання винуватості в цілому й укладання угод про визнання зокрема [3, с. 22].

Угоду про визнання винуватості можна визначити як юридичну домовленість сторін обвинувачення (виключно прокурора та, безумовно, без участі потерпілого) та захисту (обвинуваченого або підсудного) щодо вирішення кримінальної справи на взаємовигідних умовах – визнання обвинуваченим своєї винуватості в обмін на узгоджену міру покарання, що визначена законом щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам (ч. 4 ст. 469 КПК). Так, наприклад, вироком Миколаївського районного суду Миколаївської області від 19 січня 2015 року затверджено угоду про визнання винуватості від 29 листопада 2014 року між прокурором Филоном О.В. та підозрюваним ОСОБА_1. Відповідно до угоди про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним ОСОБА_1 сторони дійшли згоди щодо формулювання обвинувачення, кваліфікації дій за ч. 1 ст. 309 КК України, щодо узгодженого покарання – у вигляді штрафу 850 гривень. В угоді передбачені наслідки її укладення, затвердження та невиконання, які

зрозумілі підозрюваному та прокурору, згідно ст.ст. 473, 476 КПК України. Підозрюваний ОСОБА_1 визнав себе винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 309 КК України, в обсязі підозри, дав згоду на застосування узгодженого виду та розміру покарання у разі затвердження угоди та заявив, що здатен реально виконати взяті на себе відповідно до угоди зобов'язання. Злочин, у вчиненні якого підозрюваний ОСОБА_1 визнав себе винним, відповідно до ст. 12 КК України є злочином середньої тяжкості і відповідно до вимог ч. 2 ст. 469 КПК України угода про визнання винуватості між прокурором та підозрюваним може бути укладена у кримінальному провадженні. Умови угоди про визнання винуватості відповідають інтересам суспільства та не порушують права, свободи та інтереси сторін та інших осіб [4].

Практика укладання угод в кримінальному провадженні неодноразово була предметом розгляду у Європейському суді з прав людини (справи «Ніколов проти Болгарії», «Бабар Ахмад та Інші проти Сполученого Королівства» та інші). Європейський суд зазначав, що саме по собі існування таких спрощених процедур не суперечить Конвенції з прав людини та практиці Європейського суду з прав людини, але наголосив на дотримання умови – відповідність угоди фактичним обставинам справи.

Практику застосування угоди про визнання вини автори зазвичай пов'язують з обміном на узгоджену міру покарання. Виникає проблема: якщо вина обвинуваченого доведена доказами, який сенс суду домовлятися про покарання. З іншого боку, чи не будуть мати місце застосування «обміну на міру покарання» за умови сумнівних доказів винуватості обвинуваченого. А тут є небезпека засудження саме невинуватих осіб, відступу від цілей процесу і принципів справедливості [5, с. 378].

Саме тому новий КПК обмежує категорії справ, у яких можуть укладатися угоди про визнання винуватості. Так, ч. 4 ст. 469 КПК законодавець передбачив випадки укладення угод: угоди про визнання винуватості можуть бути укладені лише у провадженні щодо кримінальних проступків, злочинів невеликої чи середньої тяжкості, тяжких злочинів, внаслідок яких шкода завдана лише державним чи суспільним інтересам. КПК прямо забороняє укладати угоду про визнання винуватості у провадженнях, де є потерпілий.

Процедуру провадження на основі угод про визнання винуватості можна поділити на чотири етапи за статтями КПК:

- 1) ініціювання та укладення угоди (ст. 469);
- 2) загальний порядок судового провадження на підставі угод (ст. 474);
- 3) вирок на підставі угоди (ст. 475);
- 4) наслідки невиконання угоди (ст. 476).

Ініціювання угоди можливе в будь-який момент після повідомлення особи про підозру у вчиненні кримінального правопорушення до виходу суду до нарадчої кімнати для винесення вироку.

Наслідками укладення угоди для сторін є обмеження права на оскарження вироку щодо фактичних обставин справи, не дослідження доказів у суді. При цьому є лише можливість оскарження вироку виключно в частині невідповідності покарання умовам угоди. Важливим є положення частини 6 ст. 469 КПК про те, що у разі недосягнення згоди щодо укладення угоди факт її ініціювання і твердження, що були зроблені з метою її досягнення, не можуть розглядатися як відмова від обвинувачення або як визнання своєї винуватості, прямо впливає з принципів презумпції невинуватості і свободи від самовикриття (статті 17 і 18 КПК).

На стадії досудового розслідування підписання угоди означає негайне направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою. При цьому прокурор може відкласти направлення обвинувального акта до суду до отримання висновку експерта або завершення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливом часу або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди. Якщо суд переконується, що угода може бути затверджена, він ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання. Повторне звернення з угодою в одному кримінальному провадженні не допускається. За умисне невиконання угоди особа може бути притягнута до відповідальності, встановленої законом.

Проблемним питанням є суперечність між положенням ч. 4 ст. 217 КПК, яким матеріали досудового розслідування заборонено виділяти в окреме провадження, якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду (це положення впливає з принципу доступу до правосуддя, згідно з яким кожен має право на участь у розгляді в суді справи, що стосується його прав та обов'язків, – ч. 3 ст. 21 КПК), і положенням ч. 8 ст. 469 КПК, згідно з яким кримінальне провадження щодо особи (осіб), з якими досягнуто згоди, підлягає виділенню в окреме провадження (у випадках, коли йдеться про провадження щодо кількох осіб, які підозрюються чи обвинувачуються у вчиненні одного або кількох кримінальних правопорушень, і згода щодо укладення угоди досягнута не з усіма підозрюваними чи обвинуваченими). Слова «якщо це може негативно вплинути на повноту досудового розслідування та судового розгляду» допускають надвелику долю суб'єктивізму [6, с. 23].

Тому, на мою думку, позиція законодавця, який допускає укладення угоди на будь-якій стадії досудового розслідування (а, наприклад, не після того, як зібрані докази, достатні для складання обвинувального

акта) є неправильною. Якщо суд відмовить в затвердженні угоди, тоді досудове розслідування або судове провадження здійснюється у загальному порядку.

Кримінальне провадження на підставі угод має на меті максимальне прискорення порядку та вирішення кримінальних справ. При цьому скорочені процедури досудового розгляду та судового провадження не повинні обмежувати чи скасовувати гарантовані Конституцією України права та свободи людини і громадянина. Отже, укладення угоди про визнання винуватості повинно сприяти розкриттю злочинів та викритті винних в їх вчиненні, прискоренню досудового розслідування та судового провадження, поліпшенню становища підозрюваного та обвинуваченого, попередженню злочинів та інше.

Література

1. Лотоцький М. В. Наслідки укладення угоди про визнання винуватості у кримінальному провадженні / М. В. Лотоцький // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2012. – № 11 (137). – С. 21–25.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К.: «Центр учбової літератури», 2012. – 254 с.
3. Хавронюк М. І. «ПРАВОПРОКУРОРЯ», або деякі проблеми угоди про визнання винуватості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.zakonoproekt.org.ua/_pravoprokurorrga_-abo-deyaki-problemy-ughody-pro-vyznannya-vynuvatosti.aspx.
4. Вирок Миколаївського районного суду Миколаївської області від 19 січня 2015 року. Єдиний державний реєстр судових рішень. Справа № 480/2863/14-к [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/42790555>.
5. Добровольська О. Г. Кримінальне провадження на підставі угоди про визнання винуватості відповідно до нового КПК України / О. Г. Добровольська // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 26 (65). – 2013. – № 1. – С. 376–380.
6. Лупенко Д. Участь прокурора у кримінальному провадженні на підставі угод / Д. Лупенко // Вісник прокуратури. – 2012. – № 11 (137). – С. 21–25.

Розділ IV

СУЧАСНІ ФОРМИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАКТИКАМ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИЙ І КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

ГУБИНА
Алла Михайловна

КРИТЕРИИ «ОШИБОЧНОСТЬ ЗАКЛЮЧЕНИЯ» И «НЕПРАВИЛЬНОСТЬ ЗАКЛЮЧЕНИЯ» ПРИ ПРОВЕДЕНИИ КОМПЛЕКСНОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

В практике судебно-экспертных учреждений наибольшее число занимают так называемые первичные экспертизы, назначаемые в порядке, предусмотренном ст.ст. 78, 79 УПК РФ [1] и впервые проводимые по делу.

Однако закон предусматривает повторное проведение экспертного исследования (ст. 81 УПК РФ) и ст. 20 Федерального закона № 73 от 31.05.2001 г. «О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации» [2].

Она назначается, как это указано в ч. 2 ст. 81 УПК РФ, в случаях необоснованности заключения эксперта или сомнений в его правильности. На эту экспертизу представляются те же объекты, и ставятся те же вопросы.

Основания для назначения повторной экспертизы делятся на фактические и процессуальные. К фактическим основаниям относятся необоснованность и ошибочность заключения. Необоснованность заключения может выражаться в отсутствии в его тексте исследовательской части, ее неполноте, то есть недостаточности перечисленных признаков для определенного вывода, неточной оценке выявленных признаков, противоречием между исследовательской частью заключения и выводами по результатам исследования. К процессуальным основаниям для

назначения повторной экспертизы относятся факты нарушения при проведении первичной экспертизы правовых норм, регламентирующих назначении и проведение судебных экспертиз. Например, поручение экспертизы лицу, заинтересованному в исходе дела.

Немаловажным аспектом при оценке заключения первичной экспертизы, является установление достоверности и обоснованности полученных результатов исследования. Одним из оснований назначения повторной экспертизы по уголовно-процессуальному законодательству является необоснованность заключения. В этой связи следует разделять такие понятия, как «ошибочность заключения» и «неправильность заключения», «необоснованность заключения».

Одним из показателей выявленных экспертных ошибок могло бы стать количество повторных экспертиз с выводами, противоположными выводам первичного исследования. Анализ деятельности Центра судебной экспертизы МЮ за последние годы показал, что ежегодно экспертами выполняется не менее 250 экспертиз, по которым назначаются повторные экспертизы. Основным мотивом назначения таковых является несогласие одного из участников процесса (в большинстве случаев в гражданском судопроизводстве) с результатами исследования. Чаще всего назначаются повторные экспертизы по исследованию подписи и почерка (в 2013 году – 24 экспертизы, в 2014 – 87 экспертиз); по исследованию обстоятельств дорожно-транспортных происшествий и транспортных средств (в 2013 году – 22 экспертизы, в 2014 – 30 экспертиз).

Однако эти сведения не являются достоверными, так как основной причиной расхождений первичных и повторных исследования указывается предоставление дополнительного объема материалов, которые содержат дополнительную информацию об объектах исследования. Таким образом, данные экспертизы фактически не являются повторными, а относятся к категории дополнительных.

Менее сложные ситуации могут складываться при проведении комиссионной экспертизы, в которой участвуют эксперты одной специальности, но и здесь присутствует ряд психологических аспектов, которые, по нашему убеждению, требуют анализа. Несмотря на единство цели действия, то есть правильно решить поставленные задачи и сформулировать аргументированные и обоснованные выводы, между членами комиссии могут возникать конфликтные ситуации. Особенно это проявляется при обсуждении промежуточных выводов, когда, например, требуется проверка тех или иных данных, полученных другим экспертом, и при формулировании окончательных выводов. Полагаем, что эксперт, имеющий небольшой стаж работы в данной области, может исказить полученные им результаты в силу своей неуверенности перед более опытными членами комиссии, а также в силу иных обстоятельств.

Особое место занимают комплексные экспертизы. На психологическую сторону при ее производстве в литературе не раз обращалось внимание. Тем не менее, мы рассмотрим некоторые психологические особенности работы комиссии, с позиции причин, приводящих к экспертным ошибкам.

Как справедливо утверждал Б. М. Кедров «комплексность в научном исследовании – это не простое сложение методов различных наук вместе, не простое следование синтеза за анализом, а слияние наук воедино при изучении общего для них объекта» [3]. По мнению О. И. Иванова относительно комплексности, следует говорить о формировании и развитии общенаучной стратегии при комплексном подходе, особом типе научного поиска в целях «многостороннего и целостного изучения сложно организованных объектов» [4].

Безусловно, эти положения полностью могут быть приняты при производстве комплексной экспертизы, так как комиссия экспертов, сформированная для ее проведения, уже на подготовительной стадии, вырабатывает стратегию решения поставленной перед ней общей задачи.

Комплексная экспертиза является многоступенчатым исследованием. Изучая различные свойства одних и тех же объектов, эксперты проводят исследования в пределах своих специальных знаний. При этом соответственно каждый член комиссии должен уяснить поставленную непосредственно перед ним задачу и общую, решение которой зависит от результатов всех проведенных исследований. Так, например, в комплексной экспертизе по делам о дорожно-транспортных происшествиях (ДТП) в качестве общей выступает задача о механизме дорожного происшествия в целом (например, наезд на пешехода). Для ее решения проводятся: трасологическое исследование по следам и повреждениям на одежде (обуви) пострадавшего и на автомобиле, судебно-медицинское исследование по травмам (повреждениям) на теле пострадавшего, судебно-автотехническая решает вопросы об исправности автомобиля, проводит расчеты тормозного пути, скорости движения автомобиля в данной ситуации и другие, материаловедческое исследование волокон ткани от одежды пострадавшего, которые могли отложиться на деталях автомобиля при наезде, химическое исследование частиц лакокрасочного покрытия на одежде и открытых частях тела пострадавшего от автомобиля при ударе его в момент наезда. Кроме того, в такой экспертизе могут проводиться исследования горюче-смазочных материалов, частиц растительного происхождения, стекла, металла и т.п. Как видно, количество членов экспертной комиссии может быть достаточно большим (5–7). Это в свою очередь облегчает решение общей задачи, так как чем больше разносторонних результатов, тем будет достовернее вывод, с другой стороны – осложняет, что и приводит к экспертным ошибкам. Прежде

всего, может иметь место неправильное уяснение задачи экспертизы одним из участников комиссии. В результате этого неправильно полученные промежуточные данные приводят при их оценке к ошибке в общем выводе. Так, например, неправильные математические расчеты или неправильно выбранная формула эксперта-автотехника может привести к ошибке при определении угла столкновения, тормозного пути и т.п.

Хотя и при правильных промежуточных результатах может быть допущена ошибка экспертом-интегратором при оценке результатов всех исследований. Как показывает практика, в качестве такого эксперта назначают более опытного, имеющего большой стаж работы. С одной стороны, по нашему мнению, такие личностные характеристики эксперта-интегратора, как самоуверенность, повышенная убежденность в правильности своих умозаключений, переоценка полученных результатов, ведут к экспертным ошибкам. С другой стороны, и недооценка им результатов, полученных другими специалистами, также может привести либо к ошибке, либо к неполноценному выводу, например, в форме НПВ или вероятному. Особенно это может проявиться при оценке промежуточных выводов материаловедческого исследования волокон от одежды или частиц лакокрасочного покрытия. Так как такого рода объекты являются частями изделий массового производства, то выводы об их принадлежности формулируются на уровне групповой принадлежности. Оценка такого вывода в совокупности с результатами других исследований может быть завышена или занижена.

Говоря в целом об оценке полученных результатов комплексной экспертизы, следует отметить, что при обобщении всей полученной информации необходима интеграция результатов и их синтез. Для успешного осуществления совместной оценки члены комиссии, являясь представителями различных областей научных знаний, должны обладать определенными знаниями из этих областей, необходимыми для оценки и обобщения результатов, полученных другими экспертами. В случае если они не обладают таковыми, то формулируются частные выводы только на основе проведенных лично ими исследований.

Завершая рассмотрение неординарных ситуаций при производстве комплексных экспертиз, которые могут повлечь за собой экспертные ошибки, мы останавливаемся на том, что они могут быть допущены и при составлении заключения. Как известно, в соответствии ст. 23 ФЗ о ГСЭД, в заключении экспертов, участвующих в производстве комплексной экспертизы, должно быть указано, какие исследования и в каком объеме провел каждый эксперт, какие факты он установил и к каким выводам пришел. Каждый эксперт, участвующий в производстве комплексной экспертизы, подписывает ту часть заключения, которая содержит описание проведенных им исследований, и несет за нее ответствен-

ность. Общий вывод формулируют и подписывают только те эксперты, которые компетентны в оценке полученных результатов. Если основанием общего вывода являются факты, установленные одним или несколькими экспертами, это должно быть указано в заключении. В случае возникновения разногласий между экспертами каждый из них или эксперт, который не согласен с другими, дает отдельное заключение. Правда, следует отметить, что, если каждый из экспертов дает свое заключение, то в этом случае нарушается основное требование, предъявляемое к комплексным экспертизам – ее комплексность. Закон запрещает присутствие участников уголовного процесса при составлении экспертом заключения, а также на стадии совещания экспертов и формулирования выводов, если судебная экспертиза проводится комиссией экспертов. Подписи эксперта или комиссии экспертов удостоверяются печатью государственного судебно-экспертного учреждения. Нарушение изложенного порядка признается экспертной ошибкой.

Л и т е р а т у р а

1. Уголовно-процессуальный кодекс РФ от 18 декабря 2001г. № 174-ФЗ (в ред. от 03.02.2015) // Российская газета. – 2001. – 22 декабря.
2. Федеральный закон от 31.05.2001 № 73-ФЗ (ред. от 25.11.2013) «О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации» //Собрание законодательства РФ. – 2001. – № 23. –Ст. 2291.
3. Кедров Б. М. Классификация пауков. Прогноз К. Маркса о науке будущего. – М., 1985. – С. 53.
4. Иванов О. И. Принципы комплексного подхода в социально-экономических исследованиях. – Л., 1981. – С. 41.

КИЯН

Татьяна Николаевна

УСЛОВИЯ И ПОРЯДОК НАЗНАЧЕНИЯ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ЭКСПЕРТИЗЫ

Криминалистическая экспертиза играет важную роль в борьбе с преступностью. Используя научную методику исследования вещественных доказательств, она способствует установлению истины в уголовном производстве. В Уголовном процессуальном кодексе Украины значительное внимание уделено экспертизе, процессуальному порядку её назначения, правам и обязанностям экспертов, процессуальному оформлению результатов экспертизы, содержанию заключения эксперта, доказательственному значению экспертных заключений.

Объекты, которые могут служить средствами к обнаружению уголовного правонарушения, установлению фактических обстоятельств

произошедшего события, выявлению виновных либо к опровержению подозрения или смягчению вины подозреваемого, становятся вещественными доказательствами после приобщения их к материалам уголовного производства.

Нередко вещественные доказательства приобретают доказательственное значение после их исследования в результате производства экспертизы.

Судебная экспертиза – это исследование экспертом на основе специальных знаний материальных объектов, явлений и процессов, содержащих информацию об обстоятельствах события, которое находится в производстве органов досудебного следствия или суда.

Криминалистическая экспертиза – вид судебной экспертизы, сутью которой является исследование вещественных доказательств и других объектов по заданию органов досудебного следствия и суда с целью разрешения поставленных перед экспертом вопросов.

Судебными экспертами могут быть лица, имеющие необходимые знания для дачи заключения по исследуемым вопросам.

В соответствии со ст. 69 УПК Украины экспертом в уголовном производстве является лицо, владеющее научными, техническими или другими специальными знаниями, имеющее право в соответствии с Законом Украины «О судебной экспертизе» на проведение экспертизы и которому поручено провести исследование объектов, явлений и процессов, содержащих сведения об обстоятельствах совершения уголовного правонарушения, и дать вывод по вопросам, возникающим во время уголовного производства и касающимся сферы его знаний.

Объектами криминалистической экспертизы могут быть материальные объекты, а также процессы. К первым относятся предметы, документы, люди, животные, трупы (части трупов), транспортные средства, а ко вторым – отражения взаимодействий различных объектов.

Обычно объектами криминалистической экспертизы оказываются следы, предметы со следами уголовного правонарушения, орудия совершения уголовного правонарушения, документы, рукописные тексты, различные вещества и иные вещественные доказательства.

Проводя изучение и осмотр вещественных доказательств, в отношении которых предполагается назначение экспертизы, необходимо выяснить, действительно ли для разрешения вопросов, возникающих в процессе расследования данного уголовного правонарушения, нужны специальные познания в науке, технике либо других областях деятельности; какие факты можно установить с помощью экспертизы; какое значение они могут иметь и нет ли других путей установления этих фактов (например, следственным путём). Важно также определить, в состоянии ли экспертиза разрешить возникающие вопросы с учётом современного

развития экспертной практики и состояния научно-технических и криминалистических средств; достаточен ли объём направляемых на экспертизу вещественных доказательств и сравнительных образцов для разрешения возникающих вопросов.

Важным моментом в подготовительной работе является получение доброкачественных сравнительных образцов, от которых зависит успех проводимой экспертизы. Характер и объём образцов зависят от вида предполагаемой экспертизы и конкретных обстоятельств расследуемого происшествия. Статья 245 УПК Украины регулирует процесс получения образцов для экспертизы.

Для назначения и проведения какой-либо экспертизы необходимы основания, предусмотренные уголовным процессуальным кодексом Украины. Юридическим основанием для проведения экспертизы является предусмотренный законом процессуальный документ о назначении экспертизы, составленный уполномоченным на то лицом (например, постановление следователя).

В соответствии со ст. 242 УПК Украины экспертиза проводится экспертом по обращению стороны уголовного производства или по поручению следователя судьи или суда, если для выяснения обстоятельств, имеющих значение для уголовного производства, необходимы специальные знания.

В статье 332 УПК определено, что во время судебного разбирательства суд по ходатайству сторон уголовного производства или потерпевшего при наличии оснований, предусмотренных статьей 242 этого Кодекса, имеет право своим определением поручить проведение экспертизы экспертному учреждению, эксперту или экспертам. В определении суда о поручении проведения экспертизы включаются вопросы, поставленные перед экспертом участниками судебного производства, судом.

Лицо, назначающее экспертизу, уточняет вопросы, которые предстоит решить эксперту, на основе результатов осмотра и изучения вещественных доказательств, имеющихся материалов и с учётом собранных сравнительных образцов.

Вопросы, которые ставятся на разрешение экспертизы, должны быть определёнными, конкретными и не выходящими за пределы специальных познаний эксперта, а их формулировки – предельно чёткими, краткими, не допускающими двусмысленного толкования. Недопустима постановка вопросов, которые вообще не могут быть разрешены при экспертном исследовании. Перечислять вопросы надлежит в строгой логической последовательности. Перечень всех вопросов по возможности должен быть полным, чтобы исследование объектов экспертизы носило исчерпывающий характер.

При выборе времени назначения экспертизы следует определить: достаточно ли имеющихся материалов для экспертного исследования и не произойдут ли со временем существенные изменения с вещественными доказательствами. Если имеется опасение, что вещественные доказательства могут быть утрачены или подвергнуты изменениям, экспертиза должна быть назначена незамедлительно.

Производство экспертизы поручается экспертному учреждению либо конкретному эксперту. В настоящее время абсолютное большинство экспертиз производится в экспертных учреждениях. Это обусловлено тем, что эти учреждения оснащены необходимым оборудованием, укомплектованы квалифицированными специалистами, владеющими совершенными методами исследования вещественных доказательств и имеющими профессиональную экспертную подготовку.

В соответствии со ст. 7 Закона «О судебной экспертизе» судебно-экспертную деятельность осуществляют государственные специализированные учреждения и ведомственные службы.

К ним относятся:

- научно-исследовательские учреждения судебных экспертиз Министерства юстиции Украины;
- научно-исследовательские учреждения судебных экспертиз, судебно-медицинские и судебно-психиатрические учреждения Министерства охраны здоровья Украины;
- экспертные службы Министерства внутренних дел Украины, Министерства обороны Украины, Службы безопасности Украины и Государственной пограничной службы Украины.

В процессе проведения криминалистического исследования по конкретному уголовному производству эксперт осуществляет процессуальную деятельность, руководствуясь нормами закона. Он является активным участником уголовного процесса, наделённым определёнными правами и имеет определённые обязанности. Уголовное процессуальное законодательство Украины детально регламентирует порядок процессуальной деятельности эксперта.

Л и т е р а т у р а

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 19.11.2012 року // Офіційний вісник України. – 2012. – № 11. – Ст. 124.
2. Про судову експертизу: Закон України від 25.02.1994 року // Голос України. – 21.04.1994. – № 74 (824).

КЛЬОВАН
Неля Василівна

УМОВНО-ДОСТРОКОВЕ ЗВІЛЬНЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ: КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИЙ АСПЕКТ

Інститут дострокового звільнення робить покарання максимально наближеним до особистісних якостей, поведінки засудженого, інших обставин та дозволяє компетентним органам своєчасно реагувати на їх позитивні зміни. В законі представлено широкий перелік підстав для дострокового звільнення від відбування покарання і кожна з підстав має свої особливості процедурного характеру. Підстава, яка найчастіше застосовується – умовно-дострокове звільнення, має і найбільше проблем в практичній діяльності. Як зазначають вчені, законодавче регулювання інституту умовно-дострокового звільнення від відбування покарання та його застосування на практиці має суттєві розбіжності, що не сприяє ефективному застосуванню цієї підстави звільнення.

Питання умовно-дострокового звільнення від відбування покарання були предметом досліджень таких вчених, як О. В. Дашенко, О. О. Дудоров, Д. В. Казначеева, Є. С. Назимко, Є. О. Письменський, М. В. Романов, В. В. Скибицький, І. С. Яковець та інші.

Метою дослідження є визначення напрямків удосконалення кримінально-виконавчої практики застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання у виді позбавлення волі.

Інститут умовно-дострокового звільнення від відбування покарання врегульований нормами кількох галузей права. Кримінально-виконавче право регулює порядок та умови винесення органом чи установою виконання покарання подання до суду про застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарання.

Основні кримінально-правові засади даного інституту, на нашу думку, вказують на декілька критеріїв доцільності такого виду звільнення: тяжкість злочину, за який була засуджена особа (за виключенням осіб, що вчинили злочин до 18 років), строк, від відбування якого особа звільняється (він має бути значущим) та сутність самого покарання.

Умовно-дострокове звільнення передбачає звільнення особи від подальшого відбування покарання до закінчення строку його відбуття, який вказаний у вирокі суду, при наявності (дотриманні) визначених в законі підстав та умов.

До останніх законодавець відносить фактичне відбуття засудженим частини строку призначеного покарання. Така частина вираховується відповідно до ч. 3 ст. 81 КК України в залежності від виду і тяжкості вчиненого злочину.

Підставою для умовно-дострокового звільнення від відбування покарання є виправлення особи, яке він довів сумлінною поведінкою і ставленням до праці (ч. 2 ст. 81 КК України). Роз'яснення Верховного Суду України з цього приводу визначають, що умовно-дострокове звільнення від відбування покарання можливе лише після повного та всебічного вивчення даних про особу засудженого. При цьому головною умовою прийняття такого рішення є доведеність того, що засуджений сумлінною поведінкою і ставленням до праці довів своє виправлення (на відміну від «став на шлях виправлення» при заміні невідбутої частини покарання більш м'яким), а для засуджених до позбавлення волі, які вчинили злочин у віці до 18 років, – сумлінною поведінкою, ставленням до праці та навчання.

Практику ускладнює відсутність у Кримінальному чи Кримінально-виконавчому кодексі чітких критеріїв, якими повинна керуватися уповноважена особа при оцінці ступеня виправлення засуджених. Критерії, на підставі яких має робитися висновок про ту чи іншу ступінь виправлення засудженого, надані у Методичних рекомендаціях Департаменту з організації роботи, пов'язаної з забезпеченням прогресивної системи відбування покарання в установах виконання покарань. Однак слід відмітити, що ані чинне законодавство, ані рекомендації не роз'яснюють, як саме оцінювати поведінку засудженого за визначеними показниками, тому на практиці оцінка зводиться до простої констатації обставин.

На думку вчених, частина критеріїв, якими керується адміністрація установ виконання покарань, носять формальний характер (наприклад, відмова від негативних зв'язків з кримінальним оточенням та впливу злочинної моралі; прийняття письмового зобов'язання про правослухання поведінку; ступінь суспільної небезпечності засудженого, який оцінюється виключно за тяжкістю вчиненого злочину тощо), частина не відображає реального стану виправленості засудженого (не завжди відсутність стягнень свідчать про позитивні зміни особистості), окремі критерії носять характер припущення за неможливістю перевірки (щире каяття) [1; 2, с. 53].

Очевидно, що визначення ступеню виправлення засудженого – це комплексна і об'єктивна оцінка його особистості, що суттєво впливає на подальший його статус. Тому доцільно детально передбачити у законодавстві основні його аспекти, критерії й заходи. З цього приводу важливо вбачається роль психолога, тим більше, що його обов'язками передбачено необхідність проводити психологічне вивчення засудженого та складати за його результатами психологічну характеристику, у якій відображати прогноз його подальшої поведінки при розгляді питань щодо можливості умовно-дострокового звільнення від відбування покарання, як і інших видів дострокового звільнення (п. 19) [3].

Порядок застосування умовно-дострокового звільнення від відбування покарань або заміну невідбутої частини покарання більш м'яким передбачений КВК України. Так, згідно ч. 3 ст. 154 стосовно засудженого, щодо якого відповідно до ст.ст. 81, 82 КК України може бути застосоване умовно-дострокове звільнення від відбування покарання або заміна невідбутої частини покарання більш м'яким, орган або установа виконання покарань у місячний термін надсилає клопотання до суду у порядку, встановленому кримінальним процесуальним законодавством.

Адміністрація органу або установи виконання покарань після відбуття засудженим установлені Кримінальним кодексом України частини строку покарання зобов'язана в місячний термін розглянути питання щодо можливості представлення його до умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким. Для розгляду питання про подання до суду матеріалів щодо його застосування в установі (СІЗО) створюється комісія (п. 6.1 Інструкції) [4], до складу якої також входять представники спостережної комісії або служби у справах дітей. За три місяці до розгляду матеріалів на засіданні комісії відділ контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів складає списки засуджених, які надаються для організації роботи з підготовки матеріалів заступнику начальника установи (СІЗО) із соціально-виховної та психологічної роботи, начальнику оперативного підрозділу, начальнику медичної частини (п. 6.2 Інструкції) [4].

Повторно питання про можливість подання до суду матеріалів щодо застосування до засуджених умовно-дострокового звільнення від відбування покарання може бути розглянуто на засіданні комісії тільки після досягнення засудженим необхідного ступеня виправлення, що відображається в характеристиці на засудженого, та не раніше ніж через один рік з дня винесення рішення про відмову, а щодо неповнолітніх засуджених – не раніше ніж через шість місяців (п. 6.6 Інструкції) [4]. На думку І. Яковець, дане положення є необґрунтованим та суттєво обмежує права засуджених [1]. Якщо звернутися до відповідних положень КПК України, то ч. 6 ст. 539 вказує на аналогічні строки, проте вони стосуються рішень суду про відмову в задоволенні клопотання щодо умовно-дострокового звільнення засудженого від відбування покарання та повторного клопотання з цього самого питання, а не рішення вищезначеної комісії про таку відмову. Тому слід звернути увагу на необхідність зміни діючого законодавства з цього питання.

До того ж, ставиться під сумнів взагалі доцільність такої комісії при установі, адже вирішення питання про умовно-дострокове звільнення є прерогативою суду, а тут ми маємо проміжний суб'єкт, який фактично також приймає рішення про можливість застосування даного виду

звільнення. Вбачається, що функції адміністрації слід обмежити лише підготовкою відповідних матеріалів щодо засуджених, які підпадають під визначені законом підстави, а не приймати рішення про виправлення чи не виправлення особи. Слід погодитись з Романовим М. В., що недосконалість правозастосовної складової цього інституту приводить до того, що він стає полем для зловживань з боку працівників кримінально-виконавчої служби України [2, с. 56]. Потребують додаткових досліджень також корупційні правопорушення з боку адміністрації та персоналу установи при підготовці матеріалів про застосування умовно-дostroкового звільнення.

Література

1. Яковець І. Застосування умовно-дostroкового звільнення та заміни невідбутої частини покарання більш м'яким, зміна умов тримання шляхом переведення до іншої установи / Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://khpg.org.index.php?id=1239800285>.
2. Романов М.В. Звільнення від відбування покарання: навч. посіб. – Харків: Права людини, – 2012. – 112 с.
3. Типові посадові обов'язки психолога установи виконання покарань та слідчого ізолятора: Наказ Міністерства України від 04.11.2013 № 2300/5 // Офіційний вісник України від 26.11.2013. – 2013 р., № 89, стор. 352, стаття 3297.
4. Про затвердження Інструкції про роботу відділів (груп, секторів, старших інспекторів) контролю за виконанням судових рішень установ виконання покарань та слідчих ізоляторів: Наказ Міністерства України від 08.06.2012 № 847/5 // Офіційний вісник України від 02.07.2012. – 2012 р., № 48, стор. 122, стаття 1912, код акту 62187/2012.

НЕСТЕРЕНКО
Андрій Олексійович

ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДГОТОВКИ МАТЕРІАЛІВ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ ЩОДО ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ НОРМ ЗАКОНОДАВСТВА

Чинним кримінальним та кримінально-виконавчим законодавством України передбачається можливість дostroкового звільнення засуджених від подальшого відбування покарання через систему заохочувальних норм у виді умовно-дostroкового звільнення від відбування покарання (ст. 81 КК України) та заміни не відбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України). Зазначені норми не є новелами, проте Кримінальний кодекс України 2001 р. значно гуманізував їх, розширивши коло засуджених, стосовно яких можливе їх застосування. Однак на прак-

тиці при їх застосуванні органи та установи виконання покарань стикаються з низкою проблем, обумовлених прогалинами в законодавстві в даній сфері.

Значний інтерес для даного дослідження становлять роботи сучасних науковців-правознавців, що стосуються загальних питань окресленої проблематики: З. А. Астеміров, Ю. В. Баулін, В. М. Бурдін, Г. С. Гаверов, А. А. Горшенін, Н. О. Гуторова, Т. А. Денисова, В. П. Ємельянов, О. Г. Кальман, А. Ю. Кизилов, Л. В. Кузнєцова, Е. Б. Мельникова, В. М. Сидорова, М. А. Скрябін, С. С. Яценко, Н. С. Юзікова та ін.

Метою даного дослідження є удосконалення процесу підготовки матеріалів про застосування до засуджених до позбавлення волі заохочувальних норм законодавства.

Прийняття рішення адміністраціями установ виконання покарань (далі УВП) про можливість направлення до суду матеріалів для вирішення питання про застосування до засудженого заохочувальної норми законодавства пов'язане з оцінкою результатів їх виправлення та ресоціалізації. Виховний процес починається з моменту прибуття засуджених до УВП, ще на стадії перебування у дільниці карантину, діагностики та розподілу, де вони протягом 14 діб піддаються повному медичному обстеженню для виявлення інфекційних, соматичних і психічних захворювань, а також первинному психолого-педагогічному та іншому вивченню (ст. 95 КВК України). За результатами медичного обстеження, первинної психодіагностики і психолого-педагогічного вивчення та на підставі кримінологічної, кримінально-правової характеристики на кожного засудженого складається індивідуальна програма соціально-виховної роботи, яка затверджується начальником колонії.

Порядок та наслідки реалізації індивідуальної програми соціально-виховної роботи фіксуються у Щоденнику індивідуальної роботи із засудженим, форма якого затверджена Наказом Міністерства юстиції України від 04.11.2013 року № 2300/5 «Про організацію соціально-виховної та психологічної роботи із засудженими». У щоденнику передбачено, що начальник відділення СПС щороку та після закінчення строку покарання здійснює оцінку ступеню виправлення засудженого. При цьому, стосовно засуджених, які у встановленому порядку визнані злісними порушниками режиму тримання, та інших осіб, які потребують підвищеного контролю за їх поведінкою, а також засуджених, яким призначено строк покарання не більше 3-х років позбавлення волі, оцінка здійснюється кожні півроку. Оцінка ступеню виправлення здійснюється за такими критеріями: дотримання вимог режиму відбування покарання; поведінка стосовно персоналу; поведінка стосовно інших засуджених; ставлення до виконання робіт із самообслуговування, благоустрою колонії; дотримання правил санітарії та гігієни; ставлення до участі в програмах диференційованого

виховного впливу. В кінці відповідного Розділу Щоденника передбачається виставлення середнього балу та фіксації загальних зауважень.

Саме процес оцінки ступеню виправлення засудженого, який уповноважений здійснювати начальник відділення СПС, має практичні зауваження та неузгодженості. Так, в основу оцінки ступеню виправлення засуджених покладається виконання ними обов'язків, передбачених ч. 3 ст. 107 КВК України. Серед важливих критеріїв вважається оцінка «ставлення до участі в програмах диференційованого виховного впливу», як засобу стимулювання правослукняної поведінки засуджених та елементу виховного впливу (ст. 123 КВК України). Проте, Кримінально-виконавчим кодексом України передбачаються інші критерії оцінки ступеню виправлення. Так, має враховуватись загальноосвітнє і професійно-технічне навчання засуджених (ч. 2 ст. 126 КВК України); участь засуджених у самодіяльних організаціях, його соціально корисна активність (ч. 2 ст. 127 КВК України).

Крім того, вказівкою ДПтСУ від 03.11.2014 року № 6/1-5215-Пл/2-14 затверджено Методичні рекомендації з питань підготовки характеристик на засуджених, якими передбачено перелік відомостей, що повинні міститись в характеристиках:

1. Дотримання обов'язків, визначених ст. 107 КВК України: дотримання норм, які визначають порядок і умови відбування покарання, розпорядок дня установи виконання покарань; взаємовідносини з іншими засудженими; взаємовідносини з персоналом установи виконання покарань; дотримання санітарно-гігієнічних норм та ставлення до свого зовнішнього вигляду; ставлення до майна установи і предметів, якими користується при виконанні дорученої роботи; ставлення до виконання передбачених законом вимог персоналу установи виконання покарань; ставлення до виконання необхідних робіт із самообслуговування; ставлення до виконання необхідних робіт із благоустрою установи виконання покарань; ставлення до дотримання вимог пожежної безпеки і безпеки праці.
2. Додаткові відомості, які бажано відображати в характеристиці: участь в організації та проведенні виховних заходів в установі; участь у реалізації програм диференційованого виховного впливу; ставлення до загальноосвітнього та професійно-технічного навчання; участь у роботі самодіяльних організацій; підтримання соціально корисних зв'язків; застосування до засудженого заохочувальних норм; перебування на профілактичному обліку.

Зазначеними Методичними рекомендаціями роз'яснюється порядок складання характеристик на засуджених. Перед складанням характеристики на засудженого начальник відділення СПС проводить з ним бесіду з метою з'ясування ступеню його каяття, ставлення до вчиненого злочину, наявності соціальних зв'язків та планів на майбутнє. Підготовка ха-

характеристики повинна проводитись на підставі інформації, що має документальне підтвердження. При складанні характеристики на засудженого необхідно уникати критеріїв, не передбачених даними рекомендаціями. У характеристиці не робиться висновок про ступінь виправлення засудженого – характеристика має містити максимум характеризуючих даних про особистість засудженого, а рішення про ступінь його виправлення приймається комісією установи (висновок відображається у протоколі засідання комісії). Характеристика складається начальником відділення СПС та погоджується заступником начальника установи із СВПР. У разі направлення матеріалів про можливість застосування до засудженого умовно-дострокового звільнення від відбування покарання або заміни невідбутої частини покарання більш м'яким для розгляду цих питань у судовому порядку у характеристиці відображається висновок комісії установи, дана характеристика підписується начальником відділення СПС, погоджується заступником начальника установи із СВПР та затверджується начальником установи.

Таким чином, оцінка ступеню виправлення, яку здійснює адміністративна комісія установи повинна базуватись не лише на інформації Розділу V Щоденника, а й інших його Розділів, а також враховувати інформацію інших облікових документів, які складаються та ведуться стосовно засудженого протягом всього періоду відбування покарання (наприклад особова справа; картка обліку посилок, передач, побачень; обліково-адресна картка тощо). При цьому, оцінка ступеню виправлення засудженого, яку здійснює начальник відділення, є лише показником динаміки поведінки засудженого (позитивна динаміка, негативна динаміка, незначні зміни в поведінці), та може використовуватись, наприклад, для клопотання перед начальником установи про зміну умов тримання згідно ст. 101 КВК України або про застосування іншої заходу стимулювання правислухняної поведінки (застосування заохочень чи стягнень згідно ст. 130, 132 КВК України).

З одного боку, процес оцінки ступеню виправлення засудженого є об'єктивним і передбачає здійснення аналізу поведінки засудженого, наявності позитивних або негативних змін в його особистості за час відбування покарання, який базується на наявних матеріалах в облікових документах на засудженого. З іншого боку, досить суб'єктивним є процедура визначення саме ступеню виправлення засудженого. Відповідно до кримінального та кримінально-виконавчого законодавства України передбачено три ступеню виправлення, при досягненні яких стосовно засудженого можливо застосовувати той чи інший вид заохочувальної норми (ст.ст. 81, 82, 100, 101 КВК України). Законодавчо не визначено, якими саме критеріями начальник відділення СПС та адміністративна комісія установи повинні користуватись при визначенні ступеню

виправлення, як саме визначати межу переходу від одного ступеню виправлення до іншого. Можливо, це питання і є ключовим, оскільки більшість недоліків, які виявляються органами прокуратури та управління під час застосування до засуджених заохочувальних норм законодавства, пов'язані з визначенням оцінки ступеню виправлення.

Процедура підготовки матеріалів про застосування заохочувальних норм законодавства адміністрацією установ виконання покарань підлягає відомчому контролю та прокурорському нагляду відповідно до вимог Наказу ДДУ ПВП від 30.01.2006 року № 18. При цьому, такий контроль затягує процес підготовки матеріалів, відволікає значні матеріальні ресурси та не має правового підґрунтя. Участь прокурора в судовому засіданні при розгляді матеріалів є обов'язковою, і своєю думку прокурор має змогу висловити там. Також, ч. 1 ст. 537 КПК України передбачається право засудженого звернутись до суду з питання застосування відносно нього заохочувальних норм законодавства. Оскільки кореспонденція засудженого, яка адресована суду, перегляду не підлягає (ч. 4 ст. 113 КВК України), а отже адміністрація установи завчасно не поінформована про необхідність підготовки матеріалів, що в свою чергу виключає можливість здійснення відомчого контролю та прокурорського нагляду. Крім цього, будь-яка думка управління або прокуратури повинна сприйматись адміністрацією установи як вказівка до певних дій, що, в свою чергу, виключає необхідність функціонування спеціально створених для цього адміністративних комісій, якими рішення про можливість направлення матеріалів до суду приймається колегіально (Наказ Міністерства юстиції України від 08.06.2012 року № 847/5).

Викликає зауваження питання колегіальності при прийнятті рішень. По перше, до складу комісії установи відповідно до вимог вищевказаного Наказу повинні входити всі заступники начальника установи та начальник медичної частини, які також беруть участь у голосуванні при прийнятті рішення про можливість застосування заохочувальної норми законодавства щодо засудженого. При цьому, заступник начальника установи з інтендантського та комунально-побутового забезпечення, а також начальник медичної частини відповідають за напрямки роботи із засудженими, які не є ключовими при вирішенні питання ступеню виправлення засудженого.

З метою покращення роботи у даному напрямку вважається за необхідне: змінити розділ V Щоденника індивідуальної роботи із засудженим, передбачивши у ньому основні критерії, визначені Кримінально-виконавчим кодексом України; розробити чіткі критерії (межі) переходу від одного до іншого ступеню виправлення; скасувати інститут комісій установ з питань розгляду можливості застосування до засуджених заохочувальних норм законодавства України, рішення даного питання може бути віднесено лише до компетенції суду.

*ДОВГА
Світлана Павлівна*

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО РОЗУМІННЯ ЗЛОЧИННОСТІ В КРИМІНОЛОГІЧНІЙ НАУЦІ

Актуальність дослідження. Зусилля всіх поколінь вітчизняних і зарубіжних кримінологів завжди були зосереджені на з'ясуванні того, які причини породжують злочинність, причому стали виділятися причини всієї злочинності і причини індивідуальної злочинної поведінки. З'ясування і оцінка тих і інших крім загальнотеоретичної значущості переслідували важливу практичну мету: довести необхідність зосередження профілактичної діяльності держави і суспільства на конкретних криміногенних факторах.

Проблематика даної роботи полягає тому що кримінологічна думка щодо причин породження злочинності поділилась на два напрямки: біологічний та соціологічний. Кримінологи біологічного напрямку стоять на позиції того, що «злочинцем народжуються», а представники соціологічної школи вважають, що соціум сприяє перетворенню особи в злочинця. Проте серед представників соціологічного напрямку відсутня єдина точка зору щодо сутності злочинності та причин які її породжують.

Мета роботи полягає в аналізі думок кримінологів соціологічного напрямку щодо походження злочинності як соціального явища.

Дослідженню соціологічній школі кримінології свої роботи присвятили багато вітчизняних та закордонних науковців: І. Бентам, Я. І. Гилінський, А. І. Долгова, В. М. Дрьомін, Е. Дюркгейм, А. Кетле, Ф. Ліст, Е. Сатерленд та інші.

Виклад основного матеріалу. Соціологічний напрямок кримінології, що проголосила гасло про необхідність практичного вирішення проблем боротьби зі злочинністю, традиційно пов'язують з ім'ям відомого математика, фізика і астронома А. Кетле, який на думку Е. Дюркгейма ставив за мету показати, що у світі, в якому багато хто вбачає тільки неупорядкований хаос, існують всесильні й незмінні закони [3, с. 91]. А. Кетле розглядав суспільство як врівноважену систему, де злочинність знаходиться у причинно-наслідковому зв'язку з іншими соціальними явищами. Отже, впливати на злочинність можливо не через окремих особистостей, а через соціум – за рахунок поліпшення суспільної моралі, соціальних інститутів. Він вважав, що суспільство містить у собі зародок усіх злочинів, які мають відбутися, тому що в ньому є відповідні умови для розвитку злочинності. Воно, так би мовити, підготовлює злочини, а злочинець є тільки знаряддям [4, с. 7].

Основна ідея соціологічного підходу до розуміння злочинності полягає в тому, що злочинність – це хвороба соціуму, а злочини – симптоми (ознаки) цієї хвороби. Характер і масштаби злочинності залежать безпосередньо від волі законодавця, тобто від того, які діяння заборонені під загрозою кримінальної репресії, а які дозволені.

Спірідонов Л. І. зазначав, що злочинність – це момент, стан соціального організму, що злочинність як соціальне явище являє собою одну з характеристик суспільства, один з параметрів, що відображають стан соціального організму [6, с. 81]. На думку вченого, соціологічне поняття злочину передуює його юридичному визначенню. Законодавець повинен зрозуміти соціальний закон і відобразити його у правовій нормі.

До соціологічних можна віднести ряд визначень злочинності, які, незважаючи на відтінки афористичності, містять достатньо глибокі ідеї, що стосуються суті кримінального феномена [7, с. 36]. Наприклад, А. І. Долгова визначає злочинність як соціальне явище, що полягає у вирішенні частиною населення своїх проблем з винним порушенням кримінальної заборони [2, с. 7].

Не виключено, що ключем до вирішення даної проблеми може виявитися трансформація правового підходу до розуміння злочинності в плані його соціологізування. В рамках правового підходу злочин розглядається як явище оціночне. Якщо законодавець прийняв рішення про криміналізацію певного діяння, воно стає злочином. Відповідне рішення про декриміналізацію може вивести діяння з розряду злочинних.

В окремих випадках соціологічний підхід до аналізу злочинності призводить вчених до парадоксальних висновків про те, що злочинності не існує. Так, Я. І. Гишинський зазначав, що поняття злочинності є ярлик, який ми застосовуємо, визначаючи поведінку, що порушує закон. Ключовим є те, що злочини породжуються кримінальним законом, який складають люди. Злочинності не існує в природі, це вигадки людей [1, с. 38].

Походження злочинності Е. Дюркгейм пов'язує з соціальною структурою. На його думку, прагнення індивіда ніколи не бувають задоволені повністю. Чим більше людина має, тим більше вона хоче, оскільки отримані блага лише стимулюють, а не задовольняють потреби [3, с. 288]. Кордон цим індивідуальним потребам може встановити тільки зовнішній контроль з боку суспільства.

Бельгійський вчений Адольф Прінс у своїх працях поставив питання про соціальну небезпеку окремих категорій злочинців і наполягав на необхідності превентивних заходів, права суспільства на соціальну оборону від небезпечних рецидивістів та патологічних типів [5, с. 47]. Але головний напрямок превентивної діяльності вбачався ним у соціальних змінах, здатних виправити основні хиби сучасної організації суспільного життя. До них вчений відносив: контраст між великим багатством і зли-

днями; квартали бідних, трущоби; позашлюбних і покинутих дітей; урбанізацію за рахунок занепаду села; падіння заробітків у робітників (робітник завжди стоїть на краю бродяжництва, бродяга завжди стоїть на межі злочинності) [5, с. 12].

Вченими-кримінологами до вирішення кримінологічної проблеми були застосовані окремі теорії.

Стигматизацій (клеймування). З історії ми знаємо, що клеймування злочинців робило їх ізгоями, і така міра боротьби зі злочинністю нерідко ініціювала нові найтяжчі злочини як відповідну реакцію на соціальне відторгнення. На розвиток теорії стигматизації значний вплив справила гіпотеза Т. Селліна про те, що в пошуках відмінностей злочинців від незлочинців кримінологи досліджують відмінності між засудженими та незасудженими. Насправді ж серед «несудимої частиною суспільства» злочинців також немало, і серед незасуджених відмінності між злочинцями і незлочинцями несуттєві.

Значний інтерес представляє дослідження Е. Сатерленда «білокомірцевої злочинності» (злочинності чиновників і службовців). Він був переконаний, що багатів так звані «респектабельні» громадяни – представники вищих верств суспільства – в дійсності дуже часто виявляються злочинцями. Через неоднакову реакцію на злочинність вищих і нижчих класів у перших вона значною мірою виявляється поза увагою суспільства, але від того не стає менш небезпечною. Визначаючи злочинність «білих комірців» як протиправні діяння, вчинені шанованими та високого соціального становища особами при виконанні службових обов'язків, Е. Сатерленд стверджував, що фінансовий збиток, що наноситься ними, виявляється в кілька разів більшим, ніж шкода, заподіяна усіма іншими видами злочинів. Як зазначав Е. Сатерленд, злочини «білих комірців» пов'язані з обманом довіри і тому ведуть до появи недовіри, а це знижує моральні цінності в суспільстві і сприяє соціальній дезорганізації [8, с. 144; 9].

Висновки. В цілому ми маємо значну кількість кримінологічних досліджень соціологічного напрямку щодо причин злочинності, які спираються на міцну доказову базу. Однак вони ще недостатні для пояснення того, чому злочинність існувала завжди, в усіх суспільствах, навіть у первісних, навіть за відсутності писаних кримінальних законів, чому вона є неминучим і стійким супутником людства. Іншими словами, необхідно зосередити зусилля на пізнанні загальнолюдських причин злочинності, що випливають, з одного боку, з природи людини, а з іншого – з природи суспільства.

Література

1. Гишинский Я. И. Криминология: теория, история, эмпирическая база, социальный контроль. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2009. – 501 с.

2. Долгова А. И. Преступность, ее организованность и криминальное общество. – М.: Юрид. лит., 2003. – 572 с.
3. Дюркгейм Э. Самоубийство. – СПб.: Союз, 1998. – 496 с.
4. Кетле А. Социальная система и законы ею управляющие: пер. с фр. – СПб.: Речь, 1996.
5. Принс А. Преступность и репрессия: пер. с фр. – М.: Изд-е И. Кнебеля, 1898.
6. Спридонов Л. И. Криминологический факт и его оценка. – М.: Наука, 1985.
7. Шестаков Д. А. Криминология. Новые подходы к преступлению и преступности: учебник. – СПб., 2006. – 561 с.
8. Шур Э. Наше преступное общество. – М., 1977.
9. Сатерленд Э. Х. Являются ли преступления людей в белых воротничках преступлениями? // Социология преступности. Современные буржуазные теории: Сборник статей = The sociology of crime and delinquency: Перевод с англ. / под ред. Никифорова Б. С. – М.: Прогресс, 1966. – 368 с.

КАЧАУН
Андрій Олегович

РЕСОЦІАЛІЗАЦІЙНИЙ ПРОЦЕС НЕПОВНОЛІТНІХ ЗАСУДЖЕНИХ В УСТАНОВАХ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ

Особлива роль в теорії та практиці виконання покарань належить виправленню та ресоціалізації засуджених, завдяки чому покарання наділені потенціалом ефективності. Стосовно неповнолітніх засуджених даний процес має свою специфіку, викликану характеристиками їх особистості, і не може за змістом, характером і засобами співпадати з аналогічною практикою для дорослих засуджених.

Вагомий внесок у розвиток теоретичних уявлень щодо поставленої проблематики здійснено в роботах Ю. П. Аленіна, З. А. Астемірова, М. М. Бабаєва, Л. В. Багрій-Шахматова, О. О. Балобанова, А. М. Бандурки, М. І. Хавронюка, Н. С. Юзікової та інших видатних вчених та практиків.

Метою даного дослідження є розкриття специфіки ресоціалізаційного впливу на неповнолітніх засуджених та їх виправлення в установах виконання покарань для запобігання вчиненню злочинів у майбутньому такими особами.

Є суттєві недоліки як існуючої системи покарань, що обумовлюють превалювання застосування до неповнолітніх в Україні покарання у виді позбавлення волі на певний строк, так і практики їх виконання.

При виконанні покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх повинно бути визначено правильне, оптимальне співвідношення кари і виховання, тобто пом'якшення каральної сили покарання і посилення саме виховання, формування нових позитивних моральних якос-

тей особистості. Переважна частина неповнолітніх засуджених є соціально-педагогічно занедбані, неповнолітні не вчилися, мали неповну сім'ю, мають психічні проблеми та ін., більшість злочинів учиняються ними у стані алкогольного або наркотичного сп'яніння. Тож, головною метою виправлення і ресоціалізації неповнолітніх засуджених є формування у них почуття відповідальності, гідності, навичок, що створюють готовність до самокерованої правослухняної поведінки і сприятимуть скорішому поверненню їх у суспільство. [6, с. 265–266]

Незважаючи на обраний вектор розвитку та реформування, політика нашої держави щодо неповнолітніх, які перебувають у конфлікті із законом і досі залишається переважно каральною. [7, с. 33–35]

Щодо спеціальних виховних установ для неповнолітніх, то, ураховуючи їхню назву – виховні колонії, соціально-виховна робота взагалі повинна стати основним змістом їхньої діяльності, успішність якої залежатиме, передусім від того, наскільки весь колектив співробітників виховної колонії наблизиться до педагогічної, об'єднаної спільною метою ресоціалізації. [3, с. 103–104]

Пенітенціарна ресоціалізація неповнолітніх, засуджених до позбавлення волі, повинна сприяти подальшій реінтеграції їх у суспільство. Особливої ваги набуває організація групової роботи щодо формування соціокультурних навичок. Ефективними в цьому плані є такі форми роботи: соціальний тренінг (передбачає вивчення соціально прийнятних, некримінальних способів подолання ситуацій, що виникають в повсякденному житті); група соціальної дії (згідно з А. Брауном, такі групи створюються на основі спільних інтересів, потреб і проблем з метою колективних дій, спрямованих на вирішення спільних проблем і зміну соціальних умов, що заважають їхній життєдіяльності); дозвольні групи (однією з причин кримінальної поведінки засуджених є їхнє невміння організувати своє дозвілля, тому в ході виконання покарань цієї категорії засуджених необхідно показати шляхи та способи раціональної організації вільного часу); «житлова група», яка призначена для формування у засуджених навичок життя в колективі (її рекомендований склад – 8–11 неповнолітніх, що працюють під керівництвом соціального працівника або співробітників загальної служби виконання покарань). [2, с. 400–401]

Змістовну основу ресоціалізаційної діяльності у виховній колонії складають традиційні напрямки виховної роботи, але реалізовані в специфічних умовах установи. Як і в традиційній педагогіці, основу виховної діяльності в колонії складає моральне, правове, трудове, фізичне, естетичне, етичне виховання. Крім зазначених напрямків особливе місце в ресоціалізаційному процесі відводиться відновленню сімейних зв'язків, які розглядаються як особливий вид психосімейної терапії. [1, с. 41–43]

Невипадково інтерес до кримінальної субкультури різко зростає в разі, якщо сімейні взаємозв'язки ослабли або взагалі відсутні.

На жаль, форми спілкування із сім'єю у вітчизняній пенітенціарній системі обмежені. Її основу складають письмове спілкування, передачі продуктів, а також побачення з близькими родичами. [1, с. 44–45] Реалізація цього напрямку визначалася типом функціонально неспроможної сім'ї. Так, ресоціалізаційну роботу з сім'ями, де життя неповнолітніх було пов'язане із жорстоким поводженням, п'яними бешкетами, сексуальною розбещеністю батьків, відсутністю елементарної турботи про освіту дітей, доцільно покласти на соціальних працівників у справах дітей, доручивши їм соціальний патронаж і соціально-правовий захист дітей з таких сімей. [2, с. 403]

До напрямів ресоціалізаційної роботи можна віднести досвід створення в 2012 р. в Ковельській виховній колонії соціально-культурного ресоціалізаційного центру при соціально-виховній і психологічній службі колоній. Його цілями було визначено сприяння підвищенню рівня культури поведінки ув'язнених неповнолітніх, формування у них інтересу до мистецтва, творення прекрасного, набуття соціально корисних інтересів і зв'язків, вироблення позитивних соціальних цінностей, подолання особистісних проблем і конфліктів з оточенням. Ув'язнені відвідували дану службу 3-4 години на день і проходили призначені їм заняття у позанавчальний та позаробочий час в гуртках за інтересами: «Етика», «Особистість» та «Творчість». Їх створення було обумовлено тим, що результати кримінологічного вивчення причин насильницької злочинності довели, що неповнолітні не вміють організувати культурно своє дозвілля. Необхідною складовою роботи Центру було також визначено організацію відповідної ресоціалізаційної соціокультурної роботи з сім'ями неповнолітніх ув'язнених, які виступають основним соціальним інститутом основи поведінки неповнолітніх. [2, с. 404]

Вбачається, що в роботі з неповнолітніми засудженими доречне поняття корекція, а не виховання. Корекція (від латинського «виправлення») припускає нейтралізацію і видозміну того, що небажано або шкідливо. Саме таке завдання і ставить законодавець перед пенітенціарною системою.

Аналіз наукової літератури і пенітенціарної практики дозволяє виділити чотири основні рівні готовності засуджених до виправлення. 1. Пасивний, такий, що характеризується слабкою усвідомленістю необхідності виправлення, неадекватною самооцінкою. 2. Ситуативний, коли засуджений усвідомлює значущість виправлення, але не вживає заходів до його здійснення, має постійну потребу в схваленні. 3. Активно-діяльний, особа усвідомлює значущість виправлення, вживанням заходів до його здійснення, бажанням подолати інерцію мислення. 4. Твор-

чий, характеризується переконаністю в необхідності виправлення як життєво важливого, високим рівнем планування власної діяльності, наявністю стратегії досягнення успіху в самоудосконаленні.

Структурними компонентами виправлення неповнолітнього засудженого є: самооцінка; потреба в самоудосконаленні: розвиток мотивації; визначення мети; ухвалення рішення; мобілізація емоційно-вольової активності; формування нової адекватної самооцінки. До механізмів виправлення слід віднести: інформацію про себе (самопізнання), інформацію про світ (пізнання необхідності) рефлексію, планування. [5, с. 65–66]

Методи виховної роботи з неповнолітніми засудженими, що мають комплексно впливати на свідомість, діяльність, почуття, волю та поведінку засудженого, можна умовно поділити на п'ять груп: методи формування й корекції свідомості особистості (психолого-педагогічний «вибух», переконання, навіювання, приклад); методи організації діяльності та спілкування; формування й корекції позитивного досвіду суспільної поведінки (громадська думка, привчання); методи додаткової мотивації та стимулювання діяльності й поведінки (гра, змагання, заохочення, схвалення, оцінка, довіра, покарання, критика); методи самовиховання (самоаналіз, самоосуд, самонавіювання, самоконтроль, самооцінка); методи виявлення результатів виховання/перевиховання (спостереження, експеримент, аналіз продуктів діяльності, аналіз документації). [4, с. 24–25]

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що сучасна система виконання позбавлення волі щодо неповнолітніх потребує суттєвого реформування з акцентом на застосовуванні заходів корекції і ресоціалізації. Чітке визначення змісту основних напрямів соціально-виховної роботи з усіма неповнолітніми засудженими (правове, трудове, морально-етичне художньо-естетичне, фізичне, санітарно-гігієнічне, релігійне виховання) у поєднанні з такими програмами диференційованого виховного впливу на засуджених, як «Правова просвіта», «Професія» та ін. дозволить безпосереднім суб'єктам соціально-педагогічної роботи усвідомлено спланувати свою діяльність, наповнюючи зміст заходами соціально-виховного характеру.

Л і т е р а т у р а

1. Горенко С. Зміст процесу ресоціалізації неповнолітніх засуджених / С. Горенко // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – Л.: «Альма-матер». – 2007. – № 1. – С. 41–47.
2. Гусак А. П. Ресоціалізаційний центр як ефективна форма соціального становлення неповнолітніх правопорушників у виховних колоніях / А. П. Гусак // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 55. – К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – С. 400–404.

3. Караман О. Л. Напрями та зміст соціально-виховної роботи з неповнолітніми засудженими в спеціальних виховних установах / О. Л. Караман // Соціальна педагогіка: теорія та практика. К. – 2013. – № 3. – С. 103–107.
4. Караман О. Л. Технологія соціально-педагогічної роботи з неповнолітніми засудженими в пенітенціарному закладі / О. Л. Караман // Соціальна педагогіка: теорія та практика. К., 2013. – № 4. – С. 20–25.
5. Козодай М. А. Співвідношення виправлення та виховання неповнолітніх засуджених / М. А. Козодай // Наше право. – К.: ЮНЕСКО. – 2010. – № 4 ч. 2. – С. 64–67.
6. Кримінально-виконавче право: підручник / В. В. Голіна, А. Х. Степанюк, О. В. Лисодєд та ін.; за ред. В. В. Голіни і А. Х. Степанюка. – Х.: Право, 2011. – 328 с.
7. Цимбрівська О. С. Система покарань неповнолітніх в Україні: сучасний стан та перспективи реформування / О. С. Цимбрівська // Судова практика: науково-практичний юридичний журнал. К. – 2012. – № 4–5. – С. 33–38.

КАШИРСЬКА
Дар'я Ігорівна

ОКРЕМІ НАПРЯМКИ ПОПЕРЕДЖЕННЯ ЗЛОЧИННОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ

Діти є особливою категорією будь-якого суспільства. У зв'язку зі своєю соціальною незрілістю, вони не здатні в повній мірі усвідомлювати характер вчинюваних ними дій, а також можливість настання від цього негативних для себе наслідків. Одночасно вони є майбутніми повноправними членами цього суспільства. Держава, яка визначила себе як соціальна та правова, зі свого боку, має створити кожній дитині належні умови становлення та повного і гармонійного розвитку своєї особистості.

Для українського суспільства проблема зростання рівня злочинності серед неповнолітніх є актуальною. На це постійно звертається увага соціологами, педагогами, науковцями, практичними працівниками судових і правоохоронних органів, представниками правозахисних інституцій, політиками. Відповідно до статистичних даних Генеральної прокуратури України у 2014 році майже 5% кримінальних правопорушень вчинили саме діти. Це 7467 неповнолітніх [3]. Саме тому увагу слід приділити ефективному застосуванню заходів протидії та профілактики злочинності неповнолітніх.

Питаннями попередження та протидії злочинності неповнолітніх займаються багато вітчизняних та зарубіжних науковців, зокрема: О. Є. Белих, Я. Заєць, М. В. Корнієнко, О. М. Конопацька, Ю. О. Матвєєва, Л. М. Мельниченко, О. М. Скавронська, О. О. Царенко та інші науковці.

Мета роботи полягає в визначенні форм і напрямків попередження та протидії злочинності неповнолітніх та аналізі законодавства України з цього питання.

Боротьба зі злочинністю неповнолітніх має плануватися і здійснюватися на різних рівнях і напрямках, враховуючи різні контингенти осіб. Вона має включати в себе широкий діапазон загально виховних, профілактичних і каральних заходів. За своєю спрямованістю вони мають попереджати злочинну поведінку неповнолітніх, припиняти розпочати кримінальні дії, а також не допускати їх рецидиву.

Показники злочинності неповнолітніх, як і злочинності загалом, значною мірою залежать від соціально-економічного стану у країні. Значне загострення соціально-економічної ситуації потягло за собою поширення злочинності взагалі, у тому числі неповнолітніх. У цих складних умовах держава вживає певних заходів для пом'якшення становища зі злочинністю неповнолітніх загальносоціальними засобами. Прийнято низку законів, які захищають інтереси неповнолітніх і молоді, зокрема, закони України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» від 17.11.1992 року, «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5.02.1993 року, «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» від 24.01.1995 року, «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» від 21.06.2001 року, «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 року, «Про попередження насильства в сім'ї» від 15.11.2001 року тощо. Україна 27 лютого 1991 року ратифікувала Конвенцію ООН 1989 року «Про права дитини». Заходи соціального становлення й розвитку молоді фінансуються за кошти державного та місцевих бюджетів, інших незаборонених законодавством джерел. Створено соціальні служби для молоді, що подають молодим людям інформаційну, правову, психолого-педагогічну, медичну та інші форми соціальної допомоги, реалізують різноманітні заходи з метою запобігання негативним явищам у молодіжному середовищі (правопорушенням, алкоголізму, наркоманії, токсикоманії, проституції тощо). Законодавчо зафіксовані права молоді у сфері працевлаштування (квотування робочих місць на виробництві), форми підтримки підприємницької ініціативи молоді, допомога молоді у сфері житла, освіти, культурного і фізичного розвитку, охорони здоров'я [5, с. 73].

Обов'язок здійснювати заходи по протидії злочинності закріплений на рівні законодавчих актів. Закон України «Про міліцію» у п. 2 ст. 10 указує на обов'язок міліції виявляти, попереджувати, припиняти та розкривати злочини. У п. 6 цієї ж статті йдеться про профілактику: виявляти криміногенні чинники, усувати їх, брати участь у правовому вихованні населення.

Стосовно неповнолітніх профілактична діяльність відзначається перевагою виховних заходів, зокрема робота здійснюється за окремими напрямами із залученням широкого кола загальних суб'єктів в межах системи освіти, наприклад, проведення індивідуальної виховної роботи

з учнями, які важко виховуються. Слід відмітити, що система профілактики повинна враховувати також виховні можливості позашкільних установ, однак кількість учнів, які відвідують ці заклади, зведена до мінімуму.

Ранню профілактику правопорушень неповнолітніх слід розглядати не стільки з позиції соціального контролю, скільки з позиції попередження процесу десоціалізації та управління процесом соціалізації неповнолітніх, що полягає в нейтралізації як прямих, так і непрямих негативних впливів, а також у здійсненні заходів психолого-педагогічної корекції і соціально психологічної реабілітації.

Надання попередженню злочинності у підлітковому середовищі статусу одного з основних напрямків молодіжної соціальної політики вимагає якісно іншого ідеологічного, правового, організаційно-структурного, інформаційного (у тому числі виховного та освітнього), кадрового та наукового забезпечення. Розробка ключових елементів механізму такого забезпечення природним чином обумовлена попереднім аналізом сучасного стану та проблем правової основи попередження соціальних відхилень в підлітковому середовищі, яка є основним засобом вираження соціальної політики.

Як зазначено в Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні (схваленій Указом Президента України від 24.05.2011 року № 597/2011), з огляду на рівень підліткової злочинності постала потреба розробки державної політики у сфері захисту прав дітей, які потрапили у конфлікт із законом [1].

З метою запобігання та профілактики правопорушень Кабінет Міністрів України 30.11.2011 року затвердив Концепцію реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року [2]. Ідеться про негативні явища, пов'язані з поширенням дитячої бездоглядності, послабленням функцій сім'ї, зменшення кількості позашкільних гуртків і секцій за місцем проживання, що призводить до збільшення кількості правопорушень за участю неповнолітніх та втягнення їх у злочинну діяльність.

В науковій літературі висловлюється точка зору про необхідність зниження віку притягнення до кримінальної відповідальності як засіб протидії злочинності неповнолітніх, що обґрунтовується зарубіжним досвідом. Стверджується, що з огляду на рівень злочинності неповнолітніх в Україні та відсутності належної протидії такій ситуації, саме зниження віку з якого може наступати кримінальна відповідальність може частково допомогти вирішенню цієї проблеми. Враховуючи фактори, що впливають на психологічний розвиток кожної людини, а саме оточення, умови виховання дитини та вікові особливості сучасних малолітніх та неповнолітніх осіб, найбільш оптимальним віком до якого треба змен-

шити вік кримінальної відповідальності в чинному Кримінальному Кодексі України є 14 років, а за окремі злочини – 11. [4, с. 93] Дане зменшення має супроводжуватись необхідністю встановлення відповідності між дійсним ступенем розвитку особи та фактичним віком. Вважається, що це буде слугувати заходом захисту певної категорії неповнолітніх осіб, а з іншого – методом зниження рівня злочинності серед неповнолітніх.

Отже, необхідне проведення в Україні істотних змін на законодавчому та організаційному рівнях щодо вдосконалення системи кримінологічної профілактики злочинності серед неповнолітніх.

Література

1. Про Концепцію розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні: Указ Президента України від 24.05.2011 № 597/2011 // Офіційний вісник України. – 2011 р. – № 41. – Ст. 1663.
2. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 року: Розпорядження Кабінету міністрів України від 09.12.2011 р. № 1209-р // Офіційний вісник України. – 2011. – № 96. – Ст. 3389.
3. Генеральна прокуратура України. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі за січень – грудень 2014 року [Електронний ресурс] // Генеральна прокуратура України. – Режим доступу: http://www.gp.gov.ua/ua/stst2011.html?dir_id=111482&libid=100820&c=edit&c=fo
4. Заєць Я. Б. До проблеми встановлення кримінальної відповідальності за злочини, скоєні неповнолітніми особами / Я. Б. Заєць // Наукові записки Інституту законодавства ВРУ. – 2014. – № 5. – С. 92–97.
5. Раєцька Л. Проблеми боротьби зі злочинністю молоді та неповнолітніх // Л. Раєцька // Юридичний журнал. – 2012. – № 11. – С. 70–73.

САЛІЙ
Ірина Вікторівна

ВИЗНАЧЕННЯ ТА СПІВВІДНОШЕННЯ ПОНЯТЬ «ЖЕРТВА ЗЛОЧИНУ» ТА «ПОТЕРПІЛИЙ ВІД ЗЛОЧИНУ»

Тривалий час у науковій спільноті не стихають дискусії стосовно визначення поняття жертви злочину та з'ясування кола осіб, що охоплюються даним поняттям. На перший погляд така невизначеність має лише суто теоретичний характер, однак впливає на якість розроблення індивідуальних заходів психологічної та правової допомоги жертвам злочину, гальмує розробку методологічних основ вивчення поведінки жертви у кримінологічній ситуації. невизначеність поняття знижує ефективність розроблених заходів віктимологічної профілактики злочинів.

Розробкою зазначеної проблематики займалися ряд вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких Т. Будякова, В. О. Туляков, Н. Карпов, О. Павлик та інші.

Метою дослідження є порівняльний аналіз понять жертва злочину і потерпілий від злочину та визначення співвідношення зазначених категорій.

Поняття «жертва злочину» визначається у Декларації ООН «Основні принципи правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою» від 29.11.1985 р., прийнятій Генеральною асамблеєю ООН. Жертва – це особа, якій індивідуально або колективно було заподіяно шкоду, у тому числі тілесні ушкодження або моральну шкоду, емоційні страждання, матеріальний збиток, суттєве обмеження її основних прав у результаті дій або бездіяльності, що порушує чинні національні кримінальні закони держав- членів, включаючи закони, які забороняють зловживання владою. Відповідно до Декларації та чи інша особа може вважатися «жертвою» незалежно від того, чи був встановлений, заарештований, відданий суду чи засуджений правопорушник, а також незалежно від родинних відносин між правопорушником та жертвою [3].

Професор В. Н. Бурлаков, розробляючи дане питання, дійшов висновку, що жертва злочину з точки зору віктимології – це потерпіла фізична особа, незалежно від того, чи визнана вона потерпілою у встановленому законом порядку та чи вважає сама себе такою. Наголошуючи на тому, що фізична особа, яка безпосередньо постраждала від злочину, була і залишається «основною» жертвою у віктимологічному розумінні, зазначає, що жертвою може бути і певна спільнота людей – інтегративна жертва. Така спільнота має відповідати ряду критеріїв. По-перше, всі особи, які становлять сукупність, повинні характеризуватися хоча б однією спільною для них рисою, яка обумовлює віктимну схильність в рамках загальної чи спеціальної віктимності (наприклад, при геноциді – це національність; при кримінальній приватизації – належність до групи утримувачів акцій). Наступною характерною рисою є те, що спільнота в цілому має характеризуватись аддаитивною віктимністю, тобто такою, яка по характеру, ступеню та наближеності до реалізації якісно відрізняється від індивідуальної потенційної віктимності членів спільноти. При цьому аддаитивна віктимність не повинна бути простим додаванням індивідуальних віктимних нахилів та характеризується такими ознаками, як: ситуативність (в більшій мірі визначається зовнішніми для спільноти факторами); внутрішнє протиріччя (члени спільноти можуть виступати жертвами, але шкода, заподіяна їм безпосередньо, може бути різноманітна); реалізація у формі самозаподіяння (у випадку конфлікту всередині спільноти). Останнім характерним критерієм є внутрішня структура спільноти, її рольові складові повинні бути такими, при яких віктими-

зація спільноти неможлива інакшим способом, ніж заподіяння шкоди більшості або всім членам такої спільноти [6, с. 356–357].

Професор В. О. Туляков відзначає, що представляється не тільки ненауковим, але й аморальним, виключати рикошетних жертв і суб'єктів злочинів без жертв із сукупності об'єктів, які охоплюються поняттям «жертва злочину» з тих підстав, що перші тільки опосередковано пов'язані із злочином, а другі, мовляв, самі своєю поведінкою створили несприятливі наслідки, що призвели до кримінального результату (наприклад, злочини, пов'язані з немедичним вживанням наркотиків). Рикошетні жертви переживають такі ж страждання та проявляють подібні симптоми психологічних ускладнень, як і первинні жертви. Віктимні симптоми, сході до тих, що описують безпосередні жертви, зустрічаються також у членів сім'ї убитих, партнери або чоловіки зґвалтованих жінок, батьки підлітків, що стали жертвами пограбувань, родичі постраждалих від крадіжок. Природа та причини такої реакції досі остаточно нез'ясовані. Серед можливих причин називають емоційну прив'язаність та поведінкову реакцію на заподіяння шкоди суб'єкту, до якого прив'язана рикошетна жертва; порушення уявлень про безпечність та справедливість навколишнього світу; відчуття страху та незахищеності, що виникають у людини з моменту «зустрічі з невідомими». Посттравматичний стрес, гнів, приниження та страх стають супутниками віктимізації рикошетних жертв аналогічно до віктимізації прямих жертв. Стосовно суб'єктів злочинів без жертв, заподіюючи шкоду загальносоціальним цінностям, одночасно заподіюють шкоду і собі, травмуючи своє психічне здоров'я. Таким чином, з кримінологічної точки зору, в коло осіб, що відносяться до жертв злочинів, слід було б також включити не тільки суб'єктів, яким було безпосередньо заподіяно шкоду злочинним посяганням, а й тих, чиї законні права та інтереси були поставлені під загрозу злочином або замахом на нього [8, с. 115–116].

Що ж до поняття «потерпілий», то його визначення дається у Кримінальному процесуальному кодексі України. Відповідно до ч. 1 ст. 55 КПК, потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральну, фізичну чи матеріальну шкоду, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням заподіяна матеріальна шкода. А відповідно до ч. 6 цієї ж статті, якщо в результаті кримінального правопорушення настала смерть потерпілої особи або особа перебуває у стані, який робить неможливим самостійну подачу відповідної заяви такою особою, потерпілим може визнаватися близький родич чи член сім'ї (за відповідним клопотанням потерпілими можуть визнаватися і декілька таких осіб) [2]. У віктимологічному значенні потерпілий – це особа з реалізованою віктимністю, якій злочинна шкода вже спричинена або високою є вірогідність

спричинення такої шкоди, а жертва – особа, віктимність якої ще не реалізована [5, с. 144].

Як видно з наведеного визначення, під спільним терміном «жертва» поєднано різних за віктимологічною характеристикою осіб: особу, якій протиправним посяганням уже заподіяно шкоду – вона уже пережила негативні переживання та має власний досвід про них, та особу, якій шкоду ще не заподіяно – не має негативного досвіду, інакше сприймає профілактичну інформацію.

У такій ситуації пропонується введення в категоріальний апарат нових віктимологічних понять: «пн-жертва» та «пр-жертва». «Пн-жертва» – потенційна жертва, яка не має попереднього досвіду злочинного впливу, «пр-жертва» – потенційна жертва, яка має попередній досвід реальної жертви злочину. Такий поділ дозволить на практиці розподілити дослідження у даній сфері на два напрями, розробити для кожного з них особливу методику [4, с. 111].

Із зазначеного випливає, що поняття «жертва злочину» є ширшим, ніж поняття «потерпілий від злочину» і співвідносяться як ціле та частина. Так поняття «жертва» окрім реальних потерпілих включає ще й потенційних та латентних потерпілих, їх померлих рідних і близьких; осіб, яким шкода завдана безпосередньо чи опосередковано; осіб, яким шкода завдана не лише злочинами, а й іншими протиправними посяганнями; осіб, які визнані потерпілими офіційно; окремих осіб, їх спільноти, суспільство, державу та в цілому світовий правопорядок [7, с. 120].

Поняття жертви злочину є збірним і охоплює значну кількість суб'єктів. Досконале вивчення зазначених осіб дозволить глибше дослідити їх роль у процесі вчинення злочину, негативні зміни, що відбулися у їхньому житті внаслідок злочинного посягання, і на базі отриманих знань розробити дієві механізми постзлочинної реабілітації. Оскільки різні категорії осіб, охоплені поняттям жертва, мають певні особливості сприйняття негативних наслідків злочинного акту, то при розробці заходів реабілітації необхідно враховувати такі особливості. Не менш важливим практичним напрямком є віктимологічна профілактика злочинності. Пропозиція вчених стосовно введення нових термінів «пн-жертва» та «пр-жертва» позитивно вплине як на методологічні розробки з питання вивчення жертви злочину, так і на розроблення заходів індивідуальної віктимологічної профілактики.

Література

1. Конституцій України: затверджена Законом України від 28 червня 1996 р. № 254 / 96 – ВР – Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2013 р. – № 9–10. – С. 474.
3. Декларація основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживання владою від 29.11.1985 р. № 995_114. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_114.
4. Будякова Т. Потерпевший: уголовно-правовой, уголовно-процессуальный и виктимологический анализ понятия // Уголовное право. – 2006. – № 3. – С. 109–113.
5. Карпов Н. Кримінально-правовий, кримінально-процесуальний та віктимологічний аналіз поняття «потерпілий» / Н. Карпов // Підприємництво, господарство і право: Щомісячний науково-практичний господарсько-правовий журнал. – 2007. – № 5. – С. 142–145.
6. Криминология / под ред. проф. В. Н. Бурлакова, проф., академика В. П. Сальникова. – СПб.: Санкт-петербургская академия МВС России, 1998. – 576 с.
7. Павлик О. Співвідношення понять «потерпілий від злочину» та «жертва злочину» / О. Павлик // Юридична Україна: Щомісячний правовий часопис. – 2008. – № 6. – С.118–124.
8. Туляков В. А. Виктимология: социальные и криминологические проблемы [Текст]: [монография] / В. А. Туляков. – Одесса: Юридическая литература, 2000. – 336 с.

Розділ V

ЛЮДСЬКИЙ ФАКТОР І ЗАКОН В ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ, ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ І ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

КИРИЧЕНКО

Александр Анатольевич

НОВАЯ ДОКТРИНА СУЩНОСТИ И СТРУКТУРЫ АНТИКРИМИНАЛЬНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ

Традиционно данный вид юридической ответственности именуется криминальной, что принципиально отражает фактическое состояние дел, когда криминальная ответственность сводится лишь к наказанию, точнее к карательно-воспитательной ее составляющей, что, в свою очередь, в местах лишения свободы осуществляется практически криминалитетом («смотрящими» и др.), а существующее наименование системы исполнения наказаний пенитенциарной отражает и основное средство такого «перевоспитания», особенно, если учесть более соответствующее такому состоянию дел переименование данной системы «пенитенциарной». В силу этого, следует криминальную ответственность переименовать в антикриминальную, а систему исполнения наказаний – в исправительно-трудовую с безусловным исключением участия криминала в исправительно-трудовом процессе мест лишения свободы.

Более того, еще в 1974 г. Р. О. Халфина выделяла два вида правоотношений ответственности – в процессе правомерного поведения и в процессе правонарушения [1, с. 324], а В. В. Похмелкин в 1990 г. рассматривал юридическую ответственность в единстве позитивного (перспективного) и ретроспективного аспекта [2, с. 26]. В силу этого вполне оправдано **базисным свойством юридической ответственности** вообще и **антикриминальной ответственности** в частности следует считать наличие негативных со стороны государства последствий для лица, совершившего правонарушение, с тем, чтобы: наказать право-

нарушителя; перевоспитать правонарушителя; возложить на правонарушителя или лиц, которые за него отвечают, обязанность по наиболее полному восстановлению нарушенного правового статуса социосубъекта, а также устранить причины та условия, которые способствовали совершению данного правонарушения.

Изложенное дает основание предложить деление юридической ответственности вообще и антикриминальной ответственности в частности на позитивную, которая должна наступать еще до совершения правонарушения и предотвращать его совершение, негативную антикриминальную ответственность – уже после совершения макроправонарушения, в качестве которого фактически могут выступать такие его разновидности: преступление – при наличии полного состава деяния; парাপреступление – деяние, совершенное лицом, не достигшим возраста назначения антикриминального наказания и ожидающим уже антикриминального паранаказания (принудительных мер воспитательного характера, мер воспитательного характера); квазипреступление – деяние, совершенное невменяемым или ограниченно вменяемым лицом, которое уже ожидает фактически антикриминальная карательно-воспитательная ответственность в виде антикриминального квазинаказания (принудительных мер медицинского характера); квазипарাপреступление – общественно опасное деяние, не предусмотренное Антикриминальным кодексом Украины, и обуславливающее в силу этого лишь антикриминальную восстановительную и антикриминальную сопутствующую юридическую ответственность; паранесчастный случай – деяние лица, в котором отсутствует такой элемент его субъективной стороны, как вина этого лица, которое в этом случае не может быть подвергнуто антикриминальной карательно-воспитательной ответственности, но должно понести антикриминальную сопутствующую ответственность, а антикриминальная восстановительная ответственность должна возлагаться уже на государство; несчастный случай – деяние сил природы, в том числе животных, которое не опосредовано деянием человека, что обуславливает осуществление за счет государства антикриминальной восстановительной ответственности, а антикриминальную сопутствующую ответственность должны нести уже соответствующие физические или юридические лица либо должностные лица.

Именно такая сущность и структура антикриминальной ответственности (наступающей при причинении правонарушением существенного и более физического, имущественного и/или морального вреда любым государственно-управленческим правоотношениям) отражены Т. А. Коросташовой в новой доктрине ступенчатого сущностного видового деления юридической ответственности [3], что может быть представлено так:

1. Позитивная антикриминальная ответственность (отдельные ее виды практически выступают в качестве негативной юридической от-

ветственности, но концептуально следует стремиться к использованию их лишь в качестве позитивной юридической ответственности, которая не должна допускать совершения правонарушений): лечение различных видов криминогенной зависимости; специальная конфискация (безвозмездное изъятие криминогенных объектов); платное изъятие криминогенных объектов; устранение иных причин и условий, способствующих совершению преступлений, иных макроправонарушений (в т. ч. устранение антикриминальных пробелов законодательства).

2. Негативная антикриминальная ответственность (наступающая после совершения макроправонарушения): карательно-воспитательная антикриминальная ответственность, которая в свою очередь включает: наказания следующих видов: допенитенциарные (срочное преследование (на протяжении сроков давности); пожизненное преследование (за преступления против мира и безопасности человечества); пенитенциарные (срочные основные: штраф, общественные работы, исправительные работы, ограничения военнослужащих, арест, ограничение воли, содержание в дисциплинарном батальоне, лишение свободы и срочные дополнительные лишение военного, специального звания, ранга, чина или квалификационного класса; общая конфискация (конфискация имущества); лишение права занимать определенные должности и заниматься определенной деятельностью; пожизненные основные: смертная казнь, пожизненное заключение (практически находится на иждивении законопослушных граждан и фактически превращается в наказание этих лиц, а не осужденных), химическая, иная кастрация или стерилизация и др., а также пожизненные дополнительные: лишение специального звания, права занимать определенные должности, заниматься определенной деятельностью); постпенитенциарные: надзор; судимость (упоминание о судимости после ее снятия или погашения – преступление: для должностного лица превышение власти или служебных полномочий; в тоже время для физического лица должен быть установлен специальный состав).

Паранаказания (в отношении лиц, не достигших возраста назначения наказаний) могут быть представлены следующими видами: допенитенциарные: срочное преследование (на протяжении сроков давности); пожизненное преследование (за преступления против мира и безопасности человечества); пенитенциарные: срочные, включающие меры воспитательного характера (в отношении лиц, не достигших 11-летнего возраста) и принудительные меры воспитательного характера (в отношении лиц, достигших 11-летнего возраста, но не достигших возраста назначения наказаний).

Квазинаказания (в отношении невменяемых лиц, ограниченно вменяемых лиц): срочные, которые включают принудительные меры медицинского характера.

Квазипаранаказання (восстановление нарушенного правового статуса и ходатайство суда в парламент о введении в Антикриминальный кодекс Украины соответствующего состава деяния и антикриминальной ответственности).

3. Восстановительная антикриминальная ответственность: солидарная восстановительная антикриминальная ответственность (при причинении ущерба совместными преступными деяниями неопределенного количества лиц определенного суммативного юридического лица или организации); Индивидуальная восстановительная антикриминальная ответственность. Последний вид ответственности включает в себя: возмещение физического, материального и морального вреда, а также иное восстановление прав, свобод, интересов или обязанностей физических, юридических лиц, государства.

4. Сопутствующая антикриминальная ответственность выражается в отдельных видах позитивной антикриминальной ответственности, которые не были проведены до совершения макроправонарушения, а также в поддержке антикриминального позитива (поощрение способствования устранению причин и условий и/или иному преодолению макроправонарушений).

Л и т е р а т у р а

1. Халфина Р. О. Общее учение о правонарушении / Р. О. Халфина. – М.: Юрид. лит., 1974. – 352 с.
2. Похмелкин В. В. Социальная справедливость и уголовная ответственность: [монография] / В. В. Похмелкин. – Красноярск: Красноярск. ун-т, 1990. – 176 с.
3. Кириченко А. А. Гипердоклад о более двухстах пятидесяти лучших доктринах и концепциях юриспруденции научной школы профессора Алан-кира: коллективная монография [кол. авторов под науч. ред. А. А. Кириченко]. – Второе издание. – Николаев: Ин-т истории, политологии и права Ник. нац. ун-та им. В. А. Сухомлинского, 2015. – 1008 с.

***ХРЯПІНСЬКИЙ
Петро Васильович***

ДОКТРИНАЛЬНЕ ПОНЯТТЯ ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ НОРМ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

При визначенні поняття заохочувальних кримінально-правових норм та їх ознак слід враховувати те, що їх найціннішою пізнавальною особливістю є те, що вони фіксують «схоплюють» глибинні, суттєві властивості всіх явищ певного роду (типу, класу). І якщо такі відображення будуть точними, адекватними, то й у кожному з цих випадків істинне

поняття буде тільки одне. Саме тому основним, вирішальним завданням при визначенні є присутність у понятті суттєвих ознак, що максимально повно і точно розкривають зміст досліджуваної правової категорії. У якості ознак заохочувальних норм здебільшого вказують на особливий метод правового регулювання, що полягає у стимулюванні особи до правомірної, суспільно-схвальної поведінки у сфері кримінального законодавства. Саме він формує предметну однорідність інституту заохочувальних норм і визначає його предмет та напрям розвитку. Природно, що саме стимулювання правомірної поведінки визначає наявність заохочувальних норм у цілому ряді предметних інститутів КК.

Визначаючи ознаки заохочувальних норм, необхідно, насамперед, виокремити нормативну ознаку, тобто їх безпосереднє закріплення у КК, для спільного з заборонними нормами, вирішення завдань кримінального законодавства. Кримінально-правовими є будь які норми, що відокремлюють злочину поведінку від незлочинної, у тому числі й норми, які регулюють правомірні вчинки, що зовні підпадають під ознаки якогось злочину. Останнім часом пропонуються визнавати кримінально-правовими виключно норми, що встановлюють злочинність та караність суспільно-небезпечних діянь. Такий підхід суттєво збіднює правовий арсенал засобів вирішення кримінально-правових конфліктів. Він вихолощує з них попереджувальний, профілактичний, виховний елемент, нівелює стимулювання добровільного запобігання, нейтралізації або зменшення негативних наслідків злочинів. Співвідношення заборонних та заохочувальних норм будується з врахуванням охоронної спрямованості кримінального законодавства України. За цим соціальним завданням заборонні норми є основними, первинними по відношенню до заохочувальних норм.

Другою ознакою, притаманною всім заохочувальним нормам, на наш погляд, є формальна визначеність. Заохочувальна норма здатна упорядкувати суспільні відносини, що виникають у зв'язку із здійснення позитивної поведінки. Насамперед, слід вказати, що в ній безпосередньої позначаються суб'єкти – учасники відносин, їх права та обов'язки, наслідки виконання нормативних вимог. Вдалим, на наш погляд, є поділ у літературі всіх фактичних обставин, за яких виникають, реалізуються та припиняються заохочувальні правовідносини, з виокремленням передумов, підстав та умов застосування заохочення у кримінальному законодавстві. Однією із перших на необхідність розмежовувати фактичні обставини на підстави та умови звернула увагу С. Г. Келина. Досліджуючи звільнення від кримінальної відповідальності, вона зазначала, що підстави являють собою фактичні обставини, або сукупність обставин, які відповідають трьом ознакам: 1) є найбільш суттєвими і необхідними для застосування норми про звільнення і характеризують вчинений

злочин або особу злочинця; 2) характеризують злочин і злочинця на момент вчинення цього діяння або оцінки його органами правосуддя; 3) між підставою та нормою про звільнення існує нерозривний зв'язок, тобто за наявності підстави завжди буде застосоване звільнення особи від кримінальної відповідальності. Умовами ж, на думку цієї дослідниці, є обставини, вимоги, що звернені до майбутньої поведінки особи після її звільнення від кримінальної відповідальності [1, с. 48]. На відміну від підстав, передумовами можуть бути лише необхідні обставини, що за часом передують застосуванню заохочення, а умовами, – правові вимоги, за виконання яких у майбутньому слід оцінювати поведінку особи за певний проміжок часу. Таким чином, підставою застосування заохочення є здійснення особою соціально-корисної поведінки, що містить склад правомірної поведінки, передбачений заохочувальною нормою КК. Скажімо, у ст. 47 КК передумовами застосування заохочення у вигляді звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з передачею особи на поруки є: 1) вчинення особою злочину вперше; 2) вчинений злочин має бути невеликої або середньої тяжкості. Передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності є вчинення нею не тільки закінченого, але й незакінченого злочину, і, так само, вчинення такого злочину одноосібно чи у співучасті. Підставою звільнення за вищезгаданих передумов має бути: 1) щире розкаяння особи; 2) клопотання колективу підприємства, установи чи організації про передачу такої особи на поруки; 3) особа повинна взяти на себе зобов'язання виправдати довіру колективу, законслухняною поведінкою та сумлінною працею на підприємстві, в установі або організації, не ухилятися від заходів виховного характеру колективу, дотримуватися певних правил у побуті та громадських місцях. «Згідно зі ст. 47 КК, – зазначається в ухвалі Судової палати у кримінальних справах ВСУ від 19 червня 2007 р., – звільнення від кримінальної відповідальності особи в порядку, передбаченому цією статтею, допускається за наявності умов, що стосуються тяжкості діяння та підстав щирого розкаяння, яке свідчить про її бажання спокутувати провину перед колективом організації та виправити свою поведінку» [2, с. 17]. Остаточне звільнення від кримінальної відповідальності настає за умов, якщо особа, протягом року з дня передачі її на поруки: 1) виправдає довіру колективу; 2) не буде ухилятися від заходів виховного характеру; 3) не буде порушувати громадського порядку. У разі порушення умов передачі на поруки особа притягається до кримінальної відповідальності за вчинений нею злочин (ч. 2 ст. 47 КК).

Третьою обов'язковою ознакою заохочувальної норми є державне забезпечення (гарантування) заохочення, що передбачає конкретний вид і міру мінімізації обтяження шляхом виключення відповідальності, звільнення від відповідальності або покарання, пом'якшення покарання

та його відбування. Органічне поєднання у нормі соціально-корисної поведінки та застосування у зв'язку з цим заохочення вказують, що ця кримінальна норма є заохочувальною. Держава надає право застосувати заохочення виключно судам. В реальній дійсності на підставах чинного законодавства до заохочення залучається величезний ресурс МВС, ДДУзВП, ГПУ, СБУ та ін. міністерств та відомств. Виконання покладеного на державний орган обов'язку застосувати кримінально-правове заохочення забезпечується системою правових гарантій. По-перше, службова особа відповідного правоохоронного органу чи суду повинна довести та роз'яснити особі норму КК щодо правомірного, суспільно-корисного варіанту поведінки та його правових наслідків; по-друге, особа має право вимагати створення відповідних сприятливих умов, за наявності яких вона може здійснити правомірну, соціально-корисну поведінку (наприклад, зустрічі з потерпілою особою, визначення матеріального та морального збитку, укладання мирової угоди з потерпілим тощо); по-третє, у разі дотримання вимог заохочувальної норми особа має право вимагати застосування до неї, передбаченого КК, заохочення. З іншого боку, державою гарантується та забезпечується законне і обґрунтоване застосування актів кримінально-правового заохочення. У ст.ст. 285–289 чинного КПК України досить детально регламентується порядок розгляду справ даної категорії. В КПК передбачається право оскарження рішень суду про звільнення особи від кримінальної відповідальності (ч. 3 ст. 284 КПК). Звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення кримінального правопорушення здійснюється судом. Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду. Перед направленням клопотання до суду прокурор зобов'язаний ознайомити з ним потерпілого та з'ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності. Якщо під час здійснення судового провадження щодо провадження, яке надійшло до суду з обвинувальним актом, стороною кримінального провадження звернеться до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності обвинуваченого, суд має невідкладно розглянути таке клопотання (ст. 286 КПК).

Заохочувальною відтак є передбачена у кримінальному законі норма, що визначає передумови, підставу та/або умови виключення, звільнення або пом'якшення обтяження у разі здійснення особою соціально-корисної поведінки, що забезпечується та гарантується державою. Заохочувальна норма включена у систему чинного законодавства, є елементом правової системи України. У нормах кримінального права знаходить

свій прояв воля суспільства і держави, спрямована на протидію злочинності, вирішення у визначений законом спосіб кримінально-правового конфлікту. Заохочувальні норми поряд із заборонними у системі кримінального законодавства покликані сприяти виконанню основного охоронного завдання. Норма права є первинним «модулем» у правовому регулюванні суспільних відносин [3, с. 31]. Необхідно підкреслити виключну роль норми права як системоутворюючої основи, з якою пов'язані усі компоненти правової системи. Процес формування і реалізації права, законодавство, всі юридичні поняття й конструкції і навіть доктрина права своєю основою, прямо чи опосередковано, мають правову норму.

Л і т е р а т у р а

1. Келина С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности: моногр. [Текст] / С. Г. Келина. – М.: Наука, 1974. – 232 с.
2. Ухвала колегії суддів Судової Палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 19 червня 2007 р. [Текст]: кримін. справа К. // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 9. – С. 15–17.
3. Брайнин Я. М. Уголовный закон и его применение: науч. издан. [Текст] / Я. М. Брайнин. – М.: Юрид. лит., 1967. – 240 с.

ОБОРОТОВ
Игорь Гариславович

ПРИНЦИП СОБОРНОСТИ В СОВРЕМЕННОЙ ЦЕРКОВНОЙ ЖИЗНИ

Любая Поместная Православная Церковь имеет соборное управление, состоящее в принятии важнейших решений на коллегиальных началах, однако эти органы имеют различные названия, порядок формирования, состав, полномочия. Если в древней Церкви в соборном управлении не всех уровнях принимали участие представители всего церковного народа, то с течением времени в большинстве Поместных Церквей миряне стали привлекаться к работе высших органов власти довольно редко.

В настоящее время высшим органом управления Поместной Церкви может выступать:

- орган, в состав которого входит весь епископат, представители клира, монашествующих и мирян. Такой орган носит наименование собора (Поместного, Церковно-народного, Всеамериканского) и существует в Русской, Грузинской, Болгарской, Чешской и Словацкой, Американской церквях;
- орган, состоящий из всего епископата, существует в Сербской (Священный Синод), Элладской (Священный Архиерейский Синод), Польской (Синод епископов) церквях.

- орган, состоящий из определённого количества епископов (Синод) действует в Константинопольской, Александрийской, Антиохийской, Иерусалимской, Румынской, Кипрской, Албанской церквах.

В греческом языке слово «собор» звучит как «συνοδος» (синод) и применяется как к съездам представителей церковного народа, так и к постоянно действующим коллегиальным структурам, состоящим из епископов. В славянских и романских языках закрепилось иное словопотребление: Собор (лат. *Consilium*) – съезд; Синод (лат. *Synodus*) – постоянно действующий орган. Профессор А. С. Павлов использует для разграничения этих категорий понятия «повременный собор» и «постоянный собор».

В Русской Православной Церкви действуют как органы периодически созываемые, так и постоянные: Поместный Собор, Архиерейский Собор, Патриарх, Священный Синод, Патриархия, синодальные учреждения. В автономных и самоуправляемых церквах действуют свои Синоды и Соборы епископов (а в Украинской Православной Церкви – и Собор УПЦ, состоящий из епископата, представителей клириков и мирян, что подчёркивает исключительность статуса УПЦ).

Для анализа проблемы осуществления принципа соборности в современной церкви, следует определиться с теми органами, которые должны воплощать этот принцип, либо обеспечивать его реализацию. К таковым относятся: Поместный Собор, Архиерейский Собор, Патриарх, Священный Синод, Межсоборное присутствие.

Поместный Собор созывается для решения важнейших внутрицерковных вопросов автокефальной церкви, среди которых, согласно 6-му правилу VII Вселенского Собора, дела канонические (законодательная, исполнительная и судебная функции) и евангельские (надзор за вероучительной, нравственной и богослужебной жизнью). В РПЦ основными поводами для созыва Собора являются: избрание Патриарха Московского и всея Руси и уход его на покой; предоставление автокефалии, автономии или самоуправления частям РПЦ и ряд иных вопросов, определённых уставом.

Поместный Собор в современной церкви созывается предстоятелем Поместной Церкви (или местоблюстителем) либо Священным Синодом в составе всех епископов, а также представителей клира, мирян и монашествующих, часть из которых входят в состав Собора по должности, часть – избираются. Собор может созываться периодически (в Болгарской, Чешской и Словацкой церквах) либо нерегулярно (в Русской и Грузинской).

Архиерейский Собор состоит из всех епископов и созывается Патриархом или Священным Синодом не реже одного раза в четыре года, а

также в преддверии Поместного Собора и в исключительных случаях. Архиерейскому Собору принадлежит высшая власть в РПЦ во всех вопросах, за исключением тех, которые отнесены к компетенции Поместного Собора.

В ряде случаев Архиерейский Собор выступает также и в качестве церковного суда высшей инстанции

Патриарх является предстоятелем Поместной Церкви (в православной традиции термин «Глава Церкви» применим только к Иисусу Христу, в отношении епископа используется понятие «предстоятель» – то есть тот, кто предстоит в молитвенном служении перед церковным народом.), имеет первенство чести среди епископата и подотчетен Поместному и Архиерейскому Соборам. Патриарх осуществляет управление церковью совместно со Священным Синодом в пределах, очерченных канонами и положениями Устава. В период междупатриаршества функции Патриарха передаются Местоблюстителю Патриаршего Престола, избираемого Священным Синодом.

Патриарх Московский и Всея Руси избирается из числа кандидатов, соответствующие таким требованиям: архиерейский сан; высшее богословское образование; достаточный опыт епархиального управления; приверженность каноническому правопорядку; добрая репутация и доверие иерархов, клира и народа; «иметь доброе свидетельство от внешних» (нехристиан); возраст не менее 40 лет.

Священный Синод является органом церковного управления в период между Архиерейскими Соборами. В состав Синода входят Патриарх (председатель), постоянные члены (определяются в Уставе) и временные члены (вызываются в установленном порядке для участия на одной сессии). Синод на своих заседаниях рассматривает текущие вопросы управленческого, организационного и кадрового характера. Решения Синода оформляются в форме журналов заседаний и определений.

Межсоборное Присутствие действует в период между проведением Поместных и Архиерейских Соборов с целью предварительного изучения выносимых на них вопросов и подготовки проектов решений по ним. В состав Межсоборного Присутствия по должности входят постоянные члены Синода и члены ВЦС.

Анализ канонических источников подтверждает тезис о недопустимости подмены соборного начала в Церкви единоначалием, как это произошло, например, в Римско-Католической Церкви, где примат Папы, возникший ещё в раннем Средневековье, сформулирован в канонах 331–333 Кодекса канонического права 1983 г. и предполагает сосредоточение всей власти в Римской Церкви в руках Понтифика, который имеет право самостоятельно разрешать любые вопросы либо выносить их на коллегиальное рассмотрение. Патриарх является не главой Церкви и не

викарием (наместником) Христа на земле – он предстоятель церковного народа, то есть, первый из стоящих перед Господом в молитве и служении ему, первый среди епископов по чести. Правило 34-е Святых Апостолов говорит о необходимости «епископам всякого народа знать первого среди них и признавать его как главу...», вместе с тем, «и первый ничего да не творит без рассуждения всех». Споры, которые могут возникнуть между Патриархом и Синодом, выносятся на рассмотрение Архиерейского Собора. Право суда над Патриархом принадлежит Архиерейскому Собору с последующим утверждением решения 2/3 голосов членов Поместного Собора.

Вместе с тем, следует отметить, что такая ситуация, хоть и в большей степени соответствует древним канонам, в отличие от католической практики, но всё же далека от реализации принципа соборности. Восстановление принципа соборности без сомнений было приоритетом для участников Собора Православной Российской Церкви 1917–1918 гг. Так, в главе II соборного Определения «Об епархиальном управлении» предусматривается процедура избрания архиерея «Архиереями округа или Архиереями, назначенными к участию в избрании епархиального Архиерея Священным Синодом, клиром и мирянами епархии совместно», там же предусматривалось, что назначение архиерея высшей церковной властью допускается лишь в двух случаях: 1) «в исключительных и чрезвычайных случаях, ради блага церковного»; 2) при назначении архиереев в заграничные миссии. Отметим, что в 1945 г. было установлено правило о назначении архиереев, сохранившееся в уставах 1988 и 2000 гг., а также в Уставе УПЦ 1990 г., которое наделяет таким правом Патриарха, а позже – Синод.

Трагически погибший в 2013 году священник Павел Адельгейм отмечал, что современная церковная жизнь в РПЦ проявляет «культ обожествления» епископа, желания которого «выражают волю церкви». Авторитаризм епископа, формализация его власти приводят к тому, что соборность в управлении епархией становятся фикцией, поскольку вся полнота духовной, исполнительной и судебной власти сосредотачивается в руках одного человека – епархиального архиерея.

Принцип соборности нарушается также и редкостью проведения в РПЦ архиерейских соборов – не реже одного раза в четыре года (в УПЦ – не реже одного раза в год), хотя 37-е Апостольское правило чётко устанавливает, что «дважды в году да бывает собор епископов, и да рассуждают они друг с другом о догматах благочестия, и да решают случающиеся церковные прекословия». Оправдывая такое отступление, ссылаются на проведение малых соборов епископов, которые в РПЦ и некоторых других церквях получили название синодов. Однако, из функций Синода и журналов его заседаний очевидно, что он решает не столько

духовные, сколько вполне мирские задачи административно-хозяйственного характера.

Ещё одним отступлением от принципа соборности является выхолащивание сущности Поместного Собора, который стал собираться не с установленной периодичностью, а «по необходимости», определяемой Архиерейским Собором, причём реальное обсуждение духовных и мирских проблем церковной жизни сводится к формальному принятию решений, проекты которых заранее подготавливаются Межсоборным Присутствием. Отметим, что после 1991 г. был создан всего один Поместный Собор, целью которого было избрание нового Патриарха Московского и всея Руси (2009 г.), на рассмотрение которого не было вынесено никаких важных вопросов, кроме выборов Патриарха.

Подводя итог, отметим, что современная церковная практика свидетельствует о серьёзных фактических отступлениях от канонического принципа соборности, представляющего Церковь, как Тело Христово, состоящее из архиереев, клира и мирян, которые совместно должны принимать участие в решении церковных дел. Вместо этого, с середины XX века наблюдается возвращение к цезаропапизму и авторитаризация власти иерархии, устранение от участия в большинстве церковных дел как мирян, так и рядового духовенства.

ПАЛЮК
Василь Павлович

СКЛАДОВІ СУДОВОЇ ВЛАДИ ЗА ТЕКСТОМ БІБЛІЇ

*Біблія має більш доказів вірогідності
ніж будь-яка світська історія.*

Ісаак НЬЮТОН

Наголошується, що: «Божественна Реальність залишається потаємною і не пригнічує людину необхідною очевидністю. Цим недосконалий дух захищається від безмірного, від того, що перевищує його сили, і це зберігає нашу свободу перед Богом. Осягнення його здійснюється поступово, в суворій відповідності з готовністю людини до містичної Зустрічі» [4, с. 63]. Думається, що на сьогодні настав час такої «Зустрічі», зокрема, з метою дослідження тих особливостей, за яких Господь створив на Землі судову владу. Припускається, що епоха Суддів, яка тривала між 1400 та 1100 роками до Р.Х., в одному випадку існувала 300 років (Суд. 11. 26), а в іншому, включаючи також період в пустині, період Елія, Саму-

їла, Саула і Давида) – 480 років (1 Цар.). Аналіз відповідних частин Біблії дає підстави для дослідження наступних складових ознак такої судової влади: 1) *Божественне походження суду*; 2) *незалежність суду*; 3) *повноваження суду*; 4) *вимоги до суддів*; 5) *відсутність механізму виконання рішень суду*.

1. **Божественне походження суду.** Воно є логічним продовженням створення Богом Всесвіту, який формувався в «семи днях» (Бут. 1, 2) [2, с. 5–7], а в наступному – Богом обраного народу та людини, щоб приготувати дорогу Спасителя людського роду. Так, за текстом Старого Завіту, говорячи сучасною термінологією, правосуддя спочатку відправляв лише Мойсей, який був посередником перед Богом. Через певний час Мойсей, взявши до уваги поради свого тестя Іофора, обрав з усього народу «людей здібних, що боялися Бога, людей правдивих, що ненавидять користь, і поставив їх над ними, щоб вони судили народ у всякий час...» (Вих. 18. 21–22) [2, с. 76–77]. Саме з того періоду, як наголошують дослідники, втілилася в життя «ідея створення окремої «спеціалізованої» судової влади» [5, с. 282]. Пізніше, в Книзі Суддів, на підтвердження факту Божого промислу у створенні судової влади, наголошувалось: «і поставив [ім] Господь суддів, які рятували їх від рук грабіжників їхніх» та підкреслювалось, що: «Сам Господь був із суддею і рятував їх від ворогів їхніх в усі дні судді» (Суд. 2. 16, 18) [2, с. 240]. А в іншому місці Біблії: «і сказав суддям: дивіться, що ви робите, ви чините не суд людський, але суд Господа; і Він з вами у справі суду» (2 Пар. 19. 6) [2, с. 452]. Тому дослідниками з цього приводу робиться слушний висновок про те, що: «без таких провідників, як були судді і без чудесної Божої допомоги в часи кризи, Ізраїль був би знищений» [3, с. 181]. Між тим, народ Ізраїля не завжди слухався суддів, оскільки щоразу повертався до ідолопоклонства та бажав, щоб ним все ж таки правив цар, як у держав, які розташовані навколо Ізраїля. З цього приводу Господь, звертаючись до судді Самуїла, зазначав, що: «не тебе вони відкинули, але відкинули Мене, щоб Я не царював над ними» (1 Цар. 8. 7) [2, с. 284]. Із тексту Старого Завіту, в якому йде мова про суддівські повноваження старійшин, священиків-левитів та суддів (Втор. 17. 8–12), також вбачаються досить важливі висновки: а) вперше згадується про створення судів різних інстанцій, над якими знаходиться найвища земна інстанція – Мойсей; б) чим вища судова інстанція, тим безпосередньо вона пов'язана з Господом, оскільки здійснюється в Його присутності: «і вчини за словом, яке вони скажуть тобі, на тім місці, яке обере Господь [Бог твій, щоб прикликане було там ім'я Його]» (Втор. 17. 10) [2, с. 200].

2. **Незалежність суду** в тексті Біблії відсутня. Між тим, із розвитку подій, які в ній описуються, можна припустити, що незалежність суду впливає із попередньої складової ознаки судової влади – Божественно-

го походження суду – і дає можливість наголосити, що суд тогочасної держави займав, по відношенню до органів виконавчої влади, перше місце, а не «третє», як на сьогодні. Власне, наявність такої правової природи утворення суду дає йому при відправленні правосуддя абсолютну незалежність від «верхів» та «низів». Так, незалежність судді від «верхів» досить виразно підтверджується наступними прикладами: а) цар Саул, якого призначив суддя Самуїл, покорається останньому, звітує перед ним та просить у нього прощення: «і сказав Саул Самуїлу: згрішив я, бо переступив повеління Господа і слово твоє; ... тепер же зніми з мене гріх мій і повернися зі мною, щоб я поклонився Господу [Богу твоєму]» (1 Цар. 15. 24–25) [2, с. 293]; б) наявністю «біблейського Уотергейта» [1, с. 22–23], в процесі якого суддя Самуїл ухвалює вирок царю Саулу: «непокра є такий самий гріх, як чаклунство, і противлення те саме, що ідолопоклонство; за те, що ти відкинув слово Господа, і Він відкинув тебе, щоб ти не був царем [над Ізраїлем]» (1 Цар. 15. 23) [2, с. 293]. Щодо незалежності судді від «низів», то про неї йшла мова при призначенні особи на посаду судді. При цьому наголошувалось: «не йди за більшістю на зло, і не вирішуй позову, відступаючи за більшістю від правди» (Вих. 23. 2) [2, с. 82], оскільки наставали негативні наслідки не лише для суддів, але й для всього народу.

3. **Повноваження суду** залежать від статусу суддів (священників, старійшин). Так, вони також мали повноваження судді, оскільки: «і в Єрусалимі приставив Іосафат деяких з левітів і священників і глав поколінь в Ізраїлі – до суду Господнього і до позовів» (2 Пар. 19. 8) [2, с. 452]. Вказані особи, як правило, мали повноваження розглядати питання щодо дотримання духовних законів, а тому наголошувалося, що: «вони повинні навчати народ Мій відрізати священне від не священного і пояснювати їм, що не чисте і що чисте. При спірних справах вони повинні бути присутніми у суді, і за уставом Моїм судити їх, і зберігати закони Мої і постанови Мої про всі свята Мої, і свято зберігати суботи Мої» (Єз. 44. 23–24) [2, с. 899].

4. **Вимоги до людей, які могли стати суддями** – слугами Господа при відправленні правосуддя – *на той час були досить високі*. Вони, як свідчить хронологія викладення, різноманітні: 1) «вибирай людей здібних, що бояться Бога, людей правдивих, що ненавидять користь» (Вих. 18. 21) [2, с. 77]; 2) «щоб вони судили народ судом праведним» (Втор. 16. 18) [2, с. 200]; 3) «нехай буде страх Господній на вас: дійте обачно, тому що немає у Господа Бога нашого неправди, ні упередженості, ні хабарництва»; «так дійте у страху Господньому, з вірністю і чистим серцем» ... «так дійте, – і ви не згрішите» (2 Пар. 19. 7, 9–10) [2, с. 452]; 4) «не йди за більшістю на зло, і не вирішуй позову, відступаючи за більшістю від правди; і бідному не потурайте у позові його» (Вих. 23. 2–3) [2, с. 82];

5) «не суди перекручено позову бідного твого» (Вих. 23. 6) [2, с. 82]; 6) «віддаляйся від неправди і не умертвляй невинного і правого, бо Я не виправдаю беззаконника» (Вих. 23. 7) [2, с. 82]; 7) «дарів не приймай, бо дари роблять сліпими зрячих і спотворюють справу правих» (Вих. 23. 8) [2, с. 82]. До однієї із головних вимог, яку також повинні враховувати судді при відправленні правосуддя, відноситься вимога рівності сторін перед судом. Цікаво, що саме така вимога розповсюджується на представників різних соціальних груп «однаковим судом був покараний раб із господарем, і простолюдин терпів одне і те саме з царем» (Прем. 18. 11) [2, с. 690] та представників різних народів, незважаючи на те, що одні із них Богом обрані, а інші – ні: «один суд повинен бути у вас, як для прибульця, так і для тубільця; бо Я Господь Бог ваш» (Лев. 24. 22) [2, с. 130]. Більше того, така вимога – рівність сторін перед судом – допускалась і до Бога, який з цього приводу, незважаючи на свою всемогутність, говорив: «пригадай Мені; станемо судитися; говори ти, щоб виправдатися» (Іс. 43. 26) [2, с. 765], оскільки «Я ще буду судитися з вами і з синами синів ваших буду судитися» (Єр. 2. 9) «бо у Господа змагання з народами: Він буде судитися з усякою плоттю, нечестивих Він віддасть мечу» (Єр. 25. 31) [2, с. 809]. Важливо, що значна кількість осіб, які призначалися суддями, добросовісно відправляли правосуддя, оскільки дотримувалися викладених вище вимог. Хоча, як вбачається із тексту Біблії, були особи, які в свій поведінці не боялися Бога. Так, із усіх суб'єктів судової влади троє все ж таки отримали негативну оцінку. До них відносяться узурпатор Авімеlex, який бажав стати царем, та брати Іоїль та Авия, які «брали подарунки і судили неправдиво» (1 Цар. 8. 3) [2, с. 284]. Припускається, що до такої ситуації привели, з однієї сторони, дії їх батька Самуїла, який також був суддею і коли постарів, особисто він, а не Бог, поставив своїх синів – Іоїля та Авия – суддями над Ізраїлем, а з іншої – підступна поведінка людей по відношенню до суддів, як правителів Ізраїля, так і до осіб, які відправляють правосуддя. Підтверджується викладене тим, що: а) «і суддів вони не слухали, а ходили блудно вслід інших богів і поклонялися їм [і дратували Господа], швидко ухилялися від путі, якою ходили батьки їхні, підкорюючись заповідям Господнім»; б) «але як тільки помирав суддя, вони знову робили гірше за батьків своїх, ухиляючись до інших богів, слугуючи їм і поклоняючись їм» (Суд. 2. 16, 19) [2, с. 249]. До того ж, народ досить часто провокував суддів на порушення закону при відправленні правосуддя, а тому наголошувалося: «о, ви, що суд перетворюєте на отруту і правду кидаєте на землю!» або ж «берете хабарі й перекручуєте у суді справи бідних». В зв'язку з чим, підкреслювалося: «зненавидьте зло і полюбіть добро, і відновіть біля воріт правосуддя» і в наслідок чого «нехай, як вода, тече суд, і правда – як сильний потік» (Ам. 5. 7, 12, 15, 24) [2, с. 938–939].

5. **Відсутність механізму виконання рішень суду.** Із тексту Святого Письма, про що наголошувалося вище, вбачається, що в суді діє Сам Бог, який обрав суддю як зброю Своїх дій на землі («коли Господь поставляв їм суддів, то Сам Господь був із суддею і рятував їх від ворогів їхніх в усі дні судді» або ж «і сказав Гедеон (суддя – прим. авт.) Богу: якщо Ти спасеш Ізраїля рукою моєю, як говорив Ти»).

В якості висновку слід зазначити, по-перше, що суд утворений лише з волі Бога, а тому судова влада в державі повинна займати особливий статус. По-друге, вимоги до осіб, які бажають займати посаду судді, повинні бути досить високі, як і повинна покладатися на них підвищена відповідальність за порушення цих вимог при відправленні правосуддя, оскільки на «землі потрібно творити не суд людський, а суд Господа» (2 Пар. 19. 6), адже «яким судом судите, таким судитимуть і вас» (Матф. 7. 2). Дотримання викладених вище висновків забезпечить на сучасному рівні гарантії судового захисту прав людини.

Л і т е р а т у р а

1. Баренбойм П. Божественная природа судебной власти. Три тысячи лет доктрине разделения властей: от Ветхого Завета до наших дней // Российская юстиция. – 1996. – № 1. – С 21–23.
2. Біблія. Книги священного писання Старого та Нового завіту. Переклад українською Патріарха Філарета (Денисенка). – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського патріархату, 2004. – 1407 с.
3. Генрі Г. Геллей. Біблійний довідник Геллея. – Всесвітня Християнська Місія, Торонто, Канада. – 1985. – 856 с.
4. Мень А. В. История религии: в поисках Пути, Истины и Жизни: В семи томах. Т. I. Истоки религии / предисл. С. С. Аверинцева; Худож. В. Г. Виноградов. – М.: СП «Слово», 1991. – 287 с.
5. Папаян Р. А. Христианские корни современного права. – М.: Издательство НОРМА, 2002. – 416 с.

СИДОРЕНКО
Олена Михайлівна

ДОГМА ПРАВА У ПРАВОВОМУ ЖИТТІ

Правове життя – це сукупність всіх форм юридичного буття суспільства, яка виражається у правових актах та інших проявах права (у тому числі й негативних) та характеризує специфіку й рівень існуючої юридичної дійсності, відношення суб'єктів до права і ступінь задоволення їхніх інтересів.

Догма права – це структурний компонент права, що існує поряд із ціннісною та статусною характеристикою права і становить сферу юри-

дичної науки (догматична юриспруденція), юридичної практики та юридичної освіти у вигляді діючої системи позитивного права та правових категорій і понять, у яких ця система відображена.

Догма права є одним із пластів правової реальності, існуючи на рівні індивідуальної правосвідомості, системи правових нормативів та системи правового порядку. У структурі індивідуальної правосвідомості догма права представлена правовою ідеологією. Правова ідеологія є системою правових принципів, ідей, теорій, концепцій, що відображають теоретичне (наукове) осмислення правової реальності, усвідомлене проникнення в сутність правових явищ. Таким чином, структура правової ідеології включає в себе усвідомлене осмислення правової реальності у вигляді правових ідей, правових принципів, теорій та переконань; проникнення в сутність правових явищ – правові поняття та категорії; розщеплення свідомості на правомірну та протиправну поведінку. Отже, на рівні індивідуальної правосвідомості догма права не лише кристалізує поняття та категорії, не лише концентрує у собі засоби правового мислення, але й певним чином структурує сприйняття правової реальності, мотивуючи правову активність суб'єктів.

Джерела права як втілення позитивованої догми постають у вигляді ієрархізованої системи, в якій одночасно функціонують правові норми загального та індивідуального порядків. У цьому контексті формулюється плюралістична теорія джерел права, сутність та основна ідея якої полягають у тому, що різноскерованість правового впливу, яка стає результатом дії різних джерел права, підвищує ефективність механізму дії права. Догма права, концентруючи у собі правові ідеї, поняття та смисли, об'єктивуючись у системі позитивного права, а далі – у джерелах права, набуває нових характеристик. Вона стає суб'єктно-об'єктною сутністю, оскільки виходить за межі окремої правосвідомості, виходить на рівень правового життя, безпосереднім чином втілюючись у конкретиці правових нормативів. Окрім втілення у законах, догма права виражається також у договорі. З позицій догми права це означає, що у договорі знаходить своє вираження локальна конвенціоналізація правових догм.

Спрямованість системи джерел права та позитивного права взагалі на встановлення певного правового порядку породжує інший зріз правової реальності – соціально-результативний, у якому догма права виражається як інтегративна структура, що пов'язує суб'єктів права єдиною смисловою та понятійною системою. У цьому аспекті виявляється така властивість правової сфери, як цілісність, що не лише характеризується стабільністю та стійкістю правової системи, але й виражає єдність правового простору та мови права. Догма права є площиною правових комунікацій між суб'єктами, оскільки цілісність правової сфери виражається не лише у ступені включеності суб'єктів у правове життя (правова акти-

вність), але й у кількості та характері їх взаємодій. У цьому контексті пропонується комунікативна теорія правового порядку, у якій соціальна цінність правового порядку досягається тоді, коли кількість комунікацій між суб'єктами досягає значення неможливості виходу з правового простору.

Нормативність, яка властива праву, пов'язана з його особливістю як об'єктивованого інституційного утворення, при цьому такого, що володіє значною соціальною силою. Право наповнене нормами – загальними правилами поведінки, спрямованими на регулювання і охорону суспільних відносин. Норми права – це центральне ядро всієї системи правових засобів, адже самі по собі норми – зовсім не єдиний складовий елемент змісту права.

Матерію права поряд з юридичними нормами на їх основі формують індивідуальні приписи, санкції, міри захисту, юридичні факти та інші явища правової дійсності, які охоплюються поняттям догми права. Зміст права в більш детальному аналізі є об'ємним, багатограним, багатим, що включає в себе правові феномени, з яких складається цілісний юридичний організм. Зазначене не повинно якимось чином зменшити конститутивне значення юридичних норм, властивість нормативності. Право – це не тільки норми, але без норм, без властивості нормативності права немає.

Догма права трансформується в межах ситуації, так само як це відбувається з ціннісними ієрархіями та локальними психофізичними станами суб'єктів. Ситуація включає в себе як динамічні, рухливі ознаки, що характеризують дану ситуацію взаємодії суб'єкта з середовищем як особливу, так і стійку, відносно яких ряд подій залишається тією чи іншою мірою інваріантним, не руйнуючи її цілісності. Особливий характер догма права набуває при розгляді глобальної та локальної правової ситуації. З глобальної точки зору, правова ситуація постає як складна сукупність пов'язаних соціально-правових явищ і процесів (стан законодавства, законслухняність громадян, розвиток владних структур, якість діяльності правоохоронних органів, дотримання державою прав людини тощо), що визначає характер і рівень правопорядку в країні. Очевидно, що у цьому контексті стан догми права виражається, насамперед, у тому, яким чином та наскільки ефективно діє позитивне право, у чому виражена його індивідуальна та соціальна цінність, чи є достатньою (або, навпаки, замалою чи завищеною) його нормативність. Локальна правова ситуація, пов'язана з участю конкретних суб'єктів в актуалізації правових догм та цінностей на тлі функціонування правових комунікацій між ними, виходить на специфіку розуміння догми права та її складових у контексті співвідношення дійсного та належного в межах конкретного правового становища одного чи декількох суб'єктів правової сфери.

Правові відносини формуються не лише у діяльності соціальних груп, але й у поведінці окремих суб'єктів. Вони реалізуються як постійно рекурсивні акти поведінки, регламентовані правовими нормами, тобто

такі, що існують у нормативному контексті. З цієї позиції будь-яке правове відношення містить дві складові: зміст догматичного компонента правової норми; зміст цілей, мотивів, установок особистості. Взаємодія цих двох змінних якраз і утворює правову дію, а її характер дозволяє прогнозувати розвиток як локального правового відношення, так і всієї системи правових відносин у рамках тієї чи іншої соціальної спільноти.

При розгляді діяльнісної парадигми в контексті існування догми права можна констатувати, що: 1) діяльність – це спосіб існування догми права, вихідний пункт наповнення правової сфери догматичними ідеями та поняттями. За межами діяльності правові відносини, правова свідомість, право як ціннісно-нормативна система, а отже, і догма права, існувати не можуть; 2) догма права через діяльність втілюється у реальність, оскільки вона присутня в правових діях людини; 3) різним станам і компонентам догми права відповідають різні типи та форми правової діяльності (особливо актуально це в контексті застосування догматичного методу як методу діяльності); 4) догма права в контексті діяльності виявляється структурованою відповідно до характеру окремого типу правової діяльності.

Основні напрямки правової діяльності, у яких знаходить своє вираження догма права, – законотворча діяльність, судова діяльність та супроводна наукова діяльність, у кожній з яких реалізується той чи інший елемент догми права, та чи інша частина догматичного методу.

МУСИЧЕНКО
Ольга Михайлівна

ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ СИНТАКСИСУ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОМУ

Мова – першооснова законотворчості, яка може бути представлена цілісним організмом, від поєднання і взаємозв'язку частин якого залежить здатність закону адекватно (відповідно до цілей правового регулювання) виражати думку законодавця, бути зрозумілим, а значить дієвим і ефективним при його застосуванні.

До мови нормативно-правового акта, в тому числі кримінального закону, висувається ряд вимог, спрямованих на те, щоб він був якісним, належним чином виконував функцію форми права. Однією з таких вимог є зрозумілість закону.

Найчастіше в дослідженнях мови закону звертають увагу на проблеми, пов'язані з лексикою, зокрема юридичною термінологією, однак лише на рівні словосполучення, речення слово виступає мисленнєвим за-

собою праворегулювання, тому вивчення синтаксичної сторони тексту кримінального закону набуває актуальності.

Загальновідомо, що мінімальною синтаксичною одиницею є словосполучення, яке може утворюватись за допомогою таких видів синтаксичного зв'язку: узгодження, керування, прилягання. Словосполучення, як і слово, виконує передусім номінативну функцію, є будівельним матеріалом для речення як мінімальної комунікативної одиниці.

Формою, у яку втілюється безпосередньо правова норма, є речення, яке виступає як основна знакова одиниця будь-якого тексту, зокрема і кримінального закону. На відміну від словосполучення, для речення характерні такі ознаки як комунікативність, смислова завершеність, структурованість (синтаксична і семантична), модальність.

Побудова речення в нормативно-правовому акті має сприяти передусім правильному розумінню правової норми, яка втілюється у форму речення, точному її подальшому тлумаченню, а отже, і ефективному застосуванню. З огляду на це, до речень, які утворюють текст закону, в тому числі кримінального, мають висуватися певні вимоги.

Речення має бути бездоганно граматично сконструйовано з урахуванням специфіки тексту закону. Побудова речення здійснюється не простим набором словосполучень, а підпорядковується певним законам, серед яких – визначений порядок слів.

Традиційно вважається, що українській мові, як і іншим слов'янським, властивий вільний порядок слів у реченні. Все ж певні правила щодо типових позицій головних і другорядних членів речення існують, що називається прямим порядком слів, характерним для стилістично нейтральних, позбавлених експресії текстів. Зокрема, підмет має передувати присудку, узгоджене означення слід розташовувати перед означальним словом, прямий додаток – після залежного слова тощо. Відходження від подібних норм, яке в мовознавстві називають інверсією, не є помилкою, а слугує певним цілям, серед яких – підкреслення іншого смислового відтінку речення, додаткове смислове та експресивне навантаження на слові, яке займає нетрадиційне для нього місце. Вважається, що інверсія – стилістична фігура, властива в основному для художнього та публіцистичного стилю. Однак, інверсію зустрічаємо і в тексті кримінального закону, який належить до офіційно-ділового стилю. Так, наприклад, ч. 1 ст. 84 КК: *звільняється від покарання особа...* На нашу думку, у цьому випадку логічний наголос переміщується на присудок, що підкреслює імперативність даного припису, адже в наступній (другій) частині цієї статті використовується вже прямий порядок підмета та присудка, де звільнення від покарання має диспозитивний характер.

У зв'язку з цим, доцільно звернути увагу на статті 44–49 КК України, у яких визначаються види звільнення від кримінальної відповідальності. Звільнення від кримінальної відповідальності як заохочувальний

кримінально-правовий захід може застосовуватись на імперативних та диспозиційних засадах. Норми, передбачені статтями 44–49 КК України сконструйовані за однотипною синтаксичною конструкцією: це складнопідрядне речення з головною частиною, ускладненою відокремленим означенням, і наступною підрядною частиною умови. При цьому і в головній, і в підрядній частині використовується прямий порядок слів. На нашу думку, з метою наголошення на обов'язковості норм, що визначають види звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям та у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, і відокремлення цих двох видів від інших, що застосовуються на розсуд суду (статті 47–48), слід використати інверсію – на перший план винести присудок: *звільняється від кримінальної відповідальності особа...*

Часто в тексті кримінального закону, присудок виступає в препозиції до підмета, коли підмети є однорідними і структурно виокремлені самостійними пунктами, наприклад, ст. 51, с. 67, ст. 89 КК. Це зумовлено структурною організацією тексту Кримінального кодексу, що не порушує вимоги зрозумілості, а навпаки, сприяє їй.

Стосовно другорядних членів речення, їх позиція в реченні може бути різною. Для узгоджених означень нейтральна позиція – перед означуваним словом. В КК України дуже велика кількість подібних означень, що зумовлено особливостями термінотворення – дуже велика кількість термінів утворено за допомогою іменних словосполучень з ад'єктивом. Тут слід зауважити, що таких ад'єктива можуть бути два, і в цьому випадку вужче за обсягом означення має передувати більш широкому, наприклад, *амбулаторна психіатрична допомога, тяжке тілесне ушкодження*. Неузгоджені означення зазвичай виступають після означуваного слова: *в розмірі не більше трьох тисяч неоподаткованих мінімумів доходів громадян*. Особливої уваги заслуговує означення, виражене дієприкметниковим зворотом. Більш краще сприймається такий зворот, що стоїть після означуваного слова і виділяється на письмі комами. Таких зворотів в КК України досить велика кількість: *у випадках, передбачених цим Кодексом; до особи, визнаної винною у вчиненні злочину*. Однотипними є конструкції з відокремленим дієприкметниковим зворотом, що використовуються в Особливій частині КК при описі кваліфікуючих ознак злочину: *дії, передбачені...; дії, вчинені...*, а особливо кваліфікуючих ознак – нанизуванням цих зворотів як однорідних: *дії, передбачені частиною першою цієї статті, вчинені щодо кількох осіб або повторно*. Вживання дієприкметникового звороту перед означуваним словом і, особливо у реченні, де вже використовується такий зворот типово – після означуваного слова, порушує вимогу зрозумілості та гірше сприймається при читанні тексту. Наприклад: *розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, за-*

вданої злочином, або отриманого внаслідок вчинення злочину доходу. На нашу думку, в цьому випадку доречно останній дієприкметниковий зворот поставити в постпозицію до означуваного слова. Порівняймо: *розмір штрафу, що призначається судом, не може бути меншим за розмір майнової шкоди, завданої злочином, або доходу, отриманого внаслідок вчинення злочину.*

Що стосується додатків (прямих і непрямих), при нейтральному викладі вони знаходяться в постпозиції до залежного слова, що загалом спостерігаємо в КК України. З метою переміщення логічного наголосу на додаток, він може бути перенесений у постпозицію до слова, яке ним керує, наприклад: кримінальний **відповідальності** підлягають особи., **часом** вчинення злочину визнається час... Часто додатки знаходяться в препозиції до залежного слова як прийом при формулюванні дефініцій в Загальній частині КК України: **замахом** на злочин є вчинення особою...; закінченим **злочином** визнається діяння...; **суб'єктом** злочину є фізична осудна особа тощо.

Позиція обставин у реченні може бути різною і залежить від типу обставин (умови і способу дії зазвичай розташовуються після залежного слова), слова, до якого відноситься обставина тощо. Ускладнюють розуміння тексту обставини різних типів, які розміщуються поряд. Розглянемо приклад. У п. 4 ст. 95 КК сказано: **У разі припинення застосування примусових заходів медичного характеру через вимушення особи, які вчинили злочин у стані неосудності, але захворіли на психічну хворобу до постановлення вироку, підлягають покаранню...** У даному випадку на початку речення вживаються дві обставини – умови та причини. Інтонаційно після виділеної фрази слід зробити паузу, на письмі ці обставини не відокремлено комою, тому фраза є складною для сприйняття. Характерно, що в цій же статті у п. 3 подібна обставина (умови та причини) відокремлена комами, що полегшує розуміння тексту. Зауважимо, що якщо обставина вживається перед залежним словом, поряд з іншими частинами складної синтаксичної конструкції, її слід відокремити, як наприклад: *...тобто така, яка під час вчинення злочину, **через наявний у неї психічний розлад**, не була здатна...*, що законодавцем робиться не завжди і тому порушується вимога зрозумілості закону.

Зважаючи на те, що речення – форма втілення правової норми, бажано, щоб одному реченню відповідав один правовий припис. Особливості побудови речення як в Загальній, так і Особливій частині КК України зумовлюються складністю відносин, які охороняються кримінальним законом, тому дуже важко виразити простим реченням норму права, враховуючи такі вимоги до мови, крім зрозумілості, як точність та однозначність. Тому в КК переважають складні речення, при тому не складносурядні, а складнопідрядні, які різносторонньо можуть описати яви-

ще. Дослідники справедливо наголошують на тому, що в нормативно-правовому акті якомога менше має бути складносурядних речень.

У Загальній частині КК України за допомогою лінійних складнопідрядних речень, які утворені нанизуванням підрядних частин створюється своєрідний алгоритм певних дій, якими слід керуватись правозастосовнику (наприклад, статті 45–48, 69, 69-1, 71 КК України). Особливістю конструювання речень Особливої частини Кримінального кодексу є те, що вони є переважно складнопідрядними з підрядними зв'язками різного типу, найчастіше – з'ясувальні, мети, умови, причини. При цьому підрядні частини відносяться до групи підмета, і це не дивно, адже за допомогою мовних засобів, в тому числі засобів синтаксису, слід точно і однозначно описати діяння, які є кримінально караними. Тут слід наголосити на тому, що для уникнення незрозумілості при побудові речень з кількома підрядними частинами, слід враховувати те, що вони мають бути якнайближче розташовуватися до слова, від якого залежить підрядна частина, адже із збільшенням цієї відстані ускладнюється розуміння викладеного. Зустрічаються в Особливій частині і складні синтаксичні конструкції, утворені різними типами синтаксичного зв'язку, але знову таки вони відносяться до групи підмета. Що стосується групи присудка (санкція статті), ця частина речень є однотипною, яка загалом (крім тих, в яких йдеться про вид спеціальної конфіскації, передбаченою Особливою частиною КК) не містить підрядних частин, і може бути ускладнена однорідними додатками або дієприкметниковими зворотами.

Таким чином, слід зробити висновок, що особливості синтаксису кримінального закону зумовлюються вимогами конкретності, точності, необхідності передати складну систему причинно-наслідкових зв'язків. Саме тому в тексті кримінального закону функціонують складні синтаксичні конструкції, які дозволяють встановити усі обставини, усі умовності викладеної інформації.

ПУШКАР
Анна Михайловна

ПРАВА ЧЕЛОВЕКА И ПРИНУДИТЕЛЬНОЕ ЛЕЧЕНИЕ ОТ НАРКОМАНИИ: К ПОСТАНОВКЕ ПРОБЛЕМЫ

В настоящее время наиболее актуальной и требующей незамедлительного решения проблемой является проблема борьбы с наркоманией и незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их аналогов. Среди всех негативных социальных явлений, характер-

ных для современного общества, наркотизм занимает одно из ведущих мест. Наркомания уничтожает личность и все ее проявления. Кроме этого, эта болезнь составляет опасность для общества в целом, и для здоровья каждого человека в частности. Больной наркоманией не может быть полноценным работником, активно участвовать в процессе общественного производства, не способен должным образом выполнять иные позитивные социальные функции. Злоупотребление наркотическими средствами и психотропными веществами негативно сказывается на процессе репродукции населения страны. Наркомания причиняет социуму огромный моральный ущерб, который невозможно измерит ни в каких единицах.

По данным группы экспертов Всемирной организации здравоохранения, в современном мире отмечается непрерывная тенденция к увеличению числа лиц, принимающих наркотические препараты, возрастает употребление наркотиков молодежью, активизируется употребление нетрадиционных наркотиков, широкое распространение получают синтетические наркотики, в употребление наркотиков вовлекаются представители всех социально-экономических групп общества.

Проблема принудительного лечения лиц, страдающих наркотический зависимостью и совершивших преступление традиционно рассматривается в аспекте ограничения прав и свобод человека и гражданина. При законодательном введении различных форм недобровольного лечения лиц с наркотической зависимостью законодатели разных стран исходят из общего принципа «равенства перед законом как универсального права человека». Стоит отметить, что отдельные аспекты определения природы, назначения и осуществления принудительного лечения (в частности, при назначении наказания) освещали в трудах такие известные ученые, как С. П. Дидковская, В. О. Глушков, П. С. Матишевский, А. В. Козаченко, Н. А. Мирошниченко, А. А. Музыка, М. П. Селиванов, Е. В. Фесенко, М. С. Хруппа и другие ученые [1, 97].

Сейчас в Украине на законодательном уровне четко не приведены критерии разграничения добровольного и принудительного лечения лиц, имеющих болезнь, которая представляет опасность для здоровья других лиц, отличие от определений добровольного и принудительного лечения наркоманов. Так же отсутствуют критерии разграничения добровольного и принудительного лечения лиц, совершивших преступление и с болезнью, представляющей опасность для здоровья других лиц. То есть, речь идет об отсутствии в-и специальноправовых норм относительно указания специфики лечения одной категории лиц и наличие общеправовых норм. Обращение непосредственно к выяснению юридической природы и необходимости решения на правовом уровне ряда проблем, связанных с институтами принудительного и добровольного

лечения определенных категорий осужденных, приводит к необходимости обозначить, в частности, такие дискуссионные вопросы: проблема отсутствия определения и перечня болезней, опасных для здоровья других лиц, разграничении добровольного и принудительного лечения лиц, совершивших преступление и с болезнью, представляющей опасность для здоровья других лиц, определения признаков, указывающих на различие или родство группы болезней, опасных для здоровья других лиц, и наркомании, вопросы возможности применения принудительного лечения, предусмотренного ст. 96 УК Украины, а также вопрос связанный с ограничением прав человека.

Согласно ст. 29 Всеобщей декларации прав человека, реализуя свои права и свободы, каждый человек должен претерпевать только такие ограничения, которые установлены законом исключительно с целью обеспечения надлежащего признания и уважения прав и свобод других и общего благополучия в демократическом обществе [2].

Анализ антинаркотических международно-правовых актов позволяет прийти к выводу о том, что категорических противоречий между институтом принудительного решения и правами человека не существует. Так, существует положение о том, что в случае совершения малозначительных правонарушений в сфере незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ их аналогов стороны, подписавшие конвенцию, могут предусмотреть как альтернативу наказанию, если правонарушителем является наркозависимое лицо – его лечение и наблюдение за ним [конвенция].

По мнению А. А. Музыки применение принудительного лечения, является именно той уголовно-правовой мерой, с помощью которой государство пытается обеспечить надлежащее признание и уважение прав и свобод других членов общества [3, 154]. Практика зарубежного законодателя, в частности США, свидетельствует о том, что, даже учитывая жесткую политику в отношении соблюдения прав человека, принудительное лечение наркомании применяется на уровне с добровольным. Выводы представителей Всемирной организации здравоохранения, подтверждают необходимость применения принудительного лечения, как вынужденной уголовно-правовой меры, вызванной распространением этого заболевания и опасностью для окружающих лиц и общества в целом.

Следовательно, институт принудительного лечения от наркомании как иная уголовно-правовая мера является исключительным ограничением прав и законных интересов лиц, совершивших преступление и страдающих наркотической зависимостью, устанавливается с целью гарантирования надлежащего признания прав и свобод больного наркоманией и окружающих лиц. Принудительное лечение никаким образом не ограничивает прав человека, а лишь их обеспечивает и предупреждает

ет совершение новых преступлений. Поэтому цель принудительного лечения это не наказание лица, а его лечение, то есть предоставление определенной медицинской помощи с целью возвращения лица к активному, здоровому бытию без злоупотребления наркотическими средствами и психотропными веществами [4, 91].

Л и т е р а т у р а

1. Протидія незаконному обігу наркотиків: історія, практика, законодавство: навч. пос. / Д. Й. Никифорчук, О. М. Стрельцова, М. С. Хруппа, І. А. Вартиленця ; за ред. О. М. Джужи. – К.: КНТ, 2006. – С. 97.
2. Всеобщая декларация прав человек // [Электронный ресурс]: Режим доступа: /l_doc2.nsf/link1/MU48001D.html.
3. Музыка А. А., Горюх О. П. Наказание за незаконный оборот наркотических средств: монография. – Хмельницкий. – Изд-во Хмельницкого университета управления и права, 2010. – С. 154.
4. Козаченко О. В. Інституційне визначення лікувальних заходів у контексті розширення повноважень прокурора на стадії порушення кримінальної справи // Вісник прокуратури. – 2006. – № 2. – С. 91.

ДАВТЯН
Лусіне Гагиківна

СУБ'ЄКТИВНИЙ АСПЕКТ ПОДАТКОВИХ ЗЛОЧИНІВ

Запобігання податкової злочинності – важливий фактор розвитку українського суспільства. Окрім реформування законодавчої та методологічної бази запобігання податкової злочинності, потрібно також використовувати психологічні механізми протидії цьому явищу. Для цього необхідне дослідження суб'єктивних аспектів податкових злочинів, таких як вина, мотив та мета ухилення від податків.

Запобігання злочинності неможливо без врахування суб'єктивних характеристик злочинів, які цю злочинність становлять, адже в цих суб'єктивних характеристиках втілюється особа винного. Суб'єктивна сторона складу злочину як внутрішня емоційно-інтелектуальна складова поведінки охоплює вину, мотив, мету.

Згідно зі статтею 23 КК, «Вина – це психічне ставлення осудної особи до скоєного нею суспільно небезпечного діяння, а в злочинах із матеріальним складом – і до його наслідків у формі умислу чи необережності» [1]. Мотив злочину – усвідомлене спонукання особи, яке викликало у неї рішучість вчинення злочину; інтегральний психічний утвір, який спонукає особу до вчинення суспільно небезпечного діяння та є його підставою.

Формування державної стратегії запобігання податкових злочинів ґрунтується на тезисі, що ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), передбачених ст. 212 КК України, є суспільно небезпечними діями, які порушують встановлений законодавством порядок оподаткування та призводять до зменшення дохідної частини державного бюджету.

Вина є основною ознакою для кожного злочину. За психічним ставленням особи до вчиненого нею злочинного діяння визначається форма вини, тобто умисел або необережність. Відсутність вини завжди означає відсутність у діях особи складу злочину [1, с. 635]. Згідно з дослідженням Огодніка К., «на вину платника податків впливає його життєвий досвід, освіта, кваліфікація, стан психіки і конкретної обстановки, в якій він допустив податкові порушення, що впливає на можливість передбачити небезпечні наслідки своїх дій» [2, с. 4].

Вина не обов'язково супроводжує сам факт несплати податків, тому що це несплата може бути невмисною: у КК України передбачено кримінальну відповідальність не за сам факт несплати в установленний строк податків, зборів, інших обов'язкових платежів, а за умисне ухилення від їх сплати. Про наявність умислу на ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів можуть свідчити відсутність податкового обліку чи ведення його з порушенням встановленого порядку; перекручення в обліковій або звітній документації; не оприбуткування готівкових коштів, одержаних за виконання робіт чи надання послуг; ведення подвійного обліку тощо [3, с. 191].

На думку Л. П. Брич, винний, прагнучи утримати у себе суму несплаченого платежу, бажає настання суспільно-небезпечних наслідків ухилення від сплати податків, зборів і в цьому випадку діє з прямим умислом. З непрямим умислом винний діє у випадку, коли він байдуже ставиться до факту ненадходження в бюджет відповідних сум і може переслідувати інші цілі, наприклад, використати несплачені суми на розвиток виробництва або покращити умови праці [4, с. 73].

За правопорушення, допущені за браком досвіду, чи певні розрахункові помилки, платники податків не повинні підлягати відповідальності нарівні з тими, хто з прямим умислом вчиняє дії спрямовані на ухилення від оподаткування.

Таким чином, у винного має бути усвідомлення того, що він порушує закон. Саме це усвідомлення має стати джерелом для профілактики злочинності у соціальній політиці. Соціальна політика держави повинна зосереджуватись на тому, що податковий злочин – це не «економія коштів», а провина, яка супроводжується покаранням.

Мотив, як внутрішнє спонукання, рушійна сила вчинку людини є одним із доказів, що доводить психічне ставлення особи до вчинюваної дії.

Мотиви ухилення від сплати обов'язкових платежів, що входять до системи оподаткування, можуть бути різними (корисливі спонукання, бажання задовольнити різноманітні виробничі потреби господарюючого суб'єкта, кар'єризм тощо) і на кваліфікацію діяння за ст. 212 не впливають. Але це не зовсім вірне припущення, тому що саме мотив визначає умисність ухилення від сплати податків. Про умисний характер поведінки порушника податкового законодавства можуть свідчити, наприклад, такі обставини: складання і використання підроблених документів; ведення «подвійного» (офіційного та неофіційного) обліку товарно-матеріальних цінностей (так звана подвійна бухгалтерія); наявність у місцях реалізації документально неоформленої продукції; неоприбуткування готівкової виручки, отриманої за поставлені товари, виконані роботи, надані послуги; заниження обсягу реалізованих товарів; укладання фіктивних угод; відсутність документів, необхідних для складання податкових декларацій і розрахунків, знищення документів або відмова від їх подання; приховування від контролюючих органів інформації про рух безготівкових і готівкових грошових коштів; невідображення у документах об'єктів оподаткування; необґрунтоване завищення валових витрат; нез'явлення протягом встановленого строку зареєстрованого суб'єкта підприємництва до податкового органу для взяття на облік як платника податків тощо.

Також важливим доказом психічного ставлення особи до вчинюваної дії є мета, тобто уявлення про бажаний результат, якого прагне особа, що визначає спрямованість діяння. При дослідженні мети ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), передбачених ст. 212 КК України необхідно взяти до уваги особливості даного злочину, а саме його багатооб'єктність: «метою ухилення від сплати обов'язкових платежів державі, є особисте незаконне збагачення або використання коштів підприємства на власний розсуд, у більшості випадків мета – корислива і, як правило, проявляється на тлі корисливого мотиву [5, с. 261].

На формування мети ухилення від податків впливають наступні причини:

- погіршення фінансового становища бізнесу та населення;
- складність у розрахунках податкових сум;
- особливості податкової системи та податкової політики, що проводиться в країні;
- нераціональна структура оподаткування (висока частка непрямих податків;
- недосконалість юридичної техніки податкового законодавства – складність податкової системи. Вона обумовлює зниження ефективності податкового контролю та створює можливість уникнути сплати податків;

- рівень довіри платників до владних структур, котрі виконують функцію розподілу коштів, отриманих від податків;
- брак досвіду боротьби с податковими правопорушеннями законодавства;
- недостатня захищеність працівників органів контролю при виконанні ними службових обов'язків;
- недостатній розвиток міжнародної співпраці в справах боротьби з податковою злочинністю;
- негативне відношення до існуючої податкової системи – жорстка податкова система багато в чому не стимулює працю виробника, а, навпаки, підштовхує його до утаювання прибутків та несплати податків. Платник податків не поважає систему, яка не поважає його як платника, не враховує його можливості по сплаті податків. Також низька віддача з боку держави у виді суспільних благ [6, с. 34].

Таким чином, суб'єктивний аспект податкових злочинів в контексті запобігання податковій злочинності, потрібно розуміти як системний взаємозв'язок вини, мотивів та мети, ретельне вивчення яких допоможе зрозуміти, як саме зробити можливим усвідомлення податкового злочину саме як провини, яку сам винний захотів більш не повторювати. Для сучасного українського суспільства характерний брак усвідомлення своєї вини у податкових злочинців, власні діяння сприймаються ними як щось належне. Подальша соціальна політика повинна більш детально опрацювати цю проблему.

Література

1. Кримінальний Кодекс України: в редакції від № 116-VIII від 15.01.2015// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
2. Огороднік К. М. Вина при ухиленні від сплати податків [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Огороднік Костянтин Михайлович; Нац. акад. наук України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2015. – 16 с.
3. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. – К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.
4. Брич Л. П. Кваліфікація ухилення від сплати обов'язкових внесків державі / Л. П. Брич. – Львів: юридичний факультет Львівського державного університету ім. Івана Франка, 1998. – 76 с.
5. Гуророва Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України / Н. О. Гуророва. – Харків: Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2001. – 384 с.
6. Іванов Ю. Б. Податковий менеджмент / Іванова Ю. Б., Крисоватий А. І., Кізима А. Я., Карпова В. В. – К., 2008. – 525 с.

ПАЛАМАРЧУК
Галина Вікторівна

РОЗВИТОК КОНТРАБАНДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ: УНІКАЛЬНИЙ ІСТОРИЧНИЙ ДОСВІД МІСТА ОДЕСИ

Злочини у сфері господарської діяльності є об'єктом постійної уваги науковців. Підвищена суспільна небезпека економічної злочинності полягає у її негативному впливі на інститути суспільства, порушення встановленого порядку роботи матеріальної основи держави – економіки. Однак за певних умов економічна злочинність стає не просто закономірним результатом деформації економічних відносин, вона бере участь у створенні унікального соціально-економічного та культурного простору, сприяючи розвитку як інших видів злочинності, так і специфічних запобіжних практик.

Саме в такому контексті можна говорити про існування в Одесі порто-франко у першій половині XIX ст.

Порто-франко (*porto franco*, *port franc*, *Freihafen*) – приморська гавань, яка користується правом без митного ввозу та вивозу закордонних товарів. При встановленні такого права тільки для певної частини гавані виникає порто-франковський квартал (*punto franco*, *port franc*, *Freihafenviertel*) [1, ст. 243].

Так, і зараз в Одесі є історична вулиця, яка дугою проходить через весь центр міста, де на парній стороні якої нема жодного житлового будинку – Старопортофранковська. Статус порту вільної торгівлі, як нерідко називають порто-франко, був запроваджений в Одесі у 1819 р. і проіснував до 1859 р.

Одеському порто-франко як безпрецедентному в історії України економічному феномену присвячено чимало публікацій, зокрема праці О. Оглобліна, П. Бруна, А. Скальковського, Г. Неболсіна та ін. Із другої половини XX ст. цією тематикою ґрунтовно майже не займалися, розглядаючи одеське портофранко лише побіжно у контексті історії Одеси.

На сьогоднішній день немає одностайності серед учених та економістів-практиків щодо оцінки історичної ролі торговельного режиму порто-франко у розвитку Південного Причорномор'я. Нема єдиної позиції щодо можливостей запозичення позитивних моментів цієї системи в сучасних умовах з огляду на унікальність історичного досвіду режиму «вільної гавані» в Одесі.

Ідея запровадження статусу порто-франко в Одесі належить герцогу Ришельє, котрий розумів, що для залучення іноземних купців до одеського порту і заохочення товарообміну Схід-Захід і Захід-Схід режим віль-

ної гавані був найсприятливішим. Вже у 1806 р. він домогся права безмитного складування товарів в одеському порту терміном до двох років і неоподаткованого транзиту товарів до Молдавії, Валахії та Пруссії. Ці заходи, а також заснування в Одесі незалежного комерційного суду, приваблювали іноземних купців, які з насторогою ставилися до незрозумілого для них російського законодавства та системи управління імперією [2, с. 155].

16 квітня 1816 р. царським указом в Одесі був запроваджений статус порто-франко на 30 років. По закінченню порто-франківського привілею у 1849 р. було задоволене клопотання щодо його продовження на п'ять, а потім ще на п'ять років.

Запровадження статусу порто-франко означало, що імпортовані до порто-франківського кварталу товари звільнялися від оподаткування. Більше того, звичайні купці не мали платити ввізного мита, не будучи впевненими в тому, що їхній товар куплять.

Ще однією перевагою порто-франко було пряме сприяння розвитку місцевої промисловості. Купці, привозячи товари до безмитного порту, були майже впевнені в тому, що їх розкуплять, вони продавали тут свої закордонні товари, завантажувалися російським товаром та від'їжджали.

За часів порто-франко Одеса була не тільки важливим центром торгівлі, а й великим ринком робочої сили. В цій якості значення міста для економіки Наддніпрянщини було чи не найважливішим. Показовим є той факт, що під час голоду в Полтаві 1833–1834 рр. тодішнім генерал-губернатором було визначено перелік робіт, необхідних для виконання в Одеському регіоні з метою надання жителям засобів для існування [4, с. 216].

Через п'ять років після запровадження статусу порто-франко Одеса вийшла на третє місце за торговим оборотом в імперії, а згодом – на друге лише трохи відстаючи від Петербурга. По проходженню перших п'ятнадцяти порто-франківських років Одеса стала найбільшим містом на території сучасної України. У деякі особливо сприятливі роки надходження до Одеської казни перевищували доходи всіх інших міст держави, окрім Петербурга. Якщо ж урахувати, що одеська скарбниця, на відміну від інших міст держави, не мала боргів, то її стан можна вважати найкращим в імперії [5, с. 203].

Було сформовано два основних коридори транспортування безмитного товару: північний – на Москву і Санкт-Петербург, західний, через Яськи-Броди-Варшаву, – на Європу.

В Одесі в XIX ст. було три митні лінії «порто-франко», кожна із яких охоплювала всі великі міські території. Остання, відкрита в червні 1827 року і проіснувала 32 роки (попередня проходила як раз по Старопорто-франковській), також охоплювала основні передмістя Одеси, включаючи

Пересип, Слободку, Молдаванку, Ближні и Дальні Млини, і замикалася між Малим і Середнім Фонтаном. Загальна протяжність даної лінії була 16 км, були вириті два рови на відстані від 20 до 40 метрів один від одного, побудовано 12 караульних приміщень для об'їзчиків, було створено дві виїзні застави і дві митниці.

Інакше кажучи, режим порто-франко міг існувати тільки в умовах повноцінної митного кордону з усіма його атрибутами [6]

Однак поступово плюси порто-франко почали перетворюватись в мінуси. Величезний потік товарів почав настільки перевантажувати митні пости, що митники просто не були спроможні навести ладу з таким великим потоком різного роду товарів. Стала стрімко розвиватися контрабанда.

З кораблів, що заходили в Одеську бухту, невраховані товари перевантажували на човни і під покровом ночі вузькими протоками доставлялися до Хаджибейському лимані. Звідти вантаж йшов в північному напрямку.

Золото, коштовності, прикраси, зброя, колоніальні товари, чай, кава, солодкі кіпрські та грецькі вина – все служило предметом контрабанди.

Перегнати товар з міста без сплати мита в західному напрямку було значно складніше. Ось тут-то згодилися знамениті одеські катакомби, які тунелі тяглися під містом на тисячі кілометрів. Звичайно, контрабандисти активно посприяли розширенню їх мережі. Навіть іноземні купці спеціально викупали для себе ділянки землі, де будували хід в тунелі. Там вони переховували доставлений контрабандний товар. Крім цього, між катакомбами робилися стихійні підкопи під митний кордон, через які здійснювалась контрабандна діяльність.

Існував і більш простий механізм: залишений купцями в безмитній зоні товар правопорушники вивозили на свої склади, а назад доставляли ящики, заповнені водою замість масла чи вина, а інші цінні товари замінювали камінням і ганчір'ям. За законом того часу незатребуваний покупцем товар, пролежавши на місці належний час, мав бути відправлений назад.

В результаті стали очевидними негативні сторони режиму порто-франко: зона «вільної гавані» ставала замалою для вигідного ведення підприємництва; боротьба за володіння складами в зоні порто-франко підігрівала нездорову конкуренцію між одеськими підприємцями. Крім цього, збільшуваний товарообіг унеможлилював якісний облік ввезених товарів. В результаті товари почали проходити через митницю майже без огляду, що стимулювало розквіт корупції на одеській митниці.

Відбулася еволюція від найбільшого фактора розвитку міста до «зашморгу». З'явилася велика кількість підприємств, що призвело до того, що в порто-франківському кварталі не залишилося жодного класу землі. Багато підприємців були вимушені будувати складські при-

міщення за лінією міста. Контрабандна діяльність набула ознак організованої злочинності, адже йшлося не лише про систематичне вчинення цього злочину стійкими групами, членство у яких почасти було спадковим, але й про формування системного зв'язку між контрабандистами та тогочасними корупціонерами. Отримала додатковий поштовх для розвитку організована проституція. Відповідно, зростала й загальнокримінальна злочинність, стали звичними розбійні напади, пограбування.

Вільна зона порто-франко припинила існування в квітні 1859, але свою виняткову роль у долях міста при цьому зіграла. Про її скасування клопотали самі одесити, оскільки вважали, що вона перешкоджає розвитку місцевої промисловості. До того ж через контрабанду держава продовжувала щорічно втрачати від 200 до 400 тисяч рублів. Деякі дослідники зовнішньої торгівлі Російської імперії вважали, що ця сума могла бути значно більшою [7].

14 січня 2015 року був у Верховній Раді зареєстрований законопроект «Про вільну (спеціальну) економічну зону «Порто-франко» за авторством народних депутатів Миколи Скорика, Вадима Рабиновича, Олександра Пресмана [8].

Законопроект передбачає створення вільної економічної зони (ВЕЗ) в межах Одеської області строком на 30 років. Мета створення ВЕЗ – залучення інвестицій для розвитку торгівлі, туризму, розвитку рекреаційно-туристичного господарства в місті та створення нових робочих місць в Одеській області. На території «Порто-франко» згідно законопроекту встановлюється і діє спеціальний правовий режим економічної діяльності.

Залишається сподіватися, що парламентарії схваллять цей законопроект з урахуванням історичного досвіду, як позитивного, так і негативного.

Література

1. Порто-франко // Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 томах (82 т. и 4 доп.). – СПб., 1890–1907.
2. Брун Ф. К. О внешней торговле Новороссийского края и Бессарабии с 1834 по 1843 год / Ф. К. Брун // Новороссийский календарь за 1845 год. – О., 1844. – С. 155.
3. Гончарук Тарас. Одеське порто-франко: Історія / Тарас Гончарук. – Одеса, 2005. – 312 с.
4. Гончарук Тарас. Одеське порто-франко: Історія / Тарас Гончарук. – Одеса, 2005. – 312 с.
5. Третьяк Александр. Система порто-франко в Одессе [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.odessitclub.org/publications/almanac/alm_23/alm_23_6-14.pdf.
6. >Источник.
7. Третьяк Александр. Система порто-франко в Одессе [електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.odessitclub.org/publications/almanac/alm_23/alm_23_6-14.pdf.
8. Рабинович вернет в Одессу «Порто-франко»//<http://zaodessu.info/news/obshhestvo/6958.php>.

АТАМАСЬ
Анастасія Павлівна

ВПРОВАДЖЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ: РИЗИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В епоху глобалізації будь-якому суспільству, в тому числі і українському, необхідна система певних цілей і цінностей, які сприймає і поділяє більшість його членів, реалістична і приваблива модель майбутнього, створена на засадах традицій минулого та реалій сьогодення. Серед таких цінностей, як засвідчує історичний і сучасний досвід різних країн світу, одне з провідних місць по праву належить демократії.

Чимало дослідників звертають увагу, що ефективність демократичної системи значною мірою залежить від того, наскільки її принципи і механізми доступні розумінню громадян, від того, що самі вони вкладають у поняття демократії. Серед яких можна назвати Ю. С. Шемшученка, В. В. Забігайла, М. І. Козюрбу, О. С. Кабанця, В. Коростея, О. В. Скрипнюка, В. В. Цветкова, А. А. Коваленка, І. О. Кресіну, В. Швеця, Ю. Шайхалієву та ін. У своїх працях про це згадують також Й. Шумпетер, Л. Зідентоп, Р. Даль, Дж. Сорос, Ю. Хабермас та ін. В зв'язку з цим, надзвичайно важливим і актуальним є цілеспрямоване утвердження в суспільній свідомості українців демократичних цінностей і принципів. Усвідомлення цілісних, системних уявлень про сутність демократії, про особливості становлення і функціонування демократичних інститутів на території України, загальні закономірності демократичного розвитку та його національну специфіку набуває особливого значення в сучасних умовах.

Сучасному стану демократичних перетворень в Україні властиве те, що, з одного боку, народовладдя є символом жаданого майбутнього, а з другого – суспільні інститути та засоби масової інформації (ЗМІ), практика участі населення у виборах співіснують з розчаруванням у демократичному реформуванні. Тому слід усвідомити що демократія не може бути метою, а скоріше засіб, механізм покращення суспільного життя, гарант дотримання гуманістичних цінностей та стандартів.

Загалом Україна має досить непогані перспективи для розквіту демократії, як стверджують міжнародні експерти. Наразі можна виокремити такі ознаки демократії в Україні: принцип народного суверенітету; громадянський консенсус, тобто принципова згода основної частини громадян дотримуватися встановлених правових умов, у межах яких мають досягатися часткові цілі; правління більшості передбачає ще один принцип демократії – дотримання та охорону прав меншості; участь народу у здійсненні державної влади; принципи рівності і свободи; політичний та ідейний плюралізм. [1, с. 54]

Нині Україна перебуває на шляху демократичних перетворень – удосконалення наявних та запровадження нових основ демократії. Розвиток демократії нині стикається із загрозами і викликами, пов'язаними з глобалізацією суспільства, поширенням терористичної загрози, етнічними конфліктами, що призводить до серйозних змін у функціонуванні сталих демократичних інститутів. Аналіз теоретичного й практичного досвіду дає змогу зробити висновок, що дана проблема зумовлена специфікою розвитку демократичної традиції в Україні, яка є відмінною від країн Заходу.

Шайхалієва Ю. та Швець В. виокремлюють декілька базових специфічних аспектів:

- по-перше, демократичний розвиток не був рівномірним і поступовим, державницький процес характеризувався перервністю, чергуванням в українській історії періодів політичного піднесення і занепаду.
- по-друге, демократична ідея в Україні завжди підпорядковувалася соціальній та національній ідеям.
- по-третє, протягом радянського періоду (1922–1991 рр.) в Україні не розвивалися елементи особистих свобод і правової держави, демократичної свідомості суспільства та особистості. [2, с. 14]

Для розбудови демократичної, соціальної, правової держави недостатньо просто закріплення ще і характеристик на рівні Конституції України, необхідні об'єктивні і суб'єктивні чинники для побудови такої державності на теренах України. На думку Скрипнюка Ю.В. об'єктивні чинники становлення демократії поділяються на:

- а) об'єктивні внутрішні, що характеризують ситуацію (економічну, культурну, соціальну), яка склалася і в Україні у процесі історичного розвитку та спонукає її стати на демократичний шлях розвитку;
- б) об'єктивні зовнішні, які зумовлені процесами глобалізації, впливом геополітичного становища країни і характером міжнародних відносин. Вони впливають на вибір державою напряму розвитку та на її спроможність перейти до демократії. [3, с. 158]

У сучасній Україні створення демократичних політичних інститутів супроводжується гострими суперечками про їхню доцільність і можливість застосування в українському політичному процесі. Важливими складовими демократії є плюралізм, толерантність, повага до чужої точки зору, визнання свободи совісті, гарантованого права на власність інших осіб. Важливими умовами демократичного суспільства є громадянська освіченість, компетентність, виховання поваги до прав людини, вміння знаходити компроміс. Однією з головних перешкод демократичного розвитку сьогодні є відсутність середнього прошарку суспільства, малозабезпеченість більшої частини населення.

Відповідно до теорії А. Лейкарта, оптимальним політичним режимом для України, якщо вона, звісно, хоче бути демократичною державою, має стати співсуспільна демократія, яка є характерною для більшості європейських країн і яка виявилася більш-менш нейтральною щодо категорій «західних і незахідних» типів демократії. Головною метою є вирівнювання суперечностей та створення системи обмежень і противаг для великої кількості політичних еліт, а основною ознакою – співпраця еліт. [5, с. 262]

Ключовими факторами, що можуть вплинути на модель демократизації українського суспільства слід вважати: розвиток громадянського суспільства та зниження рівня віддаленості влади і громадян; сприйняття демократії як цінності більшістю громадян, тобто достатньо високий рівень політичної освіченості; формування політичної еліти, що сповідує демократичні цінності; досягнення узгодженості між різними політичними силами; високий соціально-економічний рівень розвитку держави, економічна стабільність, переважання середнього класу; збереження чесних, змагальних та регулярних виборів; захист прав меншості; активна життєва позиція молоді; здійснення сильної зовнішньої політики, заснованої на узгодженні наявних у суспільстві інтересів, з урахуванням громадської думки. [2, с. 17]

Головні проблеми демократизації українського суспільства містяться не зовні, а всередині, мають внутрішній характер і полягають у невідповідності її сучасного стану прийнятим у демократичному світі критеріям. Нажаль на даному етапі відсутні реальні програми усунення цих протиріч. Сучасна Україна, робить перші спроби ідентифікації цілей і пріоритетів національного розвитку, напрацювання досвіду формування політичної стратегії і тактики як внутрішньої, так і зовнішньої політики. [4, с. 57]

Ще одна важлива умова демократії розвиненість масових комунікацій, яка характеризується поширеністю газет, радіо і телебачення. ЗМІ допомагають громадянам компетентно судити про прийняті рішення, партії, претендентів на виборні посади тощо. Усі групи суспільства мають почуватися невід'ємною частиною громадянського суспільства, а воно – спільним для них. Оскільки динаміка демократичних процесів залежить від рівня політичної активності громадян, розвитку національної ідеї та правосвідомості, співвідношення політичних сил.

Сучасний етап демократизації в Україні характеризується наростанням протиріччя між темпами реформ в системі політичних відносин та структур і станом політичної культури в суспільстві. Але, демократичний процес не може бути швидкоплинним, а тому уявлення про стрімкий розвиток демократичних реформ повинно змінитись усвідомленням необхідності довгого і важкого періоду поступових змін, як у сфері політичних економічних та духовних відносин.

Таким чином, наша держава все-таки має виробити власну модель, врахувавши історичні та культурні цінності, котрі виникли на теренах України. Але все ж таки слід врахувати досвід країн розвинутої демократії, беручи до уваги всі проблеми та недоліки. З огляду на своє геополітичне становище, історичний досвід, культурні традиції, багаті природні ресурси Україна здатною виконувати значну роль у забезпеченні політико-економічної стабільності в Європі.

Література

1. Кабанець О. С. Теоретико-правові засади становлення демократії в Україні / О. С. Кабанець // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 2. – С. 48–54.
2. Шайхалієва Ю., Швець В. Особливості становлення демократії та впровадження демократичних цінностей в Україні й світі / Ю. Шайхалієва, В. Швець // Віче. – К., 2010. – № 17. – С. 13–16.
3. Скрипнюк О. В. Демократія: Україна і світовий вимір (концепції, моделі та суспільна практика» / О. В. Скрипнюк. – К., Логос. – 2006. – 368 с.
4. Сучасні проблеми правової системи України: зб. наук. праць / редкол.: Ю. С. Шемшученко, Ю. Л. Бошицький, О. В. Чернецька, О. І. Мацегорін, А. С. Мацко, З. А. Тростюк, С. І. Юшина. – К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2008. – 147 с.
5. Цветков В. В., Кресіна І. О., Коваленко А. А. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: монографія. – К., 2003. – 262 с.

БОБКО

Тетяна Олександрівна

ПРОБЛЕМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ

Державній службі України, яка забезпечує законність політичних рішень, цілісність держави як інституту, якісний рівень реалізації конституційних гарантій громадян шляхом стабільного і безперервного надання їм публічних послуг, належить особлива роль у побудові сучасної правової держави європейського типу, утвердженні демократичної моделі державного управління. Тому проблема створення ефективної системи державної служби набирає сьогодні особливої ваги.

Актуальність даної теми обумовлена необхідністю дослідження проблем, що стоять на шляху перетворення державної служби за європейськими стандартами та визначення оптимальних шляхів створення демократичної моделі державного управління.

З наукового погляду окремі аспекти сучасного стану та перспектив розвитку державної служби досліджують В. Б. Авер'янов, Г. В. Атаманчук, В. Д. Бакуменко, Л. Р. Біла-Тіунова, С. Д. Дубенко, С. В. Ківалов, Ю. Кізілов,

В. М. Князєв, В. І. Луговий, В. Я. Малиновський, Т. В. Мотренко, Н. Р. Нижник, О. Ю. Оболенський, В. М. Олуйко, Л. А. Пашко, В. М. Сороко, Ю. П. Сурмін, О. І. Турчинов, а також науковці Інституту проблем державного управління та місцевого самоврядування Національної академії державного управління при Президенті України (далі – Національна академія), інші вчені, що займаються проблемами державного управління [1, с. 14].

Початком вдосконалення державної служби слід вважати затвердження Указом Президента Концепції адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу (далі – Концепція) від 5 березня 2004 року. В Концепції зазначається, що Україна має певні проблеми на шляху до адаптації інституту державної служби до стандартів Європейського Союзу [2].

Загалом основні проблеми державної служби України були визначені експертами програми SIGMA ще в 2006 році за підсумками проведеного оцінювання системи врядування відповідно до повноважень, методології та основних показників, що зазвичай використовуються для оцінювання державного управління у країнах-кандидатах на вступ до ЄС, і з тих пір фактично залишилися незмінними. Серед основних проблем вдосконалення державної служби можна зазначити:

- суміщення політичних і адміністративних повноважень у межах однієї посади;
- низька ефективність системи управління державною службою;
- відсутність єдиної системи оцінювання та стимулювання роботи державних службовців;
- недосконалість системи оплати праці державних службовців;
- низька якість нормативного врегулювання порядку надання державних послуг та вимог професійної етики державних службовців;
- наявність корупційної складової при доборі, призначення на посади, просування по службі, ротації державних службовців та їх професійного навчання;
- недосконалість законодавства про державну службу (наявність колізійних норм, що регулюють існування інституту) [2].

Чимало українських вчених досліджують питання вдосконалення державної служби та всі вони сходяться на думці, що реформування державної служби необхідно проводити в контексті реформи адміністративного права та українського законодавства в цілому. Так Ю. Кізілов зазначає, що Україна сьогодні потребує професійної, політично нейтральної, відповідальної, авторитетної та ефективної державної служби, саме тому необхідно постійно проводити його оцінку на відповідність потребам суспільства та створити нові науково обґрунтовані механізми урегулювання проходження державної служби [3, с. 212].

На даний момент в Україні паралельно існує два Закони України «Про державну службу»: перший з них діє з 1993 року та втрата ним чинності планується з 1.01.2016 року, другий – прийнятий Верховною Радою України ще в 2012 році й набуття ним чинності передбачено з 1.01.2016 року; та поряд з цим проходить розробка ще одного проекту Закону України «Про державну службу». Але у 2014 році Національним агентством України з питань державної служби було представлено нову редакцію Закону України «Про державну службу» (далі – Проект Закону), який можливо зможе вирішити основні проблеми вдосконалення інституту державної служби в Україні.

Розробники передбачають, що прийняття даного Проекту Закону остаточно завершить формування основ структури законодавства, яка регулює питання існування та діяльності державної служби та службовців України відповідно до європейського законодавства, наслідком цього стане вирішення проблеми недосконалості законодавства про державну службу.

При розробці даного законопроекту були визначені принципові новації, а саме: розмежування політичних та адміністративних посад та врегулювання статусу державного службовця, виключно конкурсні процедури добору та гарантування рівного доступу на усі посади державної служби, поєднання системи винагород з оцінкою роботи та об'єктивні підстави просування по службі, посилення персональної відповідальності за виконання обов'язків та створення умов прозорої діяльності державних органів.

Одним з визначних нововведень є зміна структури державної служби. Тобто створюється три категорії А, Б та В та вказується перелік категорій посад у державній службі та по 9 рангів до кожної з категорій. У Законі від 1993 року існують сім категорій та п'ятнадцять рангів, а за Законом від 2012 року передбачається п'ять груп та по п'ять підгруп. Також у Проекті Закону переглянуто складові заробітної плати та включено виплати за додаткове навантаження у зв'язку із виконанням обов'язків тимчасово відсутнього державного службовця за рахунок економії фонду оплати праці державного органу. Додатково зазначаються види премій для державних службовців, а саме: премія за підсумками оцінювання результатів службової діяльності; місячна або квартальна премія відповідно до особистого внеску державного службовця в загальний результат роботи державного органу. Встановлено поділ посад на дев'ять груп з метою справедливого визначення розміру посадового окладу для представників кожної з груп. Вважається, що дані заходи сприятимуть зростанню зацікавленості посадових осіб державної служби в підвищенні свого рівня своєї професійної освіти, а також до зниження рівня корумпованості державної служби [4].

Законом передбачається чітка послідовність оголошення та проведення конкурсу на заміщення вакантної посади, зазначається яким чином повинен відбуватися порядок визначення відповідності кандидатів умовам конкурсу, склад, повноваження та діяльність конкурсної комісії. Нововведенням даного законопроекту також є відкладене право другого за переможцем кандидата на вакантну посаду державної служби, яке передбачає, що другий за результатами конкурсного відбору кандидат на вакантну посаду державної служби, який відповідає вимогам конкурсу, користується правом призначення на цю посаду протягом року з моменту проведення конкурсу якщо вона стає вакантною.

Крім того, передбачена індивідуальна програма підвищення професійної компетентності державного службовця, яка складатиметься безпосередньо державним службовцем за участю служби персоналу та погоджується безпосереднім керівником державного службовця, керівником служби персоналу і затверджується керівником державної служби. До індивідуальної програми підвищення професійної компетентності державного службовця може включатися підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації, стажування та самоосвіта.

Визначені шляхи забезпечення службової дисципліни та обов'язки державних службовців та керівників державної служби щодо її забезпечення [4]. Ці новації забезпечать можливість сформувати якісно нову систему оцінювання та стимулювання роботи державних службовців, а також підвищити рівень ефективності системи управління державною службою.

При розбудові державної служби також необхідно звернути увагу на необхідність внесення змін до Конституції України щодо проведення децентралізації державного управління в Україні, узгодити норми що регулюють питання державної служби з нормами інших законодавчих актів, а також врахувати вдосконалення законодавчої бази з боротьби та протидії корупції.

Спираючись на ґрунтовні дослідження вчених одеської школи права С. В. Ківалова та Л. Р. Білої-Тіунової можна зазначити, що по мірі розвитку законодавства про державну службу, державно-службових відносин та методів їх регулювання, відбувається становлення нової комплексної галузі права – службового права. Виокремлення нової галузі службового права дасть змогу по-новому підійти до проблем вдосконалення державної служби та до методів і способів їх вирішення [5, с. 36].

Таким чином результатом впровадження цих новацій стане поштовх для проведення політики децентралізації державної служби, створення відносно нової системи управління державною службою з метою формування більш тісних зв'язків державного апарату з громадськістю та як наслідок зростання рівня довіри громадян до державних службовців, створення державної служби за європейським зразком.

Література

1. Державна служба в Україні: актуальні проблеми та шляхи модернізації: наук. розробка / авт. кол.: Р. А. Науменко, Л. М. Гогіна, В. Д. Бакуменко та ін. – К.: НАДУ, 2010. – 44 с.
2. Указ Президента «Про Концепцію адаптації інституту державної служби в Україні до стандартів Європейського Союзу» // Офіційний вісник України: 2004 р. – № 10 – Ст. 31 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Проблеми та сучасний стан проходження державної служби в Україні в умовах адміністративної реформи / Ю. Кізілов // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – Вип. 2. – С. 210–218.
4. Проект Закону України «Про державну службу» // Національне агентство України з питань державної служби. – станом на 16.02.2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.guds.gov.ua/control/uk/publish/>.
5. Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства: монографія / за заг. ред. С. В. Ківалова, Л. Р. Білої-Тіунової; Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». – Одеса: Фенікс, 2013. – 436 с.

ЄВДОКИМОВ
Юрій Вячеславович

ЩОДО ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ВЛАДИ

Не викликає сумніву питання про необхідність адміністративної реформи, в результаті якої Україна отримає концептуально нову організацію влади, що призведе до зміцнення організаційно-правової основи місцевого самоврядування. Доведено, що зміна структур територіального поділу в країнах ЄС призвела до поширення повноважень органів локальної демократії. Основним завданням реформування є створення незалежного базового рівня в адміністративно-територіальному устрої країни, тобто вирішення проблеми, яка є важливою для нашої держави. Крім того, необхідно якомога швидше ліквідовувати таку модель організації представницьких органів, яка спирається на фундамент територіального устрою радянського зразка [1, с. 284]. Це скасування стане важливим кроком до побудови розвиненого місцевого самоврядування в Україні.

Окремі питання досліджується вітчизняними науковцями, такими як: Біла-Тіунова Л., Зубов К., Картузова І., Ківалов С., Копиленко О., Кравченко В., Курінний О., Лелеченко А., Максименко С., Мартиненко П., Наврузов Ю., Осадчий А., Осауленко С., Писаренко А., Плахотнюк Н., Школик А., та ін. А також зарубіжні науковці приділяють цьому питанню значну увагу – Вюртенбергер Т., Кітінг М., Ліпсет С., Портер М., Роккан В., Сегварі П., Томпсон Е.

Проведенням реформи опікується створена 5 лютого 2015 року Експертна група з питань законодавчого забезпечення децентралізації влади. Персональний склад Експертної групи досить представницький – до неї увійшли представники усіх політичних фракцій Верховної Ради, всеукраїнських асоціацій органів місцевого самоврядування, центральних органів виконавчої влади, експерти.

Як зазначає Мартиненко П. Ф. децентралізація – це спосіб територіальної організації влади, при якому держава передає право на прийняття рішень з визначених питань або у визначеній сфері структурам локального чи регіонального рівня, що не входять у систему виконавчої влади і є відносно незалежними від неї [2, с. 23].

Слід виділити деякі основні передумови та причини децентралізації:

1. Метою є створення можливості для громадян отримати у своє розпорядження основний ресурс місцевого самоврядування – землю, права на встановлення місцевих податків і зборів, достатніх для виконання власних повноважень та стимулювання економічного розвитку в громадах з метою створення нових робочих місць.
2. Це реальний шанс налагодити відносини між владою та громадським суспільством та залучитися підтримкою народу;
3. Залучати кошти міжнародних інвесторів на прозорих засадах та на потреби місцевої громади.
4. Можливість об'єднати фінансові, майнові та інтелектуальні ресурси консолідованої громади для покращення якості освіти, медичних та інших послуг і утримання місцевої інфраструктури (доріг, громадського транспорту, систем тепло-, водопостачання тощо).
5. Уряд залишатиме на місцях надходження від сплати державного мита, надання адміністративних послуг, податку на майно та всі місцеві збори. Окрім того, місцеві бюджети будуть поповнюватися екологічним податком та акцизним збором тощо.

Децентралізація є процесом «розподілу влади, передачі частини функцій від центру до периферії», – зазначає автор довідника «Децентралізація – це поступове делегування постійно зростаючої частини повноважень регіональним, міським і сільським владним інститутам», М. Харитончук [3, с. 14].

Під децентралізацією, також слід розуміти реформування місцевого самоврядування, щоб укріпити вісь «держава – місцеве самоврядування – громадські організації». А саме, щоб забезпечити місцеве самоврядування самостійністю, створити можливість за рахунок власних ресурсів, вирішувати питання місцевого значення в інтересах жителів громади. Йдеться про наділення громад більшими ресурсами та мобілізацією їх внутрішніх ресурсів. Тому таке реформування передбачає собою об'єднання (укрупнення) територіальних громад в ході адміністративно-

територіальної реформи. Укрупнення громад не може бути насильним та не виправданим, воно має свої логічні межі. Після консолідації громад, села, які не мають власних сільрад, будуть представлені в місцевій раді своїми депутатами, а у виконкомі – сільськими старостами. Старости та депутати здійснюватимуть зв'язок між жителями сіл і владою громади та вирішуватимуть їх питання у раді та виконкомі [4, с. 89].

Децентралізація країни та передача влади на місця, є одним із ключових зобов'язань, які взяла на себе нинішня влада. На цю реформу покладаються великі надії в якості способу встановлення остаточного миру на Сході, та важливого запобіжного засобу щодо виникнення сепаратистських прагнень у інших регіонах країни. Але, в умовах сучасної політичної, економічної та соціальної кризи можливе поглиблення негативних тенденцій посилення регіональних ідентичностей серед населення в окремих регіонах за умов надання їм можливості вирішувати свою долю у складі держави [5, с. 83].

Зарубіжний досвід підтверджує, що навіть в успішних у політичному, економічному, соціальному плані країнах (Франція, Великобританія, Італія, Польща) в процесі здійснення децентралізації влади були певні складності. А тому слід забезпечити послідовність здійснення цього процесу. Зокрема, органи влади зобов'язані забезпечити спроможність участі народу в управлінні суспільно-політичними та суспільно-економічними процесами в державі; держава має посприяти зміцненню інститутів місцевого самоврядування, ефективності їх діяльності з метою забезпечення здійснення ними самоврядних функцій на рівні району та регіону, забезпечити ефективність системи служби в органах місцевого самоврядування, підвищення рівня оплати службовців місцевого самоврядування, їх освітнього та компетентного рівня. Децентралізація – це запорука ефективного територіального розвитку, шлях до демократизації, дійсного народовладдя [5, с. 55].

Для проведення децентралізації важливим кроком є приведення нормативної бази у відповідність до поставлених завдань. А саме, законодавче забезпечення проведення реформи передбачає ухвалення закону «Про адміністративно-територіальний устрій України», внесення змін: до Бюджетного кодексу України, Податкового кодексу України, Земельного кодексу України, законів «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про місцеві державні адміністрації», «Про органи самоорганізації населення» тощо.

Впровадження реформи також вимагає розроблення галузевих стандартів та критеріїв оцінки надання відповідних адміністративних послуг; внесення змін до інших законів та підзаконних актів галузевого характеру у зв'язку зі змінами в адміністративно-територіальному устрої. Здійснення реформи адміністративно-територіального устрою по-

винно бути синхронізоване з проведенням реформи місцевого самоврядування та територіальної організації виконавчої влади. Формування виконавчих органів місцевого самоврядування на рівні районів, областей та міст зі спеціальним статусом можливо буде потребувати внесення відповідних змін до Конституції України.

Безперечно, цю реформу необхідно проводити одночасно по всій країні, за рахунок комплексного підходу, що передбачає реорганізацію органів місцевої влади, надання їм більших повноважень. Проте надмірна децентралізація не може бути ефективною із-за складної диференціації інтересів та потреб різних частин держави. «Можливості ефективного державного впливу на суспільні процеси навіть за найкращих намірів є досить обмеженими, і держава не здатна розв'язати всіх проблем, які постають перед громадянами», зазначає В. Токовенко [6, с. 99]. Проведення такої реформи потребує значних грошових вкладів, які можливо залучити з державного бюджету, частково з місцевих бюджетів, а також Європейських донорів. До того ж необхідно залучати громадські організації, які будуть виступати контролюючим фактором роботи новостворених рад та виконкомів. Та головне, провести вибори до всіх рад місцевого значення та обрати нових голів.

Література

1. Мельниченко В. І. Децентралізація та деконцентрація публічної влади на пострадянському просторі: детермінованість, значення, межі // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 1/2. – С. 282–288.
2. Мартиненко П. Ф. Децентралізація у здійсненні державної влади як конституційний принцип в Україні / П. Ф. Мартиненко // Українсько-європейський журнал міжнародного та порівняльного права. – 2001. – Т. 1. – Вип. 2. – С. 22–26.
3. Харитончук М. В. Зарубіжні концепції і практика децентралізації державного управління: автореф. дис.... канд. політ. наук: 23.00.04 / Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України. – К., 2000. – С. 14–16.
4. Іщенко М. П., Самойленко Л. Я. Основні шляхи оптимізації системи державного управління та місцевого самоврядування в Україні // Держава та регіони. Серія: Державне управління: наук. -вироб. журн. – 2012. – № 1. – С. 88–93.
5. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К.: ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.
6. Суб'єктний вимір проблеми оптимізації взаємодії політичного керівництва й державного управління / В. Токовенко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України: Науковий журнал. – 01/2006. – № 1. – С. 97–99.

ІВАНОВА
Ірина Юрївна

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ ІДЕЙ ПРО ДИФЕРЕНЦІАЦІЮ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ ДОРАДЯНСЬКОГО ПЕРІОДУ

Взагалі термін диференціація означає поділ, розчленування чогонебудь на окремі, різнорідні елементи [1]. Навроцький В. О. під диференціацією відповідальності розуміє встановлення різних форм і видів відповідальності за правопорушення, залежно від його родових і видових ознак [6, с. 439].

Якщо звернутися до історії появи та розвитку диференціації кримінальної відповідальності, то, як одна з перших яскравих пам'яток письмового права на території сучасної України, «Руська правда» містить багато статей, які свідчать про достатньо високий рівень розвитку у Київській Русі кримінально-правового регулювання. Законодавцю були відомі пом'якшуючі та обтяжуючі обставини у трактуванні провини. До пом'якшуючих обставин закон відносить злочини, вчинені у стані сп'яніння («во піру»), до обтяжуючих – корисний умисел. Законодавець знав також поняття рецидиву, повторності злочину (напр., у випадку конокрадства). Обтяжувало покарання й здійснення злочину одночасно декількома особами. Таким чином вже у той період відбувалася диференціація кримінальної відповідальності. Найтяжче з усіх відомих давньоруському праву покарань – «поток і розграбування». Згідно з «Руською правдою», такому покаранню підлягали ті, що зайнялися розбоєм «без всякої сварки» (тобто без особистої образи), конокради й палії. Для середньовічного суспільства це справді були найбільш небезпечні діяння, які об'єктивно були направлені проти багатьох людей, а значить, і проти суспільного інтересу. Такі особливо небезпечні (кажучи сьогодишньою мовою) злочинці видавалися князеві з конфіскацією усього майна, і їх чекало вигнання або рабство, якщо не вистачало майна на покриття [9]. Усі інші покарання у Київській державі мали грошовий характер (штрафи). Тобто таким чином можна зробити висновок, що «Руська правда» відмежовувала злочини або «образи» за ступенем тяжкості. І, наприклад, діяння за які передбачалося покарання у вигляді «поток і розграбування» вважалися більш тяжчими, ніж ті, за які було передбачено покарання у вигляді штрафу. Будь-яке грошове покарання складалося з двох частин: одна вносилася на користь князя (або держави), а інша, як компенсація за причинені збитки – потерпілій стороні. Найтяжчим із грошових покарань вважалася вира (віра). Вона присуджувалася за вбивство чи смертельні ушкодження. За пом'якшуючих обставин виру

злочинцеві допомагала сплатити громада (дика вира). Щоправда, вважають, що дику або повияльну виру, яка була відображенням давньої звичаєвої норми кругової поруки громади, здійсмали з верві, до якої належав злочинець, якщо остання відмовлялась його видати князеві [3, с. 5]. Одночасно із стягуванням вири родичі вбитого отримували від убивці так звану головщину (компенсацію), тобто своєрідну плату за «голову» в знак примирення. Розмір головщини встановлювався за домовленістю. За менш важливі злочини на користь князя стягувався штраф – продаж, а потерпілий як винагороду отримував так званий урок, що також можна вважати елементами диференціації кримінальної відповідальності у «Руській правді». Норми «Руської правди» захищали життя будь-якої людини. Але штрафи – вири, які призначалися за вбивство, різнилися в залежності від соціального становища убитого: 80 гривень за вищих князівських слуг; 40 гривень за боярських слуг, за вільних «мужів» і купців; 12 і 5 гривень за смерда, закупа або раба-холопа. Якщо говорити про викрадення чужого майна, то штрафи за це призначалися пропорційно приблизній вартості вкраденого або пошкодженого [7, с. 9]. Це ще один елемент, який говорить про те, що ще за часів Київської Русі існувала диференціація злочинних діянь за їх тяжкістю та суспільною небезпечою і покарання за них встановлювались, відповідно, різні.

У Литовських статутах для правильного визначення провини суд зобов'язаний був встановлювати причинний зв'язок між дією винної особи й результатом, що наступив. Наприклад, особа вважалася винною у вбивстві в тому випадку, якщо потерпілий помер від ран через нетривалий час. Але якщо потерпілий протягом 24 днів після побоїв ходив «по корчмах і гостях», а потім помер, хоча б і від тих ран, то підсудний вважався винним тільки в нанесенні ран, але не у вбивстві [8, с. 275]. Тим самим заперечувався причинний зв'язок між побиттям і смертю, і забезпечувалась диференціація кримінальної відповідальності для обвинувачених у цих діяннях. Також праву того періоду були відомі обставини, що звільняють від кримінальної відповідальності, такі як необхідна оборона і крайня необхідність. Право на необхідну оборону визнавалося за будь-якою особою, яка зазнала нападу. Для звільнення від покарання досить було довести, що потерпілий першим почав агресивні дії. Не несли покарання й посадові особи, які вбили злочинця при вчиненні ним опору. Покарання не передбачала дія, вчинена за умов крайньої необхідності [5]. Наприклад, тяжким злочином вважалися здача ворогу замку й капітуляція гарнізону, але здача замку у зв'язку з голодом розглядалася як дія, вчинена при крайній необхідності, і не тягла за собою покарання [2, с. 203]. При кримінально-правовому регулюванні на українських землях ВКЛ чітко розрізнялися як стадії злочинної діяльності – намір, підготовка до злочину й замах. Такі діяння були караними тільки у випадках, передбачених законом. Так, підготовка до заколоту й змови проти князя

каралася як закінчений злочин. Намір, висловлений у вигляді погрози підпалити майно або вбити кого-небудь, тягнув за собою обов'язок того, хто привселюдно погрожував, перед посадовими особами відмовитись від цього, і представити поручителів. Якщо ж після погрози в потерпілого було вчинено підпал чи вбивство, то відповідав за це той, хто погрожував [7, с. 14]. У цьому також проявляється диференціації відповідальності, в залежності від стадії вчинення певного діяння.

Що стосується козацького права, то воно відрізнялося суворістю покарань. Смертну кару, що поділялася на просту й кваліфіковану, здійснювали шляхом закопування у землю (за вбивство товариша), повішання, посадження на гостру палю, утоплення й забивання біля ганебного стовпа киями [4, с. 79]. Беручи до уваги наявність у злочинця на утриманні малолітніх дітей, дружини, смертну кару іноді замінювали побиттям киями, таким чином наявність в обвинуваченого родини виступала пом'якшуючою обставиною. Переважно досить суворими були тілесні покарання, які в залежності від мети поділялися на болючі (побиття киями) і калічніцькі (відсікання носа, вух, кінцівок, таврування). За крадіжку, заподіяння тілесних ушкоджень часто карали покаліченням – ламали руку або ногу. За дрібні провини застосовувалось прив'язування чи приковування до ганебного стовпа. Проте, у будь-якому випадку за наявності достатніх пом'якшуючих підстав злочинця могли відпустити на поруки близьких. Останні зобов'язувалися в разі повторного порушення закону спіймати злочинця, і доставити його на Січ [4, с. 95].

У імперський період розвитку права на українських землях увагу слід приділити Уложенню про покарання кримінальні й виправні 1845 року (зі змінами і доповненнями у редакції 1885 року). У ньому злочинні дії поділялися на тяжкі злочини, злочини і проступки, за вчинення яких передбачалося 35 видів покарання – від осуду до смертної кари. Перелічувалися підстави, які звільняли (пом'якшували) кримінальну відповідальність. До таких підстав, зокрема, належали: випадковість, малолітство (до 10 років), божевілля, помилка (випадкова або результат обману), примус, нездоланна сила, необхідна оборона [5]. Основним джерелом кримінального права Російської імперії з початку XX століття було Кримінальне уложення (1903). Кримінальне уложення поділяло злочинні діяння на три групи: тяжкі злочини (за них призначалася смертна кара, каторга або заслання), злочини (каралася ув'язненням) та проступки (арешт або грошовий штраф) [7, с. 34]. Таким чином, можна зробити висновок, що у імперський період простежуються вже кваліфікація злочинів та відповідальності за них за ступенем тяжкості вчиненого діяння.

Отже, таким чином, розглядаючи історичні начала розвитку питання диференціації кримінальної відповідальності можна зазначити, що з плином історії диференціація зазнала чималих змін. Відповідальність диференціювалася в залежності від тяжкості діянь, при чому на кожно-

му історичному етапі розвитку тяжкими діяннями могли визнаватися різні поняття, в залежності від направленості державного захисту та привалювання тих чи інших інтересів. Також, мінявся перелік пом'якшуючих та обтяжуючих обставин, аж до того, що з плином часу ті обставини, які були пом'якшувальними, могли стати обтяжуючими (вчинення діяння у стані алкогольного сп'яніння). Диференціація була і залишається важливим питанням кримінального права, адже визначення міри відповідальності за конкретне правопорушення є однією з гарантій дотримання принципу справедливості.

Література

1. Академічний тлумачний словник української мови. Електронний ресурс. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/dyferenciacija>.
2. Історія держави і права України. У 2-х т. / Том 1. – Кол. авторів: В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, р. Д. Святоцький та ін. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре» – 2003. – 656 с.
3. Кушинська Л. Елементи звичаєвого права в «Руській правді» // Історія України. – 1999. – № 38. – С. 5–6.
4. Лепісевич П. М., Терлюк І. Я. Козацька держава і право. Навчальний посібник з історії держави і права України. – Львів: видавництво «Край», 2005. – 136 с.
5. Музиченко П. П. Історія держави і права України: навчальний посібник. – К.: Т-во «Знання». – 2003 р. – Електронний ресурс. – Режим доступу: Музиченко П. П. Історія держави і права України: навчальний посібник. – К.: Т-во «Знання». – 2003 р. – Електронний ресурс. – Режим доступу: http://libfree.com/160188704_pravokriminalne_zakonodavstvo_rosijska_imperiya.html#332.
6. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації. – К.: Юрінком Інтер. – 2006. – 704 с.
7. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України: навчальний посібник. – Львів: Ліга-Прес, 2007. – 92 с.
8. Терлюк І. Я. Розвиток права в Україні доби Литовсько-руської держави // «Острозька Академія». Наук. записки. Серія «Право». – Вип.5. – Острог, 2004. – С. 274–276.
9. Юшков С. В. Руська правда. – К.: Видавництво української академії наук. – 1935. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/yushkov/ys.htm>.

КЛЬОВАН
Ірина Ігорівна

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМИ АНТИМОНОПОЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

З розвитком ринкових структур галузей економіки України важливо приділяти особливу увагу видам економічної діяльності, які потрапляють під антимонопольне регулювання, так як монополізація ринків є небажаним явищем. Контроль за концентрацією суб'єктів господарю-

вання розглядається як превентивна міра монополізації товарних ринків, здійснення порушення антимонопольно-конкурентного законодавства суб'єктами, що володіють значною ринковою владою, націлена на підтримку і захист конкуренції, прав споживачів. Є необхідним виробляти стратегію захисту від недобросовісної конкуренції, забезпечувати індивідуалізацію підприємств на товарних ринках, не допускати монополізації. Саме тому на сучасному розвитку економіки України одним з актуальних питань є проблема демонополізації і антимонопольне регулювання збоку держави.

До питань антимонопольної політики України звертались у своїх роботах такі науковці, як Біла-Тіунова Л. Р., Дахно І. І., Журик Ю. В., Лукашенко А. М., Мусіяка В. Л., Ківалов С. В., Кузнецова Н. С., Саніахметова Н. А., Щербатюк О. М., Харченко К. Крім того питання захисту від недобросовісної конкуренції досліджувались О. Дашенко, О. Безух, А. Бойко, З. Борисенко, В. Лагутін тощо.

Згідно ст. 42 Конституції України, держава гарантує захист конкуренції в підприємницькій діяльності [1]. Державна політика у сфері регулювання монополізму в підприємницькій діяльності, здійснення заходів щодо демонополізації економіки, фінансової, матеріально-технічної, інформаційної, консультативної та іншої підтримки підприємств, які сприяють розвитку конкуренції, здійснюються уповноваженими на це органами влади й управління [2]. Таким спеціальним державним органом є Антимонопольний комітет України (АМКУ) і його територіальні відділення.

У вітчизняному законодавстві основними нормативно-правовими актами, що регулюють антимонопольну політику є стаття 42 Конституції України, Глава 4 Господарського кодексу України, Закони України: «Про обмеження монополізму і недопущення недобросовісної конкуренції в підприємницькій діяльності» (1992 р.), «Про захист від недобросовісної конкуренції» (1996 р.), «Про природні монополії» (2000 р.), «Про захист економічної конкуренції» (2001 р.), «Про Антимонопольний комітет України» (1993 р.). Проте чинне антимонопольне законодавство демонструє неспроможність забезпечення належного запобігання монопольним зловживанням, а тому логічним є необхідність у його удосконаленні.

Державний контроль за діяльністю монополій та запобігання зловживання монопольним становищем, а також захист інтересів споживачів від негативних наслідків монопольної діяльності є основними завданнями антимонопольної політики, як зазначає Харченко К. [4, с. 79]. Українське законодавство визначає антимонопольне регулювання як процес обмеження монопольної діяльності, що передбачає безпосереднє державне регулювання на конкретних монополізованих ринках, або діяльності конкретних монопольних утворень шляхом централізованого встановлення кількісних і якісних показників [3].

Результати офіційних розрахунків на початок 2013 р. показали, що суб'єкти господарювання ринків, де структурні передумови конкуренції відсутні, реалізували 45,7% продукції, на ринках із домінуванням однієї фірми – 29,9%, на олігопольних ринках – 16,9%. Водночас майже половина продукції реалізується суб'єктами господарювання, що діють на ринках, де структурні обмеження конкуренції відсутні [5].

Антимонопольна державна політика може здійснюватися методами, які можна поділити на наступні категорії: правові (прийняття відповідних законодавчих та нормативно-правових актів); організаційно-контрольні (розроблення та організація виконання заходів, спрямованих на запобігання порушенню конкурентного законодавства; проведення моніторингу); адміністративно-імперативні (примусовий поділ суб'єктів господарювання, застосування санкцій, накладення штрафів); профілактично-роз'яснювальні (інформування, внесення пропозицій, надання рекомендацій, попередніх висновків стосовно порушень, роз'яснення щодо кваліфікації порушень) [6, с. 138]. Засобами антимонопольного регулювання є: встановлення рівня цін і тарифів; декларування зміни цін; встановлення стандартів і показників якості товарів та послуг; розподіл ринків (визначення споживачів, постачальників) тощо.

Встановлення фіксованих або граничних рівнів цін, граничних рівнів надбавок, граничних нормативів рентабельності чи запровадження обов'язкового декларування зміни цін є основними методами державного регулювання цін на продукцію природних монополій в Україні. Результатом встановлення граничної межі ціни стає зростання надлишку споживачів внаслідок як перерозподілу частини монопольного прибутку, так і збільшення обсягів випуску у купі з виникненням ринкового дефіциту.

Важливими засобами антимонопольного регулювання є фіскальна, податкова, інвестиційна політика держави. Так наприклад, оподаткування призводить до певних наслідків у порівнянні з конкурентними ринками. Встановлення акцизного податку на монопольному ринку означає розподіл податкового тягаря між виробниками та споживачами, а також скорочення показників ефективності функціонування ринку (надлишків виробників, споживачів, чистого виграшу суспільства). А при встановленні фіксованого податку (наприклад, ліцензії) монопольний прибуток скорочується за рахунок перерозподілу його частини у вигляді податкового збору на користь держави, але за незмінних чистих вигод суспільства та надлишку споживачів [7, с. 432].

У країнах зі сформованою ринковою економікою антимонопольні заходи більш розширені. У більшості розвинутих країн світу, зокрема у країнах ЄС, є законодавчі акти, які забороняють утворення об'єднань картельного типу між підприємствами. Це забезпечує захист цінової конкуренції. Поряд з цим за законодавством передбачено реєстрацію товар-

них знаків і торгових марок для того, щоб забезпечити диференціацію продуктів і конкуренцію за якістю. Державою також регулюються загальні умови укладання господарських договорів, значна частина текстів яких заздалегідь визначена законодавцем, а тому сторони не можуть їх змінювати. Результатом є унеможливлення контролю і нав'язування з боку постачальників.

При цьому слід зазначити, що антимонопольне законодавство ЄС більш ліберальне, ніж у Сполучених Штатах, адже фактично на теренах Євросоюзу монопольна діяльність не заборонена. Така діяльність допускається доки не суперечить положенням законодавства.

Сучасний етап антимонопольної політики в Україні характеризується забезпеченням захисту вже наявного конкурентного середовища, підвищення ефективності функціонування існуючих конкурентних відносин. Це призводить до трансформації антимонопольної політики держави у конкурентну політику, а антимонопольного законодавства – в конкурентне законодавство, тобто систему заходів держави щодо створення та розвитку конкурентного середовища, регулювання конкурентних відносин і конкурентного процесу з метою підтримки та заохочення економічної конкуренції, боротьби з негативними наслідками монополізму, захисту законних інтересів підприємців і споживачів, сприяння розвитку цивілізованих ринкових відносин, створення конкурентоспроможного вітчизняного виробництва.

Практика реалізації антимонопольної політики в Україні засвідчує про наявність певних суттєвих недоліків, до яких можна віднести: по-перше, функціональні особливості антимонопольних органів. Як зазначає Ю. Журик, Антимонопольний комітет України недоцільно виконує деякі функції, такі як складання протоколів про адміністративні правопорушення або накладання штрафів за порушення антимонопольного законодавства, що є юрисдикцією виключно органів правосуддя [8, с. 83]. Крім того, АМК України розглядає справи та попереджає правопорушення стосовно як монополістичної діяльності, так і конкурентних відносин, що є протилежними напрямками діяльності. Погоджуючись з думкою І. Дахно, можна сказати, що така структура не може бути ефективною [9, с. 94]; по-друге, існують певні недоліки методичного забезпечення державного регулювання монопольних цін у зв'язку з тим, що більшість із них є недосконалими або обмеженими у застосуванні. Недосконалість існуючого механізму регулювання природних монополій є причиною низького рівня їхнього науково-технічного розвитку, незадовільного технологічного стану та високого рівня витрат.

Антимонопольне законодавство України було створено на базі західноєвропейського досвіду, проте, будучи відносно новим, воно не враховує усі аспекти для ефективного функціонування. З метою усунення

недоліків антимонопольної політики слід здійснити аналіз, перегляд нормативно-правових актів антимонопольного законодавства та внести певні зміни до їх базових положень. Доцільно також переглянути повноваження Антимонопольного комітету України, звернути увагу на сучасні методи захисту від недобросовісної конкуренції та використати європейський досвід.

Л і т е р а т у р а

1. Конституція України від 02.03.2014 // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Про захист економічної конкуренції: Закон від 11.01.2001 № 2210-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР) – 2001. – № 12. – Ст. 64.
3. Про Державну програму демонополізації економіки і розвитку конкуренції: Постанова від 21.12.1993 № 3757-XII // Відомості Верховної Ради України від 01.03.1994 1994 р., № 9, стаття 42.
4. Харченко К. Антимонопольне регулювання як особлива форма державного регулювання / К. Харченко, У. Гулявська // Наше право. – 2010. – № 4. – Ч. 1. – С. 78–81.
5. Річний звіт Антимонопольного комітету України за 2013 р. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.amc.gov.ua/amku/doccatalog/document?id=103172&schema=main>.
6. Слободчикова Ю. В. Характеристика антимонопольної політики України / Ю. В. Слободчикова // Держава та регіони: Серія: Економіка та підприємництво. – 2009. – № 5. – С. 138–141.
7. Щербатюк О. М. Антимонопольна політика в Україні: практика реалізації та напрямки удосконалення / О. М. Щербатюк // Економічний аналіз. – 2011. – Випуск 9. Частина 2. – С. 430–433.
8. Журик Ю. В. Актуальні питання антимонопольно-конкурентного законодавства України / Ю. В. Журик // Вісник господарського судочинства. – 2010. – № 6. – С. 82–87.
9. Дахно І. І. Антимонопольне право: курс лекцій / І. І. Дахно. – К.: Четверта хвиля, 1998. – 352 с.

КОЖУХАР
Наталія Юріївна

ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК РОЛІ ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ: ВІД БЕРЕЗНЕВИХ СТАТЕЙ ДО СЬОГОДЕННЯ

Розвиток інституту потерпілого у кримінальному праві має тривалу історію, законодавець майже завжди приділяв увагу питанню відшкодування заподіяної шкоди у тій чи іншій мірі. У даній роботі пропонується звернути увагу на розвиток зазначеного інституту після експансії російської влади та права на територію України.

Саме після Березневих статей 1654 року в Україні розпочинається експансія московської влади. У період правління царя Петра I в Російській

імперії відбувається тенденція до централізації влади, і це відбивається на правовому регулюванні. В кримінально-правовій сфері головною метою стало загальне попередження шляхом залякування людей. Право стає в руках держави знаряддям, яким вона прагне максимально захистити встановлений нею порядок, захистити саме державність. Зокрема, іменним указом від 21 лютого 1697 року було повністю скасовано змагальний процес і запроваджений у всіх справах процес слідчий, інквізиційний [6, с. 137]. В Україні ж до початку XIX століття залишаються чинними попередні джерела права (Руська правда, Литовські статuti, гетьманські статті), але їх застосування поступово обмежується царською владою Російської імперії.

У проєкті кодексу «Права, за якими судиться малоросійський народ» (1734) передбачався перелік випадків, коли потерпілий міг відмовитися від позову. Там же передбачалися і вимоги, які потрібно було виконати при відмові від позову. Загалом відповідно до «Прав, за якими судиться малоросійський народ» позов, позовна скарга подавалися усно як у цивільних, так і в кримінальних справах. Лише після розпорядження гетьмана Д. Апостола скарги стали прийматися у письмовому вигляді. З подачею позову починалася так звана судова «контраверсія» [4, с. 368]. Кодекс «Права, за якими судиться малоросійський народ» не був затверджений російським Сенатом і офіційно чинності не набув, але на практиці він використовувався в Україні як якісний збірник правових норм.

Попереднє слідство здійснював сам позивач – потерпілий, а в кримінальних справах, що зачіпали інтереси держави, – судові органи. Слідчі дії у судових документах називалися «шлякуванням» [2, с. 15]. Потерпілий мав повідомити про правопорушення у найближчу державну установу, а пізніше і в суд. Повідомлення реєструвалося у спеціальній книзі. Після цього потерпілий опитував усіх, хто щось знав про злочин. Якщо злочинець залишив слід, починалося його переслідування – «погоня». Потерпілий мав право сам захопити злочинця «на гарячому» і привести його до суду. Передбачалися також і гарантії реалізації прав потерпілого. Суди вживали до злочинця заходи впливу – брали під варту, накладали арешт на його майно [7, с. 138]. Розгляд справ у суді починався з перевірки присутності сторін. Злісне ухилення відповідача від явки до суду призводило до повного задоволення позову потерпілого. Сторони були зобов'язані викласти усе на папері та обмінятися копіями документів. Далі йшли допит, дослідження доказів. Доказами вважалися власна заява, показання свідків, речові докази тощо. В українському процесі головна, ініціативна роль здавна належала скривдженному, позовникові (позивачу). Як за традицій «Руської правди», так за доби Гетьманщини постраждала особа сама розпочинала процес, проводила слідство й ставала перед судом із готовим обвинуваченням, із винним, якого приводила на суд, з доказами, свідками й так далі [5, с. 385].

У період Гетьманщини активна роль самого потерпілого в реалізації своїх прав проявлялась достатньо широко. В якості приклада, потерпілому належало право розпоряджатись об'єктом процесу, тими матеріальними правами і процесуальними засобами, які могли бути використані ним в межах закону. Дослідники також вказують, що «потерпілий сам вирішував подавати скаргу чи ні, а в разі подання відкликати її і відмовитись від обвинувачення» [8, с. 34]. Сторони процесу могли примиритися (в тому числі і в справах про тяжкі злочини), суд при цьому виконував фіксуючу, посвідчувальну роль. Значна увага законодавця гетьманської України також зосереджувалася на злочинах, спрямованих проти життя й тілесної недоторканості людини, на захист її особистої свободи й честі. Вбивство кваліфікували як навмисне й ненавмисне, вчинене відкрито чи таємно (із засідки), відверто (холодна зброя) чи підступно (отрута). Важливими при кваліфікації вбивства була мотивація (корисливість) й обставини (група) учиненого злочину. При визначенні покарання за вбивство та покалічення завжди брався до уваги соціальний чи родинний стан як злочинця, так і потерпілих осіб. Зокрема, за убивство урядовцем свого начальника, слугою – свого пана, а також навмисне вбивство із засідки винний карався четвертуванням, за поранення – відрубуванням голови. За навмисний наїзд конем на вагітну жінку, що призвів до смерті, вбивця також карався смертю й подвійною головощиною. Особливо жорстоко каралося позбавлення життя чи покалічення родича. Синів-батьковбивців пропонувалося живими четвертувати, а дочок – живими закопувати в землю. За вбивство з корисною метою рідних брата чи сестри карали передусім позбавленням належної злочинцеві частини спадщини, а також відрубуванням руки, потім голови. Убивство чоловіком власної дружини або навпаки – карається відрубуванням голови, а за позбавлення життя отрутою – чоловік карається четвертуванням, а жінка закопуванням живою у землю. За побої чи рани, завдані батькам, карали понад річним арештом, а потім прилюдним покаванням у церкві [9, с. 29]. Таким чином можна побачити, що відповідальність винного різнилася залежно від того, ким був потерпілий (це також стосувалося і образ честі та гідності особи, звичайно тут більше уваги звертав на себе майновий стан потерпілої сторони).

У 1864 році був прийнятий Статут кримінального судочинства. В ньому передбачалося, що в справах про кримінально-приватні злочини провадження виникало не інакше, як за скаргою потерпілого, приватний обвинувач мав розсуд порушити переслідування щодо будь-кого хто вчинив щодо нього правопорушення, суд обмежувався оцінкою тих доказів, які надавались сторонами, приватний обвинувач міг вільно, без судового контролю, припинити провадження, примирившись з обвинуваченим. Під час провадження слідства потерпілий мав право приводи-

ти до суду свідків, які свідчили б на його користь, міг бути присутнім під час проведення будь-яких слідчих дій і ставити питання обвинуваченому чи свідками (але тільки з дозволу слідчого), вимагати видачі для ознайомлення всіх протоколів і постанов, надавати докази, знайомитися з матеріалами справи будь-коли, також робити з них виписки, отримувати компенсацію за явку до суду, при умові якщо обвинувачений не з'являвся [3, с. 120].

Після революції 1917 року радянська влада скасувала систему права, що існувала в Російській імперії. Окремі розробки були використані при формуванні нової системи права, проте з врахуванням ідеологічних позицій були змінені до непізнаності. З 1919 року обвинувачення в Україні стало загалом публічним, і лише Кримінально-процесуальний кодекс 1922 року передбачив право потерпілого підтримувати приватне обвинувачення в окремих справах. Примирення допускалося лише до набрання вироком законної сили. За часів радянської влади люди у сфері кримінального судочинства не могли реально захистити свої інтереси, перш за все через те, що вони не мали права на власний інтерес, тим більше інтерес, який суперечив інтересу держави [2, с. 20]. Показання потерпілого не визнавалися доказом.

Взагалі характеристика цього періоду в історії розвитку інституту потерпілого та захисту його прав є доволі убогою, адже цьому питанню приділялася невелика увага. Якщо звернутися до Кримінального кодексу 1927 р., то його нововведенням у даному питанні стало право допиту цивільним позивачем підсудного в залі судового засідання [3, с. 121].

Вже за Кримінально-процесуальним кодексом Української РСР 1960 року потерпілий став доволі самостійною процесуальною фігурою і його права було достатньо розширені [1]. На державу було покладене завдання забезпечити захист інтересів у сфері кримінального судочинства не лише держави, а й інтересів зацікавлених учасників кримінального процесу. Саме КПК 1960р. визначив поняття потерпілого та його права (ст. 49), передбачив участь у судовому засіданні представників потерпілого (ст. 52) та забезпечення безпеки потерпілому (ст. 52-1).

Отже, дослідивши історію розвитку інституту потерпілого на території українських земель можна зробити висновок, що увага цьому інституту у тій чи іншій мірі приділялася завжди. Законодавець намагався якось забезпечити інтереси потерпілої сторони, хоча його власні інтереси (тобто інтереси держави) завжди виходили на перше місце. З цивілізаційним розвитком, з розвитком цінностей не тільки права, а й людського буття вважаємо, що інтересам потерпілої сторони повинна приділятися більша увага, адже при побудові соціальної держави саме інтереси людини повинні вийти на перший план. І законодавець намагається нам довести це, наприклад за допомогою прийняття чинного на да-

ний момент КПК 2012 р., де він приділяє більшу увагу інтересам потерпілої сторони, порівняно із кримінальним законодавством, яке діяло до цього періоду, але, на жаль, багато з норм, прописані у законодавстві щодо інтересів потерпілої сторони та відшкодування шкоди, спричиною вчиненням злочином залишаються віртуальними, існуючими лише на папері.

Л і т е р а т у р а

1. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.60. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1001-05>.
2. Герасимчук О. П. Реалізація потерпілим диспозитивності у кримінальному судочинстві України: монографія – К.: Прецедент. – 2009. – 175 с.
3. Діденко Є. В. Історія становлення та розвитку інституту потерпілого у кримінальному провадженні України // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Випуск 5. Том 3. – С. 118-122
4. Історія держави і права України: у 2 ч.: Підручник для студ. юрид. вузів і фак.; за ред. А. Й. Рогожина. – К.: Ін Юре. – 1996. – ч. 2. – 480 с.
5. Мала енциклопедія етнодержавознавства / За ред. Римаренко Ю. І. – К.: Довіра. – 1996. – 942 с.
6. Музиченко П. П. Історія держави і права України – К.: Знання, 2003. – 429 с.
7. Остапенко Т. О. Застосування норм звичаєвого права як важливий чинник розвитку правової системи України-Гетьманщини у другій половині XVII – 80-х рр. XVIII ст. // Актуальні проблеми держави та права. – 2011. – С. 136-143.
8. Сиза Н. П. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини – К.: Укр. Видавнича Спілка. – 2000. – 120 с.
9. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України. Навчальний посібник. – Львів: Ліга-прес. – 2007. – 92 с.

ЛОЗОВІЦЬКА
Анастасія Сергіївна

ЩОДО ПОНЯТТЯ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ

На сучасному етапі розвитку демократичної України гостро постає питання правового захисту тих людей, які в силу своїх особистих причин не можуть віддати кошти за надання їм правової допомоги, оскільки сьогодні кваліфікована правова допомога майже завжди є коштовною.

Важливість теоретичного вивчення проблем організації правової допомоги в Україні зумовлена потребами практики запровадження реальної правової допомоги, оскільки громадяни не завжди знають, куди слід звернутися, щоб отримати консультацію кваліфікованого юриста. Потрібно змінювати існуючі стереотипи і будувати таку систему, яка справді допомагатиме людям, а не вважатиметься черговою урядовою ланкою.

За останній час все більше дослідників цікавить поняття правової допомоги, проводяться наукові дискусії щодо характеру та природи правової допомоги. Вагомий внесок у розробку проблеми вивчення правової допомоги зробили такі вчені, як А. М. Бірюкова, М. С. Кельман, В. С. Личко, М. Лоджук, М. Д. Милитчук, О. В. Невська, Ю. М. Оборотов, В. Ю. Панченко, Ю. Т. Шрамко та ін.

Правову основу забезпечення права на правову допомогу становлять конституційні гарантії, закріплені у ст. 59 Конституції України. Здається вельми дивним, що на законодавчому рівні поняття «правова допомога» досі не знайшло свого закріплення. На жаль, спеціального закону, який би регламентував організацію правової допомоги в Україні, досі не прийнято, а тому задекларована в Конституції України «гарантія» щодо надання правової допомоги, залишається одним із дискусійних теоретичних та практичних питань сьогодення. Цей закон міг би закріпити механізми реалізації та захисту прав осіб на правову допомогу.

Існує багато підходів до визначення самого поняття правової допомоги. Слід зазначити про відмінність співвідношень поняття «правова допомога», «юридична допомога» і «юридична послуга». Незважаючи на дослідження та численні публікації науковців, присвячені цим питанням, переважна більшість з них присвячена безоплатній правовій допомозі та проблемам її реалізації в Україні. Поняттю та значенню ж правової допомоги в цілому приділяється не така увага, якої воно потребує. Інтерес до категорії правової допомоги в більшості випадків пов'язаний безпосередньо із наданням та отриманням цієї допомоги. Але знання про поняття правової допомоги та її значення дозволять нам більше зрозуміти про сутність цієї категорії, з'ясувати види правової допомоги та зі шляхами її отримання і надання, а також з проблемами її реалізації в Україні.

На думку М. Лоджук правова допомога є одним з найважливіших правових засобів та необхідним елементом механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Об'єктивні труднощі пересічного громадянина, який не має спеціальних юридичних знань та навичок для використання правових засобів для їх реалізації в захисті своїх інтересів, призводять до необхідності в допомозі кваліфікованого юриста [1, с. 3].

У більш широкому розумінні поняття правова допомога розглядають як міжгалузевий інститут [2, с. 375], який об'єднує в собі правові норми, що становлять основу для діяльності державних і громадських органів, спрямованих на надання громадянам і організаціям правової допомоги. У більш вузькому розумінні – це система дій, спрямованих на забезпечення і захист прав і законних інтересів громадян і юридичних осіб [3, с. 419].

Відповідно до п. 3 ч. 1 Закону України «Про безоплатну правову допомогу» правова допомога – це надання правових послуг, спрямованих

на забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина, захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення.

На сьогодні не існує однозначного визначення поняття правової допомоги. У науковій літературі ми можемо зустріти різні трактування даної правової категорії. Так, Бірюкова А. М. вважає, що правова допомога – це будь-який вид правової допомоги, за винятком захисту особи від обвинувачення у кримінальних справах, який є однопорядковим з правовою допомогою поняттям і не включається до останнього [4, с. 21].

За визначенням Панченка В. Ю., правова допомога – це допомога, яка надається в результаті здійснення професійної діяльності юриста, основною ціллю якої є необхідне сприяння в попередженні порушень прав, свобод і законних інтересів суб'єктів права, усунення чи зменшення несприятливих наслідків такого порушення, відновлення належного становища суб'єкта права [5, с. 6].

З цього приводу у своїй праці «Правова допомога: Зарубіжний досвід та пропозиції для України» вчені О. А. Бранчук та М. С. Демкова пропонують на законодавчому рівні дати таке визначення правової допомоги – це будь-які дії, які мають правовий зміст, вчиняються визначеними в законі суб'єктами, що мають визначений рівень освіти, спрямовані на реалізацію і захист прав, свобод та законних інтересів особи, яка звертається за допомогою, та мають відповідати визначеним принципам їх надання [3, с. 12].

У нормативно-правових актах і юридичній літературі поряд із поняттям «правова допомога» використовують поняття «юридична допомога», «правові послуги», «юридичні послуги».

Використовуючи зазначені терміни, науковці та практики юридичної сфери часто ототожнюють їх, не з'ясовуючи змісту кожного. Такий підхід хибно змінює уявлення щодо цілісності системи правової допомоги, окресленої законодавчим регулюванням її надання та забезпечення.

Відсутність чіткого розмежування термінів «юридична послуга», «правова допомога» і «юридична допомога» призвело до висновків окремих авторів та цілих установ до того, що законодавство України закріплює фактично потрійну систему правової допомоги. За їх дослідженнями, одна з них – система правової допомоги, в основі якої лежать Закони України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та «Про нотаріат», друга – система правових послуг, яка ґрунтується на нормах Цивільного кодексу, а третя – система соціально-юридичних послуг, які надаються відповідно до Закону України «Про соціальні послуги» [6, с. 143].

Деякі вчені (Льїна Т. І., Печерський В. В.) вважають дані поняття синонімами, тобто різними назвами одного й того ж явища. Мельниченко Р. Г., Милитчук М. Д. розкривають зміст і ознаки поняття «правова допомога» через доступ до юридичних благ у вигляді юридичних послуг [7, с. 32].

У проблемі співвідношення понять «правова допомога» та «юридична допомога» вираженою є позиція Хмелевської Н. В. Автор визначає, що юридична допомога – то це аргументована законодавством, правовими нормами та/чи практичним їх застосуванням, конкретизована правознавчим змістом допомога, спрямована на забезпечення реалізації, захисту або відновлення конкретного права чи свободи людини, громадянина, особи [6, с. 145].

Це дозволяє зробити висновок, що поняття «правова допомога» є більш широким поняттям від поняття «юридична допомога». А тому більш точним є, що юрист надає не правову допомогу, а саме юридичну. Якщо допомогу у судочинстві надає інша особа, то така допомога буде вважатися правовою.

Крім того, правова допомога знаходиться в системі загальних загальнообов'язкових, формально-визначених правил поведінки, які встановлюються, охороняються і гарантуються державою з метою врегулювання найважливіших суспільних відносин, а її основою є адресність надання конкретній особі, у якої потреби в такій допомозі можуть бути одночасно у декількох правових площинах [6, с. 149].

Існує також точка зору, згідно з якою, правова допомога, що надається адвокатами є послугою. Саме тому, відповідно до уявлень Невської О. кваліфікована правова допомога визначається як діяльність осіб, які володіють спеціальними знаннями в галузі права, з надання якісних правових послуг.

Кваліфікованій правовій допомозі властиві наступні ознаки: це завжди діяльність з надання юридичних послуг; надається лише окремим колом суб'єктів, які мають вищу юридичну освіту, володіють необхідним рівнем професіоналізму, досвіду, мають особливий статус, ліцензію і т.п., а також відповідають кваліфікаційним вимогам; пропонує не лише надання юридичних послуг кваліфікованим спеціалістом, а саме якісної правової допомоги [8, с. 23].

Враховуючи зроблений аналіз, слід визначити правову допомогу, як це вид або сукупність видів юридичної допомоги, які спрямовані на забезпечення реалізації прав і свобод певної людини, громадянина або особи захисту цих прав і свобод, їх відновлення у разі порушення. В цьому напрямку доречним було б привести у відповідність національне законодавство до європейських норм і стандартів у сфері захисту прав людини. Для цього слід на законодавчому рівні закріпити поняття правової допомоги прийнявши Закон України «Про правову допомогу», проєкт якого розробляється.

Література

1. Лоджук М. Про форми правової допомоги в юридичних клініках України [Текст] / М. Лоджук // Ученые записки Таврического национального уни-

- верситета имени В.И. Вернадского. Серия «Юридические науки». – 2013. – № 2–1. – Ч. 1. – С. 82–90.
2. Кельман М. С. Загальна теорія держави і права : підручник / М. С. Кельман, О. Г. Мурашин, Н. М. Хома. – Львів : Новий світ, 2003. – 581 с.
 3. Личко В. С. Поняття та види правової допомоги [Текст] / В. Личко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – № 2. – С. 419–425.
 4. Бірюкова А. М. Що до проекту закону України «Про правову допомогу», розробленого Міністерством юстиції України : зауваження і пропозиції / А. М. Бірюкова, С. В. Гончаренко // Адвокат. – 2004. – № 2. – С. 21.
 5. Панченко В. Ю. Юридическая помощь личности: общетеоретический аспект : автореф. дис.... канд. юрид. наук / В. Ю. Панченко. – Красноярск, 2004. – 20 с.
 6. Хмелевська Н. В. Розмежування понять «правова допомога» та «юридична допомога» як основа цілісної системи правової допомоги / Н. В. Хмелевська // Вісник Академії адвокатури України. – 2012. – Число 3. – С. 143–149.
 7. Милитчук М. Д. А Все-таки адвокатські об'єднання можуть бути платниками єдиного податку / М. Д. Милитчук // Адвокат. – 2004. – № 2. – С. 31–35.
 8. Невская О. В. Что такое квалифицированная юридическая помощь? / О. В. Невская // Адвокат. – 2004. – № 11. – С. 23–26.

СИМОВА
Ірина Олексіївна

ЮВЕНАЛЬНА ЮСТИЦІЯ: ПОРІВНЯННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ІНОЗЕМНИХ ДЕРЖАВ

Актуальність даної теми полягає в тому, що в наш час відбувається збільшення злочинів скоєних неповнолітніми. Злочинна діяльність даних осіб була раніше і залишається великою правовою проблемою. У суспільстві. Злочини неповнолітніх стають дуже жорстокими, характеризуються байдужістю, цинізмом, неповагою до чужого майна і життя. Стан підліткової злочинності зумовлює необхідність пошуку впливових способів її попередження і запровадження заходів, що сприяли б скороченню протиправності неповнолітніх.

Тому на сучасному етапі варто знову розглянути питання, що піднімалося ще в XIX ст., майже 100 років тому – впровадження інститутів, що забезпечували б соціалізацію неповнолітніх правопорушників [3].

Питанням ювенальної юстиції займалися як вітчизняні, такі і зарубіжні вчені, серед яких: Колодій А., Борисова Н., Шмеріга В., Луць А., Яремко О., Алексєєв С., Вопленко М., Бринцева В., Нікітіна О., Крестовська Н., Сковрцов Д., Бачинська Т., Зеленецький В., Гуценко К., Мельникова Є.

Поняття ювенальної юстиції немає одного визначення, тому що становлення відбувалося у різних правових системах. Так Накітана О. стверджує, що найприйнятнішим для практики є розуміння юстиції як право-

суддя у кримінальних справах [5]. Зеленецький В, акцентує увагу на тому, що у міжнародно-правових актах прийнято вважати ювенальну юстицію правосуддям. Адже оригінальне «Juvenile Justice» міститься в тексті «Пекінських правил» (1985 р.) – «Мінімальних стандартних правилах ООН стосовно відправлення правосуддя щодо неповнолітніх», – може бути перекладено, як «правосуддя у справах неповнолітніх» [7, с. 778]. Подібного погляду дотримуються Крестовська Н., та Шмеріга В., розглядаючи ювенальну юстицію, як систему державних і недержавних інститутів, спрямованих, по-перше, на захист прав дитини та, по-друге, на правовий контрольний вплив на дитину, яка перебуває у конфлікті із законом [2, с. 92].

Захист неповнолітніх від кримінального покарання – це основна риса ювенальної юстиції. Уже в пам'ятці римського права – Законах XII таблиць – з'явився термін «пом'якшення покарання» для дітей. В 1824 р в Нью-Йорку утворений перший реформаторій для дітей з метою відгородити їх від спільного перебування в тюрмах із дорослими злочинцями. Правовий акт, в якому вперше постановлено утворити перший ювенальний суд («Чиказький» чи Іллінойський) – Закон штату Іллінойс (США) від 2 липня 1899 р. Було зазначено, що підлітки вважалися жертвами негативного соціального впливу. Тому для подолання підліткової злочинності їх треба було відгородити від таких чинників. Варто зазначити, що ефективність судів була такою великою, що у Європі її називали «американським дивом».

На ранніх стадіях розвитку ювенальної юстиції, а також у часи затвердження її на державному рівні, ефективно здійснення правосуддя щодо неповнолітніх, зною мірою визначалось особистістю судді. З цього приводу відомий американський суддя XIX – поч. XX ст. Франк Берроу відзначив, що особистість судді – найголовніший інструмент для досягнення успіху ювенальним судом, оскільки таке судочинство не може здійснюватися за автоматичними моделями. Досвідчений юрист зі знаннями дитячої психології, педагогіка є тією людиною, що потрібна для цієї справи [4, с. 118].

Розрізняють дві основні моделі діючої ювенальної юстиції; англосаксонська (Англія, США, Канада, Австрія) і континентальна (Франція, Бельгія). Відмінність між ними закладається у різній підсудності судів у справах по неповнолітнім. Так, у країнах англосаксонської системи, суди по справам неповнолітніх, розглядають злочини, які не являються тяжкими, а тяжкі злочини розглядаються загальним судом. У континентальній системі всі справи підсудні спеціалізованим ювенальним судам, а розгляд в судах загальної юрисдикції не допускається.

Найбільш прогресивна ювенальна системи у Франції. Перший ювенальний суд був започаткований у 1914 р на основі досвіду США. Систе-

ма ювенальної юстиції у Франції віддає переваги виховним заходам над кримінальними, вивчення особистості неповнолітнього, геніальна юстиція охоплює всі стадії правосуддя – від слідства, до виконання виховних заходів. Це характеризується тим, що суддя у певних випадках може проводити досудове розслідування [1, с. 309], а також наявністю соціального дослідження неповнолітнього правопорушника, що оформляється як «соціальне досьє», підготовкою якого займаються спеціалісти-вихователі [6, с. 81].

У більшості штатів США система ювенальної юстиції діє незалежно від системи «дорослих судів». Вона управляється соціальною службою, а саме: Агентством соціальної служби у 23 штатах і службою по роботах з сім'єю та дітьми – у 6 штатах. Ювенальна юстиція своєю метою має реабілітацію неповнолітнього і забезпечення громадянської безпеки. Дана система складається із поліції, офіцерів пробації, прокуратури, захисників, ювенальних суддів, соціальних працівників та присяжних для неповнолітніх. Значній кількості підліткам – правопорушникам призначають реабілітаційні програми, метою яких є залучення у соціально спрямованні заняття та хобі, залучення до здорового способу життя.

У Німеччині джерелами кримінального права неповнолітніх є Закон про суди для неповнолітніх та Федеральна Конституція. Право неповнолітніх містить в собі матеріальні, процесуальні-правові приписи, які враховують вікові особливості. Метою заходів виховання є не покарання, а виховання, зниження ймовірності скоєння нових злочинів у майбутньому. Заходи виховання поділяються на вказівки та приписи про надання допомоги у вихованні. Існують заходи примусу, а саме: обов'язки (Auflagen), попередження (Verwarnung) і арешт (Jugendarest). Так § 15 Закону про суди неповнолітніх виділяє такі обов'язки: відшкодування шкоди, заподіяної злочином, вибачення перед потерпілим, виконання робіт. У німецькому законодавстві наявна закономірність, що принцип забезпечення прав і законних інтересів дітей закріплюється у нормативному, кадровому забезпеченні судочинства. Наприклад, у побудові ювенальних судів – самостійних підрозділів загального суду [6, с. 243].

У Нідерландах складовими ювенальної юстиції є: поліція у справах неповнолітніх, ювенальні суди, ювенальні прокуратури, ювенальні адвокатури, Рада із захисту дітей при Міністерстві юстиції Нідерландів. Специфіка ювенальної юстиції характеризується тим, що справи про тяжкі і особливо тяжкі злочини, переходять до «дорослої юстиції», і наявності альтернативних покаранню заходів впливу [6, с. 84].

Польща є однією з країн Західної Європи чий досвід про ювенальну юстицію обов'язково слід розглянути. До системи органів, які мають повноваження у цій сфері відносять: загальні кримінальні суди (від 15 р.), сімейні суди (до 15 р.) службу кураторів (помічників судді), установи для

виконання покарань, неурядові організації. Вагома увага при провадженні приділяється складенню звіту про неповнолітнього та його оточення. Цей звіт, як свідчить практика, у 90% випадках обумовлює характер прийнятого судом рішення. Також широко використовуються альтернативні заходи, щодо розв'язання конфлікту, який виник між підлітком і громадянином, суспільством чи державою [6, с. 89–90].

Якщо взяти такі країни як: Данія, Швеція, Фінляндія, Норвегія – то у них відсутні окремі судові інстанції для неповнолітніх правопорушників. Важливу роль відіграють адміністративні органи та громадські організації. Це позитивне явище, оскільки громадянське суспільство приймає участь у встановленні контролю над неповнолітніми правопорушниками [6, с. 87].

Подібна практика існує і в Скандинавії. Там соціальні служби збирають необхідну інформацію про неповнолітніх і виступають гарантом забезпечення його прав та законних інтересів під час провадження.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що для того щоб запровадити ювенальну юстицію в Україні потрібно обов'язково взяти до уваги поетапний світовий досвід різних країн. Так, в Україні, на прикладі зарубіжних країн, варто було б прийняти простоту кримінального процесу у справах де правопорушником є неповнолітній.

На даний час у багатьох країнах Європи діють програми відновного правосуддя. За таким приміром починається впровадження даного руху країні Східної і Центральної Європи. Дана програма ювенальної юстиції є доволі ефективною, так як це вплив на правопорушника, профілактика скоєння повторних правопорушень, а також соціальна адаптація правопорушників. Аналізуючи такий досвід дозволяє порушити дане питання в Україні.

Література

1. Гуценко К. Ф. Уголовный процесс западных государств / К. Ф. Гуценко, Л. В. Головкин, Б. А. Филимонов. – 2-е изд. доп. и испр. – М.: Зерцало-М, 2002. – 528 с.
2. Крестовська Н. М. Ювенальна юстиція в США і Україні (порівняльний аналіз) / Н. М. Крестовська, В. І. Шмеріга // Юридичний вісник. – 2003. – № 1. – 96 с.
3. Мачужак Я. В. Формування системи ювенальної юстиції в Україні: перспективи створення ювенальних судів [Електронний ресурс] / Я. В. Мачужак, І. Б. Лавровська. – Режим доступу: http://uccg.org.ua/bulletin/Articles/03/02-Aktualna_tema/030201.pdf.
4. Мельникова Э. Б. Правосудие по делам несовершеннолетних: история и современность / Мельникова Э. Б.; отв. ред. Ф. М. Решетников; АН СССР. Ин-т государства и права. – М.: Наука, 1990. – 118 с.
5. Никитина Е. М., Положение несовершеннолетнего в различных отраслях права [Электронный ресурс] / Е. М. Никитина. – Режим доступу: <http://www.juvenilejustice.ru/documents/doc3/ss/st2>.

6. Ювенальна юстиція: навчальний посібник / [А. І. Гусев, Ю. Б. Костова, Н. М. Крестовська, Т. Є. Семікоп, І. Г. Терещенко]; Н. М. Крестовська (заг. ред.). – О.: ОЮІ ХНУВС, 2006. – 82–243 с.
7. Ювенальна юстиція в Україні: коментар та аналіз діючого законодавства; Конвенція про права дитини (з постатейними матеріалами); Словник-довідник з ювенальної юстиції / [Зеленецький В. С., Сібільова Н. В., Кривоченко Л. М. та ін.]; за заг. ред. В. С. Зеленецького, Н. В. Сібільової; Акад. прав. наук України. Ін-т вивч. пробл. злочинності. – Х.: Страйд, 2006. – 778 с.

ТКАЧЁВА

Викторія Николаевна

ГЕНЕЗИС ПОЛОВОЙ СВОБОДЫ И ПОЛОВОЙ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ КАК ОБЪЕКТА ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ

Одной из основных функций, осуществляемых правовыми нормами, является охранительная функция, которая, в свою очередь, в уголовном праве направлена на защиту прав и свобод людей от преступных посягательств. Однако общеизвестно, что исторически нормы уголовного права и ответственность за их нарушения развивались по-разному и в каждой исторической эпохе имели свои особенности. Именно исследованию такого развития и изучению особенностей и посвящена данная работа.

Ранняя история развития человечества обладает только самыми фрагментарными сведениями по вопросу развития права. Однако безусловным является то, что на определенном историческом отрезке времени люди поняли, что объединение усилий, совместное проживание племенами или кланами является более удобным и приемлемым, а иногда и просто необходимым. Одним из следствий развития контактов между разными племенами людей стало, естественно, развитие и их межполовых отношений. Племенные «браки», если их можно так назвать, широко использовались для скрепления политических союзов между племенами. Браки, которые были выгодны, поощрялись путем запрета внутриплеменных связей, и такая стратегия положила конец кровосмесительным отношениям, которые просуществовали в течении миллионов лет развития человечества [7]. Именно инцест стал первым в мире табу в сфере межполовых отношений людей.

Последующий большой пласт развития половых отношений представляется как превосходство мужчины над женщиной. Это превосходство было закреплено законодательно не только законодательно, но и стало частью обычаев древних цивилизаций. Женщина считалась скорее имуществом, чем человеком, которое вначале принадлежит отцу, позже мужу и, наконец, сыну. Даже посягательства на половую непри-

косновенность женщины рассматривались лишь как общественно-опасные действия против семейно-имущественных прав мужчины, ибо в феодальном обществе женщина находилась, наряду с другой собственностью, в полном распоряжении мужчины, коим мог быть отец, муж или брат [1]. Например, в древнем Китае и Индии отец мог насильно выдавать замуж девочку (в том числе и в малолетнем возрасте) или продавать и отдавать за долги (в том числе и в сексуальное рабство) [2, с. 152]. В Вавилоне Кодекс Хаммурапи предполагал суровое наказание за изнасилование в виде лишения жизни, однако, кодекс защищал не саму жертву, а честь её семьи, на которую было совершено посягательство (то есть честь её отца или мужа), что давало право на кровную месть [4, с. 126].

Если обратить внимание на защиту государства половой неприкосновенности несовершеннолетних, то ярким примером может стать Древняя Греция, где термин педерастия (в отличие от современного его значения: сексуальное влечение взрослого человека к ребенку) означал любовь мужчины к мальчику, который еще не достиг зрелости, однако вышел из возраста ребенка. По законодательству, принятому Солоном еще в начале VI в. до н.э., любой взрослый мужчина, который был обнаружен в помещении школы и не имел на это разрешения, при условии, что там находились мальчики, которые не достигли подросткового возраста, карался смертной казнью – эта статья древнего закона позволяет предположить, что педерастия была достаточно распространена в древней Греции [5, с. 79].

В древние времена и средние века огромную роль в жизни людей играла церковь и христианская мораль. Главным грехом, по мнению христианской церкви, являлась контрацепция, то есть попытка повлиять на продолжение рода. Использование каких-либо контрацептивных средств являлось практически таким же серьезным преступлением, как убийство и влекло за собой епитимию (т.е. пост в той или иной форме, воздержание от пищи и питья (кроме хлеба и воды) и от всего, что могло истолковываться, как доставляющее удовольствие) сроком от 3 до 15 лет. Аборты, произведенные в течение сорока дней после зачатия (прежде чем плод наделялся человеческой душой), кое-где считались менее греховными, чем контрацепция, возможно, потому, что аборты часто сами по себе были связаны с болью и наказанием [7].

Именно к этому времени относится появления термина «содомия», широко используемого и в наше время, дело в том, что в 1 в. н.э. Филон Александрийский выразительно истолковал известную библейскую историю Содомы в гомосексуальном смысле. «Земля содомитов, была исполнена бесчисленных беззаконий, особенно тех, которые происходили от роскоши и праздности. Жители Содомы преступили законы природы, они пили крепкое вино, и ели лакомую пищу, и занимались запрет-

ними видами совокуплений. Мало того, что в своей безумной похоти и стремлении к женщинам они разрушали браки своих соседей, так еще и мужчины громоздились на других мужчин, презрев природу половых отношений, в которых активный участник имеет дело с пассивным, итак, когда они попытались зачать детей, они обнаружили, что не могут произвести никакое другое семя, кроме бесплодного» [3, с.114].

Церковь безоговорочно приняла интерпретацию Филона, возможен даже вариант, что такая теория уже была, просто Филон изложил её более красочно. Много веков спустя западные юристы и законодатели начали употреблять термин «содомия» опять, совмещая в этом понятии все, что считали так называемыми «противоестественными грехами». В наши дни, к примеру, в США в штате Вирджиния так называемый «содомский устав» запрещает не просто гомосексуальность, как таковую, но также и анальные и оральные половые сношения, независимо от пола участников [6].

Таким образом, можно сделать вывод о том, что в том, что касается развития межполовых взаимоотношений и обладания половой свободой лиц ранняя христианская церковь поистине была чересчур строга. Западные государства, в которых христианская церковь еще не была распространена, могли в разной степени осуждать и наказывать супружескую измену, контрацепцию, детоубийство, зоофилию. Церковь осуждала все эти явления без исключения.

В Средневековой Европе необходимо обратить внимание на труды Фомы Аквинского и других современных ему теологов. Брак, на их взгляд, имеет два достоинства. Во-первых, брак – это единственное положение, при котором ребенок может быть рожден вне греха, а во-вторых, семья может удержать мужчину от других сексуальных грехов. Таковыми, в нисходящем порядке серьезности, считалось скотство (зоофилия), содомия (гомосексуализм), несоблюдение надлежащих методов совокупления «либо путем использования неподходящих средств» (искусственных приспособлений), либо путем применения чудовищных и скотских методов сношения (имеется в виду оральное и анальное сношение), мастурбация, инцест, супружеская измена, соблазнение и простой блуд [8, с. 63].

В Старом свете того времени наказания для повинных в половых прегрешениях были очень жестокими. Людей, которые занимаются развратом, секли, а затем принуждали к публичной исповеди в церкви; с неверными супругами поступали так же, кроме того, иногда их еще клеймили; позорный столб или колодки служили наказанием для родителей, чей первый ребенок родился слишком рано после свадьбы; ребенка родившегося в воскресенье, часто отказывались крестить, поскольку считалось, что он был зачат тоже в воскресенье [3, с. 151].

Характерными чертами середины и конца XIX века в мире можно назвать взрывоопасный рост проституции, причем не только женской, но и мужской, и, что характерно, не только гетеросексуальной, особенно эти тенденции были явными в Британии, США и Франции. Хотя французы продолжали сжигать гомосексуалистов и после того, как перестали сжигать ведьм (вплоть до 1725 г.), законы, введенные Наполеоном, к 1860-м годам сделали гомосексуализм и лесбиянство если не совсем обычным, то хотя бы вполне терпимым явлением [8, с. 352]. В Британии до 1861 г. за гомосексуализм предусматривалось наказание в виде смертной казни и только после 1861 г. её заменили каторгой на срок от 10 лет до пожизненного.

Если обратиться к европейскому законодательству в вопросе права защиты половой свободы и половой неприкосновенности личности, то можно сказать, что в законодательстве XVII–XIX столетий важнейшими признаками самого распространённого состава половых преступлений изнасилования являлись не только насилие, но и отсутствие согласия на половой акт со стороны потерпевшей стороны. Поэтому его состав делился на два вида: совокупление без согласия потерпевшей стороны, но и без употребления насилия, и совокупление против воли потерпевшей стороны при помощи физического или психического насилия над ней (*Stuprum nec violentum, nec voluntarium, stuprum violentum*).

К первому виду законодатели относили: растление малолетней (не достигшей 13–14 летнего возраста) без применения насилия, но с употреблением во зло её невинности или неведения, совокупление с женщиной, находившейся в состоянии, при котором она не могла защищаться (в состоянии сна, сумасшествия), совокупление без насилия, но при помощи обмана. Ко второму виду относились случаи полового акта с женщиной, над которой, для этой цели, учинены были насильственные действия, устранявшие её сопротивление [4, с. 127–128].

Таким образом, если провести сравнительный анализ отношения к половым преступлениям общества, государства и церкви, в различные этапы развития социума, то это позволит нам сделать вывод о том, что практически у всех государств и народов удовлетворение половой страсти с применением насилия и половые извращения (хотя они и понимались по-разному) осуждались церковью, государством и наиболее широко – общественной моралью.

Л и т е р а т у р а

1. Богданович С. Преступление против половой свободы женщины история вопроса. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://giacgender.narod.ru/n6t1.htm>
2. Вардиман Е. Е. Женщина в древнем мире. – М.: Наука. – 1990. – 354 с.
3. Дюпуи Е. Проституция в древности. – СПб.: Терра. – 2010. – 272 с.

4. Заварыкин И. И. История возникновения и развития зарубежного уголовного законодательства об ответственности за изнасилование, а также его роль в защите прав женщин на половую неприкосновенность и свободу. – Вестник Томского государственного университета. – 2013. – № 376 – С. 126–131.
5. Лихт Г. Сексуальная жизнь в Древней Греции. – М.: Крон-пресс, 1995. – 400 с.
6. Макарова Н. И. Тайные общества и секты: культовые убийцы, масоны, религиозные союзы и ордена, сатанисты и фанатики. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://coollib.com/b/69675/read>.
7. Сельченко К. В. Психология сексуальных отклонений. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.aquarun.ru/psih/sex/default.htm>.
8. Тэннзхилл Р. Секс в истории. – М.: Крон-пресс. – 1995. – 398 с.

КОЗАЧЕНКО Олександр Васильович
УКОЛОВА Юлія Юріївна

«ЗЛОЧИН» І «НЕЗЛОЧИН» В ДЖЕРЕЛАХ ДАВНЬОРУСЬКОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Виникнення права на українських землях, що повністю співпадає із загальними тенденціями розвитку права країн Європи, здійснювалось в умовах інституалізації окремих соціальних регуляторів, які склалися в процесі самоусвідомлення людини та формування її природної окремоті. Серед таких соціальних регуляторів особливе місце займає кримінальне діяння. Під кримінальним діянням слід розуміти будь-які діяння за вчинення яких передбачається застосування кримінального покарання.

Формування кримінального законодавства взагалі і нормативних основ визначення злочину зокрема, традиційно пов'язується з виникненням і широким застосуванням «архаїчних першонорм», серед яких особливе місце займає табу, на засадах якого і формуються змістовні ознаки кримінального діяння, тобто забороненої під загрозою відповідальності поведінки.

Із категорією «табу» традиційно пов'язується найбільш стародавня вимога до всіх суб'єктів не вчиняти дії, яким приписувався одночасно аморальний та суспільно небезпечний характер, а джерела формування табу мали персоніфікований характер і приписувалися предкам. Люди за допомогою табу почали створювати певний збалансований між людиною і оточуючою природою порядок, своєрідний статус-кво, який порушується вчиненням заборонених дій. Таким чином, заборони-табу отримують всеохоплюючий та абсолютний характер і не допускають виключень, оскільки апеляція могла бути спрямована виключно до предків, відсутність яких унеможливлювала вирішення спірних питань.

Позитивним моментом виникнення табу можна вважати створення певної ідеології необхідності дотримання окремих установлень суб'єктивного характеру і визнання суспільно корисним обмеження поведінки людини з метою охорони окремих соціальних цінностей. Враховуючи, що методом кримінального права традиційно розглядається метод заборони на вчинення окремих діянь, можна зробити висновок про те, що перше нормативне регулювання суспільних відносин має кримінально-правову природу і стає підставою для подальшого розширення соціально виправданої системи регулювання відносин між людьми шляхом надання забороні нормативно-правового характеру [1, с. 44].

Особливу роль у формуванні кримінального права давньоруського періоду відіграли звичаї, які виникають на засадах табу і таліону з подальшою трансформацією у звичаєве право, застосуванням якого відрізняється не тільки епоха давньоруської держави але й польсько-литовський період. Звичай як правило поведінки, що склалося в суспільстві шляхом багаторазового використання і формування соціальної ідеології визнання такої поведінки як схвальної і відповідної культурним традиціям соціального середовища, набуваючи ознак загальнообов'язковості, трансформується у звичаєве право, яке слід вважати особливостю розвитку кримінального права на українських землях.

У межах російської історичної школи права, яка досліджує процес формування права як певну адаптацію соціальних норм, що відповідають загальним засадам моральності до певної соціальної ситуації з наданням цим правилам загальнообов'язкового характеру, тобто ознак правового регулятора суспільних відносин, було визначено базові положення відповідності встановлень громадській моралі, які, відповідно до кримінального права, характеризуються таким: злочин розглядається як абсолютне зло, здатне завдати шкоди суспільному порядку, абсолютне зло дає підстави для застосування заходів, які визначаються на таких принципах: заходи мають бути спрямовані тільки проти винного, який свідомо вчиняє зло; щодо винної особи слід застосовувати примус настільки, наскільки було завдано шкоди потерпілому; добра мета не виправдовує антиморальні засоби [2, с. 169–172].

Слід зазначити, що звичай як елемент культури і правовий звичай як форма права вказують на наявність суттєвого зв'язку між правом і культурою. Роль звичаю у співвідношенні культури і права досить точно описав відомий дослідник звичаєвого права Л. С. Белогриць-Котляревський, який зазначав, що «зі впливом часу та успіхами культури дії первісної людини, як дитини, що розвивається, все більше проникаються усвідомленням, яке поступово звільняється від властивих їм примітивних інстинктів, відкривають двері розсуду, який, як такий, у силу властивої йому допитливості, прагне піднятися над стихійністю факту,

прагне підмітити його причину, відшукати відповідне йому виправдання. Наслідком цього, тобто завдяки участі думки, те, що є, перетворюється на те, що має бути; стихійно необхідне – факт стає усвідомлено необхідним – правом» [3, с. 2].

Перше повідомлення про злочинне діяння на нормативно-правовому рівні зустрічається у статтях 2 та 3 Договору 911 року Олега з Візантією, де кримінальні діяння іменувались як «проказа», «согрешеніє», «безчинство», «творить криво», «вчиняти пакості», а в ст. 10 цього договору «творити зло». Очевидно, що використана при формуванні договорів юридична техніка не передбачала застосування якоїсь єдиної категорії для позначення кримінального діяння. Доречи це свідчить і про те, що аналогічна ситуація існує і в більш розвинутому візантійському кримінальному законодавстві, яке, як відомо, формується на засадах рецепції римського права, що набуло значного поширення по всій території європейського континенту.

Значним етапом розвитку кримінального права епохи існування давньоруської держави можна вважати створення нормативних актів, за якими рівним чином визнається як кримінально-правовий, так і міжгалузевий характер, оскільки перші акти загальної дії не відрізнялися галузевою диференціацією. Відсутність жорсткої галузевої диференціації правових встановлень обумовлено декількома факторами, серед яких можна виокремити зачатковий характер виникаючих загальнообов'язкових правил поведінки, їх апеляційний характер, спрощеність суспільного життя людини, яке у повному обсязі могло бути врегульоване незначною кількістю норм. Особливе місце серед нормативних актів, які знайшли поширення в українських землях є, безумовно, Руська Правда. Цей правовий артефакт є предметом дослідження вчених етнографів, істориків, соціологів та, звісно, юристів [4] протягом останніх двох століть. Враховуючи значну увагу спеціалістів різних областей знань до цього документа, можна окреслити те коло досліджених питань, констатація яких стане передумовою для аналізу тексту Руської Правди із суто обмеженою метою – виявлення серед норм досліджуваної епохи положень, які стали передумовою для формування категорій злочину і проступку.

Зміст Руської Правди знайшов відображення у багатьох джерелах права: літописах, кормчих книгах та інших, які датуються XII століттям. У цілому істориками в структурі Руської Правди виокремлюються три збірники: так звана Правда Ярослава, Правда Ярославичей та Правда Довга. Правду Ярослава було складено не пізніше часів княжіння Ярослава, однак не всі устави Ярослава знайшли відображення у цьому нормативному акті. Правда Ярославичей пов'язується з епохою правління нащадків Ярослава і містить норми, зміст яких було узгоджено й відко-

риговано з урахуванням прогалин Правди Ярослава [5, с. 39–46]. Довгу Правду було сформовано за умов князівства Володимира Мономаха і складалася вона з двох частин: перша являла собою систематизований збірник Правди Ярослава і його синів, а друга за рахунок більш пізніх доповнень новими за змістом правовими інститутами (уставами) [6, с. 150–152].

В Довгій редакції Руської Правди для позначення злочину починає використовуватися така категорія як «мука», коли існує необхідність вказати на злочинне діяння, вчинення якого супроводжується завданням шкоди здоров'ю, та «сором», коли мова йде про заподіяння шкоди особистим правам, як правило, тим, що пов'язані з честю, гідністю та статевою недоторканістю. Проте, значного поширення набуває термін «образа», однак злочину або проступку, або навіть розмежування злочину від цивільно-правового делікту не існувало.

Із хрещенням Київської Русі змінилось ряд інститутів кримінального права, зокрема інститут статевого злочинів, злочинів у сфері свободи віросповідання [7, с. 26–27]. За церковним Статутом Святого князя Володимира та князя Ярослава кримінальні діяння почали позначатися як «кто приступитъ сии правила», «а кто установление мое порушитъ». Саме таке конструювання злочину свідчить про зародження такої ознаки злочинного діяння як протиправність, тобто порушення визначених правил.

Таким чином, до злочинів почали відносити не лише посягання, які завжди розглядалися як такі, що порушують сакральну заборону та ставлять під загрозу існування самих соціальних засад роду, як визначального елементу суспільства того часу, і які знайшли відображення в «табу», але й діяння, які порушують менш фундаментальні правила співіснування представників громади, настанови князя і характеризуються не формуванням безпосередньо в соціальному середовищі та санкціонування державою, а відзначаються безпосереднім створенням окремими органами держави позитивного права [8, с. 45–46].

Відповідно, формування змістовних властивостей поняття злочину на українських землях здійснюється на засадах соціальних цінностей (табу і таліону), які набувають ознак звичаю з подальшим отриманням правового закріплення, тобто необхідності загальнообов'язкового виконання. Кримінальний проступок формується в межах позитивного права, яке виникає в результаті виключно правотворчої діяльності державних органів і отримавши загальнообов'язковий характер набуває в українському праві ознак кримінально караного діяння.

Література

1. Кримінально-правові заходи в Україні: підручник / за ред. професора О. В. Козаченка. – Миколаїв: Іліон, 2015. – 216 с.

2. Гервагенъ Л. Л. Обязанности как основание права / Л. Л. Гервагенъ. – Санкт-Петербургъ: Типографія А. Ф. Штольценбурга, 1908. – 208 с.
3. Белогриць-Котляревский Л. С. Учебникъ русскаго уголовного права / Л. С. Белогриць-Котляревский. – СПб.; Х., 1903. – 618 с.
4. Гришук В. К. Кодифікація кримінального законодавства України: проблеми історії і методології / Гришук В. К. – Львів: Світ, 1992. – 165 с.; Гришук В. Кримінально-правовий захист особи за короткою редакцією Руської Правди / В. Гришук [Електронний ресурс] // Режим доступу: LawSchool.lviv.ua.
5. Гуз А.М. Історія держави і права України: джерела права періоду Київської Русі / А.М. Гуз. – К.: КНТ, 2007. – 72 с.
6. Владимирский-Буданов М. Ф. Русская Правда (из «Обзора истории русского права») // Антологія української юридичної думки / [за заг. ред. академіка НАН України Ю. С. Шемшученка]. – Том 2. – К., 2002.
7. Земба В. М. Ответственность за насильственные преступления против половой свободы и половой неприкосновенности в древнерусском праве / В. М. Земба // История государства и права. – 2006. – № 9. – С. 22–28.
8. Дмитрук М. Д. Кримінальний проступок: правова природа та ознаки: монографія / М. Д. Дмитрук. – Одеса: «Юридична література». – 2014. – 224 с.

*ПУШКАР Ганна Михайлівна
ЯРМОЛЕНКО Анжела Олександрівна*

ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ СТАТУС ПОТЕРПІЛОГО У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ ЗА КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 1960 РОКУ ТА КРИМІНАЛЬНИМ ПРОЦЕСУАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ 2012 РОКУ

Серед основних суб'єктів кримінального провадження одне з вагомих місць посідає потерпілий, яким відповідно до чинного законодавства може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, а також юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди [1].

На сьогоднішній час питання, які стосуються потерпілого, як учасника кримінального провадження є актуальними та дослідженими різними вченими, а також науковцями як радянських часів так і сучасності. Слід відзначити таких, як М. І. Гошовський, О. Капліна, Л. Д. Кокорев, О. П. Кучинська, Л. І. Шаповалова, І. І. Потеружа, А. Ратинов та інші. Саме ці вчені зробили значний внесок у розвиток процесуального статусу потерпілого та сприяли встановленню його ролі у кримінальному провадженні.

Метою даної статті є визначити та порівняти процесуальний статус потерпілого у кримінальному провадженні за Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 року та Кримінальним процесуальним

кодексом України 2012 року (далі – КПК України). Так, як саме останній вніс суттєві зміни та доповнення у процесуальний статус потерпілого.

Законодавець відводить потерпілому у кримінальному провадженні важливе самостійне значення. Це підтверджується тим, що такому учаснику присвячено окремий параграф глави 3 КПК України, де визначено процесуальний статус потерпілого, зокрема його права та обов'язки як протягом всього кримінального провадження, так і під час досудового розслідування та судового провадження, також містяться норми, щодо представника та законного представника потерпілого.

Порівнюючи статус потерпілого за КПК 1960 та 2012 року, то останній розширив коло суб'єктів, які можуть виступати потерпілими у кримінальному провадженні. Якщо раніше ним могла бути лише фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, то тепер ним може бути не тільки фізична особа, а й юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди.

Важливим та позитивним кроком в кримінальному провадженні є закріплення можливості визнання потерпілими близьких родичів і членів сім'ї постраждалої особи, якщо внаслідок кримінального правопорушення настала смерть цієї особи або особа перебуває у стані, який унеможливорює подання нею відповідної заяви. Згідно з п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України 2012 року коло таких осіб є досить широким, а саме чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі [1]. Саме така категорія осіб, як особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі є новими, так як за КПК України 1960 року про них не згадувалось. Проте це не означає, що всі ці особи будуть визнані потерпілими. Такий порядок, з одного боку, сприяє захисту прав та інтересів цих осіб, а з другого, вимагатиме від слідчого, прокурора, суду встановлення обґрунтованості підстав для визнання цих осіб потерпілими для уникнення певних зловживань [2]. Потерпілим визнається одна особа з числа близьких родичів чи членів сім'ї, яка подала заяву про залучення її до провадження як потерпілого, а за відповідним клопотанням – потерпілими може бути визнано кілька осіб.

Після того, як особа, яка перебувала у стані, що унеможливорює подання нею відповідної заяви, набуде здатності користуватися процесуальними правами, вона може подати заяву про залучення її до провадження як потерпілого. З моменту подання такої заяви вона набуває прав і обов'язків потерпілого. Участь у кримінальному провадженні її

близьких родичів чи членів сім'ї, визнаних потерпілими раніше, від цього не припиняється [1].

Змінено було також і порядок набуття статусу потерпілого, а саме для того, щоб особа набула такого статусу за новим КПК України, не вимагається визнання її такою конкретно визначеними, відповідно до закону особами, зокрема прокурором, слідчим чи суддею, як це було раніше. Отже, на відміну від КПК 1960 року, новий КПК вимагає волевиявлення особи для набуття статусу потерпілого, оскільки відповідно до ч. 2 ст. 55 КПК України права та обов'язки потерпілого виникають в особі з моменту подання заяви про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого [1]. У разі небажання такого волевиявлення слідчий, прокурор, суд має право визнати особу потерпілою лише за її письмовою згодою, а за відсутності такої згоди особа в разі необхідності може бути залучена до кримінального провадження як свідок.

За новим КПК України відсутня норма, яка б зобов'язувала слідчого та прокурора процесуально оформлювати рішення, щодо визнання особи потерпілим у кримінальному провадженні, але разом з тим міститься положення щодо безпідставного набуття особами статусу потерпілих [3, с. 102]. Так, за наявності очевидних і достатніх підстав уважати, що заява, повідомлення про кримінальне правопорушення або заява про залучення до провадження як потерпілого подана особою, якій не завдано моральної, фізичної або майнової шкоди (фізичній особі) або майнової шкоди (юридичній особі), слідчий або прокурор виносить вмотивовану постанову про відмову у визнанні потерпілим, яка може бути оскаржена слідчому судді [1]. Тобто, згідно з цим положення, не будь-яка особа може бути визнаною потерпілою у кримінальному провадженні, а лише та, яка має відповідні докази для визнання її такою.

Згідно з КПК 2012 року постала вимога, щодо видання потерпілому пам'ятки про його процесуальні права та обов'язки, яка вручається одночасно з поданням відповідної заяви, особою, яка прийняла її [4].

На відміну від КПК 1960 року, який містив короткий перелік лише процесуальних прав потерпілого, КПК 2012 року значно розширив ці права та визначив основні процесуальні обов'язки потерпілого, як учасника кримінального провадження. Загалом його права можна поділити на три групи: 1) права, які він має протягом кримінального провадження; 2) права під час досудового розслідування; 3) права, якими він наділяється під час судового провадження. Широкий обсяг прав, якими наділяється потерпілий, покликані забезпечити його активну участь у кримінальному провадженні, що, у свою чергу, необхідна для повного виконання завдань кримінального провадження, визначених у ст. 2 КПК України [5].

Серед нових прав, які вперше були визначені КПК 2012 року є право потерпілого знати сутність підозри та обвинувачення, бути повідомленим про обрання, зміну чи скасування щодо підозрюваного, обвинуваченого заходів забезпечення кримінального провадження та закінчення досудового розслідування, яке надається потерпілому з метою забезпечити його обізнаність щодо основних етапів руху кримінального провадження, що, у свою чергу є необхідною передумовою для активної участі у його здійсненні [5]. Новим диспозитивним правом і яке реалізується на розсуд потерпілого є право давати пояснення, показання або відмовлятися їх давати.

За часів дії КПК 1960 року не йшлося мови про таке право потерпілого, як право укласти угоду про примирення, яке можливе на всіх стадія кримінального провадження. При цьому, варто розуміти, що будь-який тиск на сторін є неприпустимим, тобто укладення угоди про примирення допустиме лише за наявності самостійного та добровільного бажання обох сторін – потерпілого та підозрюваного (обвинуваченого). Статтею 56 КПК України 2012 року встановлені й інші права потерпілого, якими визначається обсяг та межі його дозволеної і гарантованої поведінки у кримінальному провадженні, про які раніше не було і згадки. Ці права є необхідними для обстоювання потерпілим власних інтересів [6 с. 100]. Водночас поряд з наділенням потерпілого широким колом прав закон покладає на нього і деякі обов'язки, зокрема: прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді, суду, а в разі неможливості своєчасного прибуття – завчасно повідомити про це, а також про причини неможливості прибуття; не перешкоджати встановленню обставин вчинення кримінального правопорушення; не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і які становлять охоронювану законом таємницю [1].

Таким чином, проаналізувавши положення КПК 1960 року та КПК 2012 року щодо процесуального статусу потерпілого, як одного з доволі самостійного учасника кримінального провадження, можна дійти висновку, що все ж таки на сьогодні є дуже багато позитивних та вдалих положень, які визначаються чинним кримінальним процесуальним законодавством в частині, що стосується саме такої фігури, як потерпілого. У зв'язку з прийняттям КПК 2012 року було розширено саме поняття потерпілого, змінився порядок набуття особою статусу потерпілого, значно збільшилися його процесуальні права та визначилися процесуальні обов'язки, які в КПК 1960 року не були закріплені, а також було доповнено коло тих осіб, які за певних випадків мають можливість визнання їх як потерпілих. Але натомість процесуальний статус потерпілого потребує подальшого вдосконалення, оскільки деякі положення зали-

шаються без чіткого врегулювання та містять певні протиріччя. Тому є сподівання, що в майбутньому все ж таки недоліки, які існують в чинному кримінальному процесуальному законодавстві, будуть усунуті.

Л і т е р а т у р а

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10, 11–12, 13. – Ст. 88.
2. Пожар В. Г. Процесуальний статус потерпілого за новим Кримінальним процесуальним кодексом України: позитивні кроки та прогалини правової регламентації // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – № 2. – 2013. – 6 с.
3. Кримінальний процес: підручник / за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного. – К.: «Центр учбової літератури», 2013. – 544 с.
4. Молдован А. В. Кримінальний процес України: навч. посіб. / А. В. Молдован, С. М. Мельник – К.: Центр учбової літератури, 2013. – 368 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар: у 2 т. О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. – Х.: Право, 2012. – 768 с.
6. Лобойко Л. М. Кримінальний процес: підручник. – К.: Істина, 2014. – 432 с.

БЗЕЗЯН

Екатерина Андрониковна

УГОЛОВНОЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОЕ В ГОДЫ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ 1941–1945 гг.

В развитии уголовного процесса необходимо отметить следующее. Конституция СССР 1936 г. и Закон о судостроительстве 1938 г. устанавливали следующие принципы уголовного процесса – гласность судопроизводства, независимость судей и подчинение их только закону, обеспечение обвиняемому права на защиту, участие в составе суда народных заседателей, ведение судопроизводства на языке союзной, автономной республики или автономной области и т. д. Многие демократические положения уголовного процесса во времена войны игнорировались или нарушались, по причине начала Второй мировой войны. В годы войны увеличилась общественная опасность. В этой связи уголовное законодательство периода Великой Отечественной войны имело свои особенности. Наряду с действующими довоенными нормами уголовного права, которые были дополнены и расширены, появились новые, вызванные военной обстановкой.

С первого дня войны наблюдается не только изменение правовых институтов, но и использование новых, таких как военное и осадное положения. Особо строгий правовой режим, осадное положение, вводил-

ся при угрозе захвата территории противником (например, оно было введено в Москве 20 октября 1941 года).

В состав уголовного законодательства военного времени входили как временные нормы, предусматривающих уголовную ответственность за преступления, опасные лишь в военных условиях (например, распространение панических слухов), так и нормы об ответственности военнотружущих гитлеровской Германии за военные преступления на временно оккупированных территориях [1, с. 5].

Так, Указ Президиума Верховного Совета СССР от 6 июля 1941 г. за распространение в военное время ложных слухов, возбуждавших тревогу среди населения, устанавливал уголовную ответственность в виде тюремного заключения на срок от 2 до 5 лет, если эти действия по своему характеру не влекли по закону более тяжкие наказания. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 19 апреля 1943 г. вводил новые виды наказаний в советское уголовное право – смертную казнь через повешение и ссылку на каторжные работы на срок от 15 до 20 лет в отношении преступлений, совершенных немецко-фашистскими захватчиками и их пособниками. Был проведен ряд процессов над немецко-фашистскими преступниками. Чрезвычайная комиссия по расследованию немецко-фашистских злодеяний собирала материалы об этих преступлениях и подготавливала следственные данные для процессов, проводившихся в СССР, а также для Международного военного трибунала.

Как особенности уголовного законодательства в условиях войны можно выделить следующие:

- ужесточение и пополнение новыми составами преступлений;
- усиление борьбы против государственных преступлений, против преступлений, объектом которых являлась социалистическая собственность, против преступлений, дезорганизовавших нормальную работу промышленности и подрывавших трудовую дисциплину, и других преступлений.

Указ Президиума Верховного Совета СССР от 15 ноября 1943 г. «Об ответственности за разглашение государственной тайны или за утрату документов, содержащих государственную тайну» устанавливал уголовную ответственность в виде лишения свободы для должностных лиц на срок до 10 лет, для граждан – до 3 лет. Указ Президиума Верховного Совета СССР от 2 мая 1943 г. вводил уголовную ответственность воинских начальников за незаконное награждение. Утрата знамени воинских частей приводила к расформированию этой части, а виновные подлежали суду военного трибунала.

Устанавливалась ответственность за незаконное хранение оружия для лиц, проживающих на освобожденных территориях и не сдавших трофейное оружие.

Спекуляция получила значительное расширение в определении состава преступления. Ответственность за нее возросла.

Была усилена и уголовная ответственность за нарушение трудовой дисциплины. Согласно Указу Президиума Верховного Совета СССР от 26 июня 1940 г. «О переходе на восьмичасовой рабочий день, на семидневную рабочую неделю и о запрещении самовольного ухода рабочих и служащих с предприятий и учреждений» была введена уголовная ответственность за самовольный уход с работы, прогулы или опоздания на работу на 21 минуту и более. Большая часть этих «указников» приговаривалась к исправительно-трудовым работам по месту основной работы сроком до шести месяцев и с удержанием из заработной платы до 25%. Но были исключения. Так в январе 1941-го тогдашний начальник ГУЛАГа В. Чернышев направил всем начальникам управлений лагерей и колоний приказ, где говорилось о судьбе двадцати шести заключенных. «Решениями Верховного трибунала войск НКВД за нарушения лагерного режима и систематические отказы от работ» двадцать один человек был приговорен к расстрелу, остальные пять – к добавочным десяти годам. Все аналогичные приговоры В. Чернышев потребовал впредь «объявлять всем заключенным лагерей и исправительно-трудовых колоний».

Широко применялась в это время отсрочка исполнения приговоров с отправкой осужденных на фронт. Отличившиеся в боях освобождались от наказания и с них снималась судимость. По Указу Верховного Совета СССР от 30 декабря 1944 г. была объявлена амнистия в отношении лиц, осужденных по Указу от 26 декабря 1941 г. за нарушение трудовой дисциплины [3, с. 50].

Следует так же отметить, что еще одной особенностью уголовного законодательства ВОВ, было распространение своего рода законодательной аналогии, так называемых законов о «приравнении». Так, уход с военных предприятий приравнялся к дезертирству, кража имущества военнослужащего или из квартир эвакуированных, либо находящихся в бомбоубежище лиц, наказывалась как бандитизм (групповое преступление), даже её совершало одно лицо; продажа гражданами товаров по повышенной против государственной цене, наказывалась по аналогии как спекуляция, даже если не было установлено факта скупки товаров с целью получения наживы и т. д. Некоторые законы использовались государством для проведения репрессий против невиновных людей.

Высокогуманными, связанными с победой, явились Указы «Об амнистии в связи с победой над гитлеровской Германией», «О признании утратившими силу Указов Президиума Верховного Совета СССР об объявлении в ряде местностей СССР военного положения» и, конечно, Указ

Президиума Верховного Совета СССР «Об отмене смертной казни». В третий раз в истории Советского государства отменялась смертная казнь. В преамбуле отмечались мотивы отмены: историческая победа советского народа и обеспечение дела мира на длительное время, пожелания профсоюзов рабочих и служащих и других авторитетных организаций, выражающих мнение широких общественных кругов. В санкции норм УК, где предусматривалась смертная казнь, она заменялась лишением свободы на срок до 25 лет.

С предложением об отмене смертной казни во всем мире Советский Союз обратился к представителям государств-членов Организации Объединенных Наций. Предложение, однако, не было принято. Стали поступать письма трудящихся о восстановлении смертной казни за наиболее тяжкие преступления. В 1950 г. смертная казнь была восстановлена. Она применялась только за измену Родине, шпионаж и диверсию.

В рассматриваемый период был принят закон, положивший начало международному уголовному законодательству в СССР – Закон о защите мира от 12 марта 1951 г. Им устанавливалась уголовная ответственность за пропаганду войны, в какой бы форме она ни велась. Следует отметить, что именно советской науке принадлежат глубокие разработки о преступлениях против мира и человечества. Еще в 30-х гг., с захватом нацистами власти в Германии, в нашей стране появляются серьезные монографические исследования об ответственности за тяжкие международные преступления, прежде всего книги профессора МГУ А. Трайнина, впоследствии научного консультанта на Нюрнбергском процессе над главными военными преступниками. Теоретическая разработка проблем уголовной ответственности за международные преступления и преступления международного характера намного обогнала законодательство. Это отставание продлилось вплоть до УК 1996 г., который ввел раздел «Преступления против мира и безопасности человечества» [4, с. 69].

Л и т е р а т у р а

1. Закон СССР от 16.08.1938 «О судостроительстве СССР, союзных и автономных республик». [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://istmat.info>.
2. Звягинцев В. Война и правосудие / В. Звягинцев // Человек и закон. – 1990. – №11. – С. 76–89.
3. Муранов А. И. Деятельность органов военной юстиции в годы Великой Отечественной войны / А. И. Муранов // Государство и право. – 1995. – №3. – С. 45–58.
4. Никифоров В. И. Дознание в вооруженных силах СССР и его особенности / В. И. Никифоров. – М., 1950. – 202 с.
5. Стецовский Ю. И. Судебная власть / Ю. И. Стецовский. – М.: Дело, 1999. – 400 с.

Розділ VI

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

ДУДОРОВ
Олександр Олексійович

ПРО ЗАКОНОДАВЧЕ ВТІЛЕННЯ ІДЕЇ ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА СЛУЖБОВІ ЗЛОЧИНИ В ПУБЛІЧНІЙ І ПРИВАТНІЙ СФЕРАХ

Ідея диференціації кримінальної відповідальності за службові злочини в публічній і приватній сферах, остаточно втілена в чинному КК України в 2011 р., розроблялась у вітчизняній кримінально-правовій доктрині тривалий час (принаймні з першої половини 90-х рр. XX століття). Виникнення цієї наукової ідеї, яка могла розцінюватись як прояв ліберального підходу до вирішення кримінально-правових проблем, обумовленого перебуванням у стані ейфорії («ринок все розставить на свої місця»), стало реакцією на роздержавлення економіки. Вважається, що відображений у нашому КК диференційований підхід щодо кримінальної відповідальності за службові правопорушення осіб, задіяних у публічній і приватній сферах, враховує різницю у суспільній небезпеці діянь, ґрунтується на власному історичному досвіді (дореволюційному, часів непу) і досвіді країн із розвинутою ринковою економікою, враховує положення відповідних міжнародно-правових документів.

Принагідно зауважу, що однією із серйозних новел антикорупційного законодавства стало виокремлення в КК такої категорії суб'єктів, як особи, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, і запровадження спеціальних кримінально-правових заборон, розрахованих на зловживання зазначених осіб (статті 365-2, 368-4). Ці законодавчі зміни, крім усього іншого, спрямовані на те, щоб об'єднати в одну групу спеціальних суб'єктів злочинів (прирівняних до службових) тих осіб, стосовно кримінально-правової оцінки діяльності яких виникали

суперечливі судження, коли в одних випадках цих осіб визнавали службовими, а в інших – ні.

Слід констатувати, що законодавчо закріплений варіант диференціації кримінальної відповідальності за службові злочини в публічній і приватній сферах одностайної підтримки з боку науковців не знайшов і навряд чи може вважатись досконалим. Так, П. П. Андрушко вказує на невинуватість виокремлення складів злочинів, в яких суб'єктом названо службову особу юридичної особи приватного права, оскільки відповідальність за вчинення нею злочинних діянь передбачається статтями 364, 365, 368 КК. Якщо законодавець мав на меті підвищити (посилити) відповідальність за вчинення зазначених діянь так званими публічними посадовими особами (представниками влади), достатньо було суб'єктами злочинів, склади яких передбачені частинами першими статей 364, 365, 368 КК України, визнати службових осіб юридичних осіб приватного права, одночасно доповнивши ці статті частинами другими, в яких передбачити підвищену (більш сувору) відповідальність за вчинення діянь, вчинених представниками влади. При цьому для науковця безспірним є те, що корупційні злочини, вчинені державними службовими особами, є більш суспільно небезпечними, ніж аналогічні корупційні злочини, вчинені службовими особами юридичних осіб приватного права [1, с. 28, 59].

Як бачимо, П. П. Андрушко не відкидає як таку доцільність диференціації кримінальної відповідальності за злочини у сфері службової діяльності залежно від суб'єкта, однак обстоює інший (порівняно з відображеним у КК) варіант такої диференціації. Заперечують останній інші дослідники, які, підтримуючи встановлення менш суворих санкцій за злочини службових осіб юридичних осіб приватного права, називають оптимальним закріплений у КК підхід до диференціації кримінальної відповідальності за злочини у сфері службової діяльності на тій підставі, що не можна прирівнювати суспільну небезпеку злочину у сфері службової діяльності, вчиненого, наприклад, представником державної влади чи органу місцевого самоврядування та службовою особою приватної компанії. Водночас називається безспірною відсутність подібної диференціації кримінальної відповідальності, зокрема, за службове підроблення і службову недбалість [2, с. 30–35, с. 191–192].

Оцінивши у відгуку офіційного опонента на кандидатську дисертацію Я. В. Ризак «Кримінальна відповідальність за підкуп службової особи юридичної особи приватного права» законодавчий поділ корупційної сфери на два сектори – державний (публічний) та приватний як не зовсім вдалий та особливо результативний, М. І. Мельник фактично визнає доцільність такого поділу, коли пише, що в приватній сфері антикорупційні заходи не можуть бути «драконівськими» і повинні відрізня-

тись від тих заходів, які застосовуються в державній сфері. Вважаю соціально справедливим те, що злочинність і караність службових зловживань залежать наразі не лише від розміру одержаної неправомірної вигоди, як це було до внесення законодавчих змін 2011 р., а і від того, в якій сферах такі зловживання мали місце.

Підхід законодавця, який при встановленні кримінальної відповідальності службових осіб юридичних осіб приватного права пішов шляхом «прив'язування» об'єктивних ознак найбільш розповсюджених службових злочинів до ознак певного спеціального суб'єкта, А. С. Нерсесян називає сумнівним. «...адже природа повноважень і можливостей службовця юридичної особи приватного права є відмінною від аналогічних повноважень особи, що перебуває на публічній (державній чи муніципальній) службі» [3, с. 397–390]. Поділяючи положення про відмінність у концептуальних підходах, на яких має ґрунтуватись кримінальна відповідальність за службові злочини в публічній і приватній сферах, вимушений констатувати, що точка зору А. С. Нерсесяна виглядає незавершеною і навряд чи конструктивною, оскільки залишає без відповіді питання, якою має бути роль кримінального закону в протидії службовим правопорушенням у приватній сфері та який вигляд повинні мати відповідні кримінально-правові норми (інакше кажучи, наскільки схожими вони мають бути з нормами про кримінальну відповідальність за «традиційні» службові злочини).

Однією з вад неодноразово оновлюваного антикорупційного законодавства є відсутність у ньому визначення поняття «службова особа юридичної особи приватного права» і відсутність посилань на цього суб'єкта в загальному визначенні поняття «службова особа», яке міститься в ст. 18 КК. З урахуванням визначень службової особи, наведених у ч. 3 ст. 18 КК, ч. 1 примітки до ст. 364 КК і ч. 1 ст. 4 Закону України «Про засади запобігання та протидії корупції», службовими особами юридичних осіб приватного права незалежно від організаційно-правової форми слід визнавати осіб, які займають посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих та адміністративно-господарських функцій, на підприємствах, в установах чи організаціях, які не є державними чи комунальними або привілейованими до останніх, а також осіб, які виконують організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції за спеціальним повноваженням. Щоправда, використаний у розділі XVII Особливої частини КК зворот «службова особа юридичної особи приватного права» не повною мірою узгоджується з визначенням поняття службової особи, закріпленого у ч. 3 ст. 18 КК, адже навряд чи охоплює осіб, які, не займаючи посад в юридичних особах приватного права, виконують в інтересах цих юридичних осіб організаційно-розпорядчі та адміністративно-господарські функції за спеціальним повноваженням.

На сьогодні можна однозначно стверджувати, що фізичні особи – підприємці не повинні нести відповідальність за ст. 364-1 і ч. 3 (ч. 4) ст. 368-3 КК, оскільки в назвах і диспозиціях цих норм фігурують службові особи юридичних осіб приватного права, а згадані підприємці займаються своєю діяльністю в організаційно-правовій формі, яка не передбачає створення юридичної особи. Ті ж фізичні особи – підприємці, які здійснюють професійну діяльність, пов'язану з наданням публічних послуг, можуть нести відмінну від відповідальності службових осіб відповідальність за ст. 365-2 і ст. 368-4 КК. Водночас питання про відповідальність фізичних осіб – підприємців у межах розділу XVII Особливої частини КК може поставати в контексті складів злочинів, передбачених ст.ст. 366, 367, 370 КК. Суб'єктами цих злочинів є службові особи, ознаки яких закріплено в ч. 3 ст. 18 КК України. Законами, які надають фізичним особам – підприємцям повноваження виконувати організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські функції, є положення цивільного, господарського і трудового законодавства, на підставі яких ці особи керують найманими працівниками та розпоряджаються майном.

З ч. 1 примітки до ст. 364 КК випливає, що до службових осіб юридичних осіб приватного права мають бути віднесені, зокрема, особи, котрі займають відповідні посади на підприємствах, у статутному фонді яких державна чи комунальна частка не перевищує 50 відсотків або становить величину, що не забезпечує державі чи територіальній громаді право вирішального впливу на господарську діяльність таких підприємств. Виходить, що у КК законодавець суперечить положенням ЦК України, визнаючи додатковим критерієм поділу юридичних осіб на юридичних осіб приватного і публічного права форму власності (частку держави чи територіальної громади у статутному фонді певної юридичної особи).

Для того, щоб забезпечити належну кримінально-правову охорону майна, Д. М. Горбачов ініціює перегляд абз. 2 ч. 1 примітки до ст. 364 КК, пропонуючи викласти це законодавче положення в такій редакції: «Для цілей статей 364, 365, 368, 368-2, 369 цього Кодексу до державних та комунальних підприємств прирівнюються юридичні особи, у статутному фонді яких є державна чи комунальна частка» [4, с. 9, 50–51, 191]. Однак кримінально-правові норми про відповідальність за злочини у сфері службової діяльності покликані забезпечувати не охорону майна, а належне здійснення своєї діяльності службовими особами. Добре це чи ні, але законодавець у чинному КК, як вже зазначалось, прагне диференціювати кримінальну відповідальність за службові злочини в публічній і приватній сферах, і критиковане Д. М. Горбачовим положення про прирівняння юридичні особи – допоміжний важіль такої диференціації. Тому чинна редакція абз. 2 ч. 1 примітки до ст. 364 КК виглядає більш виваженою порівняно з формулюванням цієї норми, яке висуває Д. М. Горбачов.

Звернення до цивілістичної літератури (праці С. О. Іванова, І. М. Кучеренко, Р. А. Майданика та ін.) дозволяє стверджувати, що закріплений у ЦК поділ юридичних осіб на два види (публічного і приватного права) не має необхідної наукової аргументації. Так, крім загальноприйнятих юридичних осіб публічного права, виділяються юридичні особи приватного права з делегованими публічними функціями. Критерієм класифікації юридичних осіб на приватні та публічні (замість способу створення) пропонується визнавати мету їх утворення (виконання або невиконання на постійній основі публічних завдань). Обґрунтовується також положення про неможливість визнання статусу юридичних осіб публічного права за державними та комунальними підприємствами (крім тих, яким майно належить на праві оперативного управління). Викладене наводить на думку про невдалість закріпленого в ЦК розмежування юридичних осіб на публічні та приватні лише за способом їх створення при тому, що таке розмежування безпосередньо впливає на кримінальну відповідальність за службові злочини. Як бачимо, обраний законодавцем критерій для втілення ідеї диференціації кримінальної відповідальності за службові правопорушення різних управлінців не є безспірним. Для більш якісного розв'язання проблеми такої диференціації в ЦК бажано провести більш чітке розмежування між юридичними особами публічного і приватного права.

Визнання державного комерційного підприємства суб'єктом підприємницької діяльності (ст. 74 ГК), хоч за закріпленою в ЦК класифікацією юридичних осіб вказане підприємство належить до юридичних осіб публічного права, засвідчує, що виокремлення на рівні суб'єктів господарювання сфер публічного та приватного управління позбавлене однозначності. Виходить, що в удосконаленому визначенні поняття «публічної» службової особи повинні фігурувати не будь-які державні підприємства, а лише казенні підприємства.

Назви ст. 364-1 і ст. 368-3 КК бажано скоротити, виключивши з них словосполучення «незалежно від організаційно-правової форми». Останнє невинувато загрожує кримінально-правові заборони, не допомагаючи з'ясувати коло суб'єктів злочинів, передбачених вказаними статтями КК. Також використання цього формулювання в тексті кримінального закону не бере до уваги ту обставину, що в цивілістиці питання про перелік і зміст організаційно-правових форм юридичних осіб приватного права належить до числа дискусійних.

В юридичній літературі зустрічаються різні цікаві пропозиції, спрямовані на вдосконалення законодавчого описання складів злочинів, вчинюваних службовими особами юридичних осіб приватного права. Так, Я. В. Ризак слушно звертає увагу на те, що термінологічний зворот «службова особа юридичної особи приватного права», використаний у

статтях 364-1 і 368-3 КК, не охоплює осіб, які, не займаючи посад в юридичних особах приватного права, виконують в інтересах цих юридичних осіб відповідні функції за спеціальним повноваженням. Крім того, авторка вважає за необхідне коло суб'єктів так званого пасивного підкупу в приватному секторі (ч. 3 ст. 368-3 КК) розширити за рахунок осіб, які, працюючи у фізичної особи – підприємця на підставі трудового договору, виконують відповідні функції. Адже фізичні особи – підприємці є повноцінними суб'єктами господарювання, прирівняними за повноваженнями до комерційних юридичних осіб, у зв'язку з чим пов'язані з управлінням інтереси служби в таких осіб потребують належної кримінально-правової охорони. Зважаючи на викладене, суб'єкта злочину, передбаченого ч. 3 ст. 368-3 КК, запропоновано позначити як «службову особу, крім тієї, що вказана у ч. 1 примітки до ст. 364 КК України» [5, с. 217–220].

Такий крок, попри незвичність наведеного формулювання та його фрагментарність, є конструктивним. Варто лише уточнити, що мова в цьому разі повинна йти про службову особу, крім тієї, що вказана не лише в ч. 1, а і в ч. 2 примітки до ст. 364 КК. Реалізація викладеної пропозиції, означаючи відмову від дискусійного в цивілістиці поділу юридичних осіб на осіб публічного і приватного права, дозволить точніше визначити коло осіб, спроможних нести кримінальну відповідальність за підкуп у приватному секторі.

Література

1. Андрушко П. П. Реформа українського антикорупційного законодавства у світлі міжнародно-правових зобов'язань України / П. П. Андрушко. – К.: Атіка, 2012. – 332 с.
2. 10 років чинності Кримінального кодексу України: проблеми застосування, удосконалення та подальшої гармонізації із законодавством європейських країн: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 13-14 жовтня 2011 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2011. – 456 с.
3. Нерсисян А. С. Службова злочинність у приватній сфері за кримінальним законодавством України / А. С. Нерсисян // Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозіуму, 21–22 вересня 2012 р. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – С. 387–390.
4. Горбачов Д. М. Співучасть у злочинах із спеціальним суб'єктом (на прикладі злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Горбачов Дмитро Миколайович. – К., 2014. – 230 с.
5. Ризак Я. В. Кримінальна відповідальність за підкуп службової особи юридичної особи приватного права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Ризак Яна Володимирівна. – К., 2014. – 255 с.

ЛИХОВАЯ
София Яковлевна

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПЕНИТЕНЦИАРНОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ

Существующая система исполнения уголовных наказаний и предварительного заключения, построенная ещё в советское время, не соответствует современному уровню социально-экономического развития общества, принципам гуманизма и уважения прав и свобод человека в процессе исполнения наказаний. Несмотря на то, что с 2003 г. в стране действует Уголовно-исполнительный кодекс Украины, в котором заложены качественно новые принципы исполнения уголовных наказаний, сегодня в Украине сохранена ещё советская система управления исправительными учреждениями с присущими ей чертами административно-командного управления. Это препятствует надлежащему решению задач, возложенных на Государственную уголовно-исполнительную службу Украины.

Самыми тяжкими наказаниями по УК Украины являются пожизненное лишение свободы и лишение свободы на определенный срок (от 1 до 15 лет). По состоянию на 1 марта 2014 г. пожизненное лишение свободы в нашей стране отбывают 1897 лиц, и 124 473 лица – лишение свободы на определенный срок. Среди них – 5 468 женщин и 912 несовершеннолетних [1].

Система наказаний по УК Украины полностью восприняла европейские нормы и стандарты. В 1999 г. была отменена смертная казнь и в 2005 году появилось новое наказание в виде пожизненного лишения свободы. Ряд ученых и практиков считают, что имеет место процесс гуманизации уголовного законодательства. Но в Украине это не так. Много зависит от условий отбывания наказания, а эти условия в Украине иначе как ужасающими назвать нельзя. Нечеловеческие условия отбывания наказаний не соответствуют современным европейским нормам и стандартам.

В предварительных замечаниях к Минимальным стандартным правилам обращения с заключенными оговаривается целесообразность организации процесса исполнения наказания с учетом специфики развития различных стран. Принимая во внимание разнообразие юридических, социальных, экономических и географических условий, ясно, что не все эти правила можно применять повсеместно и одновременно. Они должны, однако, вызывать к жизни постоянное стремление к преодолению практических трудностей, стоящих на пути к их осуществлению,

поскольку, в общем и целом, они отражают те минимальные условия, которые ООН считает приемлемыми [2].

Одной из острейших проблем Государственной уголовно-исполнительной службы Украины является перегруженность учреждений исполнения наказаний. Большинство тюрем и других учреждений были построены 50 и 100 лет назад. Они функционируют и сегодня. О несоответствии содержания осужденных лиц нормам как национального законодательства, так и европейским нормам и стандартам неоднократно отмечалось в докладах Уполномоченного Верховного Совета Украины по правам человека, а также в докладах авторитетных международных институтов – Комитета ООН против пыток, Комитета ООН по правам человека, Комитета ЕС по предупреждению пыток и бесчеловечного или унижающего достоинство обращения и наказания. В частности, неоднократно обращалось внимание соответствующих компетентных государственных органов в Украине на переполненность учреждений исполнения наказаний, неподобающее качество и количество продуктов питания, медицинской помощи, условий транспортировки заключенных и содержащихся под стражей, недостаток дневного света и свежего воздуха, неоправданные режимные ограничения.

Различные аспекты содержания под стражей и в учреждениях отбывания наказания неоднократно и негативно были оценены Европейским судом по правам человека в решениях по делам против Украины.

В тюрьмах и следственных изоляторах Украины в 2012 г. умерло 1200 человек, в 2013 г. – 1056 человек.

Эта проблема обусловлена рядом факторов, среди которых основными являются: неразвитость механизма применения системы мер, альтернативных лишению свободы или содержанию под стражей, низкий уровень работы уголовно-исполнительной инспекции, а, следовательно, неэффективность наказаний, не связанных с лишением свободы и, как ещё одно следствие, распространенность практики назначения судами наказания в виде лишения свободы.

В последние годы были выделены значительные финансовые ресурсы для изменения условий содержания лиц в учреждениях исполнения наказаний и следственных изоляторах и в определенной степени эти условия были улучшены. Вместе с тем большинство проблем до сих пор не решены. В прошлом году на питание одного человека в месяц выделялось 250 гривен. Сегодня с учетом экономической ситуации в Украине эта сумма явно недостаточна для нормального существования человека даже в специфических условиях отбывания наказания в виде лишения свободы.

В последние годы финансирования Государственной уголовно-исполнительной службы в Украине осуществлялось на уровне 40 про-

центров потребностей. Системное недофинансирование в полном объеме Государственной уголовно-исполнительной службы обусловило необходимость привлечения финансовых и материальных ресурсов предприятий, учреждений исполнения наказаний для обеспечения питания, поддержания минимального уровня материально-бытового и медицинского обеспечения осужденных, что, в свою очередь, делает невозможным обновление материально-технической базы таких предприятий и приводит к их убыточности. Следует сравнить показатели, касающиеся, например, рабочих мест и состояния здоровья заключенных по состоянию на 1 февраля 2014 г. производство Государственной пенитенциарной службы Украины представлено 112 промышленными, 12 сельскохозяйственными предприятиями и 168 мастерскими. В то же время среди заключенных в 2013 г. находились на учете как больные СПИДом 7080 человек, больных туберкулезом в местах лишения свободы и следственных изоляторах содержалось 4604 человек. Можно только себе представить, что, практически, каждый заключенный и содержащийся под стражей имеет более или менее серьезные проблемы со здоровьем и далеко не для всех доступны такие условия содержания и оказания медицинской помощи, как отдельным «привилегированным» заключенным (речь идет о Ю. Тимошенко).

Итак, при существующей системе финансирования возможно лишь частичное решение проблемных вопросов, что не позволяет достичь цели, указанной в Концепции.

Второй вариант предусматривает внедрение программного подхода к формированию политики в сфере исполнения уголовных наказаний на среднесрочную перспективу. Это, в свою очередь, позволит:

- привлечь к реформированию Государственной уголовно-исполнительной службы дополнительные не запрещенные законом источники финансирования;
- повысить эффективность управления в сфере исполнения уголовных наказаний;
- обеспечить в учреждениях исполнения наказаний и в следственных изоляторах порядок и условия содержания, соответствующие международным и национальным нормам;
- обеспечить развитие материально-технической и производственной баз, обновление инженерной инфраструктуры учреждений исполнения наказаний и следственных изоляторов;
- усовершенствовать практику исполнения уголовных наказаний, не связанных с лишением свободы.

Безусловно, второй вариант видится более приемлемым и перспективным.

Сегодня Украина переживает один из тяжелейших периодов своей истории. Это выражается не только в тех материальных проблемах, ко-

торые обрушились на нашу страну. Следует писать и говорить и о реальных человеческих жертвах, и о моральных проблемах. Последних не было в борьбе с фашизмом. Сегодня нам противостоят наши вчерашние братья. И это очень тяжело. Нам не хватает денег на пенсии, заработную плату, существует высокий уровень безработицы, при этом цены за обучение в школах, институтах не понизились. Растет оплата за жилье. Мы встали перед реальной необходимостью финансирования армии. И в этой ситуации возникает серьезное опасение за жизнь и здоровье людей, взятых под стражу и отбывающих наказание. На них никогда не хватало денег, к ним никогда не относились как к полноценным людям. Хотя в истории Украины существуют реальные примеры того, как обвинительный приговор не был препятствием к головокружительной карьере (как и впрочем, к головокружительному падению). И хотя в тюрьмах и колониях находится не лучшая часть человечества, не следует забывать, что это люди. Теперь, я думаю, эти люди находятся на грани выживания. В Украине и раньше не строились тюрьмы европейского образца, а теперь неизвестно, когда государство обратит снова внимание на судьбы заключенных. Следует особо отметить, что сегодня соблюдение в Украине хотя бы части минимальных норм и стандартов обращения с заключенными – реальное средство для их сохранения их жизни.

Л и т е р а т у р а

1. Общая характеристика Государственной уголовно-исполнительной службы Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kvs.gov.ua/peniten/control/main/uk/publish/article/628075>.
2. Минимальные стандартные правила обращения с заключенными. Резолюция ООН 1955 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://newpsyhelp.ru/law/50-prr.html>.

ПИСЬМЕНСЬКИЙ

Євген Олександрович

ПРОБЛЕМА СИСТЕМНОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО МАТЕРІАЛЬНОГО ТА ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРАВА НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ НОРМОТВОРЕННЯ

Не існує такої галузі права, яка б так чи інакше не перетиналась з кримінальним правом, особливо, якщо йдеться про галузі кримінального циклу, у взаєминах з якими кримінальне право відіграє визначальну, провідну роль. До таких традиційно відноситься кримінальне процесуальне право. Аксиомою є теза про те, що якби не було кримінального матеріального права, кримінальне процесуальне право було б безпредметним.

Універсальний, загальний підхід до розмежування матеріального та процесуального права полягає в тому, що норма, яка вказує на право та обов'язок (відповідає на запитання «що (дозволено, потрібно, заборонено) робити?») вважається матеріальною, а норма, яка встановлює порядок, «технологію» застосування (реалізації) першої норми (відповідає на питання «як (якими діями, у якій послідовності) здійснити припис, зафіксований в матеріальній нормі?») визначається процесуальною [1, с. 80]. Отже, до норм кримінального матеріального права передусім відносяться ті, що встановлюють, які суспільно небезпечні діяння є злочинами, та які заходи кримінально-правового впливу застосовують до осіб, які вчинили злочини. Водночас кримінальні процесуальні норми визначають порядок, процедуру застосування кримінальних матеріальних норм права, вказуючи, у який спосіб слід реалізовувати матеріальні юридичні приписи.

Реформування кримінального процесуального законодавства показало наявність зворотного впливу міждисциплінарного зв'язку суміжних галузей права через упровадження в кримінальне законодавство так званих кримінальних проступків. Знайшовши законодавче закріплення в чинному КПК, ця ідея вже кілька років відіграє у кримінальному праві роль своєрідного «троянського коня», який може призвести до суттєвих методологічних змін не лише у кримінальному праві, а й кримінальному процесі, кримінології, кримінально-виконавчому праві та інших кримінально-правових дисциплінах [2, с. 97].

На сьогодні передбачений КПК порядок кримінального провадження окремо щодо злочинів і кримінальних проступків отримує жваве обговорення у юридичному середовищі щодо характеру втілення в життя відповідного нормативного положення. Ураховуючи наявність різноманіття підходів до вирішення проблеми запровадження в законодавство України інституту кримінального проступку, жоден з яких не виглядає бездоганим, слід підтримати думку тих фахівців, які переконують в поспішності запровадження у вітчизняній системі права інституту кримінальних проступків та пропонують на шляху системного вдосконалення адміністративного та кримінального законодавства розробити та затвердити Державну Концепцію кодифікаційних робіт (або Концепцію запровадження інституту кримінального проступку в систему українського законодавства тощо) [3, с. 4; 4, с. 4].

Ефективність політики держави у боротьбі зі злочинністю багато в чому залежить від узгодженості норм кримінального матеріального права з нормам кримінального процесуального права, забезпечення належного рівня їх взаємозв'язку. Так, не викликає сумніву те, що поняття «притягнення до кримінальної відповідальності», «звільнення від кримінальної відповідальності» стосуються не лише кримінального права, але вони є і кримінально-процесуальними категоріями, оскільки

означають діяльність з реалізації вимог матеріального права. Така діяльність свідчить про наявність саме процесуальних відносин, хоча підстави для притягнення до кримінальної відповідальності, звільнення від неї тощо складають предмет матеріально-правового регулювання. На жаль, у деяких випадках кримінальний процесуальний закон порушує відносини субординації, не враховує фундаментальності кримінального права.

Так, ст. 2 КПК одним із завдань кримінального провадження називає забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини. Такий підхід суперечить усталеним на сьогодні підходам щодо обсягу кримінально-правового реагування на вчинене правопорушення. Реалізація кримінальної відповідальності є основною формою реагування держави на злочин, але не єдиним заходом у системі заходів кримінально-правового впливу. До речі, регламентовані КПК угоди про примирення між потерпілим і підозрюваним (обвинуваченим) не мають відношення до врегульованого КК звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, тобто і в цій частині КК і КПК між собою не узгоджені [5, с. 52].

На моє переконання, завдання кримінального провадження не може зводитися до забезпечення притягнення особи до кримінальної відповідальності. У цьому аспекті розроблювані кримінально-правовою доктриною міждисциплінарні поняття і категорії мають складати нормативно-правову основу для кримінального процесуального права. Відповідно, у ст. 2 КПК повинне йтися про забезпечення належного розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожен, хто вчинив кримінальне правопорушення, зазнав адекватних заходів кримінально-правового впливу.

Принагідно треба вказати на ще один приклад ігнорування провідної ролі кримінального права у формуванні кримінально-процесуальних норм. У згаданій ст. 2 КПК використовується зворот «міра вини», що є невдалою спробою відобразити необхідність індивідуалізації кримінальної відповідальності. Більш прийнятною у цьому разі видається категорія адекватності кримінально-правового впливу, яка полягає в необхідності забезпечення такого результату його здійснення, за якого кожна особа, котра заслуговує максимально суворих заходів впливу, зазнавала б їх на собі, а кожна особа, до якої слід виявити поблажливість, могла б бути піддана найменш репресивним заходам або позбавлялась таких.

КПК у деяких випадках явно виходить за межі предмету свого регулювання, втручаючись у кримінально-правову матерію та створюючи невинуватну конкуренцію між нормами розглянутих галузей права.

Скажімо, п. 3 ч. 1 ст. 536 КПК передбачає можливість відстрочки виконання вироку в разі, якщо негайне відбування покарання може потягти за собою винятково тяжкі наслідки для засудженого або його сім'ї

через особливі обставини – на строк, встановлений судом, але не більше одного року з дня набрання вироком законної сили. Очевидно що, п. 3 ч. 1 ст. 536 КПК встановлює додатковий вид звільнення від відбування покарання при тому, що виключно кримінальний закон повинен визначати правові підстави для різних видів звільнення від покарання, зокрема пов'язаних з відстрочкою виконання покарання.

У п. 2 ч. 1 ст. 536 КПК мова йде про відстрочку виконання вироку в разі вагітності засудженої або за наявності в неї малолітньої дитини – на час вагітності або до досягнення дитиною трьох років, якщо особу засуджено за злочин, що не є особливо тяжким. Цей припис не узгоджений зі ст. 83 КК, яка, орієнтована на звільнення від покарання (*de facto* ту ж саму відстрочку виконання покарання) жінок, які засуджені лише до обмеження та позбавлення волі на строк не більше п'яти років за умисні тяжкі та особливо тяжкі злочини. Правий О. П. Горох, зазначаючи, що норми, передбачені ст. 83 КК та п. 2 ч. 1 ст. 536 КПК, перебувають у певній конкуренції, і дати однозначну відповідь на запитання, яку норму застосувати до вагітної засудженої (чи засудженої, що має дітей), суду буде не так просто [6, с. 46]. Між тим очевидно, що за чинним КПК отримати відстрочку має можливість більша кількість жінок, що явно суперечить її матеріально-правовій основі застосування.

На жаль, поширеними є ситуації, коли норми кримінального права вступають з відповідними процесуальними нормами в колізію. З огляду на сказане вище, саме кримінально-правові норми мали б отримувати пріоритет, які, щоправда, у деяких випадках можуть бути менш гуманними і (або) справедливими.

Наприклад, деякі фахівці вказують на колізію між приписами КК і КПК у частині регламентації спеціальної конфіскації. Якщо норми кримінального закону стосовно спеціальної конфіскації, викладені в редакції Закону України від 13 травня 2014 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», «прив'язуються» до конкретних випадків, передбачених Особливою частиною КК, то норми КПК щодо спеціальної конфіскації за умови їх буквального тлумачення підлягають застосуванню при вчиненні будь-якого злочину [7, с. 88–89].

Підсумовуючи викладене, можна сформулювати такі висновки.

1. Переважна більшість проблем у забезпеченні системності кримінального матеріального і процесуального права зумовлена хаотичним підходом у розробленні та подальшому вдосконаленні відповідних законодавчих актів, відсутності синхронності в реформуванні кримінально-правового сектору законодавства загалом тощо. Задля ефективної дії норм та інститутів розгляданих галузей права в майбутньому є необхідним їх гармонізація.

2. Неузгодженості, суперечності та колізії, яких між нормами КК та КПК накопичилось чимало, потребують комплексного законодавчого аналізу та якнайшвидшого усунення наявних недоліків.

Література

1. Сорокин В. Д. Административно-процессуальное право / В. Д. Сорокин. – М.: Юрид. лит., 1972. – 239 с.
2. Мисливий В. А. Наука кримінального права: міждисциплінарний аспект / В. А. Мисливий // Наука кримінального права в системі міждисциплінарних зв'язків: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., 9–10 жовт. 2014 р. / редкол.: В. Я. Тацій (голов. ред.), В. І. Борисов (заст. голов. ред.) та ін. – Х.: Право, 2014. – С. 95–99.
3. Соболев О. І. Класифікація злочинів: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / О.І. Соболев. – Дніпропетровськ, 2012. – 20 с.
4. Тацій В. Стабильность как условие эффективности законодательства Украины об уголовной ответственности / Василий Таций, Вячеслав Борисов, Владимир Тютюгин // Голос України. – 5 апреля 2013 года. – № 66 (5566). – С. 4–5.
5. Дудоров О. О. Проблеми звільнення від покарання та його відбування в контексті нового КПК України / О. О. Дудоров, Є. О. Письменський // Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – С. 51–57.
6. Горох О. П. Звільнення від покарання та його відбування: комплексний аналіз норм кримінального та кримінального процесуального кодексів України / О. П. Горох // Кримінальний процесуальний кодекс України 2012 р.: кримінально-правові та процесуальні аспекти: тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції (19–20 вересня 2013 р.). – Львів: ЛьвДУВС, 2013. – С. 44–47.
7. Дудоров О. О. Кримінальна відповідальність за незаконні дії щодо майна, на яке накладено арешт, заставленого майна або майна, яке описано чи підлягає конфіскації: монографія / О. О. Дудоров, М. І. Омеляненко, В. П. Сабадаш. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2014. – 360 с.

КАПЛІЙ

Олена Володимирівна

ЗАКОНОДАВСТВО ПРО ЗМІ, ЯК ОДНА З ПІДГАЛУЗЕЙ КОНСТИТУЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Беззаперечним є той факт, що Конституція була і залишається базовою основою подальшого розвитку правових засад діяльності держави. Особливістю багатьох конституційних засад є їхня спрямованість на регулювання відносин, які традиційно є предметом різних галузей права. Такі риси, зокрема, притаманні приписам Конституції України, які

визначають основні засади організації та діяльності ЗМІ в Україні. Цим підтверджується виникнення наукового інтересу до проблеми дослідження конституційних засад організації та діяльності ЗМІ в Україні. При цьому об'єктивна необхідність дослідження конституційних засад організації та діяльності ЗМІ в Україні саме з позиції конституційного права зумовлена відсутністю наукових розробок в аспекті такої постановки наукового завдання.

Конституційні засади прямо пов'язані з орієнтацією на подальше удосконалення законодавства, мають універсальний характер, оскільки поширюються на всі галузі права та є базовими засадами і гарантіями розвитку законодавства. Не є виключенням при цьому й така підгалузь конституційного законодавства як законодавство про ЗМІ.

Дослідження будь-якої конституційно-правової інституції, видається, має розпочинатися з вивчення її правової природи. Тому, слід розпочати з визначення змісту терміна «конституційні засади».

Чимало вітчизняних наукових робіт присвячено питанню та сутнісним характеристикам категорії «конституційних засад», але мало які з них торкаються питання щодо визначення змісту «конституційних засад» [3, 4, 6, 8]. В цілому розробки стосувалися окремих питань залежно від сфери правового регулювання. Здебільшого дослідники визначають поняття «конституційні засади» як «фундаментальні системотворчі положення установчого характеру, яких закріплено у Конституції України і є юридичним підґрунтям» [5, с. 4], зміст якого є достатньо широким та охоплює ряд важливих аспектів [2, с. 62–68]. Погоджуючись із цією думкою, ставимо собі за мету надати власне визначення поняття «конституційні засади організації та діяльності ЗМІ».

Так, Т. В. Чубарук під поняттям «конституційні засади» розуміє принципи, які закріплено у Конституції України [9, с. 13]. Більш широке тлумачення конституційних засад надала О.Н. Горбунова, яка визначила їх як конституційні норми права, що є базою для чинного законодавства [1, с. 30]. Є. А. Ровінський розглядав конституційні засади і як принципи, і як норми, закріплені у Конституції [7, с. 124].

На нашу думку, якщо принцип отримує конституційне закріплення, він тим самим набуває найвищого вираження нормативності. Закріплені на конституційному рівні принципи набувають конституційно-засновницького змісту. Тому конституційні принципи організації та діяльності ЗМІ в Україні є конституційними засадами, що лежать в основі правового регулювання відповідних суспільних відносин.

Виходячи із вищезазначеного, під поняттям «конституційні засади організації та діяльності ЗМІ» пропонуємо розуміти закріплені у Конституції України основні ключові положення, ідеї засадничого системоутворюючого характеру, що є основою правового впливу на відносини у сфе-

рі організації та діяльності ЗМІ, їх розвиток, а також основою формування законодавства про ЗМІ, як підгалузі конституційного законодавства, що регулює відповідні суспільні відносини.

Щодо Конституції України, то вона містить ряд положень та найважливіших принципів, що безпосередньо спрямовані на регулювання організації та діяльності ЗМІ в Україні, які становлять досить міцний фундамент регламентації правових відносин у цій важливій сфері життя суспільства. У Конституції України закріплено такі конституційні засади організації та діяльності ЗМІ, які регулюють обіг масової інформації і встановлюють гарантії її реалізації: ст. 34 – свобода думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань (ч. 1), свобода інформації (у тому числі, масової) (ч. 2), закріплення можливості обмежень на основі закону (ч. 3). По суті, це конституційне положення проголошує основні засади свободи масової інформації; ст. 1 – демократичний характер української держави; ст. 3 – визнання людини найвищою соціальною цінністю, її прав і свобод; ст. 13 – забезпечення захисту права власності (економічна гарантія діяльності недержавних ЗМІ) (ч. 4); ст. 15 – закріплення політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності (ч. 1), заборона цензури (ч. 3); ст. 22 – гарантованість конституційних прав і свобод, неможливість їх скасування (ч. 2), недопущення звуження змісту та обсягу існуючих прав і свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних (ч. 3); ст. 23 – недопустимість порушення прав і свобод інших людей при реалізації права на вільний розвиток своєї особистості; ст. 24 – закріплення рівності конституційних прав та свобод (ч. 1); ст. 32 – право на недоторканність особистого і сімейного життя (ч. 1), обмеження на обіг конфіденційної інформації про особу (ч. 2), право на ознайомлення з відомостями про себе (ч. 3), судовий захист права спростовувати недостовірну інформацію про себе і членів своєї сім'ї та права вимагати вилучення будь-якої інформації, право на відшкодування матеріальної та моральної шкоди, завданої збиранням, зберіганням, використанням та поширенням недостовірної інформації (ч. 4); ст. 50 – право вільного доступу та поширення інформації про стан довкілля, про якість харчових продуктів і предметів побуту (ч. 2); ст. 54 – закріплення гарантій свободи інтелектуальної та творчої діяльності; ст. 57 – гарантування права знати свої права й обов'язки (ч. 1); ст. 64 – можливість встановлення обмежень окремих прав і свобод в умовах воєнного або надзвичайного стану (ч. 2), встановлення обмежень, передбачених Конституцією України (ч. 1); ст. 84 – проведення засідань Верховної Ради України відкрито (ч. 1).

Як відомо, в демократичному громадянському суспільстві, до створення якого прагне Україна, організація та діяльність ЗМІ має ґрунтуватися на певних принципах, тобто керівних ідеях і засадах організації та діяльності ЗМІ у межах правового поля. Тому, конституційно-правове

регулювання організації та діяльності ЗМІ має спиратися на конституційні засади, ядро яких становлять основні конституційні принципи.

Отже, на підставі аналізу вищеперерахованих норм Конституції можна виокремити ряд принципів, які лежать в основі конституційних засад, зокрема такі, як: принцип свободи масової інформації; принципи свободи пошуку, одержання, передачі, використання та поширення інформації будь-яким законним способом; принцип обмеження доступу до інформації лише на підставі закону; принцип ідеологічної багатоманітності; принцип заборони цензури.

На нашу думку, наведені принципи, визначені єдиним предметним критерієм, пов'язані між собою системно-логічними зв'язками та утворюють предметний блок конституційних засад, що спрямовані на правове регулювання організації та діяльності ЗМІ в Україні. Звичайно, сформована система принципів не є остаточною, оскільки в діалектичному процесі створення конкретних правових норм законодавства про ЗМІ і розвитку загальної системи права, розвитку правосвідомості в Україні ці принципи можуть зазнати відповідних змін.

Отже, в результаті дослідження цього питання зроблено висновок, що в цілому конституційно-правові засади організації та діяльності ЗМІ в Конституції України сформовані достатньою мірою, хоча й потребують певної законодавчої корекції, та визначають основні напрямки та склад, структурують законодавчу базу України у сфері регулювання організації та діяльності ЗМІ та права громадян на інформацію, яку на теперішній час становлять, окрім Конституції України, спеціальні закони та підзаконні акти.

Література

1. Горбунова О. Н. Финансовое право: учеб. / О.Н. Горбунова. – М.: Юристъ, 1996. – 393 с.
2. Демидова О. И. Понятие и принципы конституционных основ российского федерализма / О. И. Демидова // Проблемы современного российского и международного права. – М.: Изд-во Калининград. гос. ун-та, 2005. – С. 62–68.
3. Єрмолін В. П. Конституційні засади виконавчої влади в Україні (проблеми теорії і практики): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / В. П. Єрмолін; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2003. – 17 с.
4. Журавльова Г. С. Конституційні засади становлення і розвитку парламентаризму в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Г. С. Журавльова; Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 1999. – 19 с.
5. Кулага Е. В. Конституційні засади розвитку системи внутрішніх справ: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Е. В. Кулага; НАН України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2005. – 17 с.

6. Пелих Н. А. Конституційні засади діяльності міліції України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Н. А. Пелих; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2002. – 18 с.
7. Ровинский Е. А. Основные вопросы теории Советского финансового права / Е. А. Ровинский. – М.: Госюриздат, 1960. – 193 с.
8. Фрицький Ю. О. Теоретичні засади державної влади в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» / Фрицький Ю.О.; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2009. – 38 с.
9. Чубарук Т. В. Конституційні засади правового регулювання інформаційної сфери: дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.02 / Чубарук Т. В.; Ін-т законодавства Верховної Ради України. – К., 2010. – 201 с.

ТКАЛЯ
Олена Вікторівна

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАХОДІВ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО ПРИМУСУ

Питання щодо системи заходів запобігання адміністративним правопорушенням є досить дискусійним у адміністративно-правовій науці і розглядаються науковцями в рамках дослідження адміністративного примусу. Практичною часткою адміністративного примусу є його заходи, що безпосередньо застосовуються відповідними суб'єктами владних повноважень. Багатоаспектний характер цих заходів обумовив необхідність їх наукової класифікації, яка дасть змогу визначити їх сутність, вид і тип, що безперечно сприятиме удосконаленню правових норм, які регламентують підстави і порядок застосування заходів адміністративного примусу. Саме тому класифікація заходів адміністративного примусу має теоретичне та практичне значення.

Проблема створення оптимальної класифікації заходів адміністративного примусу є досить давньою, адже вчені-правники вже тривалий час намагаються її розв'язати створюючи різні версії. Дане питання досліджувались у працях таких вчених, як Ю. Адушкін, А. Арбузкін, О. Бандурка, Д. Бахрах, Л. Біла-Тіунова, Ю. Битяк, А. Головач, В. Глушков, Є. Додін, В. Зуй, М. Єропкін, Л. Коваль, С. Ківалов, В. Колпаков, А. Комзюк, Т. Коломоець, В. Манохін, Л. Розін, С. Скворцов, О. Светлов, Ф. Фіночко, В. Юсупов, О. Якімов тощо. Тому питання класифікації заходів адміністративного примусу було і залишається одним із найбільш дискусійних в адміністративному праві.

В силу відсутності в Україні нормативно-правового акту, який би визначав дефініцію адміністративно-правового примусу та закріплював систему його заходів, склалася ситуація коли існує стільки різновидів класифікації, скільки точок зору висловлено науковцями.

Аналіз юридичної літератури дозволяє констатувати, що до цього часу досить актуальною залишається класифікація, яка була запропонована ще у 1957 р. М. І. Єропкіним, в основу якої покладено мету застосування заходів адміністративного примусу, яку він уточнив у 1963 р. У 1973 р. адміністративний примус характеризується як конкретний вид державного примусу, а також розрізняють наступні заходи адміністративного примусу з посиланням на класифікацію Єропкіна М. І.: – заходи запобігання; – заходи адміністративного припинення; – адміністративні стягнення. [1, с. 118]

На сьогоднішній день існують різні точки зору як щодо кількості видів адміністративного примусу, так і назв окремих його груп.

На думку Т.О. Коломоець, класифікацію системи заходів адміністративно-правового примусу слід здійснювати за кількома критеріями в декілька етапів. [2, с. 20] Спочатку, залежно від підстав застосування, слід виділити дві підсистеми однорідних заходів: заходи, пов'язані з протиправними діями, і заходи, застосування яких не пов'язане із протиправними діями (запобіжні заходи). Далі, обравши критерієм безпосередньо мету застосування, заходи, пов'язані з протиправними діями, він поділяє на адміністративні стягнення та заходи адміністративного припинення, а примусові заходи не пов'язане із протиправними діями, – на такі, що пов'язані з надзвичайними ситуаціями та запобіжні заходи. І на решті, заходи адміністративного припинення залежно від характеру дії слід поділяти на відновлювальні, забезпечувальні і власне заходи припинення.

Д. М. Бахрах, в свою чергу, поділяє заходи адміністративного примусу на три види – адміністративно-відновні заходи, заходи адміністративного примусу, адміністративні стягнення. [3, с. 13] Однак варто зазначити, що іноді в його працях зустрічається четвертий вид – заходи адміністративно-процесуального забезпечення (примусу). А. Арбузкін має схожу точку зору. На відміну від попередніх авторів В. К. Шкарупа зазначає, що для діючої правової системи характерні такі основні види державного примусу: заходи припинення; заходи попередження; заходи право відновлення, юридична відповідальність [4, с. 231].

Іншої точки зору щодо класифікації цих заходів притримується В. К. Колпаков. Він поділяє заходи адміністративного примусу на три групи: заходи адміністративного попередження; запобіжні адміністративні заходи; заходи відповідальності за порушення нормативно-правових положень [5, с. 198], розмежовуючи запобіжні та попереджувальні заходи.

Ю. П. Битяк, В.В. Зуй поділяють адміністративний примус на заходи адміністративного попередження, заходи припинення проступків і адміністративні стягнення. Коваль Л., Ківалов С., Біла-Тіунова Л. та Додін Є.

притримуються схожої точки зору, вважаючи що застосування спочатку заходів запобігання, потім – заходів припинення правопорушень і лише тоді заходів стягнення є логічним. [6, с. 251]

На думку С. Т. Гончарука класифікувати заходи адміністративного примусу слід з урахуванням цільового призначення, способу правоохоронного впливу на суспільні відносини та правових наслідків такого впливу. Враховуючи це до першої групи адміністративно-примусових заходів слід віднести заходи попередження і виявлення правопорушень, а також забезпечення громадської безпеки; до другої – заходи припинення і адміністративно-процесуального забезпечення; третя – заходи адміністративного стягнення і відновлення [7, с. 154]. І. П. Голосніченко ж поділяє заходи адміністративного примусу в залежності від мети призначення на три групи: 1) адміністративно-попереджувальні заходи; 2) заходи адміністративного припинення та забезпечення адміністративного провадження; 3) адміністративні стягнення. [7, с. 155]

А. Комзюк, зауважує що під час аналізу заходів адміністративного примусу правильним є підхід до їх класифікації не тільки з погляду мети, способу забезпечення правопорядку, а й з урахування суто правових факторів, які в сукупності можуть становити критерій для більш детальної класифікації. [8, с. 54] Тому необхідно враховувати всі обставини, пов'язані з правовою регламентацією підстав, умов, порядку й кінцевої мети їх застосування. Таким чином, заходи адміністративного примусу можна кваліфікувати за більш широким колом ознак: – способом забезпечення правопорядку, – метою застосування, – фактичними підставами застосування, – правовими наслідками застосування, – процесуальними особливостями здійснення тощо. Причому слід використовувати кілька критеріїв, оскільки це дає можливість глибше зрозуміти сутність кожного заходу адміністративного примусу та визначити місце в системі в цілому.

Таким чином, класифікація заходів адміністративного примусу дозволяє, більш чітко з'ясувати їх цільове призначення і юридичну природу, здійснити аналіз стану правового регулювання і практики застосування цих заходів, свідчить про їх різноманітність і дає змогу доцільно варіювати ними, поєднувати з іншими заходами впливу.

Враховуючи зроблений аналіз, більшість науковців заходи адміністративного примусу в юридичній літературі традиційно умовно поділяються на три групи:

- 1) адміністративно-попереджувальні заходи (перевірка документів, огляд, внесення подання про усунення причин правопорушень тощо);
- 2) заходи адміністративного припинення (адміністративне затримання, вилучення речей та документів, примусове лікування, відсторонення від керування тощо);

- 3) адміністративні стягнення (попередження, штраф, позбавлення спеціального права, адміністративний арешт тощо). При цьому, слід зауважити, що окремі заходи можуть мати чітко визначену мету застосування або багатоцільове призначення.

Адміністративно-правові заходи є соціально-спрямованою діяльністю держави, її органів та їх посадових осіб, громадських організацій та органів місцевого самоврядування (їх посадових осіб). Їх основне призначення запобігання адміністративних правопорушень, виявлення причин та умов вчинення адміністративних проступків, ліквідацію факторів, які сприяли формуванню антигромадської установки особи, ліквідацію адміністративної деліктності як соціального явища, і забезпечення прав і свобод громадян.

Література

1. Еропкин М. И. Управление в области общественного порядка. – М., 1973. – 210 с.
2. Коломоець Т. Класифікація заходів адміністративно-правового примусу / Т. Коломоець // Право України. – 2003. – № 2. – С. 20–32.
3. Бахрах Д. Н. Административное право: [учебник для вузов] / Д. Н. Бахрах. – М., 1997. – 368 с.
4. Тенкач Л. А. Теоретико-практичні аспекти створення класифікації заходів адміністративного примусу у сфері обігу засобів захисту рослин / Л. А. Тенкач // Порівняльно-аналітичне право. – 2014. – № 6. – С. 230–233.
5. Колпаков В. К. Адміністративне право: [підручник] / В. К. Колпаков. – К., 1999. – 736 с.
6. Кононенко Ю. В. Адміністративно-правові заходи запобігання порушенню права на справедливий судовий розгляд в Україні / Ю. В. Кононенко // Порівняльно-аналітичне право. – 2013. – № 2. – С. 251–254.
7. Сопільник Л. І., Новікова В. В. До питання класифікації заходів адміністративного примусу / Л. І. Сопільник, В. В. Новіков // Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. – 2009. – Вип. 3. – С. 152–158.
8. Комзюк А. Т. Заходи адміністративного примусу в правоохоронній діяльності міліції: поняття, види та організаційно-правові питання реалізації: [монографія] / А. Т. Комзюк. – Х., 2002. – 336 с.

ОБРУЧКОВ
Роман Іванович

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ У ТРУДОВОМУ ПРАВІ: ЗАГАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Теоретичні питання розвитку поняття та змісту юридичної (трудоправової) відповідальності сторін трудових відносин, тісно взаємопов'язані із загальними проблемами становлення і розвитку державності України в умовах переходу до ринкових відносин. Це обумовлює необхідність врахування прогресивного міжнародно-правового досвіду

щодо юридичної відповідальності сторін трудових відносин. Дослідження міжнародного та зарубіжного законодавства, за висновками багатьох вчених, свідчить про відмінності правового регулювання різних питань відповідальності сторін трудових правовідносин законодавством України порівняно з міжнародним законодавством. Норми зарубіжного законодавства меншою мірою захищають інтереси та права працівника, тому використання зарубіжного досвіду не може і не повинно бути основним шляхом формування трудового права в період становлення та розвитку ринкових відносин. Основним шляхом повинно бути збереження чинних і створення нових норм, які регулюють юридичну відповідальність та відповідають соціально-економічним умовам, традиціям, національним особливостям. Водночас слід зазначити, що з деяких питань відповідальності все ж таки можливим і корисним є використання зарубіжного досвіду. У зв'язку з чим вчені-трудовики визначають за доцільне запозичення прогресивних норм зарубіжного законодавства при врегулюванні цього питання в законодавстві України. [3; 4; 6; 7; 8]

Поняття юридичної відповідальності взагалі і трудової зокрема відноситься до базових понять у юридичній науці і, відповідно, в науці трудового права. Що стосується юридичної відповідальності в загальній теорії права, то можна підкреслити, що її основними ознаками є:

- спирання на державний примус;
- наступання за здійснення правопорушення;
- зв'язок із громадським (суспільним) засудженням;
- вираження в певних негативних наслідках для правопорушника особистого, майнового, організаційно-фізичного характеру;
- втілення в процесуальній формі. [5, с. 224]

Виходячи з цього, основним соціальним призначенням юридичної відповідальності є охорона та захист суспільних відносин від будь-яких незаконних порушень.

Правовою підставою застосування заходів відповідальності у трудовому праві є трудове правопорушення, під яким слід розуміти винне протиправне невиконання чи неналежне виконання трудових обов'язків або зловживання суб'єктом наданими йому правами. Але, для застосування трудової відповідальності передбачається необхідність наявності певного переліку умов, а саме: протиправність діянь; наявність шкідливих наслідків вчинених діянь; наявність причинного зв'язку між діянням суб'єкту та наслідками, що настали; вина суб'єкта.

Чинне законодавство про працю України передбачає два основних види трудової відповідальності, якими є: матеріальна відповідальність сторін трудового договору та дисциплінарна відповідальність працівника. Крім того, згідно аналізу норм чинного законодавства, можна дійти висновку, що за порушення норм законодавства про працю в Укра-

їні також передбачається можливість притягнення до адміністративної [1] або навіть до кримінальної відповідальності. [2] Але, останні два види юридичної відповідальності є предметом регулювання не трудового права, а відповідних інших галузей права України, через що простежується певний міжгалузевий взаємозв'язок різних за своїм змістом та характером галузей вітчизняної системи права.

У якості конкретної підстави настання матеріальної відповідальності працівників законодавство України окремо виділяє саме настання шкідливих наслідків трудового правопорушення, а саме настання прямої дійсної шкоди. Відповідно до норм чинного законодавства в Україні передбачається обмежена матеріальна відповідальність працівників, як основна, та повна і так звана підвищена (коли фактичний розмір шкоди перевищує її номінальну вартість) матеріальна відповідальність, які застосовуються лише у якості виключення, коли це прямо передбачається нормами законодавства України. Перелік повної та підвищеної матеріальної відповідальності є вичерпним та встановлюється у законодавстві України. Окрім цього, діючий КЗпП України передбачає такий специфічний вид матеріальної відповідальності працівників, як колективна відповідальність. Цей вид відповідальності можна віднести до випадків повної матеріальної відповідальності у зв'язку із схожими умовами та порядком її настання, але у якості суб'єкту відповідальності виступає специфічний суб'єкт трудового права – колектив (група або бригада) працівників. Саме тому цей випадок матеріальної відповідальності можна виділити в окремий вид.

Матеріальна відповідальність роботодавця загалом полягає у встановленому законодавством обов'язку роботодавця відшкодувати завдану працівникові шкоду (як матеріальну, так і моральну), яка завдана внаслідок неналежного виконання або невиконання роботодавцем покладених на нього обов'язків, зловживання наданими роботодавцеві правами (повноваженнями) або не дотримання роботодавцем норм законодавства про працю або охорону праці. В різних наукових джерелах можна зустріти різні способи класифікації матеріальної відповідальності роботодавця за різними критеріями. Однак, жоден з них не використовує у якості критерію обсяг відповідальності або обсяг завданої шкоди. Можна виділити два основних способи класифікації:

- по-перше, в залежності від моменту її настання: відповідальність при укладенні трудового договору (при прийомі на роботу), реалізації трудових правовідносин та припиненні трудового договору (звільненні);
- по-друге, в залежності від об'єкту посягань: за порушення прав працівників на працю, на оплату праці, на відпочинок, на безпечні та здорові умови праці, на отримання документів про працю та заробітну плату, за незбереження майна працівників підчас роботи та інш.

Відповідальність роботодавця за шкоду заподіяну працівнику настає, як правило, у порядку звернення до суду, тобто можна говорити про судовий порядок притягнення до відповідальності. Це суттєво відрізняє порядок настання цього виду матеріальної відповідальності від матеріальної відповідальності працівника. Згідно норм чинного законодавства до матеріальної відповідальності працівник може бути притягнутий наказом (розпорядженням) роботодавця, що надає суттєвої переваги одній стороні трудових правовідносин перед іншою. Тому, на думку автора, було б більш доцільним та більш відповідним до принципу справедливості встановлення у проекті Трудового кодексу України виключно судового порядку настання (притягнення) матеріальної відповідальності у трудовому праві.

Суб'єктом дисциплінарної відповідальності згідно норм трудового законодавства є працівник. Можна виділити два види дисциплінарної відповідальності: загальну та спеціальну дисциплінарну відповідальність. Загальна дисциплінарна відповідальність встановлюється КЗпП та поширюється на всіх без винятку працівників, незалежно від виду трудової функції та умов її виконання. Вона полягає у застосуванні до порушників трудової дисципліни таких заходів впливу, як «догана» та «звільнення з роботи». Спеціальна дисциплінарна відповідальність настає на підставі окремих Статутів та Положень про дисципліну, які приймаються відповідними уповноваженими на те органами на підставі законів. Спеціальна дисциплінарна відповідальність поширюється на окремо визначені категорії працівників, залежно від виду виконуваної трудової функції та особливості умов її виконання. Вона полягає у застосуванні до правопорушників спеціальних засобів дисциплінарного стягнення: пониження в класному чині; пониження в посаді; позбавлення нагрудного знаку; позбавлення права керування окремими видами транспортних засобів (наприклад, локомотивів) та інших. Однак, суб'єкти, на яких може поширювати свою дію спеціальна дисциплінарна відповідальність на виключаються законодавством з кола суб'єктів загальної дисциплінарної відповідальності.

Протягом існування трудових відносин між працівниками та роботодавцями діючою системою права України передбачається можливість застосування також і адміністративної або навіть кримінальної відповідальності. Особливості застосування даних видів юридичної відповідальності регламентується же не трудовим, а відповідно адміністративною та кримінальною галуззю права. Але, через тісний зв'язок підстав настання цих видів відповідальності з предметом регулювання трудового права вбачається неможливим повне та правильне розуміння і застосування кримінальної та адміністративної відповідальності без належного вивчення та з'ясування змісту конкретного трудового правовідно-

шення, підчас здійснення якого учасники допустили певні правопорушення.

Кримінальна відповідальність настає за злочини і тому є найсуворішим видом юридичної відповідальності. Тільки наявність в діях індивіда складу кримінального злочину слугує підставою виникнення кримінальної відповідальності. Накладається вона спеціальним правозастосовчим актом – вироком суду, визначаючим відповідну діяння міру покарання. Кримінальна відповідальність впливає безпосередньо та прямо на особу злочинця, навіть якщо при цьому покарання супроводжується обмеженням його особистих або майнових прав. Кримінальне судочинство здійснюється у суворо регламентованій процесуальній формі, що забезпечує встановлення об'єктивної істини по справі та покарання дійсне винних.

Адміністративна відповідальність настає за адміністративні правопорушення. Через інститут адміністративної відповідальності реалізуються норми різних галузей права (адміністративного, трудового, господарського, фінансового та ін.), тому коло актів, що мають до неї відношення, вельми широкий. Центральне місце серед них займає Кодекс України про адміністративні правопорушення, [1] де передбачені наступні види адміністративних стягнень: попередження; штраф; оплатне вилучення предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; конфіскація: предмета, який став знаряддям вчинення або безпосереднім об'єктом адміністративного правопорушення; грошей, одержаних внаслідок вчинення адміністративного правопорушення; позбавлення спеціального права, наданого даному громадянину (права керування транспортними засобами, права полювання); громадські роботи; виправні роботи; адміністративний арешт. Законами України може бути встановлено й інші, крім зазначених у цій статті, види адміністративних стягнень.

Зіставляючи трудову (матеріальну та дисциплінарну) відповідальність з кримінальною та адміністративною можна дійти висновку, що основною відмінністю між підставами притягнення до цих видів юридичної відповідальності є характер та межі шкідливих наслідків, які визнаються складовим елементом правопорушення як загальної підстави настання відповідальності.

Отже, на сьогодні перед Україною постає завдання сформувати таку систему відносин у сфері трудового права, яка б відповідала рівню розвитку демократії та громадянського суспільства. Досягти цього можливо за рахунок, по-перше, подальшого розвитку соціального партнерства усіх суб'єктів трудових і пов'язаних з ними відносин; по-друге, розробки й прийняття пакета нормативно-правових актів, включаючи Трудовий кодекс України, які б були спрямовані на створення принципово нової

нормативно-правової бази з питань умов праці з обов'язковим забезпеченням координації зусиль усіх органів влади по вдосконаленню, контролю та реальній відповідальності за дотриманням належних умов діяльності працівників.

Література

1. Ст.ст. 41–413, 42 Кодексу України про адміністративні правопорушення: Закон Української РСР від 07 грудня 1984 року № 8073-X // Відомості Верховної Ради Української РСР, 1984, додаток до № 51, ст. 1122.
2. Ст.ст. 170–175 Кримінального кодексу України: Закон України від 05 квітня 2001 року № 2341-III // Відомості Верховної Ради, 2001, № 25–26, ст. 131.
3. Болотіна Н. Б. Трудове право України: Підручник. – 5-те вид., перероб. і доп., – К.: Знання, 2008. – 860 с.
4. Лушников А. М., Лушнікова М. В. Курс трудового права: учебник: в 2 т. – Т. 2. Коллективное трудовое право. Индивидуальное трудовое право. Процессуальное трудовое право. – М.: Статут, 2009. – 1151 с.
5. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави. – К., 1994. – 459 с.
6. Трудове право України: академічний курс. Підручник / за заг. ред. д.ю.н., проф. П. Д. Пилипенка. – 5-те вид., перероб. і допов. К.: Видавничий дім «Ін Юре», 2014. – 552 с.
7. Трудове право: підручник / за заг. ред. В. В. Жернакова. – Х.: Право, 2012. – 496 с.
8. Хуторян Н. М. Теоретичні проблеми матеріальної відповідальності сторін трудових правовідносин: монографія / Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К., 2002. – 263 с.

ТАРАН

Зінаїда Вікторівна

ПРИНЦИП НЕВІДВОРОТНОСТІ НАСТАННЯ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СИСТЕМІ ПРИНЦИПІВ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Головною ознакою дієвості адміністративного права являється формування чітких та стабільних принципів, які, в свою чергу, віддзеркалюють особливості й тенденції формування та функціонування адміністративного законодавства України і його норм. На сьогоднішній день актуальності набуває проблема дотримання основоположних принципів адміністративної відповідальності.

На даному етапі становлення та удосконалення адміністративного права необхідним є якісне оновлення основоположних адміністративно-правових принципів. Як зазначав В. Б. Авер'янов, «колишнє радянське адміністративне право (єдине в цьому сенсі серед інших галузей права)

залишилося без власних принципів саме через те, що в теорії вони підмінялися принципами державного управління» [3, с. 357].

Значний внесок щодо дослідження сутності принципів адміністративної відповідальності зробили у своїх працях В. Б. Авер'янов, Ю. П. Битяк, В. К. Гришук, В. М. Гарашук, О. В. Дьяченко, Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк, В. В. Копейчиков, О. Є. Користін, О. В. Кузьменко, Ю. М. Оборотов, І. Д. Пастух, С. Г. Стеценко, О. І. Харитонova. Крім того, значний внесок у характеристику адміністративної відповідальності зробили представники одеської правової школи, а саме: С. В. Ківалов, С. Д. Подлінев, В. Р. Кравець, Є. В. Додін, Л. Р. Біла-Тіунова, К. В. Бондаренко.

Інститут адміністративної відповідальності ґрунтується на демократичних засадах впливу на осіб, які вчинили протиправні, винні (умисні або з необережності) дії чи бездіяльність, що посягають на державний чи громадський порядок, власність, права і свободи громадян, на встановлений порядок управління, – адміністративні правопорушення (проступки), за які законодавством встановлена адміністративна відповідальність. Інститут адміністративної відповідальності громадян за порушення норм адміністративного законодавства є одним з інститутів національного права, який служить забезпеченню правомірної поведінки громадян і посадових осіб у сфері державного управління [5, с. 58].

Принципи адміністративної відповідальності – це основоположні ідеї, закріплені нормами адміністративного права, які відображають сутність, призначення і зміст адміністративної-правової відповідальності, закономірності її розвитку та реалізації. Основоположними засадами адміністративної відповідальності вважаються: верховенство права, законність, гуманізм, своєчасність, невідворотність настання адміністративної відповідальності, справедливість, відповідальність за наявності вини, індивідуалізація.

Адміністративна відповідальність в Україні та процедура притягнення до адміністративної відповідальності ґрунтуються на конституційних принципах і правових презумпціях, які зумовлені виконанням та дією саме принципу верховенства права в Україні. Конституція України має найвищу юридичну силу, закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй [7, с. 104].

Відповідно до ст. 7 Кодексу України про адміністративні правопорушення (КУпАП), принцип законності адміністративної відповідальності проявляється у тому, що адміністративна відповідальність настає лише за ті діяння, які передбачені законом; притягати до адміністративної відповідальності мають право тільки передбачені законом компетентні органи; органи публічної адміністрації при вирішенні питання про притягнення винної особи до адміністративної відповідальності повинні

керуватися законом і здійснювати свої повноваження в рамках передбаченої законодавством компетенції [2].

Принцип гуманізму ґрунтується на конституційному визнанні в Україні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю. Саме тому гуманізм є специфічним критерієм правильності рішення, а також виражається в обставинах, які виключають провадження в справі про адміністративне правопорушення (неосудність особи, стан крайньої необхідності, необхідної оборони) [6, с. 105].

Розглядаючи принцип своєчасності адміністративної відповідальності, слід зазначити, що він являє собою можливість притягнення правопорушника до відповідальності протягом періоду часу, не занадто віддаленого від факту правопорушення.

Особливої уваги серед головних засад адміністративної відповідальності заслуговує принцип невідворотності настання адміністративної відповідальності, який проявляється у тому, що кожне правопорушення має бути своєчасно виявлене, а винний у його вчиненні суб'єкт притягнений до відповідальності у передбаченому законом порядку.

Серед вчених-правознавців існує багато думок щодо тлумачення та визначення сутності зазначеного принципу. Дослідник Грек Т. Б. наголошує на тому, що принцип невідворотності юридичної відповідальності полягає в неминучості настання відповідальності для правопорушника; оперативності застосування заходів відповідальності за вчинені правопорушення; професіоналізмі і добросовісності діяльності представників правоохоронних органів; ефективності заходів, застосовуваних до правопорушників [4, с. 43]. Також суттєве значення відіграє думка правознавця Тарахонич Т. І., зазначаючи, що будь-яка особа незалежно від її матеріального становища, соціального статусу повинна нести відповідальність за скоєне правопорушення [7, с. 285].

Слід зазначити, що часто трапляються випадки коли порушується дотримання принципу невідворотності відповідальності. З метою уникнення адміністративної відповідальності, особи вживають заходів, які мають на меті пропущення строків накладення адміністративного стягнення та строків давності виконання постанови про накладання адміністративного стягнення.

Одним із чинників, що впливає на збіг строків та ухилення від відповідальності являється явка до органу, що розглядає справу особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. Відповідно до ст. 268 КУпАП, справа про адміністративне правопорушення розглядається в присутності особи, яка притягається до адміністративної відповідальності. В свою чергу, щоб розглянути справу у відсутності цієї особи, необхідна наявність таких умов, як: наявність даних про своєчасне

сповіщення про місце і час розгляду справи; від особи не надійшло клопотання про відкладення розгляду справи. Враховуючи зазначені умови, можемо підкреслити, що особа, яка ухиляється від присутності на розгляді справи щодо неї, може не з'являтися у цей час за місцем свого постійного проживання, не підписуючи вручену їй повістку, і ухиляючись від відповідальності.

Ще одним чинником, який спричиняє порушення принципу невідворотності настання адміністративної відповідальності є несвоєчасне виконання або невиконання посадовими особами, які складають протокол про адміністративне правопорушення, віднесених до їх компетенції повноважень. Враховуючи положення ст. 257 КУпАП, слід зазначити, що протокол надсилається органу (посадовій особі), уповноваженому розглядати справу про адміністративне правопорушення. Але існує недолік, а саме – відсутність чіткого визначення строків надіслання такого протоколу, у результаті чого протокол може бути або загублено, або втрачено посадовою особою за наявності певних причин, що, в свою чергу, викликає загрозу пропущення строків накладання адміністративного стягнення і є порушення принципу невідворотності відповідальності.

Аналізуючи зазначені недоліки, доцільно стверджувати, що для забезпечення дієвості принципу невідворотності настання адміністративної відповідальності необхідним було б: закріпити на законодавчому рівні основоположні засади адміністративної відповідальності, доповнивши КУпАП окремою статтею, присвяченої принципам адміністративної відповідальності; встановити відповідальність посадових осіб у разі несвоєчасного направлення протоколу про адміністративне правопорушення уповноваженому органу чи посадовій особі; визначити чіткі строки надіслання протоколу про адміністративне правопорушення.

Отже, узагальнюючи вищезазначене, слід зробити висновок, що принципи адміністративної відповідальності слугують засобом вираженням об'єктивних потреб суспільства, людини, забезпечують підвищення правової культури, обґрунтовують спрямованість і найголовніші риси регулювання діяльності органів державної влади стосовно забезпечення прав особи. Саме для забезпечення неминучості настання адміністративної відповідальності для особи, яка вчинила адміністративний проступок необхідним є дотримання одного з основних засад адміністративної відповідальності – принципу невідворотності настання адміністративної відповідальності. Саме за допомогою налагодженого виконання обов'язків правоохоронними органами, професіоналізму уповноважених органів та посадових осіб, до компетенції яких належить саме притягнення до відповідальності й застосовування відповідних санкцій можливе якісне дотримання вищезазначеного принципу. Адже у разі ігнорування уповноваженими особами адміністративного проступку

правопорушник залишається безкарним, що заохочує його до вчинення нових правопорушень.

Література

1. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р. на п'ятій сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 11. – Ст. 143.
2. Кодекс України про адміністративні правопорушення // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 6. – Ст. 38.
3. Виконавча влада і адміністративне право: навч. посібник / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. – К.: Ін-Юре, 2002. – 668 с.
4. Грек Т. Б. Правова природа юридичної відповідальності: поняття, принципи та види / Т. Б. Грек // Адвокат. – 2010. – № 10. – С. 41–45.
5. Недбайло О. Законодавство про адміністративні проступки як складова частина адміністративного законодавства / О. Недбайло // Право України. – 2000. – № 3. – С. 56–62.
6. Стрельченко О. Г. Принципи адміністративної відповідальності / О. Г. Стрельченко // Право та державне управління. – 2012. – № 3. – С. 103–106.
7. Тарахонич Т. І. Принципи юридичної відповідальності в системі принципів права / Т. І. Тарахонич // Альманах права. – 2012. – № 3. – С. 284–287.

БОБКО Тетяна Олександрівна
КАПЛІЙ Олена Володимирівна

КОНСТИТУЦІЙНИЙ АСПЕКТ МІЖГАЛУЗЕВОГО ПРАВОВОГО ІНСТИТУТУ ЗАСТАВИ В УКРАЇНІ

Застава є класичним цивільно-правовим інститутом, відомим ще з часів римського приватного права. Інститут застави існує в українському законодавстві вже не одне сторіччя. Але останнім часом він переживає своєрідне відродження. Справа в тому, що в умовах планової економіки, відсутності комерційного кредитування, заборони звернення стягнення на основні фонди, інститут застави не міг отримати належного розвитку. Тому довгий час застава існувала, по суті, тільки номінально.

Сьогодні, незважаючи на наявність негативних оцінок чинного законодавства про заставу, вона є найефективнішим способом забезпечення виконання зобов'язань [1, с. 3–4].

Так, термін «застава» зустрічається в конституційному, цивільному, кримінально-процесуальному, податковому, фінансовому праві й іменуються відповідно «грошова застава», «застава», «податкова застава». Власне, така поліфункціональність терміна «застава» породжує запитання: яка причина такого неоднозначного тлумачення вказаного інституту – недосконалість юридичної техніки українського законодавця, чи, можливо, деякі ознаки застави, які характеризують її як міжгалузевий правовий інститут?

Актуальність дослідження полягає у постійно зростаючому значенні застави як юридичної форми правового забезпечення належного виконання зобов'язань.

З наукового погляду роль та значення міжгалузевого інституту застави в українському праві досліджують С. М. Андросов, М. А. Бучин, Д. М. Гриджук, Т. В. Данченко, Ю. В. Донченко, І. І. Дахова, П. Митник, С. В. Нижний, Р. Д. Сарай, Д. Е. Федорчук, А. Я. Хитра та інші.

Та розглядаючи грошову заставу варто зауважити, що не існує єдиного, визначеного законом, чи іншим нормативно правовим актом, тлумачення даного терміна. В кожній галузі права зазначаються основні положення щодо підстав застосування та шляхів реалізації.

З метою з'ясування передбаченого законом визначення поняття «застава» звертаємось до Закону України «Про заставу» від 2 жовтня 1992 року: «Застава – це спосіб забезпечення зобов'язань, якщо інше не встановлено законом. Це визначення не розкриває ролі та значення застави саме як міжгалузевого інституту, а лише вказує спільну рису застави для кожної з галузей права» [6].

В кожній з галузей права поняття «застава» спільну мету – забезпечення виконання зобов'язання, та особливий предмет регулювання цих галузей накладає певну специфічну характеристику на грошові кошти, що застосовуються в ролі застави.

Слід зазначити, що інститут грошової застави в конституційному праві використовується під час виборчого процесу. Застава в конституційному праві є відносно новим інститутом. Вперше в конституційному законодавстві з'явилася в Законі України «Про вибори народних депутатів України» від 18 листопада 1993 року та в подальшому використовувалась як на виборах депутатів Верховної Ради України, Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів, а також під час виборів Президента України. Варто зазначити, що інститут грошової застави вперше з'явився на виборах Президента України в 2004 році [3, 4, 5]. Під час постійної модернізації виборчого законодавства розмір грошової застави зростав.

Довгий час побутувала думка, що грошова застава виконує функцію платіжного засобу. Це твердження було спростовано Рішенням Конституційного Суду України, яким функція грошової застави визначається як кошти, внесення яких стимулює до зваженого прийняття рішення щодо використання пасивного виборчого права, а також упереджує невинуваті витрати з державних фондів, які формуються значною мірою за рахунок платників податків [7].

Та в той же час, варто відзначити, що сам інститут грошової застави на президентських виборах в європейських країнах не відіграє такої унікальної ролі, як в Україні.

В Україні грошова застава розглядається як один виключний доказ «серйозних намірів» кандидата. Але навіть її неймовірна величина не стає на заваді сміливцям випробувати свої можливості у боротьбі чи охочим використати чиесь балотування для «технічної підтримки». Небувалий ріст обсягу застави відбувся перед президентськими виборами 2010 року.

Розглядаючи на даний момент ефективність інституту грошової застави, варто зазначити, що вона значно полегшує роботу реєстраторів (Центральної виборчої комісії) з перевірки величезної кількості підписів громадян (наприклад, у 1999 році загальна кількість підписів виборців склала майже 24 млн, з них врахованих було 16,7 млн). Зрозуміло, що така ситуація змушує Центральну виборчу комісію до «адекватного» реагування на норму закону і в кращому разі вибіркової перевірки підписних листів.

Тому, можна зробити висновок, що у конституційному праві грошова застава виступає у ролі своєрідного індикатора рівня підтримки кандидата населенням.

Застава в кримінально-процесуальному праві передбачена статтями 176 та 182 Кримінального процесуального кодексу України.

Застава в кримінальному процесі несе на меті забезпечення належної поведінки обвинуваченого або підозрюваного та виконання ними покладених на них обов'язків, шляхом внесення коштів у грошової одиниці України на спеціальний рахунок. Випадки застосування застави передбачаються Кримінальним процесуальним кодексом України та її застосування і розмір визначаються судом. При цьому враховуються певні ознаки, що характеризують обставини кримінального правопорушення, майновий та сімейний стан підозрюваного (або обвинуваченого), а також інші дані про його особу. Розмір застави повинен в достатній мірі гарантувати виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладених на нього обов'язків та не може бути завідомо непомірним для нього [2].

Тому можна зробити висновок, що у кримінально-процесуальному праві застава гарантує виконання підозрюваним (обвинуваченим) покладеними на нього зобов'язань щодо участі та явки у судовому процесі.

Якщо розглядати інститут застави з позиції цивільного права, то застава є одним з найдавніших способів забезпечення виконання зобов'язань. Метою застави є стимулювати належне виконання зобов'язань. Належне виконання зобов'язань сприяє стабільності становища учасників цивільного обороту. Застава представляє одну з найважливіших функцій, якою визначається і сама доцільність інституту грошової застави в цивільному праві, а саме забезпечувальну.

Основною відмінністю застави в цивільному праві від кримінального чи конституційного полягає в її предметі. Так, предметом застави

може бути будь-яке майно (зокрема річ, цінні папери, майнові права), що може бути відчужене заставодавцем і на яке може бути звернене стягнення. Варто зауважити, що Цивільним кодексом України передбачається два види застави: застава та наступна застава [8].

Забезпечувальна функція застави спрямовує боржника (заставодавця) виконати покладені на нього договором чи законом зобов'язання перед кредитором.

В сучасних умовах гуманізації законодавства інститут застави поступово починає відроджуватися та набувати більш ширшого застосування.

Конституція України наділяє громадян не тільки правами але і вимагає виконання покладених на них обов'язків перед державою і грошова застава є саме тим демократичним і гуманним інструментом тиску з метою забезпечення виконання зобов'язань

Отже, можна зробити висновок, що міжгалузевий правовий інститут застави в Україні є широко розповсюдженим. Інститут застави в різних галузях права має власні специфічні особливості, пов'язані з предметом правового регулювання тієї чи іншої галузі права. В той же час має спільну рису, що їх об'єднує – основною метою застосування застави є забезпечення виконання зобов'язання однієї сторони правовідносин перед іншою.

Література

1. Гринжук Д. М. Застава як спосіб забезпечення виконання зобов'язань / Д. М. Гринжук, В. О. Олійник. – К.: Оріяни, 2002. – 324 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 року (із змін. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 474.
3. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим, місцевих рад та сільських, селищних, міських голів: Закон України від 10 липня 2010 р. № 2487-VI (із змін. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 35. – Ст. 491
4. Про вибори народних депутатів України: Закон України від 18 листопада 1993 р. № 4061-VI (із змін. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 48. – Ст. 455.
5. Про вибори Президента України: Закон України від 5 березня 1999 р. № 474-XIV (із змін. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 14. – Ст. 81.
6. Про заставу: Закон України від 2 жовтня 1992 року № 2654-XII (із змін. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 47. – Ст. 642.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 63 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 43 Закону України «Про вибори народних депутатів України» (справа про виборчу заставу) [Електронний ресурс]: Рішення Конституційного Суду України від 30 січня 2002 року // Режим доступу. – <http://zakon1.rada.gov.ua/>.
8. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 № 435-IV (із змін. і доп.) // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

ГОЛОВКО

Владислав Олегович

ПРОБЛЕМИ РОЗМЕЖУВАННЯ КОМПЕТЕНЦІЙ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ УКРАЇНИ

Із запровадженням інституту адміністративного судочинства в українських наукових колах зародилась думка, що спеціалізовані гілки судової влади поступово втратили свої позиції у сфері публічно-правових відносин. Це стало передумовою виникнення багатьох спірних питань щодо розмежування компетенції між Конституційним судом та судами адміністративної юрисдикції. Конфлікт між двома цими гілками посилюється також завдяки законодавцю, що допускає спроби легалізувати необґрунтований перерозподіл та дублювання компетенції судів.

Дослідженню особливостей функціонування вітчизняної системи адміністративних судів та поширення їх юрисдикції на окремі публічно-правові спори приділялось багато уваги такими науковцями як: С. Ківалов, І. Картузов, О. Константи́й, А. Осадчий, О. Пасенюк, Ю. Педько, О. Рябченко, А. Селіванов, В. Скавронік, Ю. Тодика, В. Шишкін тощо.

Для того щоб розібратися із таким складним питанням, буде доцільно звернутися до законодавчих актів які регулюють діяльність та юрисдикцію даних судів, і провести загальний аналіз. Отож, згідно Закону України «Про Конституційний Суд України» від 16.10.1996 № 422/96-ВР, одним із повноважень Конституційного Суду України є прийняття рішень та надання висновків у справах щодо конституційності законів та інших правових актів Верховної Ради України, актів Президента України, актів Кабінету Міністрів України, правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим. Стаття 14 згаданого закону визначає, що до повноважень Конституційного Суду України не належать питання щодо законності актів органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим та органів місцевого самоврядування, а також інші питання, віднесені до компетенції судів загальної юрисдикції

В п. 1 ч. 2 ст. 17 Кодексу адміністративного судочинства України в свою чергу вказано, що юрисдикція адміністративних судів поширюється на публічно-правові спори, зокрема: спори фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дій чи бездіяльності. Також, у цій самій статті зазначається, що юрисдикція адміністративних судів не поширюється на публічно-правові справи, що віднесені до юрисдикції Конституційного Суду України. Тобто, проаналізувавши, дані норми, ми стикаємося із проблемою щодо необхідності чіткого визначення понять «законності» та «конституційності».

Саме на розмежуванні понять «конституційність» та «законність» і виникає проблема окреслення юрисдикції адміністративних судів.

Поняття «конституційності» закріплюється в статтях Конституції України, а саме у ст. 8, визначається, що Конституція України має найвищу юридичну силу і всі нормативно-правові акти повинні відповідати їй і прийматися на її основі; норми Конституції є нормами прямої дії. У ст. 19 Конституції України зазначається про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Крім того, кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68 Конституції України). Тобто «конституційність» – це обов'язок відповідних суб'єктів додержуватися норм Конституції; це передумова забезпечення та підтримання державної дисципліни та правопорядку; це засадничий принцип дії механізму держави, в тому числі організації і діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, різних організацій та окремих громадян. [1, ст. 120] Загальна формула «конституційності» зводиться до того, що: відповідні суб'єкти зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Законність, як правова категорія, розглядається в декількох аспектах, а саме: як принцип організації та функціонування суспільства і держави, що означає неухильне дотримання всіма суб'єктами суспільних відносин правових приписів, які містяться в Конституції, що забезпечується засобами державного примусу. [2, с. 310] Серед суб'єктів, які виконують положення Конституції – органи державної влади і місцевого самоврядування, підприємства і організації всіх форм власності, громадяни, іноземці та особи без громадянства. Чинниками, що забезпечують реалізацію законності є узгоджена система законодавства, що містить чіткі правові приписи; існування механізму реалізації системи законодавства. Законність є одним із методів здійснення державної влади, сутність якого полягає у створенні державою необхідних законодавчих актів, механізму їх реалізації та відповідного контролю за їх реалізацією.

Але, Конституція України це Основний закон держави, тому дотримання її норм можна розглядати як узгодженість з принципом законності. Враховуючи це, деякі науковці вводять таке поняття як конституційна законність, хоча даний термін і не існує в національному законодавстві. На даний момент існує декілька точок зору щодо даного поняття.

Конституційна законність, на думку М. А. Свистунова, це додержання Конституції всіма державними органами, громадськими організаціями, посадовими особами та громадянами [3, с. 64]. Ж. І. Овсепян, визна-

чаючи конституційну законність, підкреслює, що основною передумовою конституційної законності є наявність конституційного законодавства та системи матеріальних та організаційно-правових гарантій [4, с. 15]. На його думку, з якою можна погодитись, конституційна законність означає неухильне додержання конституції і її норм в процесі їх безпосередньої дії, а також забезпечення заснованої на них правотворчості. Інакше кажучи, мова йде про необхідність найбільш повного і точного додержання конституції, в тому числі при створенні і застосуванні правових норм.

Ю. П. Єрмоменко не дає чіткого визначення конституційної законності, зазначаючи, що «конституційна законність – складне суспільно-правове явище, що володіє відносно самостійними ознаками... Ми розглядаємо конституційну законність як властивість, що об'єктивно притаманна суспільному ладу. Конституційна законність завжди проявляється в практичній діяльності суб'єктів конституційних правовідносин. Приймаючи до уваги різноманітність цих суб'єктів, різноманітні організаційні форми їх правомірної поведінки, можна, на наш погляд, вказати основні сфери її проявлення: правотворчість і безпосередньо реалізація конституційних норм» [5, с. 37].

М. В. Вітрук зазначає, що конституційна законність є реально діючою системою конституціоналізму, що забезпечує повну дію правової Конституції [2, с. 534]. Ю. М. Тодика в свою чергу вважає, що основи конституційної законності закладені в тексті самої Конституції України, в положенні, що органи державної влади і органи місцевого самоврядування, їх посадові особи повинні діяти тільки на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ст. 19 Конституції України). [1, с. 217] Це характеризує загальний принцип функціонування державного механізму і органів місцевого самоврядування, тобто без деталізації відповідальності за її невиконання. Але саме з неухильного додержання Конституції починається забезпечення режиму конституційної законності і правопорядку. Ця вимога розповсюджується й до недержавних формувань, відповідних елементів політичної системи України.

Тобто, конституційну законність можна розуміти як універсальний правовий принцип конституційного ладу держави, на якому базується організація та діяльність всіх органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій та окремих громадян. В загальному вигляді цей принцип можна сформулювати як загальну вимогу, що відображає потребу (необхідність) правомірної поведінки (діяльності) всіх суб'єктів конституційно-правових відносин. Це означає, що прийняття, реалізація та застосування норм права повинні відбуватися тільки на основі Конституції та законів України. Основні ознаки

даного принципу відображаються в його загальнообов'язковості, гарантованості (забезпеченості), єдності та реальності, які чітко проявляються в діяльності органів державної влади.

З даної проблеми доречно звернутись до досвіду вирішення даного питання в європейських країнах. Як приклад, слід розглянути практику Франції. У даній країні, поняття «конституційна законність» було розроблене і прийняте у зв'язку із конституційною реформою 2008 року. Але важливою відмінністю є той факт, що у Франції за додержанням Конституції не слідкує жоден з судових органів, так як ці повноваження були віддані Конституційній Раді. В Україні повноваження щодо додержання Конституції покладені на Конституційний Суд України. А компетенція, щодо контролю за дотримання законності рішень та діянь суб'єктів владних повноважень віднесена до юрисдикції адміністративних судів.

Аналізуючи вищесказане, можна підвести підсумок про те, що Конституційний Суд України та адміністративний суд України займають своє, законом закріплене місце в системі українського судочинства і розмежування компетенції між ними можливе за умови чіткого визначення понять «конституційність» та «законність» та їх офіційного тлумачення. Проте існують ще невирішені проблеми щодо розмежування компетенції між цими судами, на які законодавець першочергово повинен звернути свою увагу. Тому задля гарантування конституційно визначених прав і свобод людини і громадянина потрібно провести чітку межу у визначенні компетенції цих судових установ, нормативно закріпивши визначення та тлумачення термінів «конституційність» та «законність» або закріпити на законодавчому рівні таке поняття як «конституційна законність» як це було зроблено у країнах Європи.

Література

1. Тодыка Ю. Н. Конституционное право Украины: отрасль права, наука, учебная дисциплина: учеб. пособие / Ю. Н. Тодыка; отв. ред. В. Ф. Погорилко. – Х.: ФОЛИО, РАЙДЕР, 1998. – 293 с.
2. Витрук Н. В. Законность: понятие, защита и обеспечение. / Н. В. Витрук; под общей ред. проф. Бабаева В. К. – Нижний Новгород, 1993. – 540 с.
3. Свистунова М. А. О содержании социалистической конституционной законности / М. А. Свистунова. – М., 1976. – 252 с.
4. Овсепян Ж. И. Социалистическая законность – конституционная основа деятельности Советского государства по охране основных прав и свобод граждан СССР: дис. ... кандидата юрид. наук / Овсепян Ж. И. – Ростов-на-Дону, 1985. – 180 с.
5. Еременко Ю. П. Советская Конституция и законность / Ю. П. Еременко; науч. ред. Ржевский В. А. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1982. – 164 с.

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ: ПРОБЛЕМИ ДЕФІНІЦІЇ

Однією з найважливіших складових адміністративного права є інститут адміністративної відповідальності. Саме він виступає важливим засобом охорони громадського порядку та здійснює захист не тільки адміністративно-правових відносин, а й відносин врегульованих нормами фінансового, екологічного, трудового, митного, а в деяких випадках цивільного права та процесуальних галузей.

Але, на сьогоднішній день, питання щодо розуміння поняття адміністративної відповідальності є одним з найбільш суперечливих. Проблема полягає в тому, що чинне законодавство України не дає визначення поняття адміністративної відповідальності і тому в теорії адміністративного права існує численна кількість точок зору стосовно цього соціально-правового явища. Загальнотеоретичні положення, що стосуються адміністративної відповідальності відображено у працях таких вчених як: В. Авер'янов, Д. Бахрах, Ю. Битяк, Г. Бондаренко, К. Бондаренка, Є. Додін, Л. Додін, С. Ківлов, В. Колпаков, А. Комзюк, О. Миколенко, В. Печуляк, С. Подлінева та ін.

Наразі існує безліч дефініцій категорії «адміністративна відповідальність», що характеризують ті або інші властивості цього правового явища. Тож для того, аби визначити узагальнююче поняття адміністративної відповідальності, треба окреслити та проаналізувати основні підходи до дефініції даної категорії.

Ст. 9 Кодексу України про адміністративні правопорушення містить визначення поняття «адміністративне правопорушення», а ст. 23 цього ж Кодексу містить лише вказівку, що мірою відповідальності є адміністративне стягнення [1]. Таким чином, законодавець, на жаль, не закріплює такої категорії та не окреслює основних ознак адміністративної відповідальності.

Як зазначає В. Авер'янов, адміністративна відповідальність – це різновид юридичної відповідальності, що являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням уповноваженими органами (посадовими особами) до осіб, що вчинили адміністративний проступок, передбачених нормами адміністративного права особливих санкцій – адміністративних стягнень [2, с. 375].

Ю. Битяк формулює поняття адміністративної відповідальності як накладення на правопорушників загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що тягнуть за

собою для цих осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру. Також, він зазначає, що адміністративна відповідальність є складовою частиною адміністративного примусу й наділена всіма його ознаками [3, с. 220].

Свого часу Д. М. Бахрах, та інші учені стверджували, що під адміністративною відповідальністю слід розуміти застосування державними органами і посадовими особами в умовах позаслужбового підпорядкування адміністративних санкцій за правопорушення [4, с. 66]. Дуже часто поняття адміністративної відповідальності дослідники розглядають крізь призму її належності до адміністративного примусу. На думку Є. В. Додіна, адміністративна відповідальність – це визначення повноважними державними органами через застосування адміністративно-примусових заходів обмежень майнових, а також особистих благ та інтересів за здійснення адміністративних правопорушень [5, с. 266].

А. Комзюк сформулював визначення адміністративної відповідальності як застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і у порядку, встановлених нормами адміністративного права [6, с. 6]. Досить широке трактування даної дефініції дається В. К. Колпаковим та О. В. Кузьменко. Вони розглядають адміністративну відповідальність як примусове, з дотриманням встановленої процедури, застосування правомочним суб'єктом передбачених законодавством за вчинений адміністративний проступок заходів впливу. Крім того, В.К. Колпаков зазначає, що поняття адміністративної відповідальності, її зміст і обсяги до сьогоденішнього часу залишаються одним з найбільш суперечливих питань адміністративно-правової науки [7, с. 544].

На думку В. Печуляка, під адміністративною відповідальністю слід розуміти застосування у встановленому порядку уповноваженими на це органами і службовими особами адміністративних стягнень, сформульованих у санкціях адміністративно-правових норм, до винних у вчиненні адміністративних проступків, які містять державний і громадський осуд, засудження їх особи і протиправного діяння, що виявляється у негативних для них наслідках, які вони зобов'язані виконати, і мають на меті їх покарання, виправлення і перевиховання, а також охорону суспільних відносин у сфері радянського державного управління [8, с. 71].

На думку К. В. Броннікової, ці автори наводять визначення адміністративної відповідальності, які мають застарілий характер або є половинчастими, або ж неповними та нечіткими. Тому можна погодитися лише з деякими частинами визначень, що пропонують вчені [9, с. 12].

У 2004 році було розроблено проект Кодексу України про адміністративні проступки, де пропонувалося визначити адміністративну відповідальність як засіб охорони та захисту суспільних відносин, що використовується державою як адміністративний примус і полягає в застосуванні до суб'єкта адміністративного проступку адміністративних стягнень та заходів впливу, встановлених цим Кодексом. Але через те, що деякі положення даного проекту суперечили положенням Конституції України та міжнародним договорам ратифікованим Верховною Радою України, даний проект не був прийнятий [10]

Деякі автори, що досліджують даний інститут адміністративного права, взагалі не дають дефініції адміністративної відповідальності, вважаючи її різновидом юридичної відповідальності, що має характерні ознаки. На думку вченого В. О. Іванцова, до основних ознак адміністративної відповідальності належать наступні: 1) має специфічні підставу – адміністративне правопорушення; 2) суб'єктами адміністративної відповідальності можуть бути як фізичні, так і юридичні особи; 3) притягнення правопорушника до відповідальності здійснюється в особливому процесуальному порядку (складання протоколу, збір і оцінка доказів, винесення постанови і т. ін.); 4) винна у вчиненні правопорушення особа несе певні втрати матеріального та побутового характеру, які передбачені законом; 5) адміністративна відповідальність урегульована нормами адміністративного права, які у своїй сукупності становлять її нормативну основу [11, с. 51].

Професор С. В. Ківалов виділяє наступні ознаки адміністративної відповідальності: 1) вона виступає як вид державного примусу; 2) нормативною підставою її настання є: КпАП України, як основний законодавчий акт щодо адміністративної відповідальності, інші кодекси: Митний, Повітряний, а також окремі закони та ін.; 3) фактичною підставою адміністративної відповідальності виступає адміністративний проступок, поняття, ознаки та склад якого закріплені в КпАП України; 4) застосовується державними органами та їх посадовими особами до непідлеглих їм по службі порушників; 5) адміністративна відповідальність характеризується особливим порядком її застосування, якому притаманні простота, оперативність та економічність [12, с. 216].

Таким чином, дослідивши існуючі точки зору поняття адміністративної відповідальності та виокремивши її основні ознаки, ми прийшли до висновку, що адміністративна відповідальність – це один з видів юридичної відповідальності, що є особливим засобом захисту та охорони суспільних відносин та являє собою сукупність адміністративних правовідносин, які виникають у зв'язку із застосуванням державними органами та їх посадовими особами до непідлеглих їм по службі порушників, які здійснили адміністративний проступок, особливих адміністративних санкцій передбачених нормами адміністративного права.

Крім того, законодавцю потрібно визначити таке поняття адміністративної відповідальності у Кодексі України про адміністративні правопорушення, яке б повністю відображало її сутність, адже реформування та удосконалення адміністративного законодавства неможливе без чіткого визначення його головної категорії.

Література

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 7 грудня 1984 р. // Відомості Верховної Ради України № 8073-Х: за станом на 08.03.2015 р. Додаток до № 51. – Ст. 1122.
2. Авер'янов В. Б. Адміністративне право України: підручник / В. Б. Авер'янов. – К.: Юридична думка, 2004. – 584 с.
3. Битяк Ю. П. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк. – К.: Юрінком-Інтер, 2005. – 544 с.
4. Бахрах Д. Н. Состав административного проступка: учеб. пособие / Д. Н. Бахрах. – Свердловск: СЮИ, 1987. – 72 с.
5. Додін Є. В. Законодавство про адміністративну відповідальність / Є. В. Додін // Державне управління: теорія і практика / за заг. ред. Авер'янова В. Б. – Київ: Юрінком Інтер, 1998. – С. 265–274.
6. Комзюк А. Т. Адміністративна відповідальність в Україні: навч. посібник / А.Т. Комзюк. – 2 вид., виправл. і доп. – Харків: Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ, 2001. – 99 с.
7. Колпаков В. К. Адміністративно-деліктний правовий феномен: монографія / В. К. Колпаков. – Київ: Юрінком Інтер, 2004. – 528 с.
8. Печуляк В. Адміністративна відповідальність: новий погляд та поняття / В. Печуляк // Підприємництво, господарство і право. – 2012. – № 4. – С. 61–66.
9. Броннікова К. В. Поняття адміністративної відповідальності: проблеми визначення / К. В. Броннікова // Юридичні науки.– 2013.–№ 2 (5). – С. 10–13.
10. Проект Кодексу України про адміністративні проступки: реєстраційний № 5558 від 26 травня 2004р // http://gska2.rada.gov.ua:7777/pls/zweb_n/webproc4_2?id=&pf3516=5558&skl=5
11. Іванцов В. О. Адміністративна відповідальність: узагальнюючий підхід до визначення поняття / В. О. Іванцов // Право і безпека, 2014. – № 3 (54). – С. 48–52.
12. Ківалов С. В. Адміністративне право України: підручник / С.В. Ківалов. – Одеса: «Юридична література», 2009. – 894с.

СМИРНОВА

Марина Дмитрівна

ЕКСТРАДИЦІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА

З кожним роком показники злочинності в світі зростають, що вимагає вжиття різноманітних засобів боротьби з нею. При цьому значна кількість осіб, які вчинили кримінальне правопорушення на території певної держави, переховуються в іншій державі, намагаючись уникнути

відповідальності. Це спричиняє необхідність держав об'єднувати свої зусилля, задля протидії злочинним проявам.

Дослідженню питань екстрадиції приділяють увагу багато науковців. Серед них: Ю. М. Грошевий, О. В. Козаченко, С. С. Нестеренко, Ю. Петренко та інші.

Метою даної статті є аналіз поняття «екстрадиція» та з'ясування ключових аспектів видачі особи (екстрадиції) як елементу міжнародного співробітництва.

Інститут видачі особи (екстрадиції) спрямований на забезпечення принципу невідворотності покарання винних у вчиненні кримінальних правопорушень.

Визначення «екстрадиції» надається у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, у судовій практиці, та знаходить своє закріплення на законодавчому рівні в нормативно-правових актах.

Під екстрадицією розуміють таку процедуру, змістом якої є передача особи державою, де вона знаходиться, державі, на території якої був вчинений злочин, або настали суспільно небезпечні наслідки злочину, вчиненого на іншій території, або громадянином якої є особа, з метою притягнення її до кримінальної відповідальності або забезпечення виконання відносно такої особи обвинувального вироку суду [3, с. 280–281].

Загальноприйняте визначення, на яке посилається багато науковців було закріплене в рішенні Верховного Суду США у справі *Terlinden v. Amnes*, де передбачалося, що екстрадиція є передачею однією нацією іншій особі, обвинуваченої або засудженої за злочин, вчинений за межами власної території першої і в рамках територіальної юрисдикції вимагаючої передачі сторони, яка компетентна судити і карати її [4, с. 312].

В доктрині кримінального процесу поняття екстрадиції пропонують розглядати як комплексний правовий інститут кримінального процесуального права не тільки в суто вузькому сенсі (видача особи для кримінального переслідування або виконання вироку), але й в широкому сенсі, коли під екстрадицією мається на увазі не тільки видача, але й передача особи для відбування покарання або примусового лікування, тобто це форма міжнародно-правового співробітництва, що являє собою акт видачі (передачі, доставки, перевезення) особи, заснований на міжнародних угодах [2, с. 749]

У деяких країнах (Австрія, Німеччина, Бельгія, Швеція, Франція, Фінляндія) прийняті окремі закони про екстрадицію, які є частиною не тільки кримінально-процесуального, а й суміжних галузей законодавства. Проте в більшості держав правова основа екстрадиції встановлюється виключно нормами кримінального та кримінально-процесуального права. Саме останнім шляхом рухається й Україна. Наразі питання екстрадиції регулюються Конституцією, Кримінальним, Кримінальним процесу-

альним кодексами, а також Європейською конвенцією про видачу правопорушників від 13.12.1957 та іншими міжнародними договорами [5, с. 10].

В українському законодавстві також визначено поняття екстрадиції. Зокрема, у п. 2 ч. 1 ст. 541 КПК України зазначається, що видача особи (екстрадиція) – видача особи державі, компетентними органами якої ця особа розшукується для притягнення до кримінальної відповідальності або виконання вироку. Екстрадиція включає: офіційне звернення про встановлення місця перебування на території запитуваної держави особи, яку необхідно видати, та видачу такої особи; перевірку обставин, що можуть перешкоджати видачі; прийняття рішення за запитом; фактичну передачу такої особи під юрисдикцію запитуючої держави.

КПК України передбачає певні умови і порядок видачі особи (екстрадиції) як в Україну, так і з України.

Процедура починається з направлення запиту про видачу особи. Запит про видачу особи (екстрадицію) направляється за умови, якщо за законом України хоча б за один із злочинів, у зв'язку з якими запитується видача, передбачено покарання у виді позбавлення волі на максимальний строк не менше одного року або особу засуджено до покарання у виді позбавлення волі і невідбутий строк становить не менше чотирьох місяців.

Компетентними центральними органами щодо видачі особи (екстрадиції) є Генеральна прокуратура України щодо видачі (екстрадиції) підозрюваних, обвинувачених у кримінальних провадженнях під час досудового розслідування і Міністерство юстиції України – щодо видачі (екстрадиції) підсудних, засуджених у кримінальних провадженнях під час судового провадження або виконання вироку. Вони:

- 1) звертаються до компетентних органів іноземних держав із запитами про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення;
- 2) розглядають запити компетентних органів іноземних держав про видачу особи (екстрадицію), тимчасову видачу або транзитне перевезення та приймають рішення щодо них;
- 3) організовують проведення екстрадиційної перевірки;
- 4) організовують прийом-передачу осіб, щодо яких прийнято рішення про видачу (екстрадицію), тимчасову видачу чи транзитне перевезення;
- 5) здійснюють інші повноваження, визначені цим розділом або міжнародним договором про видачу особи (екстрадицію) [1; ст. 574].

Видана в Україну особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності або щодо неї може бути виконано вирок суду лише за ті злочини за які здійснена видача.

Діючим Кримінальним процесуальним кодексом також зазначаються: особливості тримання під вартою; права особи, видача якої запитується; особливості затримання особи, яка вчинила кримінальне право-

порушення за межами України; тимчасовий арешт; застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою для забезпечення видачі особи (екстрадиційний арешт) та інші важливі положення стосовно екстрадиції.

Нововведенням чинного КПК є спрощений порядок видачі осіб з України. Відмінність цього порядку від звичайного простежується у відсутності екстрадиційної перевірки та у встановленні коротших строків для вирішення судом та уповноваженим органом України питання щодо видачі особи. Спрощений порядок виглядає наступним чином: особі, щодо якої надійшов запит про її видачу, повідомляється про право звертатися з проханням про застосування спрощеного порядку видачі і роз'яснюється порядок надання відповідної заяви; складається письмова заява, адже спрощений порядок видачі з України особи може бути застосований лише за наявності письмової заяви такої особи про її згоду на видачу, оформленої у присутності захисника та затвердженій слідчим суддею; прокурор звертається до слідчого судді з клопотанням про затвердження згоди особи на видачу, слідчий суддя розглядає клопотання за участю особи, що підлягає видачі, її захисника та прокурора. Слідчий суддя зобов'язаний переконатися, що особа, яка підлягає видачі, добровільно погоджується на свою видачу і усвідомлює всі наслідки цієї видачі, після чого постановляє ухвалу про затвердження згоди особи на її спрощену видачу або про відмову в цьому; у разі отримання заяви про згоду особи на видачу запитуючій стороні та її затвердження ухвалою слідчого судді прокурор передає заяву на розгляд центральному органу України, який протягом трьох днів розглядає її та приймає рішення про можливість застосування спрощеного порядку видачі; після затвердження слідчим суддею згоди особи на застосування спрощеного порядку видачі така згода не може бути відкликана.

За звичайного порядку екстрадиційна перевірка (перевірки обставин, що можуть перешкоджати видачі особи) проводиться. Результатом такої перевірки може бути: відмова у видачі особи, або, за відсутності таких обставин, прийняття рішення за запитом про видачу (екстрадицію) та здійснення фактичної видачі особи.

Таким чином, на сьогоднішній день вже склалася певна практика надання правової допомоги на міждержавному рівні, а інститут видачі особи, яка вчинила кримінальне правопорушення – є її яскравим проявом. Загалом, екстрадиція як елемент міжнародного співробітництва є одним з найефективніших правових інструментів, який допомагає у боротьбі зі злочинністю.

Література

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10.

2. Грошевий Ю. М. Кримінальний процес / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Румянцев та ін. – Х.: Право, 2014. – 824 с.
3. Козаченко О. В. Кримінальний процес України: навчально-практичний посібник / О. В. Козаченко; Одеська національна юридична академія. Миколаївський навчальний центр. – Миколаїв: Іліон, 2008. – 288 с.
4. Нестеренко С. С. До визначення поняття екстрадиції у міжнародному праві / С. С. Нестеренко // Актуальні проблеми держави і права. – 2009. – № 50. – С. 311–315.
5. Петренко Ю. Інститут екстрадиції в новому КПК не узгоджується з міжнародними зобов'язаннями. Вислати не можна залишити / Ю. Петренко // Закон і Бізнес. – 17–23 березня 2012 р. – № 12. – С. 10.

СПІНАТІЙ
Володимир Валерійович

АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНИЙ УСТРІЙ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД І ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

В основі побудови систем місцевого самоврядування сучасних держав лежить їх адміністративно-територіальний устрій, що виступає однією з найважливіших складових організації держави. Метою поділу території держави на відповідні адміністративно-територіальні одиниці є створення умов для формування найбільш ефективної системи публічної адміністрації, яке має спрямовуватись на максимальне забезпечення потреб населення. Відтак актуальність питання територіальної організації держави – основа формування дієвої системи публічної адміністрації загалом та місцевого самоврядування зокрема, а також одна з умов інтеграції України до Європейського Союзу.

За роки незалежності України було запропоновано багато ідей та варіантів реформування та вдосконалення її територіального устрою. Дослідженню питання щодо зміни адміністративно-територіального устрою України присвячені праці В. Б. Авер'янова, Р. П. Безсмертного, Ю. В. Бондарчука, М. С. Дністрянського, С. В. Ківалова, І. О. Кресіна, В. І. Наулка, А. С. Нестеренка, А. Ю. Осадчого, І. С. Орехова, А. Н. Писаренка, С. Д. Подлінева та інших.

Для проведення в Україні адміністративно-територіальної реформи є досить вагомим досвід розвинених європейських країн. Але досвід багатьох зарубіжних країн щодо удосконалення адміністративно-територіального поділу для України має обмежене значення. Однак його не слід ігнорувати, а краще аналізувати та вивчати.

Територіальна організація населення країни є досить консервативною, так як формується під впливом багатьох чинників, проте піддається

ся істотному корегуванню, переважно на перехідних етапах історичного розвитку. Держави досить обережно ставляться до реформ територіального устрою навіть в умовах прийняття конституцій чи конституційних законів, що передбачають суттєві зміни в інших сферах організації життя. Так, майже не підлягає змінам територіальний устрій США, Франції, Швейцарії, Великої Британії, та інших економічно розвинених країн [1, с. 5].

Водночас ряд країн для побудови дієвої системи територіальної організації влади пройшли через низку реформ у їх територіальному устрої. Так, дані зміни відбулися у 70-х роках минулого століття у Німеччині, у 80–90-х роках Італія, Бельгія та Данія також здійснили ряд реформ, які стосувалися територіального устрою країни.

Оскільки для багатьох європейських держав, які мали на меті децентралізацію чи автономізацію громад, характерною була відсутність у місцевих органів влади достатньої територіальної, демографічної і матеріальної бази для надання належного рівня публічних послуг і утримання сучасних громад. Численні реформи публічної адміністрації в таких країнах розпочиналися з укрупнення адміністративно-територіальних одиниць, створення різноманітних регіональних форм управління.

Так, Закон Італійської Республіки про устрій місцевих автономій, прийнятий у 1990 році, був спрямований на оптимізацію розмірів адміністративно-територіальних одиниць, ліквідацію малочисельних ланок, які не володіли достатніми фінансовими ресурсами для вирішення нагальних проблем [2]. Нові комуни, згідно із вказаним Законом, можуть створюватися в Італії за наявності не менше 10 тисяч жителів, провінції – не менше 200 тисяч жителів. Законом було передбачено і фінансові стимули для об'єднання й подальшого злиття комун із населенням чисельністю менше 5 тисяч жителів, або для їх приєднання до більших комун.

Швеція, як і ряд інших країн, не уникнула необхідності проведення реорганізації місцевого управління, зумовленої потребою перегляду кількості та розмірів територіальних одиниць. Річ у тім, що до середини 1940-х років у Швеції існувало більше 2000 комун із чисельністю населення всього у кілька сотень чи тисяч осіб, які не могли забезпечити виконання зростаючого обсягу власних завдань. Вони перебували у стані постійного дефіциту фінансових ресурсів і, відповідно, не могли ефективно виконувати свої функції. Тому Швеція вжила низку законодавчих та організаційних заходів, спрямованих на скорочення кількості муніципальних одиниць шляхом їх максимального укрупнення. В результаті цього кількість комун скоротилася майже в 10 разів – тепер їх налічується в країні лише 288 із середньою чисельністю населення 30 тис. осіб [3].

Особливу увагу слід звернути на реформування адміністративно-територіального устрою Польщі, яке є досить вдалим. У Польщі було кілька спроб вдосконалити адміністративно-територіальну систему. В

70-х роках XX століття територія Польщі була розділена на 49 воєводств і понад 2400 муніципалітетів. У цей період адміністративно-територіальні утворення функціонували в межах централізованої реформи. У 80-х роках територіальні громади отримали певну незалежність від центральної влади, проте це не відобразилося у нормативних актах. У 1990 р. Польща відновила територіальне самоврядування, що діяло в середині XX ст., і було створено самоврядування гмін, а провінції залишались повністю підконтрольні органам державної влади. З 1 січня 1999 р. впроваджено нові засади територіального поділу на 16 воєводств, 308 земських повітів і 2489 гмін.

Вражаючою особливістю реформування польської системи місцевої влади, яке відбувалося у трьох вимірах, є те, що в межах цього процесу заходи вживалися швидко, а закони й політичні напрямки детально не обговорювалися, оскільки реформатори прагнули діяти якомога швидше. Під час першого етапу реформ муніципальні органи влади були наділені широкою автономією та фіскальними повноваженнями. Тим не менше, зміни на територіальному рівні та запровадження місцевого самоврядування на вищих щаблях влади відбулися аж у 1998 році. Друга основна хвиля змін зачепила інституційну структуру органів місцевої влади. Третя – стосувалася реформування діяльності органів місцевої влади, коли посадовці органів місцевої влади намагалися знайти більш ефективні шляхи управління місцевими справами та послугами [4, с. 58–59]. Аналіз процесу зміни адміністративно-територіального устрою в Польщі є досить повчальним для України. Оскільки, заходи щодо зміни устрою здійснювались досить швидко, проте ці дії на початковому етапі не мали нормативного закріплення.

Досвід зарубіжних держав корисний для України в сенсі оптимізації її адміністративно-територіального устрою, адже загальноновизнаним є той факт, що без удосконалення територіальної організації держави побудувати принципово нову систему публічної адміністрації у ній неможливо.

На жаль, загальновідомим фактом є те, що низку положень Конституції України щодо матеріальної та фінансової самостійності місцевого самоврядування реалізувати так і не вдалося. Для забезпечення такої самостійності Конституція України передбачила існування комунальної власності як окремої форми публічної власності, а також місцевих бюджетів. Однак і досі не вдалося децентралізувати бюджетну систему та реалізувати задекларований у Бюджетному кодексі України принцип формування бюджетів «знизу – догори» як мінімум із двох причин. А саме, недостатність фінансових ресурсів територіальних громад для самостійного формування місцевих бюджетів та існування в Україні великого числа територіальних громад (близько 30 тисяч), що значно ускладнює процес розрахунку такої великої кількості місцевих бюдже-

тів. Можливим виходом з окресленої ситуації було б укрупнення територіальних громад, що передбачає процес їх об'єднання. Проте Конституція України закріплює право на об'єднання лише для громад сусідніх сіл, а закону, який би докладно регулював ці питання належним чином, немає.

Зміст реформи адміністративно-територіального устрою полягає у поліпшенні територіальної організації населення, що в свою чергу робить необхідним перегляд економічного районування країни. Що має стати одним із провідних та визначальних чинників раціонального використання та нарощування соціально-трудоного та економічного потенціалу кожної складової адміністративно-територіальної одиниці країни. Певні пропозиції щодо вдосконалення економічного районування України відомі, вони відображають необхідність докорінного його перегляду. Згідно з цими пропозиціями в Україні виділяють 6 соціально-економічних районів, що дасть змогу реалізувати нову регіональну політику. У концепції такої політики мають конкретизуватися пріоритетні напрями розвитку кожного соціально-економічного району, враховуватись їх геополітичне положення, природні ресурси, промисловий та агропромисловий потенціали, співвідношення робочої сили, екологічні умови тощо [5, с. 9–10]. Запропонована схема соціально-економічного районування України. Виділені в цьому контексті регіони України, попри всі особливості їх розвитку, все-таки порівнювані у багатьох аспектах, зокрема в демографічному.

Загалом можна зробити висновок, що для ефективного здійснення децентралізації в Україні необхідно якісно змінити її адміністративно-територіальний устрій, що безпосередньо відобразиться в національному законодавстві. А саме, слід укрупнити існуючі адміністративно-територіальні одиниці з метою надходження до місцевих територіальних бюджетів необхідних коштів задля здійснення та вирішення нагальних місцевих питань.

Література

1. Вовканич С. Територіальний поділ України: чинники інноваційного розвитку та євроінтеграції / С. Вовканич, С. Цапок // Вісник НАН України. – 2007. – № 3. – С. 3–13.
2. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К.: ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с.
3. Васильєва Т. А. Реформа государственных институтов в Италии // Государство и право. – 1993. – № 3. – С. 133.
4. Русін В. Реформування адміністративно-територіального устрою України в контексті зміцнення фінансових основ місцевого самоврядування / В. Русін // Вісник ТНЕУ № 4. – 2013. – С. 53–62
5. Долішній М. І., Паламарчук М. М., Паламарчук О. М., Шевчук Л. Т. Соціально-економічне районування України / Препринт наук. доп. – Львів, 1997. – С. 9–10.

ТРОСТОГОН
Михайло Ігорович

ПРИВАТНОПРАВОВІ ЕЛЕМЕНТИ В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ

За своєю сутністю приватноправові елементи кримінального права не є новелою діючого Кримінального кодексу України. Незважаючи на ймовірну дискусійність поняття та змісту диспозитивності в кримінальному праві з огляду на традиційний підхід визначення кримінального права як галузі публічного права, заперечити її існування в цілому складно. Згадане насамперед мотивоване концептом дихотомічного поділу права на публічне та приватне та поєднання у галузях права елементів кожного з них. Публічна інтервенція держави у кримінальну сферу є особливо помітною в аспекті вирішення питання про притягнення до кримінальної відповідальності та звільнення від неї, призначення відповідної міри покарання, звільнення від відбування покарання тощо. Гіпертрофована публічність в кримінальному праві України з огляду на статистичні показники рівня злочинності в Україні з часів проголошення незалежності свідчить про її невисокий регулятивний потенціал, а отже і про низьку ефективність [6, с. 4].

У правовій літературі неодноразово зверталася увага на взаємну обумовленість публічного і приватного права, їх взаємне проникнення та кореспондуючий характер [7, с. 85]. Слід наголосити й на тому, що не завжди існує можливість однозначно визначити, до якого права – публічного чи приватного належить та чи інша галузь або правовий інститут. Безсумнівним є той факт, що сьогодні не існує абсолютно «чистих» галузей права – суто приватних чи публічних. В галузях публічного права є приватноправові елементи. Так само й у будь-якій галузі приватного права є публічно-правові норми, наприклад, щодо охорони та захисту суспільних інтересів [1, с. 211], щодо участі держави, територіальних громад та інших публічних суб'єктів у приватних правовідносинах.

Саме тому не виправдовує себе категоричний підхід окремих науковців, наприклад, щодо методу правового регулювання. Так, О. В. Наден стверджує, що «єдиним можливим методом кримінально-правового регулювання суспільних відносин є імперативний метод, який, зокрема, повністю охоплює собою тенденції сучасного кримінального права до розширення кримінально-правового значення різного роду угод та компромісів у кримінальному праві» [3, с. 6]. Натомість сучасні тенденції розвитку права, про які згадує автор, як раз і спростовують наведену нею позицію. Домінуючу роль імперативного методу в публічно-правових галузях права ніхто не заперечує, водночас слід відмітити, що

поряд з ним частково застосовуються й інші методи, зокрема диспозитивний та метод заохочення. Поділяємо думку М. М. Марченка, і вважаємо, що методи правового регулювання при всьому своєму розмаїтті та відносній самостійності тісно взаємопов'язані і, як правило, використовуються в поєднанні один з одним [4, с. 337].

Отже, можемо констатувати проникнення публічних начал у приватноправове регулювання, і навпаки – включення приватних начал до публічного права. Так, у кримінальному праві відбувається посилення приватного начала у питаннях, пов'язаних з потерпілим від злочину.

Окремі аспекти диспозитивності в тому чи іншому прояві знайшли відображення в Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів та зловживання владою, Конвенції про права дитини, Керівних принципах, що стосуються правосуддя в питаннях, пов'язаних з участю дітей – жертв та свідків злочинів, Концепції реформування кримінальної юстиції України тощо [5, с. 745].

У зв'язку з відсутністю нормативного закріплення поняття диспозитивності в кримінальному праві (як-то правового режиму, або окремо принципу, методу або норми), досліджень в сфері приватних (диспозитивних) засад кримінального права України, можна констатувати відсутність чіткого поняття галузевого принципу диспозитивності для кримінального права, його змісту, природі; відсутність єдиної думки з приводу співвідношення принципу диспозитивності в кримінальному праві та кримінально-процесуальному праві [5, с. 746].

Принцип диспозитивності кримінального права є засадою, що відображає нормативно закріплені на певний історичний момент розвитку держави і суспільства, права суб'єктів на вирішення питання про зміст, характер своїх прав в рамках матеріального кримінального права, межі здійснення таких прав, межі контролю та залежність реалізації таких прав з боку держави, визначає відповідний правовий режим та спрямованість кримінального законодавства, а також ґрунтується на кримінально-правовій політиці держави [5, с. 747].

Принцип диспозитивності наразі є акцесорним в кримінальному праві, відображає сучасний стан відходу від класичної системи каральної юстиції заснованої на концепції воздаяння, кари до елементів системи відновного правосуддя (ресторативної юстиції); – принцип диспозитивності в кримінальному праві як основа диспозитивного правового режиму, не є скрізним для всіх норм та інститутів кримінального права, так само, як і не є таким принцип диспозитивності в кримінально-процесуальному праві, тобто не розповсюджуючись на всі стадії кримінального процесу [5, с. 747].

Принцип диспозитивності в матеріальному кримінальному праві має бути основою для принципу диспозитивності в кримінально-

процесуальному праві, хоча в цілому принцип диспозитивності в кримінально-процесуальному є відносно самостійним. Принцип диспозитивності є міжгалузевим принципом в сфері кримінальної юстиції [5, с. 747].

Приватноправові засади в кримінальному праві України представлено диспозитивним правовим режимом як специфічним комплексом юридичних засобів – диспозитивних норм (або інститутів), побудованих на підставі диспозитивних методу та принципу, – які передбачають кримінально-значуще волевиявлення приватних осіб (зокрема, потерпілого), спрямованих на задоволення їх прав та інтересів, а також на підвищення ефективності виконання завдань кримінального законодавства. Приватноправові засади в кримінальному праві України на теперішній час поширюються на інститути: обставин, що виключають злочинність діяння; призначення покарання; звільнення від покарання та його відбування; звільнення від кримінальної відповідальності [6, с. 15].

Диспозитивні кримінально-правові норми можна умовно поділити на ті, що: 1) надають окреслену свободу волевиявлення із встановлення взаємних прав та обов'язків (норми ст. 477 КПК України 2012 року як такі, що мають бути інкорпорованими у КК України); ст. 46; ст. 47 (у частині права на поруку колективного суб'єкта); ч. 5 ст. 65; ч. 2 ст. 75 КК України; та ті, що: 2) пропонують альтернативні опції вибору поведінки для суб'єктів (ст.ст. 36, 38, 42 КК України).

Зв'язок приватноправових засад із кримінально-правовими відносинами дозволяє виокремити та розрізнити диспозитивні відносини особистої безпеки (реалізуються на підставі ст.ст. 36, 38, 42 КК України) та диспозитивні охоронні відносини (реалізуються на підставі ст.ст. 46, 47 (у частині права на поруку колективного суб'єкта), ч. 5 ст. 65, ч. 2 ст. 75 КК України, а також відносини з приводу приватного кримінального переслідування) [6, с. 15].

Приватні засади є адекватними, історично виправданими засобами впливу на рівень злочинності, рівень завантаженості системи правоохоронних органів та на ефективність досягнення цілей кримінального законодавства.

Література

1. Богатирева Н. Г. Понятие частного права / Н. Г. Богатирева // Российская правовая политика в сфере частного права: Материалы «круглого стола» журналов «Государство и право» и «Правовая политика и правовая жизнь», г. Казань, Казанский (Приволжский) федеральный университет, 22 июня 2010 г. / Отв. ред. А.В. Малько, Д.Н. Горшунов. – М., 2011. – С. 211–218.
2. Музика Л.А. Зближення приватного і публічного у праві: окремі аспекти // http://legalactivity.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=747%3A270114-22&catid=93%3A3-0214&Itemid=116&lang=ru
3. Наден О. В. Теоретичні основи кримінально-правового регулювання суспільних відносин в Україні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08 / О. В. Наден. – Х., 2013. – 40 с.

4. Общая теория государства и права. Академический курс в 3-х томах. Изд. 2-е, перераб. и доп. / Отв. ред. проф. М.Н. Марченко. Том 2. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2001. – 528 с.
5. Поліщук О. М. Диспозитивність як принцип кримінального права / О. М. Поліщук // Форум права. – 2012. – № 4. – С. 743–748.
6. Поліщук О. М. Приватноправові засади в кримінальному праві України: концептуальні аспекти: 12.00.08: автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Поліщук Олена Миколаївна; НУ «ОЮА». – Одеса, 2013. – 20 с.
7. Попандопуло В.Ф. Система и правовые формы общественных отношений / В. Ф. Попандопуло // Известия вузов. Правоведение. – 2002. – № 4.

ШЕВЧЕНКО

Катерина Анатоліївна

ПРОБЛЕМИ КОДИФІКАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ПРО АДМІНІСТРАТИВНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Після проголошення незалежності Української держави надзвичайно важливе місце у процесах оновлення українського суспільства посідає реформа правової системи. Законодавча база зазнала суттєвих змін, які торкнулися практично усіх галузей права. Але, на жаль, ще існують правові інститути, які концептуально залишились незмінними, тільки частково пристосовувались до нових умов, і не відповідають вимогам сьогодення. Так, Кодекс України про адміністративні правопорушення був прийнятий ще 7 грудня 1984 року і, не зважаючи на велику кількість змін та доповнень, не узгоджується повною мірою із новою концепцією інституту адміністративної відповідальності. Інші ж чинні нормативно-правові акти, які є складовою адміністративно-деліктного законодавства, визначають засади адміністративної відповідальності, проте переважно фрагментарно. Це ускладнює нормотворчу і правозастосовну діяльність, негативно впливає на ступінь захищеності прав, свобод осіб, які притягуються до адміністративної відповідальності. Тому питання кодифікації вітчизняного адміністративно-деліктного законодавства є актуальним та важливим.

У національній правовій науці дану тему частково висвітлювали такі науковці: О. А. Банчук, Л. Р. Біла-Тіунова, Т. О. Гуржій, Є. Є. Додін, С. В. Ківалов, В. К. Колпаков, І. В. Логачов, Д. М. Лук'янець, О. І. Миколенко, Р. С. Мельник, С. Д. Подлінев, І. О. Федоров, О. В. Ящук та інші. Основним джерелом, що посідає центральне місце в системі законодавства України про адміністративну відповідальність є Кодекс України про адміністративні правопорушення, який в умовах сучасних реалій вже не відповідає умовам сьогодення. Слушно зазначає науковець В. К. Колпа-

ков, що Кодекс України про адміністративні правопорушення є кодексом етатистських цінностей старої і вже віджилої тоталітарної системи, в якій правові відносини формувалися за принципом «заборонене все, що не дозволено законом», а втручання держави в усі сфери суспільного буття, прав і свобод людини було нормою [1, с. 85]. Отже, говорячи про сучасний стан системи адміністративного права, можна погодитися з думкою, висловленою в літературі про те, що вона фактично є продовженням системи радянського адміністративного права [2, с. 28].

Існують різні погляди вчених щодо визначення основних проблем законодавства про адміністративну відповідальність. Так, О. А. Банчук серед найважливіших проблем у цій сфері виділяє такі: розпорошеність та несистемність адміністративного деліктного законодавства; еkleктичність (поєднання різнорідних за своєю природою елементів) змісту матеріального адміністративного деліктного законодавства; застарілість основних інститутів адміністративного деліктного права [3, с. 127]. У свою чергу, Т. Гуржій відзначає: дискусійність назви; невідповідність значної частини передбачених КУпАП проступків сфері публічного адміністрування; не виправдане розширення кола джерел адміністративно-деліктного права; дублювання окремих положень Кримінального кодексу України; покладення деяких процесуальних повноважень на приватних суб'єктів; невідповідність штрафних санкцій адміністративно-деліктних норм сучасним соціально-економічним умовам [4].

У зв'язку з цим нагальним є питання щодо способу реформування законодавства про адміністративну відповідальність. Існує декілька шляхів щодо вирішення існуючої проблеми: 1) вдосконалення окремих положень Кодексу України про адміністративні правопорушення шляхом внесення змін та доповнень; 2) прийняття нової редакції Кодексу про адміністративні правопорушення з проведенням кодифікації діючого адміністративного законодавства України в цій сфері. Щодо даного питання неможливо не погодитися з О. А. Банчуком, який відзначає, що постійне внесення змін і доповнень до цього кодифікованого акту не дає бажаних результатів і не перетворює інститут відповідальності за адміністративні проступки на дієвий механізм забезпечення правопорядку в суспільстві [3, с. 127].

Варто зауважити, що традиційні погляди на зміст кодифікації полягають у тому, що вона є формою докорінної переробки чинних нормативних актів у певній сфері відносин, способом якісного впорядкування законодавства, забезпечення його узгодженості та компактності, а також розчищення нормативного масиву, звільнення його від застарілих і таких, що себе не виправдали, норм. У процесі кодифікації укладач прагне об'єднати і систематизувати чинні норми, а також переробити їх зміст, викласти нормативні приписи чітко і внутрішньо узгоджено,

забезпечити максимальну повноту регулювання відповідної сфери відносин. [5, с. 315].

Саме для вирішення цих завдань, при здійсненні кодифікації адміністративного законодавства у сфері відповідальності, О. В. Ящук пропонує розділити норми матеріального і процесуального права, за аналогією з Цивільним і Цивільним процесуальним, Кримінальним і Кримінальним процесуальним, Господарським і Господарським процесуальним кодексами. Саме тому пропонується норми адміністративно-деліктного права зосередити в двох окремих актах: – Адміністративному процесуальному кодексі викласти порядок розгляду справ про адміністративні правопорушення органами виконавчої влади, які наділені таким правом відповідно до закону; Кодексі про адміністративну відповідальність викласти норми матеріального права щодо адміністративних проступків та відповідальності за них [6, с. 152]. І. В. Логачов вважає за потрібне чітко розмежувати Загальну та Особливу частини адміністративно-деліктного закону, дотримуватися роздільної кодифікації матеріальних та процесуальних норм адміністративно-деліктного права. Норми особливої частини адміністративно-деліктного закону, які мають міжгалузевий характер, на думку науковця, необхідно групувати відповідно до об'єкта проступку, що відповідатиме призначенню нового кодексу як єдиного кодифікованого законодавчого акта, що встановлює адміністративну відповідальність за скоєння адміністративних проступків [7, с. 76]. О. І. Миколенко пропонує створення на базі Кодексу України про адміністративні правопорушення Кодексу України про заходи адміністративного примусу, в якому б передбачалися не тільки види адміністративних проступків, види адміністративних стягнень та порядок притягнення особи до адміністративної відповідальності, а й поняття, підстави і порядок застосування інших заходів адміністративно-правового примусу [8, с. 183].

Слід зазначити, що в Україні вже була спроба вирішення даної проблеми на законодавчому рівні. Так, ще у 2004 р. Кабінет Міністрів України направив до Верховної Ради України проект Кодексу України про адміністративні проступки. Головним науково-експертним управлінням Верховної Ради України було зроблено висновок, що за результатами розгляду в першому читанні проект доцільно відправити на доопрацювання з поданням на повторне перше читання, через те, що він містить положення, які суперечать Конституції України та міжнародним договорам, ратифікованим Верховною Радою України, не узгоджені з іншими законами України, безпідставно зачіпають приватноправову сферу, мають чимало внутрішніх суперечностей та колізійних норм [9].

Проаналізувавши думки науковців з цього приводу, ми вважаємо, що в новому кодексі дійсно необхідно розмежувати Загальну та Особли-

ву частини. В Загальній частині зосередити матеріальні норми, які визначатимуть загальні засади притягнення до адміністративної відповідальності, а в Особливій частині – норми, які б закріплювали види адміністративних проступків залежно від об'єкта проступку, за скоєння якого передбачено адміністративну відповідальність. Процесуальні норми мають відображатися в окремому законодавчому акті, який би регламентував порядок здійснення адміністративного провадження у справах про адміністративні проступки.

Виходячи з вищевикладеного, діюче законодавство України про адміністративну відповідальність є неефективним у забезпеченні прав і свобод громадян, у підтриманні громадського порядку та нездатне забезпечити законність на належному рівні через свою нестабільність у разі внесення постійних змін та наявності нечітких формулювань. Саме завдяки кодифікації законодавства можна забезпечити єдиний підхід до врегулювання суспільних відносин в адміністративно-деліктній сфері.

Література

1. Колпаков В. Кодекс України про адміністративне правопорушення: пошук нової парадигми / В. Колпаков // Право України. – 2004. – № 7 – С. 85–89.
2. Мельник Р. С. Реформування системи адміністративного права як передумова його кодифікації / Р.С. Мельник // Журнал східно-європейського права. – 2013. – № 1. – С. 28–32.
3. Адміністративне деліктне законодавство: зарубіжний досвід та пропозиції реформування в Україні / [авт.упоряд. О. А. Банчук]. – К.: Книги для бізнесу, 2007. – 912 с.
4. Гуржій Т. Правове регулювання адміністративно-деліктних відносин: перспективи розвитку / Т. Гуржій // Вісник прокуратури. – 2008. – № 8 (86). – С. 92–99.
5. Лук'янець Д. М. Адміністративно-деліктні відносини в Україні: теорія та практика правового регулювання: моногр. / Лук'янець Д. М. – Суми: ВТД «Університетська книга», 2006. – 367 с.
6. Ящук О. В. Законодавство України про адміністративну відповідальність: сучасний стан і перспективні положення його розвитку/ О. В. Ящук // Юридична наука. – 2011. – № 2. – С. 150–154.
7. Логачов І. В. Деякі аспекти кодифікації адміністративно-деліктного законодавства України / І. В. Логачов // Право і Безпека. – 2013. – № 1. – С. 74–78. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pib_2013_1_17.pdf
8. Миколенко О. І. Питання систематизації законодавства про заходи адміністративного примусу / О. І. Миколенко // Правова держава. – 2002. – № 5. – С. 180–183.
9. Проект Кодексу України про адміністративні проступки реєстр. № 5558 від 26 травня 2004 р. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?id=&pf3516=5558&skl=5.

ТАРАН
Зінаїда Вікторівна

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІЙ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Актуальність теми дослідження обумовлена важливістю правового значення функцій цивільно-правової відповідальності на сучасному етапі побудови соціальної, демократичної, правової держави України. На сьогоднішній день Україна переживає досить складний період своєї історії, де відбувається процедура переосмислення та утвердження провідних принципів відповідальності і справедливості. Ці чинники являються важливими щодо процесу стабілізації та демократизації суспільного розвитку.

Цивільно-правова відповідальність є однією з фундаментальних правових категорій, яка посідає важливе місце в механізмі правового регулювання суспільних відносин. Функції цивільно-правової відповідальності розкривають цільове та соціальне призначення цивільної відповідальності. Основною ознакою функцій цивільно-правової відповідальності вважається її цільовий характер. Саме завдяки цілям цивільної відповідальності визначаються її функції. За допомогою мір цивільної відповідальності досягаються цілі санкцій щодо правопорушників, запобігання правопорушенням, а також поновлення порушеної справедливості.

Питання функцій цивільно-правової відповідальності у своїх працях досліджували такі вчені, а саме: М. М. Агарков, С. С. Алексєєв, Л. М. Баранова, Г. М. Белякова, Т. І. Бєгова, Ю. В. Білоусов, С. Н. Братусь, Д. В. Боброва, В. І. Борисова, В. Варкалло, В. С. Журавський, О. В. Зайчук, А. П. Заєць, В. В. Зінченко, І. С. Канзафарова, Т. С. Ківалова, О. В. Кузьменко, Д. А. Липинський, С. В. Лозінська, В. В. Луць, О. В. Мороз, В. Примаєв, Є. А. Суханов.

Функції цивільно-правової відповідальності є головними напрямками впливу на особисті немайнові та майнові відносини, засновані на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників.

В доктрині цивільного права серед вчених-правознавців не існує спільної думки щодо поняття та переліку функцій цивільно-правової відповідальності. Наприклад, вчений О. Е. Лейст стверджує, що цивільно-правова відповідальність виконує компенсаційну, попереджувальну та сигнальну функції [5, с. 497]. На думку М. С. Малєїна, відповідальність виконує компенсаційну, попереджувальну і репресивну функції, оскільки правопорушник перетерплює невігідні матеріальні наслідки своєї винної поведінки [4, с. 26]. Правознавець В. В. Луць, розглядаючи головні функції цивільно-правової відповідальності зазначає, що через функ-

ції розкривається значення цивільно-правової відповідальності, оскільки, по-перше, встановлюючи обов'язок правопорушника відновити порушене право управомоченої особи, зокрема відшкодувати завдані їй збитки, інститут відповідальності виконує компенсаційну роль; по-друге, загроза застосування мір відповідальності покликана запобігати вчиненню правопорушення суб'єктами цивільних правовідносин, виховувати їх у дусі поваги до закону, до прав та інтересів інших осіб, неухильного виконання прийнятих на себе обов'язків; по-третє, як вид юридичної відповідальності цивільно-правова відповідальність є негативною реакцією держави на скоєне правопорушення, яка полягає в його осудженні суспільством і державою і, отже, є карою для правопорушника; по-четверте, застосування мір відповідальності до особи, яка порушує зобов'язання, може негативно позначитися на її матеріальному і фінансовому становищі, призвести до банкрутства господарюючого суб'єкта, а це є сигналом про неблагополучний стан організації і необхідність вжити заходів щодо його оздоровлення [3, с. 53]. Значну роль відіграє також думка таких вчених як Л. М. Баранова та С. Є. Сиротенко, які визначають функції цивільно-правової відповідальності як основні напрями впливу на поведінку учасників цивільних відносин, зазначаючи, що ці функції обумовлюються поняттям, ознаками, сутністю та призначенням інституту цивільно-правової відповідальності, оскільки цивільно-правова відповідальність є інститутом цивільного права, в ній реалізуються загальні функції цивільного права (регулятивна, охоронна, превентивна та компенсаційна); цивільно-правова відповідальність є різновидом юридичної відповідальності, якій властиві і загальні функції останньої. Але особливого значення набуває мета цивільно-правової відповідальності, суть якої полягає у відновленні порушених суб'єктивних цивільних прав, а у разі неможливості такого відновлення – у компенсації (грошовій або майновій) негативних наслідків правопорушення [7, с. 143]. Вчений А. С. Шабуров стверджує, що функціями цивільно-правової відповідальності є штрафна (каральна), превентивна (запобіжна), виховна, компенсаційна, організуюча (регулятивна) [6, с. 317]. Дослідниця І. С. Канзафарова серед функцій цивільно-правової відповідальності виокремлює: гарантійно-забезпечувальну, компенсаційну, штрафну, виховну, інформаційну та контрольну функції [2, с. 17].

Узагальнюючи різні точки зору вчених щодо основоположних функцій цивільно-правової відповідальності, можемо виокремити та приділити увагу таким значним функціям як: компенсаційна, виховна та каральна.

Розглядаючи каральну функцію цивільно-правової відповідальності, слід зазначити, що серед вчених існує думка про те, що каральна функція взагалі не є характерною для цивільно-правової відповідальності, обґрунтовуючи це тим, що каральна функція або співмежує з ком-

пенсаційною функцією, або взагалі не відноситься до цивільно-правової відповідальності, оскільки така категорія як покарання притаманна інституту кримінального права.

Враховуючи зазначене, можемо наголосити на тому, що компенсаційно-відновлювальна функція цивільно-правової відповідальності дає можливість визначити розмір відповідальності, що, в свою чергу, повинна відповідати розміру заподіяної шкоди. Відповідно до положень Цивільного кодексу України, шкода повинна бути відшкодована в повному обсязі особою, яка заподіяла шкоду, а також зазначається можливість збільшення або зменшення розміру відповідальності у порівнянні з розміром заподіяної шкоди. Наприклад, відповідно до ст. 1193 Цивільного кодексу України передбачається можливість зменшення розміру відшкодування шкоди, завданої фізичною особою, залежно від її матеріального становища, крім випадків, коли шкоди завдано вчиненням злочину. І навпаки, відповідно до ст. 1203 Цивільного кодексу України передбачається право потерпілого на збільшення розміру відшкодування шкоди, якщо його працездатність знизилась порівняно з тією, яка була у нього на момент вирішення питання про відшкодування шкоди.

Отже, вищезазначена функція направлена не тільки на відшкодування збитків, а також і на відновлення порушених майнових та інших відносин. Норми цивільного права примушують правопорушника до правомірної поведінки, що буде забезпечувати суспільні відносини, тому що кожне правопорушення завдає шкоди не тільки одній людині, а й всьому суспільству.

Аналізуючи таку функцію цивільно-правової відповідальності як виховну, доречно наголосити на тому, що дану функцію зазначають як превентивну. У науці цивільного права значення превентивності зводиться до певних санкцій, в яких визначається погроза певного покарання до правопорушника.

На нашу думку, сутність виховної (превентивної) функції повинна відображатись у чітко сформульованих цивільно-правових обов'язках, саме за допомогою чого особа чітко розуміє значення вимог що висуваються до неї. Саме ці умови і є невід'ємною складовою гарантій запобігання правопорушень. Норми цивільного права спонукають суб'єкта діяти правомірно, відповідно до вимог законодавства та суспільної моралі. У разі порушення таких вимог, особа підлягає до застосування до неї певних санкцій. Міри цивільно-правової відповідальності мають на меті виховання правопорушника, служать для відновлення майнового стану потерпілого. Сутність виховної функції цивільно-правової відповідальності полягає в можливості впливу на свідомість та волю громадян з метою виховання їх у дусі права, шанобливого ставлення до правових норм і забезпечення правомірної поведінки у суспільстві.

Отже, можемо зробити висновок, що захист правопорядку передбачає, з однієї сторони, певну негативну реакцію держави на правопорушника шляхом зазнання особою втрат благ особистісного, майнового чи організаційного характеру, та, з іншої сторони, можливість відновлення порушених прав потерпілого.

Таким чином, функції цивільно-правової відповідальності відображають певні напрямки впливу норм цивільного права на особисті немайнові та майнові відносини, завдяки яким досягаються цілі та проявляється призначення цивільно-правової відповідальності.

Література

1. Цивільний кодекс України: із змін. та допов. станом на 27 березня 2015 року. – Х.: Право, 2015. – 440 с.
2. Кандафарава І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні [Електронний ресурс]: автореф. дис. на здоб. наук. ступ. д-ра юрид. наук: спец.12.00.03/ І. С. Кандафарава. – К., 2007. – 453 арк. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe.
3. Луць В. В. Договірне право України: сучасний стан і тенденції розвитку/ В. В. Луць// Повітряне і космічне право. – К., 2009. – № 2(11). – С. 53.
4. Малєїн Н. С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность [Электронный ресурс]: монография/ Н. С. Малєїн. – М.: Юрид. лит., 1985. – 182 с.
5. Проблемы теории государства и права [Электронный ресурс]: учебн. пособие/ под. ред. М. Н. Марченко. – М.: «ПРОСПЕКТ», 1999. – 656 с. – Режим доступа: http://www.pravo.vuzlib.su/book_z1675_4.html.
6. Теория государства и права [Электронный ресурс]: учебник для юридических вузов и факультетов / под ред. В. М. Корельского и В. Д. Перевалова. – 2-е изд., изм. и доп. – М.: НОРМА – ИНФРА, 2002. – 616 с. – Режим доступа: <http://lawdiss.org.ua/books/863.doc.html>.
7. Цивільне право: підручник: у 2 т. Т.2 / гол. ред. кол. В. І. Борисова, Л. М. Баранова [та ін.]. – Х.: Право, 2011. – 816 с.

НАШІ АВТОРИ

Абакіна-Пілявська Людмила Миколаївна – кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник науково-дослідної частини Національного університету «Одеська юридична академія»

Антипов Владислав Володимирович – доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Національного університету державної податкової служби України

Антощенко Катерина Юріївна – студентка 3 курсу 303 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Атамась Анастасія Павлівна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Бабчинська Тетяна Володимирівна – здобувач кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

Багіров Сергій Рамізович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Бзезян Екатерина Андрониковна – студентка I курсу спеціалізації «Прокуратура и следствие» Криворожского факультета Національного університету «Одеська юридична академія»

Научний керівник: Амарян Мерали Халоевич – кандидат історических наук, доцент кафедри правових дисциплін Криворожского факультета Національного університету «Одеська юридична академія»

Бобко Тетяна Олександрівна – студентка 2 курсу 203 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Наукові керівники: Каплій Олена Володимирівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри цивільно-правових дисци-

плін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Братінов Іван Іванович – студент 5 курсу Інституту прокуратури та слідства Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Стоянов Микола Михайлович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу Національного університету «Одеська юридична академія»

Валентова Катерина Вікторівна – студентка 4 курсу 403 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Велікян Луїза Араївна – студентка 2 курсу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Науковий керівник: Лихова Софія Яківна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Власенко Віталій Вікторович – студент 4 курсу 403 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Глушков Валерій Олександрович – доктор юридичних наук, професор, начальник спецафедри № 1 Національної академії Служби безпеки України

Говорова Альона Ігорівна – студентка 3 курсу 303 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Головко Владислав Олегович – студент 3 курсу 302 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Губина Алла Михайловна – доктор юридических наук, професор, професор кафедри уголовного права НОУ ВПО Ессентукский институт управления, бизнеса и права

Гудзь Людмила В'ячеславівна – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін ППІ НУК імені адмірала Макарова

Давтян Лусіне Гагиківна – здобувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету

Дмитришина Валентина Анатоліївна – студентка 2 курсу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Науковий керівник: Лихова Софія Яківна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Довга Світлана Павлівна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Дудоров Олександр Олексійович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та правосуддя Запорізького національного університету

Євдокимов Юрій В'ячеславович – студент 2 курсу 201 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Євлосєва Наталія Русланівна – студентка 3 курсу 303 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Жегунова Аліна Сергіївна – студентка 3 курсу 302 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Зіневич Андрій Ігорович – студент 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Іванова Ірина Юрійвна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Каплій Олена Володимирівна – кандидат юридичних наук, старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Карпенко Наталія Василівна – здобувач кафедри кримінального процесу НАВС

Качаун Андрій Олегович – студент 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Каширська Дар'я Ігорівна – студентка 4 курсу 402 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кириченко Александр Анатольевич – доктор юридических наук, професор, професор кафедри правоведения Института истории, политологии и права Николаевского национального университета им. В. А. Сухомлинского

Кіян Тетяна Миколаївна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Клеменюк Артуш Оганесович – студент 2 курсу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Науковий керівник: Лихова Софія Яківна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Клімчук Олена Сергіївна – студентка 4 курсу 403 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кльован Ірина Ігорівна – студентка 3 курсу заочної форми навчання Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Кожухар Наталя Юріївна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Козакова Ірина Віталіївна – старший викладач кафедри теоретико-правових дисциплін та кримінального права Київського університету ринкових відносин

Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Колб Іван Олександрович – кандидат юридичних наук, старший прокурор відділу прокуратури (м. Київ)

Косінчук Олена Миколаївна – студентка 4 курсу 403 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Крецул Віктор Іванович – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Лихова Софія Яківна – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Лозовіцька Анастасія Сергіївна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Лук'янченко Сергій Олегович – студент 4 курсу Інституту прокуратури та слідства Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Колодін Денис Олексійович – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права Національного університету «Одеська юридична академія»

Мисливий Володимир Андрійович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри публічного права Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут»

Музика Ольга Богданівна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Мусиченко Ольга Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Нестеренко Андрій Олексійович – заступник начальника управління Державної пенітенціарної служби України в Миколаївській області, підполковник внутрішньої служби

Оборотов Ігор Гариславович – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Обручков Роман Іванович – старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Орловська Наталя Анатоліївна – доктор юридичних наук, професор кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету

Паламарчук Галина Вікторівна – аспірант Міжнародного гуманітарного університету, м. Одеса

Паліюк Василь Павлович – кандидат юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, суддя апеляційного суду у відставці, м. Миколаїв, Україна

Перебийніс Світлана Валеріївна – студентка 3 курсу 303 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Письменський Євген Олександрович – доктор юридичних наук, доцент, начальник кафедри загальноюридичних дисциплін Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка

Поветкін Дмитро Олегович – студент 3 курсу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Науковий керівник: Багіров Сергій Рамізович – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Національного авіаційного університету

Росинець Влада Юріївна – студентка 2 курсу 203 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Руда Оксана Юріївна – студентка 4 курсу 403 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Салій Ірина Вікторівна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Кльован Неля Василівна – старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Середенко Катерина Андріївна – студентка 3 курсу 304 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Сивак Юлія Олегівна – студентка 3 курсу 303 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Сидоренко Олена Михайлівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Сиротюк Олена Володимирівна – аспірант кафедри кримінального права, процесу та криміналістики Міжнародного гуманітарного університету

Сімова Ірина Олексіївна – студентка 4 курсу 401 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Смирнова Марина Дмитрівна – студентка 3 курсу 302 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Снеговий Владислав Віталійович – студент 3 курсу 302 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Спінатій Володимир Валерійович – студент 2 курсу 202 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Таран Зінаїда Вікторівна – студентка 2 курсу 202 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Наукові керівники: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Данильченко Олена Валентинівна – старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Ткачова Вікторія Миколаївна – студентка 5 курсу 502 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Токар Тетяна Сергіївна – студентка 3 курсу 303 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Тростогон Михайло Ігорович – студент 5 курсу Інституту прокуратури та слідства Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Долежан Валентин Володимирович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри організації судових та правоохоронних органів Національного університету «Одеська юридична академія»

Уколова Юлія Юріївна – студентка 5 курсу 501 групи спеціалізації «Прокуратура та слідство» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Козаченко Олександр Васильович – доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Хряпінський Петро Васильович – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри кримінального права та кримінології юридичного факультету Державного вищого навчального закладу «Національний гірничий університет»

Шевченко Катерина Анатоліївна – студентка 2 курсу 203 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Ткаля Олена Вікторівна – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Мико-

лаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Щур Ірина Олегівна – студентка 4 курсу 404 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Ярмоленко Анжела Олександрівна – студентка 3 курсу 303 групи спеціалізації «Цивільна та господарська юстиція» Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

Науковий керівник: Пушкар Ганна Михайлівна – викладач кафедри кримінально-правових дисциплін Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

З М І С Т

РОЗДІЛ І СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ КРИМІНАЛІЗАЦІЙНИХ (ДЕКРИМІНАЛІЗАЦІЙНИХ) ПРОЦЕСІВ

Мисливий В. А.	Криміналізація та декриміналізація: деякі тенденції.....	5
Антипов В. В.	Щодо «випадкової декриміналізації» злочинів у сфері службової діяльності.....	9
Багіров С. Р.	Проблеми визначення змісту об'єкта втручання в діяльність захисника чи представника особи (ст. 397 КК України).....	13
Говорова А. І., Пушкар Г. М.	Принцип презумпції невинуватості у кримінальному судочинстві: історичні та теоретичні аспекти.....	17

РОЗДІЛ ІІ ГУМАНІЗАЦІЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ВПЛИВУ: ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА І ПРАКТИКИ ЗАСТОСУВАННЯ

Козаченко О. В.	Спеціальна конфіскація в системі заходів кримінально-правового впливу.....	21
Орловська Н. А.	Штраф щодо юридичних осіб: проблеми кримінально-правової регламентації.....	26
Абакіна-Пілявська Л. М.	Моделі нормативного закріплення інституту причетності до злочину: зарубіжний досвід.....	29
Крецул В. І.	Добровільна відмова від злочину	34
Сиротюк О. В.	Кримінально-правове заохочення: економічний вимір	37
Вслікян Л. А.	Проблеми визначення кваліфікуючих ознак дезертирства	41
Дмитришина В. А.	Кримінальна відповідальність посадових осіб за подання недостовірної інформації	45

Козаченко О. В., Зіневич А. І.

Види конфіскацій за кримінальним
законом України 47

Клеменюк А. О.

Кримінальна відповідальність
за вчинення тероризму:
міжнародний та національний аспекти 52

Лук'янченко С. О.

Правова природа адміністративної
преюдиції в доктрині кримінального права 54

Повсткін Д. О.

Заходи кримінально-правового впливу:
національний і міжнародний досвід 57

Р О З Д І Л І І І

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РЕФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ПРО КРИМІНАЛЬНІ ПРОВАДЖЕННЯ

Глушков В. О., Козакова І. В.

Короткий кримінально-правовий аналіз
інституту умовно-дострокового звільнення
від відбування покарання за Законом
держави Ізраїля «Звільнення від тюремного
ув'язнення під умовою» 60

Гудзь Л. В.

Напрямки вдосконалення
кримінального законодавства України
за порушення виборчих прав 64

Колб І. О., Карпенко Н. В.

Про деякі проблеми досудового розслідування
злочинів в установах виконання покарань 68

Бабчинська Т. В.

Презумпція невинуватості у розрізі виконання
положень статті 6 Конвенції про захист прав
людини та основних свобод крізь призму
практики Європейського Суду з прав людини 71

Антощенко К. Ю., Пушкар Г. М.

Провадження з кримінальних проступків 75

Братинов І. І.

Проблеми введения
суда присяжных в Украине 79

Валентова К. В.

Гарантії збереження лікарської таємниці
у кримінальному процесі 83

Власенко В. В.

Прокурор, як процесуальний керівник
на досудовому розслідуванні 86

Євлоєва Н. Р.

Домашній арешт, як запобіжний захід:
правовий аналіз 90

Жегунова А. С.	Стан здоров'я та загальний розвиток неповнолітнього як один з аспектів предмета доказування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх.....	94
Клімчук О. С.	«Розумний строк» як гарантія права на справедливий судовий розгляд.....	98
Косінчук О. М.	Захисник як суб'єкт надання безоплатної правової допомоги.....	101
Музика О. Б.	Особливості досудового розслідування корупційних правопорушень, вчинених окремою категорією осіб.....	105
Перебийніс С. В.	Фіксація доказів як елемент процесу доказування.....	109
Руда О. Ю.	«Переховування підозрюваного від органів слідства і суду» як підстава для зупинення досудового розслідування.....	113
Середенко К. А., Пушкар Г. М.	Окремі питання регулювання статусу захисника в кримінальному провадженні.....	116
Сивак Ю. О.	Інститут порушення кримінальної справи й інститут внесення відомостей до ЄРДР: переваги і недоліки.....	120
Снеговий В. В.	Оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування та прокурора під час досудового розслідування.....	124
Пушкар Г. М., Токар Т. С.	Особливості провадження за нововиявленими обставинами.....	128
Щур І. О.	Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод про визнання винуватості.....	131

Р О З Д І Л І V

СУЧАСНІ ФОРМИ ПРОТИДІЇ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАКТИКАМ: КРИМІНОЛОГІЧНИЙ, КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧИЙ І КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТИ

Губина А. М.	Критерии «ошибочность заключения» и «неправильность заключения» при проведении комплексной экспертизы.....	137
Киян Т. Н.	Условия и порядок назначения криминалистической экспертизы.....	141

Кльован Н. В.	Умовно-дострокове звільнення засуджених до позбавлення волі: кримінально-виконавчий аспект145
Нестеренко А. О.	Організація підготовки матеріалів про застосування щодо засуджених до позбавлення волі заохочувальних норм законодавства148
Довга С. П.	Соціологічний підхід до розуміння злочинності в кримінологічній науці153
Качаун А. О.	Ресоціалізаційний процес неповнолітніх засуджених в установах виконання покарань.....156
Каширська Д. І.	Окремі напрямки попередження злочинності неповнолітніх в Україні.....160
Салій І. В.	Визначення та співвідношення понять «жертва злочину» та «потерпілий від злочину»153

Р О З Д І Л V

ЛЮДСЬКИЙ ФАКТОР І ЗАКОН В ПУБЛІЧНО-ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНИЙ, ІСТОРИКО-ЮРИДИЧНИЙ І ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ ВИМІР

Кириченко А. А.	Новая доктрина сущности и структуры антикриминальной ответственности.....168
Хряпінський П. В.	Доктринальне поняття заохочувальних норм у кримінальному праві України.....171
Оборотов И. Г.	Принцип соборности в современной церковной жизни175
Паліюк В. П.	Складові судової влади за текстом Біблії.....179
Сидоренко О. М.	Догма права у правовому житті.....183
Мусиченко О. М.	Деякі особливості синтаксису кримінального закону.....186
Пушкар А. М.	Права человека и принудительное лечение от наркомании: к постановке проблемы.....190
Давтян Л. Г.	Суб'єктивний аспект податкових злочинів.....193
Паламарчук Г. В.	Розвиток контрабандної діяльності в Україні: унікальний історичний досвід міста Одеси197
Атамась А. П.	Впровадження та розвиток демократії в Україні: ризики та перспективи.....201
Бобко Т. О.	Проблеми вдосконалення державної служби.....204
Євдокимов Ю. В.	Щодо децентралізації влади.....208

Іванова І. Ю.	Історія розвитку ідей про диференціацію кримінальної відповідальності в українському законодавстві дорадянського періоду 212
Кльован І. І.	Деякі проблеми антимонопольної політики України..... 215
Кожухар Н. Ю.	Історичний розвиток ролі потерпілого у кримінальному праві: від Березневих статей до сьогодення 219
Лозовіцька А. С.	Щодо поняття правової допомоги 223
Сімова І. О.	Ювенальна юстиція: порівняння законодавства іноземних держав..... 227
Ткачєва В. Н.	Генезис половой свободы и половой неприкосновенности как объекта правовой охраны 231
Козаченко О. В., Уколова Ю. Ю.	«Злочин» і «незлочин» в джерелах давньоруського кримінального права 235
Пушкар Г. М., Ярмоленко А. О.	Процесуальний статус потерпілого у кримінальному провадженні за Кримінально-процесуальним кодексом України 1960 року та Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 року..... 239
Безезян Е. А.	Уголовное законодательство в годы Великой Отечественной Войны 1941–1945 гг..... 243

Р О З Д І Л VI

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО В СИСТЕМІ МІЖПРЕДМЕТНИХ ЗВ'ЯЗКІВ

Дудоров О. О.	Про законодавче втілення ідеї диференціації кримінальної відповідальності за службові злочини в публічній і приватній сферах 247
Лиховая С. Я.	Актуальные вопросы усовершенствования пенитенциарной системы Украины 253
Письменський Є. О.	Проблема системності кримінального матеріального та процесуального права на сучасному етапі нормотворення 256
Каплій О. В.	Законодавство про ЗМІ, як одна з підгалузей конституційного законодавства..... 260
Ткаля О. В.	Класифікація заходів адміністративно-правового примусу..... 264

Обручков Р. І.	Відповідальність у трудовому праві: загальний аналіз	267
Таран З. В.	Принцип невідворотності настання адміністративної відповідальності у системі принципів адміністративної відповідальності	272
Бобко Т. О., Каплій О. В.	Конституційний аспект міжгалузевого правового інституту застави в Україні	276
Головко В. О.	Проблеми розмежування компетенції адміністративного судочинства та Конституційного Суду України	280
Росинець В. Ю.	Адміністративна відповідальність: проблеми дефініції	284
Смирнова М. Д.	Екстрадиція як елемент міжнародного співробітництва	287
Спінатій В. В.	Адміністративно-територіальний устрій: зарубіжний досвід і пропозиції для України	291
Тростогон М. І.	Приватноправові елементи в кримінально-правовому регулюванні	295
Шевченко К. А.	Проблеми кодифікації законодавства України про адміністративну відповідальність	298
Таран З. В.	Особливості функцій цивільно-правової відповідальності	302
НАШІ АВТОРИ		306

Наукове видання

**НОВІТНІ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ
ДОСЛІДЖЕННЯ
· 2015 ·**

Збірник наукових праць

Відповідальний редактор
О. В. Козаченко

Формат 60x84¹/8. Ум. друк. арк. 18,7. Тираж 300 пр. Зам. № 534-307.

ВИДАВЕЦЬ І ВИГОТОВЛЮВАЧ
Товариство з обмеженою відповідальністю фірма «Іліон».
54038, м. Миколаїв, вул. Бузника, 5/1.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1506 від 25.09.2003 р.